

ISSN 2312–1165

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Г А Л И Ч И Н А

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ КРАЄЗНАВЧИЙ
ЧАСОПИС

31'2018

Івано-Франківськ

УДК 94 (477): 355.311

Засновник видання: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації

Реєстраційне свідоцтво КВ № 15260–3832 ПР від 05.06. 2009 р.)

Часопис внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України від 7 жовтня 2015 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 12 від 27 грудня 2018 р.)

Головний редактор: Микола Кугутяк

Заступник головного редактора: Ігор Райківський

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Редакційна колегія: Сергій Адамович, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Мирослав Волощук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Олег Єгрешій, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Олег Жерноклеєв, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Володимир Комар, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Андрій Королько, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Микола Кугутяк, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Райківський, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Петро Сіреджук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Степан Борчук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Лілія Шологон, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Джура Гарді, доктор філософії, професор (Новий Сад, Сербія), Мартін Гомза, доктор габілітований, професор (Братислава, Словаччина), Еугеніуш Коко, доктор габілітований, професор (Гданськ, Польща), Беата Лоренс, доктор габілітований, професор (Жешув, Польща), Анджей Янечек, доктор габілітований, професор (Варшава, Польща), Станіслав Стемпень, доктор філософії (Перемішль, Польща).

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка 57, e-mail: ludyna@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках: Офіційна сторінка в інтернет-мережі: <http://journals.pu.if.ua/index.php/istgal>

Журнал індексується:

Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2017: 45.28

Статті і анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі Google Scholar

СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

На обкладинці – робота художника Олега Чуйка “Скит Манявський” (2005 р.), на звороті – “Вечір на церковному подвір'ї” (2012 р.)

ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2018. Ч. 31. 237 с.

GALICIA. Scientific, Cultural and Educative Local Lore Periodical. 2018. Ч. 31. 237 p.

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2018

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2018

ЗМІСТ

IN MEMORIAM*Ігор РАЙКІВСЬКИЙ*ОСОБИСТІ ФОНДИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ
ЛЬВОВА ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА..... 7*Олег ЄГРЕШІЙ, Михайло СИГИДИН*МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ З ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО..... 14*Галина ГОРБАНЬ*ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБ-
ЛІОТЕКИ ім. І. ФРАНКА З ПИТАНЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКОВОГО ДОРОБКУ
АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО 28*Андрій КОРОЛЬКО*“У ЛЕЩАТАХ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ...” УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА І
ДУМКА 1950–1980-х рр. КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТУВАННЯ ВОЛОДИМИРА ГРА-
БОВЕЦЬКОГО..... 32**ЕТНОЛОГІЯ***Михайло ПАНЬКІВ*ТОПОНІМИ ТА МІКРОТОПОНІМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ІВАНО-ФРАН-
КІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ..... 39**MEDIUM AEVUM***Мирослав ВОЛОЩУК, Ілля ПАРШИН*JOHANN DE LADIMIRIA: ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ КАПЕЛАНА
СІЛЕЗЬКОГО КНЯЗЯ ГЕНРІХА VI ДОБРОГО..... 50*Остан КАРДАШ*ПРОТИСТОЯННЯ БАВАРСЬКОЇ ТА КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКИХ
МІСІЙ НА ЗЕМЛЯХ ДИНАСТІЇ МОЙМИРОВИЧІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ІХ ст. 64**ПРОБЛЕМИ НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ***Дмитро КАВАЦІЮК*

РУСИНИ-УКРАЇНЦІ В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1867–1873 рр.)..... 81

Наталія СОФ'ЯК

ПОЛЬСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ В 1863–1864 рр. 87

*Адам Адріан ОСТАНЕК*ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СТАНИСЛАВОВІ У ПЕРІОД ЗАХІДНО-
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1919)..... 98*Олег МАЛЯРЧУК, Оксана КОГУТ*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (англійською мовою)..... 109**ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ***Олег ОЛЕКСИШИН*ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ПРИКАРПАТТЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ (1944–1964 рр.)..... 118**ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА***Степан КОБУТА, Ганна ПАСКА*

АДВОКАТ ЛЕВ БАЧИНСЬКИЙ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТА..... 126

*Богдан САВЧУК*АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ФЕДАКА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТ-
КУ ХХ ст. 136*Світлана КОБУТА*ІВАН БАГРЯНИЙ ТА ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ: КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕН-
НЯ БІОГРАФІЙ (англійською мовою) 146

	<i>Ігор ПИЛИПІВ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ, Надія БАЛІЙ</i> ОТЕЦЬ ЛЕВ-МИКОЛА БУРНАДЗ (1896–1947): ШТРИХИ ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА.....	152
	ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ <i>Пйотр КОЗЛОВСЬКІ</i> ПОЛЬСЬКІ ВОЛОНТЕРИ В РЯДАХ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ 1938–1939 рр. (польською мовою).....	162
	ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ <i>Олег ЄГРЕШІЙ</i> МІСЦЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У БОЙКОТІ ПЕРЕПISУ НАСЕЛЕННЯ 1921 р. У ГАЛИЧИНІ.....	176
	МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ <i>Богдан ПАСКА, Тарас ПАСКА</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НАДВІРНЯНЩИНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	185
	НАУКОВИЙ ДЕБЮТ <i>Євген ЛИЗЕНЬ</i> ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНІ МІСІЇ КРАЇН АНТАНТИ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр.	194
	ДОКУМЕНТИ <i>Петро ПЛІХТЯК</i> ПОВСТАНСЬКА КРИЇВКА В С. ПІСТИНЬ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ: СПРОБА ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ.....	203
	ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ <i>Олександр МАРУЩЕНКО</i> МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА: РЕВОЛЮЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, СОБОРНІСТЬ. ДО 100-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ ЗУНР”	209
	<i>Ігор РАЙКІВСЬКИЙ, Андрій КОРОЛЬКО</i> ВІШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО. ВСЕ-УКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ДРУГІ ГРАБОВЕЦЬКІ ІСТОРИЧНІ ЧИТАННЯ”.....	212
	<i>Андрій КОРОЛЬКО</i> МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА – ФЕНОМЕН ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ЗАКАРПАТТІ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”.....	216
	<i>Андрій КОРОЛЬКО, Андрій МІЩУК</i> РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ – УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (1843–1892 рр.). ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ”.....	221
	<i>Олег ЄГРЕШІЙ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ</i> РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “СПИСКОП ЮЛІАН ПЕЛІШ В РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОМУ І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ” (до 175-річчя від дня народження).....	224
	<i>Степан ВОЛКОВЕЦЬКИЙ, Ігор РАЙКІВСЬКИЙ</i> ВІДЗНАЧЕННЯ 150-РІЧЧЯ ВІД ЧАСУ СТВОРЕННЯ “ПРОСВІТИ” В ПРИКАРПАТСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. В. СТЕФАНИКА.....	227
	<i>Олег КАСЬКІВ</i> РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У ЗАСНУВАННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” (до 150-річчя створення).....	231
	НАШІ АВТОРИ	236

CONTENTS

	IN MEMORIAM	
	<i>Ihor RAYKIVSKYI</i>	
	VOLODYMYR HRABOVETSKYI PERSONAL FUNDS AT THE ARCHIVAL INSTITUTIONS OF LVIV AND IVANO-FRANKIVSK.....	7
	<i>Oleh YEGRESHII, Mykchailo SYHYDYN</i>	
	MATERIALS OF INDIVIDUAL ORIGIN FROM THE PRIVATE COLLECTION OF PROFESSOR VOLODYMYR HRABOVETSKYI.....	14
	<i>Halyna HORBAN</i>	
	THE IVANO-FRANKIVSK REGION UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARY NAMED AFTER I. FRANKO'S EXPERIENCE IN ORDER TO POPULIZE THE SCIENTIFIC LEGACY OF ACADEMICIAN VOLODYMYR HRABOVETSKYI.....	28
	<i>Andrii KOROLKO</i>	
	UKRAINIAN HISTORICAL SCIENCE AND OPINION OF THE 1950–1980s. IN LETTERS OF PROFESSOR VOLODYMYR HRABOVETSKYI.....	32
	ETNOLOGY	
	<i>Myhailo PANKIV</i>	
	TOPONYMS AND MICROTOPYMS OF NATIONAL MINORITIES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION.....	39
	MEDIUM AEVUM	
	<i>Myroslav VOLOSHCHUK, Illia PARSHYN</i>	
	JOHANN DE LADIMIRIA: THE PROBLEM OF ETHNIC ORIGIN OF THE CHAPLAIN OF THE SILESIA DUKE HENRY VI THE GOOD.....	50
	<i>Ostap KARDASH</i>	
	THE CONFRONTATION OF THE BAVARIAN AND CYRILLO-METHODIAN CHRISTIAN MISSIONS IN THE LAND OF THE MOJMIR DYNASTY OF THE SECOND HALF OF THEIX th CENTURY.....	64
	THE PROBLEM MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY	
	<i>Dmytro KAVATSIUK</i>	
	THE RUSYN-UKRAINIANS IN THE AUSTRIAN PARLIAMENT (1867–1873).....	81
	<i>Nataliia SOFIAK</i>	
	POLISH NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN PODILLIA IN 1863–1864.....	87
	<i>Adam Adrian OSTANEK</i>	
	POLISH–UKRAINIAN RELATIONS IN STANISLAWOW IN THE PERIOD OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918–1919).....	98
	<i>Oleh MALYARCHUK, Oksana KOHUT</i>	
	FORMATION PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC-AND-TECHNICAL POTENTIAL IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION.....	109
	HISTORY OF CULTURE	
	<i>Oleh OLEKSYSHYN</i>	
	THE MUSEUM INSTITUTIONS ACTIVITY OF THE CARPATHIAN REGION IN THE CONDITIONS OF THE SOVIET POLITICAL SYSTEM (1944–1964).....	118
	HISTORICAL BIOGRAPHY	
	<i>Stepan KOBUTA, Hanna PASKA</i>	
	ADVOCATE LEV BACHYNSKYI: BIOGRAPHICAL SKETCH.....	126
	<i>Bohdan SAVCHUK</i>	
	ADVOCACY OF STEPAN FEDAK AT THE END OF THE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES.....	136
	<i>Svitlana KOBUTA</i>	
	IVAN BAHRIANYI AND GEORGE ORWELL: COMPARATIVE APPROACH TO BIOGRAPHICAL INSIGHT.....	146

	<i>Ihor PYLYPIV, Ruslan DELIATYNSKYI, Nadiia BALII</i> PRIEST LEV-MYKOLA BURNADZ (1896–1947): THE RECONSTRUCTION OF THE BIOGRAPHY.....	152
	MILITARY HISTORY <i>Piotr KOZLOWSKI</i> POLISH VOLUNTEERS IN THE CARPATHIAN SICH 1938–1939.....	162
	HISTORY OF RELIGION AND CHURCH <i>Oleh YEGRESHII</i> LOCATION OF THE GRECO-CATHOLIC CHURCH IN THE BOYCOT OF CENSUS OF POPULATION IN 1921.....	176
	METHOD OF STUDYING HISTORY <i>Bohdan PASKA, Taras PASKA</i> FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY OF CHILDREN AND YOUTH OF NADVIRNA DISTRICT BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY.....	185
	SCIENTIFIC DEBUT <i>Yevhen LYZEN</i> MILITARY-DIPLOMATIC MISSION OF THE COUNTRIES OF ANTANTS AT THE FIRST STAGE OF THE POLISH-UKRAINIAN WAR 1918–1919.....	194
	DOCUMENTS <i>Petro PLIHTIAK</i> INSURGENT KRYIVKA IN THE PISTYN, KOSIV DISTRICT: AN ATTEMPT OF HISTORICAL RECONSTRUCTION.....	203
	SCIENTIFIC LIFE <i>Olexandr MARUSHCHENKO</i> INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC: REVOLUTION, STATEHOOD, UNITY. TO THE 100th ANNIVERSARY OF THE FORMATION OF THE ZUNR”.....	209
	<i>Ihor RAYKIVSKYI, Andrii KOROLKO</i> CONNECTION MEMORY OF ACADEMY VOLODYMYR HRABOVETSKY. ALL-UKRAINIAN SCIENTIFIC CONFERENCE “OTHER HRABOVETSKI HIS- TORICAL READING”.....	211
	<i>Andrii KOROLKO</i> INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “GUTSULSKA REPUBLICA – THE PHENOMENON OF CREATION OF UKRAINIAN STATE ON TRANS- CARPATHY PERIOD OF NATIONAL REVOLUTION”.....	216
	<i>Andrii KOROLKO, Andrii MISHCHUK</i> REGIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE ”YULIAN TSELEVICH – UKRAINIAN HISTORIC AND PUBLIC DIARY (1843–1892). TO 175 YEARS FROM THE BIRTHDAY”.....	221
	<i>Oleh YEGRESHII, Ruslan DELIATYNSKII</i> REGIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE “BISHOP JULIAN PELESH IN RELIGIONS AND CHURCH PUBLIC LIFE OF UKRAINE” (to the 175th anniversary of birth).....	224
	<i>Stepan VOLKOVETSKYI, Ihor RAYKIVSKYI</i> THE CELEBRATION OF THE 150TH ANNIVERSARY OF THE CREATION OF “PROSVITA” IN THE PRECARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY.....	227
	<i>Oleh KASKIV</i> THE ROLE OF CLERGY OF UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH IN ESTABLISHING AND WORKING IN ORAGANAZATION OF “PROSVITA” (to the 150th anniversary of creation).....	231
	OUR AUTHORS	236

IN MEMORIAM

УДК 94 [37+008] : 911. 375 (477.4)

**ОСОБИСТІ ФОНДИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО
В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ ЛЬВОВА ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА****Ігор РАЙКІВСЬКИЙ**

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: i.raj @ ukr.net
DOI gal.31.7-13*

У статті проаналізовано особисті фонди в архівних установах Львова та Івано-Франківська Володимира Грабовецького – доктора історичних наук, професора, першого завідувача кафедри історії України в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника. Він залишив значну творчу спадщину – десятки книжкових видань, сотні статей, та наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. передав свою приватну збірку на зберігання у відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (фонд № 268) та Державний архів Івано-Франківської області (фонд № 2173, 832 справи). Серед матеріалів приватної колекції В. Грабовецького – документи біографічного характеру (оригінали й копії свідоцтв, дипломів, почесних грамот і т. п.), авторські рукописи монографій і статей, сценарії телепередач, творчі заготовки, листування з різними науковими і громадськими організаціями, видавництвами, своєю родиною, документація установ, у яких працював вчений, викладач і громадський діяч (наукові звіти В. Грабовецького в Інституті суспільних наук АН УРСР, матеріали про присвоєння вченого звання професора, витяги з протоколів засідань кафедри історії України Прикарпатського національного університету та ін.), тексти лекцій, книги з дарчими написами, періодичні видання, краєзнавча література, дипломні роботи, що захищалися під керівництвом професора, тощо.

Опрацювання матеріалів особистих фондів В. Грабовецького в державних архівних і бібліотечних установах Львова та Івано-Франківська є цінним не тільки безпосередньо для дослідження його життя і діяльності: особливостей характеру, творчої діяльності, взаємин з людьми, які оточували, а й духу тогочасної епохи крізь призму документів особового походження. Приватна колекція В. Грабовецького як окремий вид першоджерел (документи особового походження) набуває особливого значення на тлі методологічного пошуку в сучасній українській історіографії, коли стало популярним вивчення історії повсякденності та антропологічний підхід до історичного минулого.

Ключові слова: *особисті фонди, приватна колекція, архівні установи, джерела особового походження, Володимир Грабовецький, відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Державний архів Івано-Франківської області.*

Однією з тенденцій сучасної української історичної науки є, за словами дослідниці О. Коляструк, “звернення дослідників до історії повсякденного життя суспільства. [...] Без вивчення механізмів щоденного буття людини неможливе адекватне розуміння не тільки її приватної сфери, а й суспільного життя в цілому”. Досліджуючи суспільні відносини в минулому, що є завданням історичної науки, необхідно розуміти суспільство не просто як “сукупність індивідів, груп чи верств”, а “систему загальноприйнятих ними стосунків, вироблення яких ... відбувається на індивідуальному рівні”, водночас “передбачає суспільну адаптацію з урахуванням державної політики та ідеології, національно-культурних традицій, а також щоденних життєвих практик”¹. Історичне минуле доцільно розглядати крізь призму буденності, що включає в себе необхідність використання і входження до наукового обігу документів особового походження – листів, щоденників, спогадів, нотаток для пам’яті, фотодокументів тощо. У тра-

¹ Коляструк О. А. Повсякденність як об’єкт історичного дослідження: окремі методологічні зауваження. *Література та культура Полісся*. 2009. Вип. 52. С. 187, 189.

диційній історіографії ці документи відверто “зневажають” через їх надмірну суб’єктивність, тоді як в історії “знизу” вони є “чи не визначальними”, бо “мають виразний відбиток індивідуальності автора, його особистісного розуміння і бачення світу, його ставлення до описуваних подій”².

Щоправда, робота з документами особового походження вимагає певних застережень, насамперед врахування їх суб’єктивності, усвідомлення того, що в них “реалії повсякдення виринають вибірково, суголосно настрою автора”, а приватна інформація не може бути екстрапольована на сукупність відносин досліджуваного періоду. Документи приватного походження не є публічними, адресуються конкретному читачеві, для сучасного дослідника це дає можливість не просто відтворити факти минулого, а швидше дати відчуття реалій, розуміння атмосфери подій крізь призму особистого. Французький історик М. Блок слушно називав джерела повсякденності “мимовільними очевидцями”, визнаючи, що “вони заворожують своєю безпосередністю і ширістю, наче зненацька підслухана розмова”³. Однак трапляються випадки, коли різні джерела особового походження нагромаджуються свідомо упродовж усього життя автора і пізніше передаються в архівні установи для опрацювання майбутніми дослідниками. Особисті фонди відомих діячів (громадських активістів, науковців та ін.) у центральних або місцевих архівах, відділах рукописів бібліотек в Україні становлять значну цінність для історичних досліджень.

З цього погляду науковий інтерес викликає приватна колекція Володимира Васильовича Грабовецького – доктора історичних наук (1968 р.), професора (1980 р.), академіка АН Вищої школи України (1995 р.), першого завідувача кафедри історії України в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника (1990–2007 рр.), що була накопичена ним за тривалий час наукової і громадської діяльності. Частину матеріалів, що залишилася після смерті дослідника в грудні 2015 р. (зокрема, приватне листування, нотатки для пам’яті, чернетки і заготовки до книг та статей, часописи на історичну тематику, вирізки з газет кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр., колекція листівок і фотографій, пам’ятні фотоальбоми та ін.), нещодавно передав його син Богдан Грабовецький для опрацювання і зберігання на кафедрі історії України і методики викладання історії. Вони були вивчені доцентами кафедри О. Єгрішем і М. Сигидином та свідчать про широкі зацікавлення автора, його громадські зв’язки, хоч, зрозуміло, не всі матеріали є рівноцінними з наукової точки зору, для досліджень у галузі історії повсякдення. Результати цієї роботи знайшли відображення у статті названих авторів, опублікованій на сторінках нашого часопису.

Щоправда, це лише частина приватної колекції Володимира Васильовича, яку він не встиг передати в архівні установи. Мета пропонованої праці – дати загальний аналіз особистих фондів В. Грабовецького, що були створені в архівних установах Львова та Івано-Франківська. На сьогодні найбільш цінні джерела особового походження, пов’язані з життям і діяльністю В. Грабовецького, зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України та Державному архіві Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл., ДАІФО). Вони були передані на зберігання в архівні установи України ще за життя Володимира Васильовича наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. за його безпосередньою участю, частина документів у ЛННБ ім. В. Стефаника надійшла вже після смерті професора.

У відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника приватній збірці В. Грабовецького присвоєно реєстраційний номер 268. Перша частина названого архіву: особисті документи, рукописи і машинописи наукових праць, листування та колекційні матеріали – була передана особисто фондоутворювачем в дар бібліотеці 14 грудня 1999 р. Решта документів і матеріалів надійшли вже після смерті В. Грабовецького влітку 2018 р. стараннями його сина Богдана Грабовецького, що проживає в Канаді (м. Торонто). Загалом архівна спадщина, представлена у фондах бібліотеки, за підрахунками завідувача відділу, випускниці колишнього Івано-Франківського

² Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145.

³ Там само.

державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника (з 1993 р. – Прикарпатський університет) Мирослави Дядюк, становить 12 авторських рукописів монографій, понад 200 статей, що складає більше 10 тис. аркушів. Це є підтвердженням величезної працездатності В. Грабовецького, яку можуть, без сумніву, засвідчити всі, хто був з ним ближче знайомий.

Крім документів біографічного характеру, в т. ч. оригіналів і копій свідоцтв, дипломів, почесних грамот, ювілейних поздоровлень, урядових телеграм та ін., фондоутворювач скрупульозно зібрав та особисто упорядкував свій творчий доробок. В. Грабовецький передав у відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника авторські рукописи монографій “Історія Гуцульщини”, “Олекса Довбуш” та ін., рукописні й машинописні статті. Володимир Васильович серйозно ставився до збереження своїх рукописів навіть після їх публікації, рукописна спадщина його праць, що вийшли друком, досить широко представлена і в ЛННБ ім. В. Стефаника, і в Держархіві Івано-Франківської обл. У переданій на кафедру приватній колекції рукописів В. Грабовецького порівняно небагато, більшість матеріалів, що залишилися після смерті дослідника, – це творчі заготовки та уривки з текстів монографій і брошур, опублікованих на початку ХХ ст. Водночас у ЛННБ ім. В. Стефаника збереглися сценарії телевізійних передач Львівської студії телебачення “Скарби народу”, яку він проводив на краєзнавчу тематику, проживаючи у Львові. На жаль, самі телепередачі, наскільки відомо, не збереглися в музеї Львівської обласної державної телерадіокомпанії, бо кінострічка, на яку записувалися програми, була дорога, а для економії коштів її можна було перезаписувати.

У відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника представлено листування В. Грабовецького з різними науковими і громадськими організаціями, видавництвами. Епістолярна спадщина традиційно віддзеркалює ментальність особи, сферу її зацікавлень, морально-етичні норми та естетичні смаки, не випадково український громадський діяч другої половини ХІХ ст. О. Кониський називав листи “автобіографією душі”. Офіційні документи, яких у приватній колекції В. Грабовецького не бракує, не здатні настільки глибоко відтворити справжніх глибоких переживань і настроїв людини, як листування, що дає уявлення про дослідницькі інтереси, моральні принципи та ін. “Виникнувши в особовій сфері, – стверджує львівська дослідниця епістолярію Лариса Головата, – листи, проте, швидко втрачають приватний характер, якщо спілкування автора і адресата наповнене фактами з історії, політики, культури, якщо воно резонує з часом. Орієнтування на конкретного співрозмовника у цьому випадку стає умовним, а листування, перетворюючись на різновид публіцистики, до того ж безпосередньою, наближеною до розмовної мови манерою викладу, цілком заслужено претендує на оприлюднення”⁴.

Серед кореспондентів В. Грабовецького були відомі українські наукові й громадські діячі Олена Апанович, Іван Бутич, Георгій Гербільський, Володимир Голобуцький, Іван та Олександр Гуржії, Вадим Дядиченко, Ярослав Ісаєвич, Микола Ковальський, Орест Мацюк, Михайло Марченко, Микола Мушинка, Петро Толочко, Зоя Хижняк та ін., загалом близько 60 українських істориків, письменників, літературознавців, художників, археологів, краєзнавців, музейників з різних міст України (Київ, Вінниця, Тернопіль, Львів, Чернівці та ін.) та європейські вчені з Польщі, Словаччини, вірменські історики тощо. Епістолярну спадщину вченого опрацьовував колишній його аспірант, нині доцент кафедри історії України і методики викладання історії А. Королько⁵, що звернув найбільшу увагу на кореспонденцію з видатними особистостями на ниві української науки, освіти і культури. Творча співпраця стосувалася насамперед вивчення проблем середньовічної історії України, припала на 50–70-ті рр. ХХ ст., коли В. Грабовецький, працюючи в Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові, а з 1975 р. – в Івано-Франківському державному педагогічному інституті ім. В. Стефаника, активно досліджував

⁴ Колястрок О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145, 151.

⁵ Королько А. З епістолярію Володимира Грабовецького. *На вітар історії України. На пошану академіка Володимира Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 191–320 ; його ж. Епістолярна спадщина Володимира Грабовецького. *Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина*. Івано-Франківськ, 2016. С. 141–151.

питання опришківського і селянського рухів у Галичині, запорізького козацтва та ін. На жаль, листів В. Грабовецького до різних науковців збереглося обмаль⁶.

А. Королько умовно поділив листування В. Грабовецького, що зберігається в ЛННБ ім. В. Стефаника, на чотири частини. До першої групи він відніс родинні листи з того періоду, коли В. Грабовецький формувався як науковець, якому була потрібна моральна підтримка з боку родини. Друга група листів і поштових карток є найбільшою за обсягом – листування з відомими науковцями-істориками, що охоплює понад півстолітній період – з середини 1950-х рр. і до кінця 1990-х рр. Третя група епістолярію – листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і культурними установами та діячами. За словами А. Королька, “це не тільки листи, але й дарчі автографи, звернення, клопотання тощо. Переважна більшість їх написана в період незалежної України, відображає активну громадську й наукову позицію історика”⁷. У четвертій групі листування міститься незначна кількість документів, що охоплює кореспонденцію з діячами діаспори. Окремо виділено п’яту частину епістолярної спадщини – привітання В. Грабовецького з ювілеями – 50-ти, 60-ти, 70-ти і 75-річчям. “Усе ж залишається багато неопрацьованих листів, – підсумовує А. Королько, – що якісно згруповані Володимиром Грабовецьким і знаходяться у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Цей пласт матеріалу залишається ще недостатньо вивченим”⁸.

Крім листування, у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника містяться матеріали творчої спадщини В. Грабовецького – рукописи наукових праць, архівні виписки, нотатки до історії козацтва, національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, матеріали “Біографічного словника”, списки пам’яток археології, історії і мистецтва Львівської області на 1972 р., матеріали до “Історичного атласу Галичини” (в т. ч. карти, схеми, гравюри), укладеного В. Грабовецьким (художник Мирослав Гаталевич) та ін. Серед архівних матеріалів представлена виставкова діяльність, переважно експозиції з колекції В. Грабовецького з нагоди 500-річчя повстання Мухи (1990 р.), 500-річчя виникнення запорізького козацтва (1992 р.) та ін.

Окрему групу документів у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника становлять матеріали діяльності історичної секції Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури (1967–1974 рр.), документація (витяги з протоколів засідань та ін.) кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника тощо. Серед архівних матеріалів представлено рецензії на праці В. Грабовецького, запрошення на різноманітні науково-практичні конференції, виставки та ін., вітальні картки з нагоди ювілеїв і свят тощо. Очевидно, це лише частина з приватної колекції Володимира Васильовича, бо подібні документи зберігаються в Держархіві Івано-Франківської обл., а деякі з них не потрапили в архівні установи, були передані пізніше на кафедру, де він працював від початку її створення (1990 р.) і до самої смерті. Опрацювання документів особистою збіркою В. Грабовецького у фонді відділу рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника продовжується, за словами М. Дядюк, “перебуває в депозиті”.

Водночас у *Держархіві Івано-Франківської обл.* сформований окремий фонд 2173 (Грабовецький В. В. (24.07.1928 р.) – професор, доктор історичних наук, академік, завідувач кафедри історії України Прикарпатського університету), що складається з одного опису (оп. 1). Усього в названому фонді є 832 справи, 601 документ на 24908 аркушах. Приватний фонд В. Грабовецького містить: біографічні матеріали; творчі роботи вченого (газетні і журнальні матеріали); епістолярну спадщину Володимира Васильовича; колекційні матеріали, зібрані ним і передані на зберігання в архів; архівні виписки В. Грабовецького; книги професора з дарчими написами, а також журнали, газети і краєзнавчу літературу. Як видно з передмови до опису, В. Грабовецький “вирішив здати свої наукові праці в ДАІФО, з яких був утворений особовий фонд В. Грабовецького” в 1998 р. “В архіві було проведено науково-технічну обробку доку-

⁶ Королько А. З епістолярію Володимира Грабовецького. *На вітар історії України. На пошану академіка Володимира Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 192.

⁷ Королько А. З епістолярію Володимира Грабовецького. *На вітар історії України. На пошану академіка Володимира Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 191.

⁸ Там само. С. 197.

ментів. Документи згруповані в справи. Опис складений згідно схеми систематизації справ. Заголовки до сформованих справ фондоутворювачем не мінялись. Справи підшиті, оформлені обкладинки, пронумеровані” (с. 3 опису). Формування матеріалів фонду здійснював випускник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Я. Михальчук.

Один тільки перелік назв справ в описі фонду В. Грабовецького в Держархіві Івано-Франківської обл. налічує 127 стор. Щоправда, опис кілька разів поповнювався самим В. Грабовецьким, зокрема в листопаді 1999 р., листопаді 2000 р., листопаді 2001 р., листопаді 2003 р., листопаді 2004 р., жовтні 2005 р., листопаді 2006 р. Найбільше у фонді В. Грабовецького, за нашими підрахунками, більше половини справ, міститься його наукових праць, включаючи машинописні і рукописні матеріали до підготовки публікацій – монографій і статей. Окремо в кінці названого опису є перелік 74 книг науковця, переданих ним для зберігання в архіві, переважно це видання, що побачили світ після 1991 р., у незалежній Україні. Вони становлять лише частину творчого доробку професора, з-під пера якого вийшло близько 100 книжкових видань – монографій і брошур. Серед матеріалів фонду є також вирізки з газет, де публікувалися праці В. Грабовецького з історії українського козацтва (спр. 127, 16 арк.), гайдамацького руху (спр. 128, 13 арк.), історії Гуцульщини (спр. 130, 6 арк.), історії Галича (спр. 131, 22 арк.) тощо.

Особливу цінність у фонді В. Грабовецького становлять матеріали, що стосуються його особистого життя і професійної діяльності. Зокрема, спр. 1 фонду має назву “Документи (копії дипломів, атестатів, виписки з трудової книжки, грамоти, нагородні листи, фотографії). 1928–1999” (168 арк.). Є декілька справ, у яких зберігається епістолярна спадщина вченого: спр. 709 (“Листування з батьком, сестрою та родиною”. 9 листопада 1948 р. – 27 листопада 1968 р. 4 арк.), спр. 708 (“Листування з вітчизняними і зарубіжними діячами, вченими з питань наукової та громадської діяльності”. 30 серпня 1954 р. – 3 вересня 2001 р. 71 арк.) та ін. Водночас, серед матеріалів приватної колекції В. Грабовецького, що після його смерті потрапили до нашого університету, збереглися окремі епізоди родинного листування: із сином Богданом, який проживав у Торонто, братами Федором та Іваном з Печеніжина у 1950–1960-х рр., родичами з Коломиї та м. Шумськ на Тернопільщині, а також з с. Більшовик на Херсонщині, відкритки-поздоровлення від родини з нагоди ювілеїв та телеграми від близьких родичів. Шкода, але бракує листування В. Грабовецького з його батьком – Василем, зберігся лише конверт і одна фотографія. Мабуть, було б добре долучити їх до вище згаданої невеликої за обсягом справи 709 у Держархіві Івано-Франківської обл., що містить кореспонденцію з родиною.

Збереглися також офіційні документи з львівського періоду роботи В. Грабовецького в Інституті суспільних наук АН УРСР у 1953–1975 рр., що можуть бути цінними для дослідників не лише життя і діяльності вченого, а взагалі функціонування наукових інституцій на радянській Україні, особливостей ведення тогочасної документації. Так, спр. 794 – це “Матеріали про переобрання В. В. Грабовецького на посаду старшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Машинописні та рукописні тексти”. 1961–1974 рр. (15 арк.); спр. 793 – “Звіти старшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР В. В. Грабовецького про виконання наукових робіт за 1961–1972 рр. Рукописний та машинописний тексти” (21 арк.) та ін. Проживаючи у Львові (до 1975 р.), В. Грабовецький приділяв значну увагу громадській діяльності, що сприяла підвищенню інтересу в тодішньому суспільстві до історії України, історичного краєзнавства. Це мало важливе значення в українському патріотичному вихованні молодого покоління. У спр. 9 містяться рукописні матеріали щодо підготовки вченого до телепередач, які велися ним на Львівській обласній студії телебачення, заснованій наприкінці 1950-х рр. (спр. 9 “В. Грабовецький “Вивчай рідний край”. Телепередача. Машинописний текст”. 1960. 21 арк.).

Крім того, особистий фонд В. Грабовецького містить деякі справи про його професійну діяльність на історичному факультеті Івано-Франківського державного педінституту ім. В. Стефаника (з 1993 р. – Прикарпатський університет ім. В. Стефаника). Зокрема, нашу увагу привернула спр. 795 “Матеріали про присвоєння В. Грабовецькому наукового звання професора. 1979–1980 рр.” (48 арк.). В. Грабовецький передав на зберігання в архів тексти лекцій, які він читав студентам-історикам: 15 рукописних лекцій з історії України доби феодалізму (спр. 539–552),

деякі інші лекційні матеріали (*сnp.* 14 “В. Грабовецький “До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім. Лекція. Машинописний текст”. 1985. 40 арк. та ін.). Дослідники можуть ознайомитися з відгуками на кандидатські дисертації та автореферати дисертацій різних вчених, що захищалися у 1980-х рр. (*сnp.* 626 “В. Грабовецький. Відгуки на кандидатські дисертації та автореферати дисертацій вчених”. 1982, 1989 рр. 22 арк.), оцінками наукової творчості вченого (*сnp.* 10 “Рецензії, зауваження, відгуки науковців на праці В. Грабовецького. Машинописний текст”. 1954–1968 рр. 174 арк.).

Окремо зберігаються запрошення В. Грабовецького на наукові й творчі заходи (зокрема, *сnp.* 219 “Запрошення на конференції, святкові академії, творчі вечори та презентації книг В. Грабовецького”. 1968–1997 рр. 124 арк.), привітання від відомих українських діячів науки і культури (*сnp.* 8 “Ксерокопії дарчих автографів, телеграм та листів відомих діячів науки і культури України, присвячених В. Грабовецькому”. 1954–1996. 27 арк.). Водночас серед архівних документів викликають інтерес матеріали про заснування Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша у вересні 1995 р., що в 1997 р. отримав статус державного, (*сnp.* 635 “Документи (розпорядження Івано-Франківської облдержадміністрації. Статут та ін. документи) про створення історико-меморіального музею О. Довбуша. 1997 р. Машинописний текст”. 10 арк.). В. Грабовецький дуже ретельно підійшов до формування особистого фонду в Держархіві Івано-Франківської обл., про що свідчить, зокрема, свідоме нагромадження ним значної кількості матеріалів, безпосередньо пов’язаних з викладацькою діяльністю в Прикарпатському університеті.

Серед архівних справ виявлено дипломні роботи, що захищалися в 1990-ті рр. під керівництвом професора (*сnp.* 147 “Кравченко О. Д. “Батурич – столиця гетьманів Лівобережної України. Дипломна робота. Рукописний текст”. 1994. 81 арк.; *сnp.* 149 “Кузів Ю. Д. “Львівський історик Юліан Целевич. Дипломна робота. Машинописний текст”. 1992. 67 арк. тощо). У фонді В. Грабовецького знаходяться наукові й навчально-методичні роботи вчених, його колег по університету і колишніх студентів, що викликали в професора з різних причин зацікавлення. Серед таких праць хотілося б виділити дослідження М. Вегеша, В. Пришляка, В. Полека, В. Бурдуланюка, Г. Бурнашова, І. Кочкіна та ін. Назвемо декілька справ, що привернули нашу увагу: *сnp.* 213 (“В. М. Бурдуланюк “Музичне життя на Західній Україні. Пам’ятники діячам музичної культури”. Методичний матеріал на допомогу лекторам Товариства охорони пам’яток історії та культури. Машинописний текст”. 1987. 24 арк.), *сnp.* 290 (В. Пришляк “Антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом О. Довбуша в історіографії”. Стаття. Машинописна копія. 3 арк.) тощо. В. Грабовецький нагромадив і передав на зберігання в особистий фонд привітання, які надходили до нього з різних приводів від студентів (*сnp.* 218 “Листи і поздоровлення Грабовецькому В. В. від студентів Прикарпатського університету. Рукописні тексти. 1992–1999”. 51 арк.).

Таким чином, особисті фонди В. Грабовецького у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаніка та Держархіві Івано-Франківської обл. викликають науковий інтерес тим, що зберігаючи матеріали з приватної колекції відомого професора і громадського діяча, нагромаджені ним упродовж усього життя, дають уявлення про особливості характеру, творчої діяльності, взаємин з людьми, які його оточували, тощо. Опрацювання матеріалів особистих фондів В. Грабовецького, що були створені в державних архівних і бібліотечних установах Львова та Івано-Франківська, є цінним не тільки для дослідження життя і діяльності В. Грабовецького, а й духу тогочасної епохи крізь призму документів особового походження. Особливого значення цей вид першоджерел набуває на тлі методологічного пошуку в сучасній українській історіографії, коли стало популярним вивчення історії повсякденності та антропологічний підхід до історичного минулого. Сподіваємося, що інформація про матеріали особового походження з колекції В. Грабовецького буде цікавою для науковців, дасть поштовх до подальших досліджень на ниві повсякденної історії та історичної біографістики як галузі сучасної історіографії, що вивчає діяльність окремих осіб у контексті відповідної епохи.

VOLODYMYR HRABOVETSKYI PERSONAL FUNDS
AT THE ARCHIVAL INSTITUTIONS OF LVIV AND IVANO-FRANKIVSK

Ihor RAIKIVSKYI

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

57, Taras Shevchenko st., Ivano-Frankivsk 76000, Ukraine

e-mail: i.ray@ukr.net

Summary

The article analyzes the personal funds of Volodymyr Hrabovetskyi – Doctor of Historical Sciences, Professor, the first head of the Department of History of Ukraine at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. He left a significant creative heritage – dozens of book editions, hundreds of articles. At the end of the twentieth century – at the beginning of the twenty-first century he also handed over his private collection for storage to the Department of Manuscripts of Vasyl Stefanyk Lviv National Academic Library (fund № 268) and the State Archives of Ivano-Frankivsk oblast (fund № 2173, 832 cases). Among the materials of Volodymyr Hrabovetskyi private collection are documents of a biographical nature (originals and copies of certificates, diplomas, certificates of honor, etc.), author’s manuscripts of monographs and articles, scenarios of television broadcasts, creative workpieces, correspondence with various scientific and public organizations, publishing houses, documentation of the institutions in which the scientist, teacher and public figure worked (scientific reports by V. Hrabovetskyi at the Institute of Social Sciences of the National Academy of the USSR, materials on the awarding of the academic title of the professor, extracts from the protocols of the meetings of Department of History of Ukraine in Carpathian National University, etc.), texts of lectures, books with inscriptions, periodicals, local history books, dissertations, which are protected under the guidance of professor, and so on.

Working out materials of personal funds of Volodymyr Hrabovetskyi in the state archival and library institutions of Lviv and Ivano-Frankivsk is valuable not only directly for the study of his life and activity – the features of character, creative activity, relations with the people who surrounded, but also for the spirit of the time era through the prism documents of personal origin. As a separate primary sources (personal papers), private collection by Volodymyr Hrabovetskyi is of particular importance against the background of methodological search in modern Ukrainian historiography, when it has become a popular study of the history of everyday life and anthropological approach to the historical past.

Keywords: personal funds, private collection, archival institutions, sources of personal origin, Volodymyr Hrabovetski, Department of Manuscripts of Vasyl Stefanyk Lviv National Academic Library, the State Archives of Ivano-Frankivsk oblast.

REFERENCES

Kolyastruk O. Dokumenty osobovoho pokhodzhennya yak dzherela z istorii povsiakdennosti. *Ukrains’kyi istorychnyi zhurnal*. 2008. № 2. S. 145–153. (in Ukrainian).

Koliastruk O. A. Povsiakdennist’ yak ob’iekt istorychnoho doslidzhennia: okremi metodolohichni zauvazhennia. *Literatura ta kul’tura Polissia*. 2009. Vyp. 52. S. 187–195. (in Ukrainian).

Korol’ko A. Epistoliarna spadshchyna Volodymyra Hrabovets’koho. *Zhyttia, prysviachene istorii. Volodymyr Hrabovets’kyi: vchenyi, hromads’kyi diiach, liudyna*. Ivano-Frankivs’k, 2016. S. 141–151. (in Ukrainian).

Korol’ko A. Z epistoliaruu Volodymyra Hrabovets’koho. *Na vivtar istorii Ukrainy. Na poshanu akademika Volodymyra Hrabovets’koho*. Ivano-Frankivs’k, 2008. S. 191–320. (in Ukrainian).

УДК 94 [37+008] : 911. 375 (477.4)

МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ З ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Олег ЄГРЕШІЙ, Михайло СИГИДИН

Державний вищий навчальний заклад

“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,

кафедра історії України і методики викладання історії,

вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: ludyna@ ukr.net

DOI gal.31.14-27

У статті автори намагаються відтворити громадсько-культурну та наукову діяльність відомого в Україні вченого Володимира Грабовецького на основі матеріалів особового походження. У приватній колекції зосереджено численні програми всеукраїнських та регіональних конференцій різних років, запрошення на різноманітні громадсько-культурні заходи.

Наявні у колекції В. Грабовецького рідкісні фото, маловідомі широкому загалові. Порівняно мало фотографій особистого характеру. Володимир Грабовецький у приватній колекції зберіг досить багату кількість мікроплівок на історичну тематику.

Володимир Грабовецький зберігав вирізки з газет 1970–1980-х рр. (“Закарпатська правда”, “Комсомольський прапор”, “Прикарпатська правда”, “Нове життя”, “Голос Покуття”) на краєзнавчу, козацьку та опришківську тематику. Приватний архів містить також підбірки журналів “Перевал”, “Український історичний журнал”, “Людина і світ”, “Воля і батьківщина”, “Наука і суспільство”, “Гуцульщина”, “Архіви України”, “Київ”, “Прометей” та ін.

Ключові слова: *джерела особового походження, листування, фотодокументи, листівки, нотатки для пам’яті, приватна колекція Володимира Грабовецького.*

У сучасних умовах українські дослідники усе частіше вдаються до використання і входження до наукового обігу документів особового походження (листів, щоденників, спогадів, нотаток для пам’яті, фотодокументів, листівок, предметів повсякденного вжитку тощо). Традиційна національна історіографія нерідко відкидала такі документи через їх надмірну суб’єктивність, хоча в дійсності вони містять унікальні відомості про реалії життя, думки і дії окремих людей. Документи особового походження, на перший погляд, видаються мало репрезентативними, бо не мають вираженого офіційного статусу, не є публічними (адресовані лише конкретному читачеві, а не широкому загалу). Такі джерела зазвичай створюються на розсуд автора, з його волі щось зафіксувати, зазначити тощо. Крім того, джерела особового походження мають виразно суб’єктивний характер (що їх вигідно виділяє із загалу джерельного масиву) і сприяють не стільки відтворенню фактів історичного минулого, скільки відображають авторські відчуття та реакцію на розуміння окремих подій і явищ. Свідчення приватних документів, на відміну від офіційних, нерідко мають несподіване, нестандартне звучання⁹.

Приватна колекція Володимира Васильовича Грабовецького, що залишилася після його смерті, в грудні 2015 р., нещодавно була передана його сином Богданом Грабовецьким для опрацювання і зберігання у музей кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Колекція засвідчує широкі зацікавлення автора та його значні громадські зв’язки.

⁹ Коляструк О. А. Повсякденність як об’єкт історичного дослідження: окремі методологічні зауваження. *Література та культура Полісся*. 2009. Вип. 52. С. 187–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2009_52_20.

*Біля могили борця за селянську волю Івана Смицнюка в с. Ямниця.
Перший справа В. Грабовецький. 1964 р.*

Учений зібрав багату краєзнавчу і туристичну літературу, очевидно, передусім із місць, де він бував під час робочих поїздок або відпочинку. Виокремимо, передусім, туристичні путівники і туристичні схеми: “Памятные места Ивано-Франковщины” (Київ, 1988 р.), “Яремча. Косів” (Москва, 1980 р.), “В край гуцульских умельцев” (Москва, 1977 р.), “Архітектурно-художні пам'ятки України” (Київ, 1968 р.), “Полтавський краєзнавий музей” (Харків, 1970 р.), “Туристична схема Закарпаття” (Москва, 1964 р.), “Львівщина” (Львів, Каменяр, 1970 р.), “Кирилловская церковь” (Київ, 1968 р.), “Площа Ринок” (Львів, 1967 р.) та ін. Крім того, окремі карти областей України (Львівської, Чернівецької) переважно 1960-х рр., картосхему Києва 1965 р. випуску тощо. В. Грабовецький зберігав також буклети про обласні музеї авторства місцевих краєзнавців (“Літературно-меморіальний музей Марка Черемшини в селі Кобаках. Путівник”, Івано-Франківськ, 1989 р. авторства Юрія Угорчака; “Музей Гната Хоткевича у Красноїлові”, Івано-Франківськ, 1990 р. авторства Василя Бурдуланюка та Олега Пилипока) та ін.

*Біля могили борця за селянську волю Івана Смицнюка в с. Ямниця. Фото № 2
Перший справа В. Грабовецький. 1964 р.*

Про широкий в Україні авторитет В. Грабовецького як науковця і громадського діяча свідчать збережені в приватній колекції численні програми всеукраїнських та регіональних конференцій різних років, а також запрошення на різноманітні громадсько-культурні заходи. Під час проживання і роботи у Львові в Інституті суспільних наук (нині – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича) в 1953–1975 рр. вченого, судячи з приватної колекції, часто запрошувала Львівська секція історичних пам'ятників Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, Центральний державний історичний архів України у Львові, Львівський державний музей українського мистецтва та ін. Збереглося, зокрема, запрошення Львівського обласного комітету Президії правління Спілки письменників України взяти участь в урочистому засіданні, присвяченому 400-річчю початку книгодрукування в Україні від 3 січня 1974 р.

Володимир Грабовецький був запрошений в Івано-Франківський педагогічний інститут ім. В. Стефаника в 1975 р. уже в статусі відомого науковця, доктора історичних наук. Про його авторитет і популярність свідчить активне громадсько-культурне життя вченого в нашому місті. Володимира Васильовича часто запрошували на зустрічі з відомими людьми – українським літературознавцем Тарасом Салигою (1992 р.), головним редактором видавництва “Світ” Львівського державного університету імені І. Франка письменником Василем Войтовичем (1996 р.). В Івано-Франківську В. Грабовецький отримував численні запрошення на виставки творів художників і музикантів, культурно-мистецькі заходи в приміщенні Івано-Франківського краєзнавчого музею з нагоди 140-ї річниці від дня народження композитора Миколи Лисенка, святкування 30-річчя учнівського ансамблю пісні і танцю “Смерічка” Уторопської восьмирічної школи Косівського району Івано-Франківської області 25 червня 1989 р. тощо.

На фото Іван Крип'якевич виступає на науковому семінарі з актуальних питань з історії України в Інституті суспільних наук АН УРСР. м. Львів. Початок 1960-х рр.

Володимира Грабовецького нерідко запрошували на ювілейні вечори відомі особи м. Івано-Франківська, зокрема лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка Опанас Заливаха (листопад 1995 р.) на своє 70-річчя, заслужений працівник культури України Петро Арсенич з нагоди 60-річчя від дня народження (січень 1994 р.), заслужений працівник народної освіти України, професор, довголітній декан художньо-графічного факультету Іван Фічора також з нагоди свого 60-річчя (1999 р.) та ін. Збереглися також запрошення на презентацію перших 5-ти томів “Нарисів історії Прикарпаття” В. Грабовецького 24 листопада 1994 р., що відбулися в м. Івано-Франківськ в приміщенні Народного дому “Просвіта”. Як засвідчує програма запрошення, в концерті з нагоди презентації взяли участь: народна артистка України Христина Фіцалович, заслужені артисти України Любов Клопотовська, Михайло Кривень, заслужений працівник культури України Михайло Сливоцький та ін.

*Володимир Грабовецький (четвертий справа)
біля "тисячолітнього" козацького дуба на о. Хортиця. м. Запоріжжя. 1970 р.*

Першоджерела засвідчують, що В. Грабовецький брав активну участь в організації Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 1100-ій річниці утворення Галича "Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України", що відбулася 18–20 вересня 1998 р. Про внесок ученого в організацію конференції свідчить не лише жваве листування між ним і представниками Національного заповідника "Давній Галич", а й запрошення, програма, а також активна, як показують чорновики, робота над конференційною резолюцією та складанням бюджету конференції. Головою оргкомітету виступив тогочасний прем'єр-міністр України Віталій Андрійович Масол, а членами поряд з найвищими представниками місцевої влади були відомі вчені Петро Толочко, Володимир Баран, Ярослав Ісаєвич, Володимир Грабовецький та ін.

*Учасники наукової сесії, присвяченої 10-річчю Інституту суспільних наук АН УРСР.
Володимир Грабовецький стоїть у другому ряді крайній справа. м. Львів. 1961 р.*

Реконструюючи минуле, історик зазвичай спирається на писемні документи, долучаючи в разі потреби іноді речові пам'ятки. Водночас серед традиційно для істориків звернення до зображальних джерел вважається як допоміжним. Хоча насправді фотографія (а в колекції професора В. Грабовецького їх достатньо) – це цілком самодостатні історичні джерела, що, як і писемні документи, потребують відповідного методичного трактування. Фотографії відбивають звичаї і світогляд того періоду, коли їх знімають, а за фіксованими у фото деталями можна простежити різноманітні суспільні зміни і тенденції – в моді, дозвіллі, домашньому побуті, у вуличних сценах криється значна інформативність, вони насправді відповідають на питання щодо різних аспектів повсякденного життя¹⁰.

Фотодокументи, зосереджені в приватній колекції В. Грабовецького, мають інформативний характер. Він зберігав фотографії на тлі пам'ятних місць, відвідин музеїв, проводив активну громадську і наукову роботу, організовував екскурсії зі студентами і в період проживання у Львові, і в період життя й діяльності в Івано-Франківську. Умовно поділимо фотодокументи колекції на кілька груп: фото, які розкривають громадську, наукову і викладацьку діяльність вченого; фотографії історико-культурних місць і “фотографічна урбаністика” та фотодокументи сімейного характеру.

Музеєзнавець та історик Михайло Паньків, художник Ігор Деркач та історик Володимир Грабовецький під час роботи краєзнавчої конференції у м. Львові. Початок 1980-х рр.

Як свідчать збережені фото 1970–1980-х рр., Володимир Грабовецький нерідко відвідував свою малу батьківщину с. Печеніжин, часто виголошував промови на відкритті пам'ятників і меморіальних дощок відомим діячам, наприклад М. Грушевському в Коломиї в 1992 р., на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. виступав у школах м. Івано-Франківська (збереглося, зокрема, фото у ЗОШ № 10 в 1992 р.). Найбільше фотодокументів зосередилося з презентацій різноманітних своїх книг 1990-х, а особливо 2000–2010-х рр. Чимало фотографій зроблено під час презентації свого чотирьохтомника “Нарис історії Прикарпаття” (листопад 1994 р.), книги “Нарис історії Княгинина” (2001 р.). Збереглося фото в селі Грабівка під час демонстрування своєї книги з історії цього населеного пункту 2002 р.; фото на презентації монографії з літопису села Підлисса з нагоди 200-річчя уродин М. Шашкевича 2006 р. та ін.

¹⁰ Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>.

У приватній колекції зосереджено чимало фотодокументів, які ілюструють участь В. Грабовецького в різних наукових конференціях. Наприклад, під час роботи всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 500-річчю народного повстання під проводом Мухи у 1990 р. разом зі студентами історичного факультету, всеукраїнської наукової конференції в с. Завалля з нагоди 95-ї річниці заснування товариства “Січ”, 1995 р. (разом з краєзнавцем Петром Арсеничем та етнографом Михайлом Паньківим); світлина з учасниками регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю від дня народження видатного історика І. Крип’якевича (разом із сином історика Романом Крип’якевичем під час його приїзду на історичний факультет Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та істориками Михайлом Сигидином, Любов’ю Геник, Володимиром Пришляком, Петром Арсеничем, Петром Сіреджуком та Богданом Гаврилівим, 1994 р.).

Порівняно менше світлин збереглося в приватній колекції з викладацького минулого В. Грабовецького. Зокрема, зберігся студентський альбом випускників-істориків за 1978, 1982, 1990 та 1992 рр., де випускниками були відомі викладачі О. Марущенко, С. Дерев’янка, І. Кочкін (1982 р.), М. Гон (1990 р.), В. Комар і Фархад Туранли (1992 р.). Збереглися також фото В. Грабовецького під час читання ним лекції студентам-історикам наприкінці 1980-х рр., під час різних екскурсій, які проводив учений в Івано-Франківську тощо.

*Засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР
під час обговорення кандидатської дисертації Володимира Грабовецького. м. Київ. 1958 р.*

Володимир Васильович зосереджував пам’ятні фотографії під час відвідин ним різних історико-культурних місць – наявне фото на могилі козацького полковника Станіслава Морозовицького (Морозенка) в селі Луб’янки під Зборовим (1968 р.), на острові Хортиця (вірогідно, кінець 1960-х рр.), збереглася фотографія із сином Івана Франка – Тарасом під час відкриття пам’ятника Каменяреві у Львові 1964 р. тощо. У приватній колекції В. Грабовецького чимало світлин історико-культурних об’єктів Прикарпаття, зокрема Вірменського костелу в Кутах, житлового будинку в Тисмениці 1924 р., Вірменської церкви в Городенці, польського костелу у Кутах, відкриток міст радянських часів: Новгорода, Києва, Луцька та ін.

Із фотоурбаністики хотілося б виділити передусім світлини м. Львова радянського періоду (історичних вулиць, арсеналу, ансамблю площі Ринок, Домініканського костелу, Високого замку, Личаківського цвинтаря) та фотолістівки м. Івано-Франківська (площа Міцкевича, вул. Шевченка, в'їзна брама колишнього палацу Потоцького тощо). Найвні також самобутні фотографії радянської доби Олеського і Підгорецького замку в стані реконструкції, церкви в Суботіві, замку в Старому селі, садиби Івана Котляревського, фото могили Івана Сірка і його пам'ятник 1967 р., будівлі в с. Космач, біля якої був смертельно поранений народний ватажок Олекса Довбуш в ніч з 23 на 24 серпня 1745 р., могил Січових стрільців на горі Маківка 1991 р., руїн Галицького замку та ін.

У приватній колекції В. Грабовецького збереглося чимало історичних фотографій про історичне минуле с. Грабівка Калуського району на Івано-Франківщині різних років, зокрема фото українського січового стрільця з села серед побратимів (1919 р.), вїта села Григорія Куришука (1935 р.), фото учнів Грабівської школи (1936 р.), членів молодіжного товариства "Луг" при читальні "Просвіта" в селі, учительського колективу Грабівської сільської школи (1952 р.), загального вигляду Грабівської восьмирічної школи (1974 р.), збереглася також світлина виступу відомого українського поета Дмитра Павличка в Грабівському клубі на початку 1990-х рр. тощо. Вірогідно, ці фотографії були заготовками до книги про с. Грабівку, яку свого часу написав В. Грабовецький. Вона вийшла друком у видавництві "Нова Зоря" в 2001 р. під назвою "Грабівка. Літопис села над Луквою" і була присвячена 440-й річниці виникнення села.

Чимало фотографій зосереджено також про с. Уторопи Косівського району: район Бая в Уторопах, "де колись варили сіль" (надпис зробив сам В. Грабовецький), фото "змішаного хору" с. Уторопи (1939 р.) та ін. Багато фотодокументів присвячено вірменській проблематиці, бо В. Грабовецький був автором цілого ряду наукових публікацій про життя вірменської меншини на Прикарпатті. Зокрема, зосереджено чимало відкриток із зображенням столиці Вірменії – міста Єреван, календарів із виглядами міста, фото Ечміадзинського монастиря у Вагашапаті, виглядів озера Севан тощо. Збережені також світлини самого В. Грабовецького серед вірменських вчених під час роботи всесоюзної наукової конференції 1959 р.

Учасники наукової конференції, присвяченої 500-річчю народного повстання селянина Мухи на Прикарпатті, біля краєзнавчого музею. м. Івано-Франківськ. 1990 р.

Як показують першоджерела, В. Грабовецький тісно спілкувався з вірменськими науковими і громадськими установами. Збереглося, зокрема, запрошення Інституту суспільних наук АН УРСР та Інституту історії АН Вірменської РСР взяти участь у науково-практичній конференції 15 листопада 1966 р., присвяченій вивченню історичних зв'язків між українським і вірменським народами. Зберігся також цілий рукопис В. Грабовецького з історії вірменських поселень у м. Станиславові, заготовки до книги “Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини”, що вийшла друком в Івано-Франківську в 2000 р. Учений написав низку наукових і науково-публіцистичних статей про вірменські колонії в Галичині, зокрема у Львові, Снятині, Кутах та інших містах, у тому числі на російській мові. Збереглося також листування з вірменськими колегами-науковцями, зокрема родиною Восканян.

Наявні в колекції В. Грабовецького також рідкісні фото, які є невідомими широкому загалу. Виділимо, передусім, маловідоме фото відвідин першого секретаря ЦК КПРС Микити Хрущова 21 вересня 1956 р. колгоспу його імені в Нестеровському (нині – Жовківському) районі Львівської області, фото надгробних хрестів, споруджених у XVII ст. на місці загибелі козаків під Берестечком, фото хати і стайні у с. Криворівні на Гуцульщині, “в якій був Франко і пив молоко” (надпис зроблений рукою В. Грабовецького в 1968 р.) та ін. Водночас впадає у вічі, що серед приватної колекції видатного вченого, яка потрапила нам у руки, порівняно мало фотографій особистого характеру. Збереглися хіба що поодинокі сімейні фото (з дружиною та двома дітьми у Львові початку 1970-х рр.) і на відпочинку в Сочі та Адлері 1960-х рр.

Володимир Грабовецький у своїй приватній колекції зосередив також досить багату колекцію мікроплівок на історичну тематику. Так, виділимо картину відомого художника М. Івасюка “Богдан Хмельницький під Зборовом”, картину “Печеніжинські типи селян”, фото словацького опришка Яношика, Івана Підкови (гравюра XVI ст.), літографії ХХ ст. (панорами міст Винники, Золочева, Олеська, Підгірців, Бродів, Жовкви, краєвидів Косівщини тощо), зображення першодрукаря Івана Федорова “Апостол” та ін. Для реконструкції повсякденного життя конкретної людини або суспільства в цілому використання фотографій є не тільки можливим, а й необхідним. За ними відтворюється конкретний образ епохи, з деталями, дрібницями, під різними кутами зору. Фото уможливають для дослідника відчуття емоційної атмосфери сприйняття історії.

Володимир Грабовецький мав звичку робити і зберігати вирізки з газет 1970–1980-х рр. (“Закарпатська правда”, “Комсомольський прапор”, “Прикарпатська правда”, “Нове життя”, “Голос Покуття”) на краєзнавчу, козацьку та опришківську тематику. Судячи з дбайливого зберігання, мабуть, чи не найбільше поцінував Володимир Васильович вирізку з довоєнної газети “Сталінська молодь” від 14 грудня 1939 р., де було вміщено статтю “Розцвітає життя і творчість відродженої Гуцульщини”. Вірогідно, це була одна з небагатьох тогочасних публіцистичних статей на гуцульську тематику, що була завжди близькою для В. Грабовецького.

У другій половині 1980-х рр. В. Грабовецький видав цілу серію популярних статей на краєзнавчу проблематику, присвячених 325-й річниці від дня заснування м. Івано-Франківськ (“Місто у межиріччі Бистриць”), які виходили на шпальтах молодіжної газети “Комсомольський прапор”. Часом історик друкувався в районних газетах “Вперед” (м. Тисмениця), “Нове життя” (смт Богородчани), “Колгоспник Придністров'я” (м. Городенка), “Прапор Перемоги” (м. Галич) та ін. Судячи з матеріалів приватної колекції, історик часто мав публікації на краєзнавчу проблематику в новостворених газетах на початку 1990-х рр., після проголошення незалежності України: “Західний кур'єр”, “Галичина”, “Рідна земля”, “Нова Зоря” та ін. Серед статей авторства Володимира Васильовича – популярні статті про Хмельниччину, запорізьке козацтво, гайдамаччину та ін.

Як показують окремі вирізки з газет, що збереглися зусиллями В. Грабовецького, саме злам 1980–1990-х рр. був, вочевидь, найбільш плідним у творчості В. Грабовецького, коли його наукова творчість на хвилі новітнього національного відродження в Україні набула особливої популярності в суспільстві, серед краян. Причому вирізки з газет на історичну проблематику кінця 1980-х рр. нерідко затерті, вірогідно це слід пов'язувати тим, що вчений показував їх студентам-історикам у час пізньої горбачовської “перебудови” і на початку української незалежності, коли об'єктивно написаної літератури з історії України і нашого краю було обмаль.

*Колектив відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР.
Третій у другому ряді зліва В. Грабовецький. м. Львів. 1964 р.*

Приватна колекція В. Грабовецького містить також підбірки журналів за різні роки: “Перевал” 1993 р., “Український історичний журнал” 1959 р., журнал “Людина і світ” 1984 р., “Воля і батьківщина” 1997 р., “Наука і суспільство” 1990 р. “Туцупщина” 1997 р., журнал “Україна” 1993 р., “Архіви України” 1981 р., журнал “Київ” 1990 р., літературний журнал “Прометей” 1977 р. тощо.

Відзначимо, що рукописів В. Грабовецького 1980–1990-х рр. у переданій нам приватній колекції порівняно небагато, більшість збережених матеріалів – це радше творчі заготовки, уривки текстів книг і брошур, що вийшли друком упродовж 2000-х і першої половини 2010-х рр. Назвемо, передусім, наступні книги: “Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування”, що побачила світ в Івано-Франківську 2001 р., заготовки до книги про с. Підлисса – малу батьківщину М. Шашкевича та книга про с. Моринці – рідне село Т. Шевченка.

Найбільш представницькою виглядає папка до книги “Культура Печеніжина крізь століття”, в якій сконцентровано фотодокументи, відбитки з публіцистичних статей, архівних документів, статей вітчизняних дослідників про рідну для авторитетного дослідника Печеніжинську землю. У приватній колекції містяться також чернетки до організації і вдосконалення музею Олекси Довбуша в м. Івано-Франківську початку 1990-х рр., що був урочисто відкритий з ініціативи В. Грабовецького у вересні 1995 р. Експозиція створена з найцікавіших історичних матеріалів часів опришківського руху і мистецьких творів, присвячених народному месникові О. Довбушу.

Зі збережених рукописних праць виділимо, насамперед, багатотомну книгу “Нариси історії Прикарпаття”, яку Володимир Васильович писав здебільшого упродовж 1980-х рр. З початку 2000-х рр. зберігся рукопис книги В. Грабовецького “Українці! Подолаємо віковічні три зла – заздрість, амбіцію і зраду” та “Битва під Ярославом 1245 р. Данила Галицького – славна сторінка в історії військового мистецтва” до 800-річчя від дня народження Данила Галицького”, книги про історію міста Винники, Скит Манявський, історичну долю Роксолани-Хуррем та деякі інші.

Водночас збереглися рукописні заготовки виступів В. Грабовецького на урочистих зборах з нагоди 5-ої річниці Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника 13 вересня 1997 р.; ювілей-презентації християнської газети “Нова Зоря” 27 лютого 2006 р., що відбулася в обласній філармонії з нагоди 80-річчя виходу у світ першого номера газети та 15-річ-

чя її відродження; рукопис виступу після вручення В. Грабовецькому урядової нагороди “Заслужений діяч науки і техніки України” президентом України Л. Кравчуком в Маріїнському палаці у Києві 14 квітня 1995 р.

Володимир Васильович поцінував і зберігав у своїй колекції різноманітні оголошення форматом А1 на історичну тематику, учасником яких він був. Назвемо, зокрема, “широкоформатне” оголошення про засідання секції історичних пам’яток при правлінні Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури 1971 р. На порядку дня були виступ В. Грабовецького на тему “Петро Конашевич-Сагайдачний і Західна Україна” та обговорення проекту робочої моделі пам’ятного знаку українському гетьману Петру Сагайдачному за участю авторів скульптора П. Кулика й архітектора А. Величка. Захід мав відбутися 15 червня 1971 р. о 16.30 год в приміщенні Інституту суспільних наук АН УРСР. Цікаво, що Володимир Васильович зберігав оголошення про концерт скрипкової музики 26 квітня 1977 р. – творчий звіт доцента Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В. Стефаника Юрія Дмитровича Криха.

На могилі о. Антіна Могильницького в с. Яблунька Богородчанського району. Початок 1960-х рр.

Інтерес, на наш погляд, представляють також написані вручну оголошення про роботу проблемного семінару з питань історії УРСР у 1982 р., одне з яких присвячувалося 800-річчю написання славнозвісного “Слова о полку Ігоревім”. Старостою гуртка була нинішній доцент Прикарпатського національного університету Любов Генік, а активним учасником – нинішній заступник декана факультету історії, політології і міжнародних відносин доцент кафедри історії України і методики викладання історії Михайло Сигидин.

Зацікавленість представляють також такі джерела особового походження, як нотатки для пам’яті. У таких документах зазвичай закладено соціально-психологічну інформацію, яку в офіційних джерелах знайти доволі складно. Крім того, такі джерела здатні відображати сприйняття людиною навколишнього світу, трактування нею окремих явищ та історичних подій¹¹. Утім, такого роду джерел особового походження в приватній колекції В. Грабовецького обмаль. Збережена хіба що записна книжка вченого, що відображає його окремі задуми. Зокрема, як показує нотатник, дослідник виношував ідею написання нової книги – “Нарис історії українських

¹¹ Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.

монастирів на Прикарпатті в XI–XX ст.” і навіть розглядав один із варіантів альтернативної назви майбутньої книги – “Господь у світлім своїм храмі ...”. На сторінках нотатника знаходимо також сценарій конференції, присвяченої батькові Василю Грабовецькому (відбулася в Печеніжині у квітні 2010 р. – О. Є.), а також ймовірний бюджет видання книг вченого на 2011 р., що сягав, якщо вірити записам, немалої суми – 144 900 гривень.

*Володимир Грабовецький (сидить третій зліва)
серед учасників наукової конференції в м. Одесі. 1969 р.*

Учений мав звичку фіксувати свої доходи і видатки, плани телефонних дзвінків на прийдешні дні тощо. Серед документів приватного походження – щоденники і нотатки для пам'яті (як відомо, в порівнянні зі щоденниками в нотатках автор робить записи не систематично, а лише епізодично) займають особливе місце. Як авторські записи вони, очевидно, найбільш суб'єктивні, але саме цей вид першоджерел, чи не найглибше відбиває ментальність автора-дописувача. Видається, що в XIX ст. ведення щоденника було ледь не нормою для будь-якої освіченої людини. У цілому щоденники наукових діячів є унікальним історичним документом, які не можуть бути замінені жодним іншим джерелом¹².

У Володимира Васильовича була своєрідна звичка накопичувати автореферати дисертаційних досліджень з дарчими надписами авторів. Зокрема, зберігся автореферат кандидатської дисертації “Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці XIX – на поч. XX ст.”, подарований доцентом кафедри історії України Прикарпатського університету Василем Бурдуланюком – єдиним на сьогодні викладачем, що працював у першому складі новоствореної кафедри історії України (1990 р.), з надписом на першій сторінці: “Вельмишановному Володимирі Васильовичу Грабовецькому в знак щирої поваги і вдячності за допомогу, підтримку і сприяння у підготовці даної роботи” від 23 жовтня 1996 р. Крім того, нашу увагу привернули ще кілька авторефератів: Туранли Фергада Гардашкан-оглу “Українсько-кримські відносини у середині XVII століття” від 22 листопада 1997 р.: “Високоповажному! Академіку В. В. Грабовецькому з найкращими побажаннями від автора та Вашого учня Прикарпатської історичної школи”; Петра Хмельовського “Українське педагогічне товариство “Рідна школа” в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.) від 10 серпня 2004 р.: “Доро-

¹² Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145.

гому вчителеві і науковому керівнику академіку Грабовецькому В. В. з найкращими побажаннями та подякою”.

На фото: син Івана Крип'якевича Роман та івано-франківський краєзнавець Володимир Полек під час роботи наукової історико-краєзнавчої конференції, приуроченої 105-й річниці від дня народження І. Крип'якевича. м. Івано-Франківськ. 1991 р.

Важливим джерелом для вивчення життя і творчості науковців та громадсько-культурних діячів, ділових і дружніх стосунків між ними є, без сумніву, листи. Епістолярна спадщина віддзеркалює ментальність особи, сферу її зацікавлень, морально-етичні норми та естетичні смаки. Жоден офіційний документ не в змозі відтворити справжніх глибоких переживань і настроїв людини. Як правило, в конфіденційних документах люди фіксують свої рішення, а часом і потаємні думки, не думаючи про те, що в майбутньому їх прочитають історики. Крім того, в листах “простежується” епоха, її специфіка й атмосфера¹³. Шкода, але серед приватної колекції В. Грабовецького, що потрапила до нас після його смерті, листування не займає чільного місця. Мабуть, це пов'язано з тим, що за свого життя він передав кореспонденцію з відомими вченими і громадськими діячами в архіви Львова та Івано-Франківська, про які згадувалося раніше. Збереглися хіба що окремі епізоди родинного листування з сином Богданом, який проживав у Торонто, братами Федором та Іваном з Печеніжина упродовж 1950–1960-х рр., родичами з Коломиї та м. Шумськ на Тернопільщині, а також з Херсонщини – з с. Більшовик, окремі відкритки-поздоровлення від родини з нагоди ювілеїв та поодинокі телеграми від близьких родичів.

Щоправда, збереглося декілька конвертів листування В. Грабовецького з відомими науковцями. Вірогідно, що окремі дослідники надсилали в конвертах свої творчі напрацювання, передусім відбитки статей. Так, власні передруки направляв Володимир Василювичу відомий львівський історик, багатолітній колега, з яким він спільно працював в Інституті суспільних наук з середини 1950-х рр., Феодосій Стеблій (праця “Східна Галичина і селянське повстання 1846 р.”), історик з Києва Тетяна Балабушевич (стаття “Рух цін у Східній Галичині в середині XVIII ст.”, що була надрукована в “Українському історичному журналі” № 5 за 1975 р.). Власні статті В. Грабовецькому надсилали також чернівецький історик, професор Павло Михайлина, львівський дослідник Ярослав Ісаєвич, український діаспорний науковець, бібліограф, голова Українського історичного товариства Любомир Винар, старший викладач кафедри історії нового часу Львівського університету Ярослав Мельничук та ін. Зокрема, останній надіслав статтю “Економічна розруха в сільському господарстві Сянської землі в середині XVII ст.” з

¹³ Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 148.

побажаннями: “Дорогому другові Володимиру Грабовецькому від автора. м. Львів 15 травня 1959 р.”.

В. Грабовецькому надсилали також свої вірші та окремі праці чимало краєзнавців та істориків-аматорів. Збереглося, зокрема, листування поета Зіновія Сарамаки, який переслав йому власні поезії з Нью-Йорка в 1992 р. Шкода, але не вдалося віднайти листування В. Грабовецького з його батьком – Василем (зберігся лише конверт і одна фотографія). У приватній колекції В. Грабовецького зосередилося також чимало листівок із виглядами міст (Єрван, Київ, Харків, Дніпропетровськ, Львів, Алушка, Івано-Франківськ) та карпатськими пейзажами із поздоровленнями з релігійними і державними святами від наукових і громадсько-культурних діячів. Аналізуючи колекцію, нам пощастило натрапити на відкритку з поздоровленням від народного артиста України Василя Зінкевича: “Щасти Вам, Шановний Друже! З пошаною Вашого таланту, В. Зінкевич. 1984 р.”.

Таким чином, матеріали особового походження з приватної колекції Володимира Васильовича Грабовецького (зокрема, епістолярне і приватне листування, нотатки для пам’яті, чернетки і заготовки до книг та статей, часописи й журнали на історичну тематику, вирізки з газет кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр., колекція листівок та фотографій, пам’ятні фотоальбоми) містять багату і різноманітну інформацію, яку зазвичай обходить офіційна історіографія. Особливого значення цей вид першоджерел набуває на тлі сучасного методологічного пошуку у вітчизняній історичній науці, в період популяризації історії повсякденності та антропологічного підходу до вивчення минулого. Сподіваємося, матеріали особового походження з колекції професора Володимира Грабовецького будуть цікавими для науковців, збагатять історичну науку новими фактами.

MATERIALS OF INDIVIDUAL ORIGIN FROM THE PRIVATE COLLECTION OF PROFESSOR VOLODYMYR HRABOVETSKYI

Oleh YEGRESHII, Mykhailo SYHYDYN

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,

Summary

In the article, the author tries to recreate the public-cultural and scientific activities of the well-known scientist Volodymyr Hrabovetskyi in Ukraine on the basis of materials of personal origin. Volodymyr Hrabovetskyi’s private collection is distinguished by representativeness, indicating a wide interest of the author and significant public relations. The scientist collected rich ethnographic and tourist literature, guides and tourist charts.

The private collection focuses on numerous programs of all-Ukrainian and regional conferences of different ages, invitations to various social and cultural events. V. Hrabovetskyi was often invited to celebratory evenings by well-known people of the city.

The photographs of V. Hrabovetskyi’s private collection are of a highly informative nature. He kept photographs on the background of memorable places, visiting museums, organizing excursions with students and during the period of residence in Lviv and in Ivano-Frankivsk. Many photo documents are devoted to Armenian issues. Existing in the collection V. Hrabovetskyi also rare photos, little known to the general public. Relatively few photos of personal character. Volodymyr Hrabovetskyi also kept a rich collection of microfilms on historical themes in a private collection.

Volodymyr Hrabovetskyi kept the clippings from the newspapers of the 1970–1980’s (Transcarpathian truth, Komsomolsk flag, Prikarpatkaia Pravda, New Life, and Voice of Pokuttia) on local lore, Cossack and Opryshki subjects. The private archive also contains a selection of magazines “Pereval”, “Ukrainian Historical Magazine”, “Man and the World”, “Volia and the native land”, “Science and Society”, “Hutsulshchyna”, “Archives of Ukraine”, “Kyiv”, “Prometheus” etc.

The manuscripts of V. Hrabovetskyi in the 1980–1990’s are few, most of the preserved materials are billets (previous printouts of books and brochures of Grabovetsky published during the 2000s and 2010s). In addition, manuscript workpieces of V. Hrabovetskyi’s performances at the solemn meeting were preserved.

Interest is also represented by such sources of personal origin as notes for memory, correspondence, as well as abstracts of dissertation research with donut inscriptions.

Keywords: *sources of personal origin, correspondence, photo papers, leaflets, notes for memory, private collection of Volodymyr Hrabovetskyi.*

REFERENCES

Koliastruk O. Vizual'ni dokumenty yak osoblyvi dzherela istorii povsiakdennosti. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>. (in Ukrainian).

Kolyastruk O. A. Dokumenty osobovoho pokhodzhennya yak dzherela z istoriyi povsyakdennosti. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. 2008. № 2. S. 145–153. (in Ukrainian).

Kolyastruk O. A. Povsyakdennist' yak ob'yekt istorychnoho: okremi metodolohichni zauvazhennia. *Literatura ta kul'tura Polissia*. 2009. Vyp. 52. S. 187–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2009_52_20. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 1 12 2018 р.

УДК 027.57; 94 (477.86)

ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. І. ФРАНКА З ПИТАНЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКОВОГО ДОРОБКУ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Галина ГОРБАНЬ

*Івано-Франківська обласна універсальна
наукова бібліотека ім. І. Франка,
вул. Чорновола, 22, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: libifua@gmail.com
DOI gal.31.28-31*

У статті висвітлюється багатолітня співпраця Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка з професором В. Грабовецьким. Розглядається питання популяризації досліджень місцевої історії та життя видатних історичних постатей України та Івано-Франківщини через використання авторського фонду В. Грабовецького. Вивчаються різноманітні бібліотечні форми (книжкові виставки, презентації нових видань, творчі зустрічі), тематичні бібліографічні видання та інтернет-ресурси, створені фахівцями обласної книгозбірні, ознайомлення краян з науковим доробком вченого через засоби масової інформації.

Ключові слова: бібліотека, Володимир Грабовецький, популяризація, краєзнавчі дослідження, Івано-Франківщина, бібліотечні форми, бібліографічні видання, інтернет-ресурси.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка, де зосереджений найбільший в області краєзнавчий фонд і відповідна бібліографія, займає одне з провідних місць у процесі досліджень історії Прикарпаття, збору матеріалів для написання історії окремих населених пунктів та підготовки майбутніх дослідників минувшини краю. Особливо плідною у галузі краєзнавства була багатолітня і багатоаспектна співпраця колективу Обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка (далі – ОУНБ ім. І. Франка) з академіком Володимиром Грабовецьким як визначним дослідником історії України та Прикарпаття. Бібліотечні працівники прикладають чимало зусиль для популяризації наукового доробку вченого серед широкої громадськості, зокрема тих, хто активно цікавиться питаннями місцевої історії.

Здобуття незалежності України сприяло розвитку масового краєзнавчого руху в Україні, краєзнавства як галузі наукової і практичної діяльності, розширенню його видів і форм, підвищенню інтересу до цієї сфери, а також зростанню краєзнавчих інформаційних запитів українського суспільства. Як наслідок, бібліотечне краєзнавство стало одним з пріоритетних напрямів бібліотечної науки і практики.

Як зазначає професор Харківської державної академії культури Н. М. Кушнарєнко, “бібліотечне краєзнавство – це відносно самостійна інтеграційно-цілісна сфера професійної бібліотечної діяльності, спрямована на задоволення краєзнавчих інформаційних потреб суспільства й особистості”¹⁴.

Інтерес мешканців краю до документів з історії України та Прикарпаття, актуальність краєзнавчих досліджень та популяризація наукових надбань вчених Івано-Франківщини зумовлює роботу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка в галузі бібліотечного краєзнавства.

За нормативними документами обласна бібліотека є “центром зберігання краєзнавчих ресурсів, бібліотечно-бібліографічного обслуговування, бібліографічним центром, методичним і координаційним центром, науковою установою, учасницею державного краєзнавства та громадського краєзнавчого руху”¹⁵.

Як відомо, основою краєзнавчої бібліотечної діяльності є краєзнавчі фонди. Для фонду краєзнавчих документів бібліотек “характерний широкий видовий склад зібраних в них доку-

¹⁴ Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство. Київ : Знання, 2007. С. 56.

¹⁵ Там само. С. 132.

ментів: книги, рукописні, електронні, машинописні, візуальні, аудіальні, ізографічні, картографічні, нотні документи і т. ін.”¹⁶.

Якісному формуванню краєзнавчих бібліотечних фондів сприяла налагоджена тісна співпраця з В. Грабовецьким, його впевненість у широких можливостях обласної бібліотеки в питаннях збереження і популяризації книжкових надбань. Це спричинилося до створення персонального авторського фонду вченого, який на сьогодні налічує 327 видань. Інформація про склад фонду акумульована в бібліографічному каталозі “Колекція книг Володимира Грабовецького у фондах ОУНБ ім. І. Франка”, підготовленого працівниками відділу краєзнавчої літератури у 2011 р.¹⁷.

Нові поступлення від вченого до його авторського фонду представлялися до уваги користувачам як на вебсайті бібліотеки у розділі “Нові видання”, так і на обласному радіо.

Усі ресурси фонду активно використовуються читачами обласної бібліотеки, серед яких чимало науковців, спеціалістів, краєзнавців-аматорів, студентів вищих навчальних закладів, зокрема, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та пересічних мешканців області, які цікавляться історією України та Івано-Франківщини.

У бібліотеці часто відбуваються творчі зустрічі з дослідниками історії краю, презентуються нові краєзнавчі видання за участю авторів, проходять конференції, круглі столи, краєзнавчі студії, панорами тощо. Серед масових заходів краєзнавчого спрямування, які викликали широкий резонанс у громадськості, читачів, засобів масової інформації, слід назвати зустрічі з академіком В. Грабовецьким. За життя професора тут відбулося декілька творчих зустрічей та презентацій його видань. Особливо запам’яталася багатьом присутнім презентація книги “Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”. Часто виступав Володимир Васильович на різних краєзнавчих заходах, які проводила обласна бібліотека.

Якомога ефективніше демонструвати досягнення в різноманітних напрямках науки і техніки, фундаментальних дослідженнях, розповідати користувачам про доробок вчених Івано-Франківщини, які спричинилися до вагомих наукових досягнень, – одне з завдань бібліотеки. У рамках проекту “Вчені Івано-Франківщини” щорічно представляються широкому загалу праці наших провідних науковців. Розпочався цей проект з презентації наукового доробку, викладацької та дослідницької діяльності В. Грабовецького на розгорнутій книжково-ілюстративній виставці-персоналії “Академік Володимир Грабовецький: вчений, педагог, краєзнавець”, під час якого читачі бібліотеки мали можливість ознайомитися з усією палітрою видань визначного історика та літературою про нього.

Життю і науковим дослідженням Володимира Васильовича присвячувалися ювілейні книжкові виставки: “Володимир Грабовецький – патріарх істориків Прикарпаття” (2008), “Володимир Грабовецький: невтомний подвижник історії” (2013). З нагоди 200-ліття від дня народження великого Кобзаря у 2014 р. експонувалася тематична книжкова виставка “Шевченкіана академіка Володимира Грабовецького”. З нагоди 90-ліття від дня народження академіка влітку 2018 р. у рамках циклу “Вчені Прикарпаття” функціонувала ювілейна книжкова виставка “Академік Володимир Грабовецький – видатний літописець історії Прикарпаття”, де читачі могли більше дізнатися про нашого видатного краянину та познайомитися з його науковим доробком.

Працівники Івано-Франківської ОУНБ приділяють багато уваги створенню краєзнавчої бібліографії, як “єдиного виду бібліографії, в посібниках якого максимально широко і повно представлені документи, що вміщують різноманітні відомості про окремі території в середині країни”¹⁸.

¹⁶ Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 22. Київ : Вид. дім “Вініченко”, 2011. С. 13.

¹⁷ Колекція книг Володимира Грабовецького у фондах ОУНБ ім. І. Франка : бібліогр. каталог / Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2011. 10 с.

¹⁸ Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 22 / Нац. іст. б-ка України : підгот. : В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохвата. Київ : Вид. дім “Вініченко”, 2011. С. 58.

Користується значним попитом ціла низка підготовлених ним тематичних бібліографічних покажчиків до ювілейних дат в історії краю: “Галицько-Волинська держава: історія, постаті, культура” (2009), “Славетна галичанка: Роксолана в історії, літературі, мистецтві” (2005), “Етнографічні регіони Прикарпаття: матеріальна і духовна культура” (2009), “Фольклорні скарби Прикарпаття” (2010), “Голос з вершин духовності: до 150-річчя від дня народження митрополита Андрія Шептицького” (2015), “ЗУНР: історія, постаті, чин” (2018) та ін. Вийшло чотири випуски бібліографічних каталогів “Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини” та “Друковане слово Прикарпаття”, до яких включено перелік книг, написаних вченими, літераторами і краєзнавцями області, в тому числі й Володимиром Грабовецьким. Представлені його видання й у каталогах книжкових виставок, присвячених видатним українським історикам, зокрема, “Великий син великого народу: до 145-ліття Михайла Грушевського” (2011) та “Іван Крип’якевич: задля науки, нації, держави: до 125-ліття від дня народження” (2011). Також книги академіка увійшли до ювілейних бібліографічних покажчиків “Іван Франко і Прикарпаття” (2006) і “Тарас Шевченко і Прикарпаття” (2014). Біографічну довідку В. Грабовецького та бібліографію його наукового доробку можна знайти у “Календарі знаменних і пам’ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік”¹⁹.

Бібліотека надає також вільний доступ до електронних ресурсів з питань краєзнавства. Адже “нині попит користувачів на краєзнавчу інформацію в Інтернеті постійно зростає, і щоденне відвідування бібліотечних веб-сайтів часто значно перевищує число відвідувачів, які звертаються у відділи обслуговування”²⁰.

До 85-ліття Володимира Грабовецького був підготовлений веббіографічний покажчик “Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет джерел”²¹, що мав на меті всебічно ознайомити краєзнавців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться місцевою історіографією з Інтернет-джерелами про визначного дослідника минувшини України та Прикарпаття, професора Володимира Грабовецького. Покажчик охоплює веббіографічні джерела станом на 31.05.2013 р. Матеріали систематизовано за розділами: біографія Володимира Грабовецького; науковий доробок вченого; вшанування історика В. В. Грабовецького; статті про В. В. Грабовецького. Веббіографічний покажчик представлений у глобальній мережі на веб-сайті обласної бібліотеки.

На сайті обласної бібліотеки акумулюється чимало цікавої краєзнавчої інформації, зокрема, у базах даних і розділах “Івано-Франківщина: минуле і сьогодення”, “Гуцульщина”, “Іван Франко і Прикарпаття”, “Календар знаменних і пам’ятних дат Івано-Франківської області”, “Нові видання”. У всіх цих базах даних користувач Інтернету знайде бібліографічні посилання на книжкові дослідження академіка. А інформацію про нього можна також знайти на нашому сайті у БД “Відомі люди Прикарпаття”, “Літературні премії”.

Усі заходи за участю Володимира Васильовича, його нові видання постійно рекламувалися у місцевих ЗМІ та у власній рубриці ОУНБ “Скарбниця” на обласному радіо.

Працівники обласної книгозбірні продовжують популяризацію наукового доробку академіка В. Грабовецького. Його видання займають чільне місце на тематичних книжкових виставках з питань історії України і Прикарпаття, студенти – учасники щорічних історико-краєзнавчих лабораторій “Івано-Франківщина історична”, краєзнавці-аматори вивчають його друковану спадщину.

¹⁹ Календар знаменних і пам’ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік / уклад. В. М. Хімейчук ; відп. за вип. Л. В. Бабій ; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2017. С. 58-60.

²⁰ Краєзнавча діяльність бібліотек : метод. посіб. / підгот. В. П. Кисельова, З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець ; наук. ред. Н. М. Кушнарченко ; відп. за вип. А. М. Комська. Київ : Ніка-Принт, 2002. 208 с.

²¹ Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет джерел : до 85-річчя вченого / уклад. І. Фатафутдінова ; відп. за вип. Л. Бабій ; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2013. 12 с.

**THE OUTSTANDING RESEARCHER OF THE UKRAINIAN HISTORY:
the Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko, in order to populize
the scientific legacy experience of academician Volodymir Hrabovetskyi**

Halina HORBAN

*Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko,
22, Chornovola st., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: libifua@gmail.com*

Summary

The article analyzes the longlasting cooperation of Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko with academician Volodymir Hrabovetskyi – the outstanding investigator of the Ukrainian history. It describes the popularization of the scientist's researches of the regional history and famous historical persons of Ukraine and Ivano-Frankivsk region through different library forms, bibliography and Internet-resources, prepared by specialists of the oblast library. The main idea of the article is to show how the librarians try to introduce the historical legacy of the academician Volodymir Hrabovetskyi to the wide public opinion.

The librarians created the personal book collection of the works of Volodymir Hrabovetskyi and compiled its bibliographical guide. This fund is used by scientists, students and people who are interested in regional history. His books were included in several bibliographies on historical topics. Some presentations of V. Hrabovetskyi's new works were organized in the main library of Ivano-Frankivsk region. The academician frequently took an active part in the librarian actions, meetings with different interesting persons.

Materials about life and scientific legacy of the historian were represented in the personal book exhibitions and Internet-guides, which were prepared by librarians. Some information can be found on the website of Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library. All new books of V. Hrabovetskyi were presented by librarians on radio and TV.

The active popularization of historical researches of V. Hrabovetskyi in Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko is continued. The librarian do their best to present the main works of the outstanding researcher of the Ukrainian history to all citizens of the region. To carry out this mission different library forms as book and virtual exhibitions, presentations, bibliography are used.

Keywords: *Volodymir Hrabovetskyi, Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko, popularization, regional researches, Ivano-Frankivsk region, library forms, bibliography, Internet-resources.*

REFERENCES

- Academic Volodymir Hrabovetskyi: criz pryzmu internet dzherel. Ivano-Frankivsk, 2013. 10 s. (in Ukrainian).
- Calendar znamennyh i pamiatnyh dat Ivano-Frankivskoi oblasti na 2018 rik. Ivano-Frankivsk, 2017. S.58–60. (in Ukrainian).
- Colectsiia knyh Volodymira Hrabovetskoho u fondah OUNB im. I. Franka. Ivano-Frankivsk, 2011. 10s. (in Ukrainian).
- Kraeznavcha diialnist bibliotek. Kyiv, 2002. 208 s. (in Ukrainian).
- Kraeznavcha robota v bibliotekah Ukrainy. Kyiv, 2011. 58 s. (in Ukrainian).
- Kushnarenko N. Bibliotechne kraeznavstvo. Kyiv, 2007. 132 s. (in Ukrainian).

УДК 651.75 : 82-6 : 355.405

**“У ЛЕЩАТАХ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ ...”
УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА І ДУМКА 1950–1980-х рр.
КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТУВАННЯ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО**

Андрій КОРОЛЬКО

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: korolko_andr@ukr.net
DOI gal.31.32-38*

У статті показана радянська цензурована дійсність 1950–1980-х рр., в якій працював Володимир Грабовецький і творився його науковий доробок. У статті коротко проаналізоване листування вченого з українськими радянськими істориками 1950–1980-х рр., яке зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Листування з радянськими істориками стосувалося різних аспектів діяльності професійної діяльності В. Грабовецького: збору наукових матеріалів, підготовки до захисту кандидатської і докторської дисертацій, участі у виданні колективних монографій, співпраці з академічними науковими установами (Інститут історії АН УРСР, Інститут суспільних наук АН УРСР). Автор відзначає, що збережений Володимиром Грабовецьким епістолярний корпус джерел сьогодні є корисним для сучасних українських дослідників, що вивчають тему впливу цензури на українську радянську історичну науку і думку в системі Академії наук УРСР.

***Ключові слова:** радянська історична наука, ідеологія, цензура, Володимир Грабовецький, Інститут історії АН УРСР, Інститут суспільних наук УРСР, листування.*

Наукова діяльність Володимира Грабовецького 1950–1980-х розвивалася в умовах жорсткого контролю радянського партійно-політичного режиму в усіх сферах суспільного життя країни. У першу чергу він був спрямований проти інтелігенції – носія української національної ідеї. Українська інтелігенція мусила пристосовуватися до постійного ідеологічного, політичного й морального тиску.

Трагічну долю розділяла й українська наука, зокрема гуманітарна, закута в пута офіційної ідеології. Під особливим наглядом перебувала історична наука, яка впродовж десятиріч існування компартійно-тоталітарного режиму, вульгаризованої марксистської ідеології озброювала дослідників минулого як “бійців ідеологічного фронту”. У радянські часи історик мав свідомо писати в душі єдино правильної марксистко-ленінської теорії, а якщо факти суперечили цьому, то тоді, як у відомому вислові, “біда фактам”¹.

З іншого боку, як зауважує син Володимира Грабовецького Богдан, базована на запозиченнях з цензурної практики Російської імперії, в Радянському Союзі цензура трансформувалася у багатостадійну систему тоталітарного контролю над творчою думкою з постійно поповнюючими джерелами інформації про об’єкти заборони. І якщо царська цензура вчила “як НЕ писати”, то радянська цензура модифікувала цю концепцію у більш категоричну формулу “ЯК писати”².

Безумовно, гостро відчували на собі вплив цензури науковці. В галузі гуманітарних наук вона була перепорою для вільних обмінів думками, гальмом у формуванні оригінальних спостережень тощо. Цензура супроводжувала становлення й розвиток творчості Володимира

¹ Кугутяк М., Райківський І. Слово про ювіляра. *На вітвар історії України : Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 7.

² Грабовецький Б. Вплив цензури на історичну науку в системі АН УРСР періоду творчості Володимира Грабовецького. *Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина*. Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. С. 314.

Грабовецького, істотно впливаючи на перспективи досліджень, зміст і форми реалізації його наукових здобутків.

До того ж представники радянської влади вважали місцевих вчених “запеклими українськими буржуазними націоналістами”. Після вбивства Я. Галана посилювалися репресивно-каральні дії радянської влади. У другій половині 1940-х рр., будучи студентом Львівського університету, Володимир Грабовецький ледь не був виключений з лав цього вищого навчального закладу. Його звинуватили в українському буржуазному націоналізмі. Студент В. Гайворонюк заявив, що В. Грабовецький “начебто поділяє ідеї “мюнхенської зграї”, маючи на увазі українських емігрантів, та відвідує церкву і є сином попа. В той час в університеті на всіх факультетах проходили збори, на яких піддавали анафемі так званих українських буржуазних націоналістів. І лише коли університетські чиновники на свої запити не отримали з місця народження В. Грабовецького необхідного їм підтвердження, студента залишили в спокої. Проте в характеристиці на місце праці деканат записав, що В. Грабовецький виключався з університету³.

Пізніше, коли В. Грабовецький працював у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР на посаді наукового співробітника, номенклатурна партійна львівська верхівка переслідувала тамтешні прояви української національної самосвідомості. Особливо це стало помітно після смерті академіка Івана Крип'якевича, коли Інститут очолив колишній партійний функціонер. Володимир Грабовецький у своїх спогадах згадував: “З метою ідейного посилення марксистко-ленінського впливу” він (мабуть, М. Олексюк – новий керівник Інституту суспільних наук АН УРСР. – А. К.) підганяв під визначені шаблони всю тематику в науково-дослідницьких працях з історії України й історії української літератури, філософії. Зникли назви відділів “Історія України”, “Української літератури”, “Українського мовознавства”, вони замінялися іншими, більш актуальними тоді назвами⁴.

У більшості наукових праць, які виходили з-під пера українських радянських істориків у 1950–1980-х рр., обґрунтовувалася прогресивна роль Комуністичної партії, роль класової боротьби як рушійної сили історії і т. п. Дві третини місця в “Українському історичному журналі”, який почав виходити в період хрущовської “відлиги”, було приділено періоду після 1917 р.⁵

Наперекір усім догмам тогочасної історичної науки Володимир Грабовецький, починаючи свою наукову кар’єру, обрав непопулярні для радянського тоталітарного режиму і цензури періоди дослідження вітчизняної історії – середньовічну і новочасну доби. Зокрема, опришківський рух стає провідною науковою темою дослідника. Опрацювання даної проблеми в умовах неофіційного табу на вивчення козащини, середньовічної і новочасної історії загалом набувало особливого суспільного звучання. Цікаво, що перша стаття В. Грабовецького з’явилася на сторінках газети містечка Винники біля м. Львова “Радянське життя” і була присвячена славному українському гетьману Б. Хмельницькому. Про те, в яких умовах писалося в радянські часи, В. Грабовецький згадував: “... Тематика минулих століть не популяризувалася, вважалася неактуальною, нерідко доводилося чути у видавництвах про “неактуальність” теми, “патріархальщину” й т. д.”⁶.

Його син Богдан Грабовецький, аналізуючи труднощі виходу свого батька на якісно нові наукові горизонти, описав систему цензурування історичних праць, які мали вийти у світ в умовах жорсткої радянської інтелектуальної дійсності: “Технологія проходження публікацій до друку починалась з обговорень окремих розділів планових публікацій, які проводились на

³ Цепенда І. До 85-річчя професора Володимира Грабовецького. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. До 85-річчя академіка Володимира Грабовецького*. 2013. Ч. 22–23. С. 19–24.

⁴ Грабовецький В. Моя прикарпатська життєва й творча стежина. Спогади. *На вітар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 107–108.

⁵ Кугутяк М., Райківський І. Слово про ювіляра... С. 8.

⁶ Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. 2-ге вид., доп. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. С. 89.

рівнях творчих груп, засіданнях науково-дослідних секторів, відділів, виключаючи будь-які відхилення від офіційної доктрини. Цензурними вимогами керувались на засіданнях вчених рад, які були колективним гарантом “належного” ідейно-теоретичного рівня, що означало “політично надійно”. Автор зауважує, що були ще два етапи попередньої інспекційної процедури, уже на рівні Президії Академії наук УРСР: 1) обговорення відповідними Відділеннями Президії АН УРСР проспектів видавничого плану; 2) розгляд і затвердження Тематичного плану запропонованих до публікації робіт Науково-Видавничою Радою Президії АН УРСР⁷.

В таких непростих цензурованих умовах творився науковий доробок Володимира Грабовецького. Щоправда, можна було “пройти” контрольні варти цензури “коротшим шляхом”: висловити вимушене “вірую” офіційній ідеології, сформулювати назву праці в ідеологічно витриманій формі, обурило піддати критиці тих авторів, на творчості яких був начеплений ярлик неблагонадійності, і, таким чином, зберегти власний плід наукової творчості⁸.

Але такий “шлях” реалізації наукових задумів Володимир Грабовецький не обрав і став в один ряд з такими українськими істориками, як Ф. Шевченко, М. Марченко, О. Голобуцький, О. Апанович, О. Компан, В. Баран, Я. Ісаєвич, В. Смолій, І. Гуржій, М. Котляр, О. Гуржій, Я. Дашкевич, Ф. Стеблій та ін., котрі реалізували вартісні наукові проекти у радянській час.

Чи міг Володимир Грабовецький відкрито висловлювати свої наукові судження і міркування, які йшли на противагу “лещат радянської цензури”. Безумовно, що ні. А от писати листи до своїх колег-істориків і обмірковувати та аналізувати окремі актуальні питання вітчизняної історії періоду середньовічної і новочасної доби, звичайно, що так.

Значимо, що Володимир Грабовецький залишив велику домашню бібліотеку. Ще за життя частину її він наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. перевіз у відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Серед розмаїття матеріалів з особистого архівного фонду, який значиться під номером 268, привертають увагу листи, поштові картки, привітальні телеграми, що складені у чотири великі папки⁹. Фактично цей комплекс джерел яскраво ілюструє тернистий життєвий шлях вченого протягом кінця 1940-х – першої половини 1990-х рр. Оглядаючи листи, можна з впевненістю сказати, що тут можна почерпнути багато цікавих фактів з професійної діяльності історика, починаючи ще з середини ХХ ст.

Умовно опрацьований епістолярій Володимира Грабовецького можна поділити на чотири частини. До першої групи належать родинні листи, що відносяться до того періоду часу, коли Володимир Грабовецький формувався як молодий і талановитий науковець і якому, мабуть, потрібна була моральна підтримка з боку родини. Друга група листів і поштових карток є найбільшою. Це листування з відомими науковцями-істориками. Охоплює більше ніж півстолітній період – з середини 1950-х рр. і до кінця 1990-х рр. Оригінальною за наповненістю і змістом матеріалу є третя група епістолярію – листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і національно-культурними установами та діячами. Це не тільки листи, але й дарчі автографи, звернення, клопотання тощо. Переважна більшість їх написана у період незалежної України, відображають активну громадську і наукову позицію історика. Невеличкий пласт листів зосереджений у четвертій групі. Це листування з діаспорою. Осібно виокремили п'яту частину епістолярної спадщини – привітання Володимира Грабовецького з ювілеями¹⁰.

⁷ Грабовецький Б. Вплив цензури на історичну науку в системі АН УРСР періоду творчості Володимира Грабовецького... С. 316–317.

⁸ Там само. С. 317.

⁹ Листування [В. Грабовецького]. *На вівтар історії України : Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 198–331.

¹⁰ Королько А. Епістолярна спадщина Володимира Грабовецького. *Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина*. Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. С. 141–151.

Нас зацікавила друга група епістолярної спадщини вченого – листування з українськими радянськими істориками 1950–1980-х рр. Великий пласт листів, поштових карток та привітальних телеграм стосується його наукової діяльності. Володимир Грабовецький підтримував наукові зв'язки близько з 60 вченими і культурними діячами не тільки України, але й Польщі, Росії, Словаччини тощо. Ми вибірково опрацювали листи більше двадцяти вчених до В. Грабовецького. Серед них такі відомі історики радянської доби, як О. Апанович, Г. Гербільський, І. та О. Гуржії, В. Дядиченко, Я. Ісаєвич, М. Ковальський, П. Толочко, З. Хижняк та інші. Проте слід зауважити, що збереглося мало листів В. Грабовецького до цих дослідників.

Ці листи та поштові картки стосуються не тільки професійної діяльності Володимира Грабовецького, але й роботи Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львові, Інституту історії АН УРСР у м. Києві та інших наукових установ України в 1950–1990-х рр. Тому вони мають важливе значення для розуміння змісту розвитку української історичної науки, напрямків її діяльності у радянський період.

Володимир Грабовецький підтримував товариські стосунки з київськими істориками Іваном та Олександром Гуржіями, Оленою Апанович, Вадимом Дядиченком, Володимиром Голобуцьким, Оленою Компан, Іваном Бойком, Михайлом Марченком та іншими. Творча співпраця передусім стосувалась вивченню проблем середньовічної історії України і припадає на 1950–1970-ті рр., коли В. Грабовецький, працюючи в Інституті суспільних наук АН УРСР у м. Львові, активно досліджував питання опришківського і селянського руху в Галичині.

З листування помічаємо особливо приязні стосунки Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором Іваном Гуржієм, який наприкінці 1960-х рр. був на посаді заступника директора і завідувача відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР. Варто зауважити, що В. Грабовецький видав до його 50-річчя “Бібліографічний покажчик” наукових праць (1965 р.)¹¹. Такого характеру видання вважалися тоді рідкістю. Окрім того знаємо, що І. Гуржій мав виступити офіційним опонентом при захисті докторської дисертації В. Грабовецького у 1968 р. Ще за три роки до захисту київський вчений неодноразово консультував В. Грабовецького щодо написання роботи: “З планом Вашої докторської дисертації і списком опублікованих праць по темі ознайомився. Вважаю, що ви можете подавати рукопис, не чекаючи виходу в світ монографії. На мій погляд, конче необхідно зробити деякі зміни в плані дисертації ..., а також написати окремий розділ про відображення опришківського руху в народній творчості, художній літературі і мистецтві. Бажаю довести загальний обсяг рукопису дисертації до 1000 сторінок...” (лист від 6 вересня 1965 р.); “Позавчора повернувся з профвідпустки, під час якої прочитав Вашу дисертацію. В мене склалось гарне враження про неї. Цілий ряд зауважень Ви зможете врахувати, остаточно переглядаючи текст. Якщо маєте змогу, візьміть на кілька днів відрядження в Київ, де ми переглянемо зауваження, а також з'ясуємо попередньо питання про захист...” (22 вересня 1966 р.)¹². Однак передчасна хвороба не дозволила побувати київському науковцю на захисті Володимира Грабовецького. Син Івана Гуржія Олександр у 1980–1990-х рр. неодноразово консультувався з Володимиром Грабовецьким з наукових питань. Його листи по-родинному теплі і щирі¹³.

Ще один працівник Інституту історії АН УРСР (очолював відділ феодалізму) доктор історичних наук, професор Володимир Голобуцький, який досліджував проблеми українського козацтва, теж приятелював і часто зустрічався у м. Львові (в одному з листів, написаному восени на початку 1960-х рр. В. Грабовецький запрошував В. Голобуцького до міста Лева “зустрітися із своїми учнями та покуштувати свіжої капусти, огірків і головно побачити нашу Львівську золоту осінь”¹⁴) та м. Києві з В. Грабовецьким, цікавився написанням його наукових

¹¹ Листування [В. Грабовецького]... С. 217–219.

¹² Там само. С. 217, 219.

¹³ Там само. С. 233–235.

¹⁴ Там само. С. 230.

робіт з історії селянського руху¹⁵. Відзначимо, що В. Голобуцький був офіційним опонентом кандидатської дисертації, яку В. Грабовецький захистив в Інституті історії АН УРСР у 1958 р.

Активною була співпраця Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором, завідувачем відділу доби феодалізму Інституту історії АН УРСР Вадимом Дядиченком. З прочитаного у листах бачимо, що останнього цікавили питання вивчення становища селянства, опришківського і гайдамацького руху, розвитку освіти і церкви на Правобережжі і Галичині у XVII–XVIII ст., співпраці Інституту історії АН УРСР та Інституту суспільних наук АН УРСР у підготовці і написанні фундаментальних наукових проєктів з вітчизняної історії (“Історія селянства України”, “Історія Української РСР”, “Історія історичної науки на Україні доби феодалізму”, тощо)¹⁶. Київський дослідник, доктор історичних наук, професор старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР (з 1956 р.), а пізніше старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (з 1965 р.) Іван Бойко ґрунтовно знайомився з працями В. Грабовецького з історії селянського та опришківського руху на Прикарпатті, а також цікавився захистом спочатку кандидатської, а потім докторської дисертації останнього¹⁷.

Володимир Грабовецький підтримував доволі приязні стосунки з жінками-науковцями. Зберігся єдиний лист (не раніше першої половини 1960-х рр., російською мовою) званої київської дослідниці українського козацтва кандидата історичних наук, доцента Київського державного університету імені Т. Шевченка Олени Апанович до Володимира Грабовецького. Читаючи цей лист, можна виокремити її симпатію до вирішення сімейних справ Володимира Грабовецького, любов до дітей обох наукових родин: “... У меня с 15 июня путевка в дом отдыха матери и ребенка “Химик”. Так я хочу свой второй месяц отпуска провести тоже в Ялте и в не жаркий месяц, когда там нет слишком большого наплыва отдыхающих. Поэтому, если все сложится так, как хочется, то Вы сможете с Богданчиком (сын Волоимира Грабовецького. – А. К.) приехать в августе – второй половине июля в Киев, я уже вернусь. А я с Сережкой (сын Олени Апанович. – А. К.) приеду во Львов в сентябре”¹⁸. Подібні товариські стосунки з прикарпатським істориком підтримувала доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Олена Компан (поштова картка О. Компан до В. Грабовецького не пізніше другої половини 1960-х рр.: “З приємністю згадую нашу місію у Луцьку. Я там довідалась, що Грабовецький не тільки справжній вчений, але і дотепна, весела людина. Будьте ж завжди таким і хай щастя посміхається Вам!”¹⁹). А Зінаїда Хижняк, дослідниця історії Києво-Могилянської академії, консультувалась з ним стосовно захисту кандидатської дисертації на початку 1970-х рр.²⁰

Слід виокремити товариські відносини Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором Київського державного університету імені Тараса Шевченка Михайлом Марченком. В 1939–1941 рр. він був першим радянським ректором Львівського університету. У 1941 р. репресований, після повернення працював у м. Києві. Листи стосувалися наукової співпраці: обміну літератури, роботи у бібліотеках, захисту дисертації товаришів²¹. Талановитий київський вчений консультував Володимира Грабовецького щодо захисту докторської дисертації у м. Києві, постійно інформував про проходження його дисертаційної роботи у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету імені Т. Шевченка. Так, у листі від 27 квітня 1968 р. М. Марченко інформував В. Грабовецького про “черги”, які з’явилися із захистами дисертацій: “Склалась така обставина, що захист Вашої дисертації, та й не лише Вашої, трохи затримується. В цьому півріччі на історичному факультеті Київського універси-

¹⁵ Листування [В. Грабовецького]... С. 230–233.

¹⁶ Там само. С. 207–215.

¹⁷ Там само. С. 203–205.

¹⁸ Там само. С. 235.

¹⁹ Там само. С. 237.

²⁰ Там само. С. 237.

²¹ Там само. С. 222–229.

тету виявилось багато захистів. Рада засідає щодва тижні, а іноді й раз на тиждень і не може впоратися з розрідженням густоти захистів ...”²². Але одночасно київський вчений розраджував львівського дослідника: “Нічого нема й не було такого, що стояло б на перешкоді вам чи нашій дисертації. Складаються об’єктивні обставини так, що трохи затримується справа. Але це явище нашого зростання – багато з’являється претендентів на докторів наук. Це дуже добре й треба цьому радіти... Ви, Львів’яни, захистите раніше”²³.

Сердечно теплими видаються листи доктора історичних наук, професора Миколи Ковальського, який спочатку завідував кафедрою історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету, а в останні роки свого життя працював в Острозькій академії, яка відновила свою діяльність у незалежній Україні. Слід підкреслити, що вони з Володимиром Грабовецьким навчалися у Львівському університеті з 1947 до 1952 рр., а пізніше обоє посприяли захисту кандидатської дисертації однокурсника Миколи Кучернюка. М. Ковальський уважно читав докторську дисертацію В. Грабовецького, яка успішно була захищена в 1968 р. Подібно у цій справі теж допомагав прикарпатський історик²⁴.

Працюючи з самого початку у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР Володимир Грабовецький намагався почути і отримати поради від своїх колег стосовно підготовки і написання того чи іншого наукового дослідження. Тут вирувала науково-дослідницька робота, в яку поринув В. Грабовецький. Стосовно цього цікавими видаються листи та поштові картки докторів історичних наук, співробітників Інституту Ярослава Ісаєвича та Ярослава Дашкевича, а також доктора історичних наук, професора Львівського державного університету Григорія Гербільського²⁵.

Привертають увагу листи словацького історика Павла Гопака (українською і словацькою мовами), який цікавився українсько-словацькими відносинами у період пізнього середньовіччя. Зокрема, він поряд з Володимиром Грабовецьким уважно вивчав рух карпатських опришків – т. зв. “збійників”. Подібний за змістом був єдиний лист професора Ягеллонського університету (м. Краків) Олександра Курила, сина Теофіла Курила, який писав про “збійництво”, до Володимира Грабовецького²⁶.

Оригінальними є листи уманського краєзнавця та історика, дослідника гайдамацького руху 1768 р. (Коліївщина) Григорія Храбана, які були написані до Володимира Грабовецького напередодні і під час святкування 200-річчя славетної Коліївщини. Саме в той час прикарпатський історик опублікував свою першу статтю з даної проблеми: “200 років Коліївщини: Сини мої, гайдамаки”. Десять листів Григорія Храбана доволі деталізовані і заслуговують ретельнішого вивчення. Адже краєзнавець на глибинному першоджерельному матеріалі розмірковує про стан вивчення гайдамацького руху і Коліївщини в українській радянській історичній науці²⁷.

Очевидно, радянська цензурована дійсність 1950–1980-х рр. не давала можливості якісно розвивати українську історичну науку і думку. Проте в “лещатах радянської цензури” друку наукових праць українськими радянськими істориками 1950–1980-х рр. листування між ними було чи не єдиним джерелом висловлювання творчих і вільнодумних міркувань і суджень. Про це свідчить збережений Володимиром Грабовецьким епістолярний корпус джерел. Сьогодні він є корисним для сучасних українських дослідників, що вивчають тему впливу цензури на українську радянську історичну науку і думку в системі АН УРСР.

²² Листування [В. Грабовецького]... С. 224.

²³ Там само. С. 225.

²⁴ Там само. С. 260–266.

²⁵ Там само. С. 266–269.

²⁶ Там само. С. 238–243.

²⁷ Там само. С. 243–258.

UKRAINIAN HISTORICAL SCIENCE AND OPINION OF THE 1950–1980s
IN LETTERS OF PROFESSOR VOLODYMYR HRABOVETSKYI

Andrii KOROL'KO

State Higher Educational Institution
“Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: korolko_andr@ukr.net

Summary

The scientific work of the prominent Ukrainian historian Volodymyr Hrabovetskyi (1928–2015) developed in conditions of strict control of the Soviet party political regime in all spheres of social life of the country. V. Hrabovetskyi, like all the Ukrainian Soviet historical science, had to adapt to constant ideological, political and moral pressure.

The article shows the Soviet censored reality of the 1950s and 1980s, in which Volodymyr Hrabovetskyi worked and his scientific achievements were underway. The author observes that a prominent Ukrainian historian could not openly express his scientific judgments and arguments that were in opposition to the “grip of Soviet censorship”. However, they freely thought and analyzed them in letters to their historian colleagues.

The article briefly analyzes its correspondence with the Ukrainian Soviet historians of the 1950s and 1980s, which is stored in the manuscripts department of the Lviv National Scientific Library named after Vasyl Stefanyk. The scholar maintained scientific contacts with about 60 scientists and cultural figures not only in Ukraine, but also in Poland, Russia, Slovakia, and others like that.

Correspondence with Soviet historians concerned various aspects of the professional activity of V. Hrabovetskyi: collection of scientific materials, preparation for the defense of candidate and doctoral dissertations, participation in the publication of collective monographs, cooperation with academic institutions (Institute of History of the Academy of Sciences of the USSR, Institute of Social Sciences of the Academy of Sciences of the USSR).

The author notes that Volodymyr Hrabovetskyi's surviving epistolary corps of sources today is useful for contemporary Ukrainian researchers studying the subject of the influence of censorship on Ukrainian Soviet historical science and thought in the system of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.

Keywords: Soviet historical science, ideology, censorship, Volodymyr Hrabovetskyi, Institute of History of the Academy of Sciences of the USSR, Institute of Social Sciences of the Ukrainian SSR, correspondence.

REFERENCES

Hrabovetskyi V. Vplyv tsenzury na istorychnu nauku v systemi AN URSR periodu tvorchosti Volodymyra Hrabovetskoho. *Zhyttia, prysviachene istorii. Volodymyr Hrabovetskyi: vchenyi, hromadskyi diiach, liudyna*. Ivano-Frankivsk : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka, 2016. S. 314–320. (in Ukrainian).

Hrabovetskyi V. Moia prykarpatska zhyttieva y tvorcha stezhyna. Spohady. *Na vivtar istorii Ukrainy : Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademika AN Vyshchoi shkoly Ukrainy, profesora V. V. Hrabovetskoho*. Ivano-Frankivsk : Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2008. S. 105–191. (in Ukrainian).

Korolko A. Epistoliarna spadshchyna Volodymyra Hrabovetskoho. *Zhyttia, prysviachene istorii. Volodymyr Hrabovetskyi: vchenyi, hromadskyi diiach, liudyna*. Ivano-Frankivsk : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka, 2016. S. 141–151. (in Ukrainian).

Kuhutiak M., Raikivskyi I. Slovo pro yuviliara. *Na vivtar istorii Ukrainy : Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademika AN Vyshchoi shkoly Ukrainy, profesora V. V. Hrabovetskoho*. Ivano-Frankivsk : Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2008. S. 7–17. (in Ukrainian).

Lystuvannia [V. Hrabovetskoho]. *Na vivtar istorii Ukrainy : Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademika AN Vyshchoi shkoly Ukrainy, profesora V. V. Hrabovetskoho*. Ivano-Frankivsk : Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2008. S. 198–331. (in Ukrainian).

Tsependa I. Do 85-richchia profesora Volodymyra Hrabovetskoho. *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchy chasopys*. Do 85-richchia akademika Volodymyra Hrabovetskoho. 2013. Ch. 22–23. S. 19–24. (in Ukrainian).

Vehesh M. Akademik Volodymyr Hrabovetskyi – vyznachnyi istoryk Ukrainy. 2-he vyd., dop. Ivano-Frankivsk : Nova Zoria, 2006. 432 s. (in Ukrainian).

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 94 (477.86)

ТОПОНІМИ ТА МІКРОТОПОНІМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Михайло ПАНЬКІВ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Науково-дослідний інститут історії, етнології і археології Карпат
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: ke@pi.if.ua
DOI gal.31.39-49*

У статті досліджується стан топонімів та мікротопонімів національних меншин на Івано-Франківщині, які проживали і проживають на території області. Дані про них порівнюються із топонімією цих етносів в Україні. Коротко подається історія заселення тієї чи іншої національної меншини на українській території, зокрема на Прикарпатті.

Активна політика насильницького введення радянським режимом прокомуністичних топонімів завдала значної шкоди українській топонімії. Особливо активно проходила компанія таких перейменувань у Східних і Південних регіонах тодішньої УРСР.

У структурі населення регіону протягом його історії чисельністю, особливостями розселення громадським та культурним життям вирізнялися як представники християнських (поляки, німці, угорці, вірмени та ін.), так і не християнських (євреї, караїми, середньовічні представники кочових народів) меншин. Їх заселення розпочалося з часів Київської Русі і проходило кількома хвилями, що було характерним для тої чи іншої меншини.

Ключові слова: *топоніми, мікротопоніми, Україна, Івано-Франківщина, поляки, німці, вірмени, євреї, волохи, росіяни та ін.*

Україна розташована у Центральній Європі та на перехресті міжнародних торгових шляхів, зазнавала постійних вторгнень і завоювань своїх територій сусідами. До XVIII століття на протязі всієї історії на її землі робили постійні набіги кочівники, знищуючи все на своєму шляху. Це, звичайно, наклало свій відбиток на етнічний склад країни. Будучи малоетнічною Україна завжди була територією, на якій жили представники різних етнічних меншин. Тож етнічний склад нашої держави створювався протягом багатьох століть. Особливо активно цей процес відбувався в українських регіонах, розділених між іншими державами, де селилися перш за все представники титульних етносів метрополій та ті, кого запрошували сюди панівні уряди цих держав. У ході історичного розвитку змінювалась структура етноменшин, що проживала тут, відбувалися відповідні взаємовпливи між цими етносами. Тому всі, що проживали і проживають в Україні, залишили свої нашарування у мові, культурі, побуті та історичному розвитку. Залишили вони свій слід у топонімії. Так, в Україні наприкінці XX століття налічувалось 32351 населений пункт, у тому числі 4563 етнотопоніми. У їх число входило 168 російських топонімів. Найбільше їх було в Криму (43), Донецькій (25), Дніпропетровській (22), Харківській (14), Херсонській (10) областях, тобто, у тих, які інтенсивно заселялись росіянами протягом XVIII – першої половини XX століть. Відсутні російські назви населених пунктів у Волинській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Донедавна 938 населених пунктів носили прорадянські або прокомуністичні назви. Серед них Ленінських – 73, Першотравневі – 98, Первомаївки – 43, Чапаєвські – 45, Перемоги – 40, Радянські – 36, Комунар – 26. Іменем Карла Маркса названо 10 населених пунктів, Карла Лібкнехта – 5, а Клари Цеткін – лише одне село на Дніпропетровщині.

За роки існування СРСР отримали прорадянські та прокомуністичні назви у Дніпропетровській – 90, Донецькій – 88, Харківській – 97, Кіровоградській – 75, Луганській і

Херсонській по 53, Запорізькій – 52, Сумській областях – 51 населений пункти¹. Крім того, у Криму села із татарськими назвами перейменовували на радянсько-комуністичні. Часто ці назви сіл збігалися з назвами місцевих колгоспів. Цікава історія перейменування козацького села у Золотоніському районі на Черкащині. У 30-х роках ХХ століття його назвали на честь російського більшовика Бубнова – Бубново. Село було затоплене при будівництві гідроелектростанції у 60-х роках. Людей переселили у Слобідку біля Прохорівки того ж району, і яку в результаті перейменовували на Бубнівську Слобідку. Вийшло, що більшовик Бубнов заснував цю Слободу понад 200 років тому².

Таким чином, активна політика насильницького введення радянським режимом прокомуністичних топонімів завдала значної шкоди українській топонімії. Особливо активно проходила кампанія таких перейменувань у Східних і Південних регіонах тодішньої УРСР.

Не обминули процеси етнотопонімізації і прикарпатської землі. У структурі населення регіону протягом його історії чисельністю, особливостями розселення громадським та культурним життям вирізнялися як представники християнських (поляки, німці, угорці, вірмени та ін.), так і не християнських (євреї, караїми, середньовічні представники кочових народів) меншин. Їх заселення розпочалося з часів Київської Русі і проходило кількома хвилями, що було характерним для тієї чи іншої меншини. Причому розселення етнічних меншин, наслідком якого стали топонімістичні маркери, мало маятниковий характер – то збільшували свою кількість в силу історичних чи економічних причин, то зменшували їх. Сама проблема стану топонімії етнічних меншин на Івано-Франківщині на сьогодні суперечлива. Її джерельна база, завдяки ґрунтовному польовому зібранню вченого-філолога Мирослава Габорака, представлена у випуску етнологічних словників-довідників Івано-Франківщини.

Перш ніж приступити до характеристики етнотопонімів на Івано-Франківщині необхідно дати визначення етнотопонімії. Назви народів від племені й вище (племінні союзи, народності, нації) називаються етнонімами. Ця назва походить від грецького *ethnos* – народ і опут – ім'я. Тобто, топоніми, які утворені від назви племен, народностей народів називаються етнотопонімами, наприклад, Угорники, Угринів, Татарів тощо. Буває, що етнотопоніми утворюються від імен, прізвищ чи прізвищк носія якогось етносу (Німець, Жид, Лях), наприклад: поле Німцеве, Жидове, Ляхове тощо. Буває, що етнонім утворений від імені чи прізвища характерного лише цьому етносу – Ицкове чи Мошкове поле, тобто поле належить євреєві Ицкові чи Мошкові, тому ці назви є єврейськими етнонімами. У передмісті Снятина була заснована німецька колонія Августдорф. Назва складається з імен німця Августа – бургомістра Снятина, який добився заселення тут німців і слова *dorf*, що з німецької означає село.

Характеристику етнонімів розпочнемо з назв кочових племен. Причому розпочинати тему будемо з топонімів в Україні, а потім мікротопонімів. Першим таким топонімом є селище Печеніжин Коломийського району. Володимир Грабовецький в “Історії Печеніжина”, проаналізувавши різноманітні версії походження назви селища (колишнє містечко) зазначає наступне: “Узагальнюючи припущення дослідників-істориків, етнографів і краєзнавців (а він проаналізував твердження польських дослідників Й. Шнайдера, У. Грабеця, українських Мирона Кордуба, Івана Кузича-Березовського та ін.), можна однозначно стверджувати, що назва Печеніжина пов’язана з печенігами, а це свідчить про стародавність села. Краєзнавець Й. Шнайдер стверджував, що містечко Печеніжин набагато старше від міста Коломиї, як свідчить народний переказ. Тюркські кочові племена печенігів у Х столітті були грізною силою для Київської держави, князі вели з ними важкі бої. Остаточно розгромив їх у 1036 році Ярослав Мудрий. “Частина печенігів підкорилася київським князям і осіла в різних регіонах Русі і ослов’янилась”³. Ця версія вважається найбільш правдоподібною. “На користь цієї гіпотези говорить і те, що в Україні збереглися села з назвами “Торки”, “Хозари” і “Половці”, тобто походили від

¹ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с., Т. 2. 631 с.

² Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 2. с. 475.

³ Грабовецький В. Історія Печеніжина. Коломия : Світ, 1993. С. 12–13.

колишніх кочових народів”, – зазначає Володимир Грабовецький, Ми доповнюємо це твердження вченого тим, що в Україні є такі населені пункти, як: Половецьке – 6, Печеніги – 4, Хозари – 2 та ін.⁴

Наступна назва – село Сороки Городенківського району. В Україні налічується аж 35 населених пунктів із цією назвою, зокрема: у Сумській області – 6, у Вінницькій – 4, Дніпропетровській, Львівській, Тернопільській по 3 і т. д. Дехто вважає, що ця назва походить від птаха сороки. Такої популярності пташиного синоніма “сорока” не зустрічається щодо інших птахів в Україні. У Молдавії теж є такі топоніми. Ми вважаємо, що ця назва походить від староукраїнської назви половців – соровчани. Сюди додаємо ще й Великі Сорочинці на Полтавщині. Перевершують кількість назв від сорок такі особливо популярні у фольклорі та у деяких випадках сакральні у віруваннях українців птахи: Сокіл – 64, Орел – 49, Журавель – 38, Лебідь – 25⁵. На користь нашої гіпотези свідчить антропология теперішніх мешканців села, де збереглося немало монголоїдних рис (волосяний покрив, розріз очей, риси обличчя тощо).

Християнські етноменшини.

Поляки. Українсько-польські взаємини протягом свого історичного розвитку досить часто відзначалися суперечністю і трагічністю. З однієї сторони ці два сусідні народи близькі за етнічною спорідненістю, господарсько-культурними і політичними зв'язками, з іншої – різноконфесійність та проблеми територіальних претензій з боку поляків стало однією з причин конфронтації між обома народами. Ця конфронтація завжди вела до ослаблення українців і поляків та використання її українським північно-східним сусідом. У XIV ст. Польща захопила частину Галицько-Волинського князівства і з того часу майже до першої пол. XX ст. поляки володіли Галичиною, що відбилося на її етнічній структурі і культурному розвитку. Польська етнічна меншина у Галичині постійно зростала, що звичайно відобразилось на топонімії цього краю. Етнічний склад населення Прикарпаття до захоплення його Польщею був однорідним, якщо не рахувати нечисленних груп єврейського, німецького, вірменського і звичайно, польського походження.

Першими поляками, які проживали тут, були військові бранці, яких захоплювали дружинники після воєн з Польщею, а також оселялись на території краю польські купці разом із своєю обслугою. Полонені поляки у містах займались ремеслом, а у селах – землеробством і поступово асимілювались. Така міграція була типовою для європейських країн, і вона не мала відчутного впливу на культуру, побут і топонімію місцевого населення краю.

З середини XIV ст. змінилось становище земель Галицько-Волинського князівства, коли Казимир III розпочав їх завоювання. Спочатку поляки осідали у міських поселеннях – Коломиї, Снятині, Галичі, Калуші, Долини та ін.⁶. Разом з тим для укріплення свого панування наступники Казимира III щедро роздавали польським вельможам маєтки, відібрані у місцевих бояр.

Зокрема, один з правителів Галицької Русі, князь Владислав Опольський роздав колоністам більше ста сіл⁷.

Водночас польський уряд звільнив переселенців від податків і панщини. З цього часу і розпочалась поява польських мікротопонімів. Надання містам і містечкам магдебургського права на Прикарпатті ще більше посилювало польську колонізацію. Переселялись на Прикарпатські землі поляки із центральної і східної Польщі, а також представники інших національних меншин. Самі міста ставали не лише опорними пунктами польської влади, але й засобом переміщення населення іншоетнічними елементами. Ремесло і торгівлю прибрали до своїх рук німецькі поселенці, а лихварство і дрібну торгівлю – євреї. Корінні ж мешканці Галицьких міст,

⁴ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

⁵ Там само.

⁶ Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drudziej polowine piętnastego wieku na podstawie źródeł skreslił dr. Isydor Szazaniewicz. Lwów, 1869. S 46.; Красівський О. Галичина у першій чверті XX ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. С. 26.

⁷ Копчак С., Мойсеєнко В., Романюк М. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття. Львів : Світ, 1996. С. 26.

в тому числі прикарпатських, були позбавлені можливості займатися торгівлею (крім роздрібною), їм було закрито доступ до ремісничих корпорацій⁸. Всі ці заходи сприяли колонізації міст і появі у них польських годонімів.

Поселенню поляків на Галичині сприяла католицька церква, яка заснувала римо-католицьку ієрархію у 1373 р. з єпископом у Галичі, тим самим долучивши до національного, ще й релігійне гноблення⁹. Першими почали переходити на католицьку віру, а потім і ополячуватись українські бояри, щоб уникнути дискримінації та зберегти свої володіння. Найефективнішим способом їхньої асиміляції стали змішані шлюби¹⁰. Згодом за ними колонізувалась і українська шляхта. На Прикарпатті такими спольщеними родами були великі землевласники Потоцькі, Яблунівські та ін. Ці роди стали ревними католиками і противниками православної церкви. Вони намагалися поширювати католицьку віру серед населення міст і сіл, власниками яких були¹¹. Одними із перших католицьких парафій були Коломийська (1353 р.)¹², Обертинська (1458 р, Гвіздецька (1475 р та Отинійська¹³.

Починаючи з XVI ст., поступово асимілювались до поляків німці і вірмени. Натомість селяни-поляки, розчинялись тут серед місцевого українського селянського загалу в мові, культурі і вірі, хоч це не схвалювала римо-католицька церква і місцева польська шляхта.

Численні виступи українців проти іноземного закабалення і татарські напади заставили польських магнатів будувати на Прикарпатті оборонні замки (Коломийський, Снятинський, Галицький та ін.¹⁴. Їхнє призначення було оборонити себе і свої війська. Прикарпатське селянство у XV–XVII ст. залишилось на одинці з розбійними нападами татарських загонів, які постійно спустошували цей край¹⁵. Сама польська шляхта разом зі своїми слугами ховалась у замках. У 50-х рр. XVII ст. була побудована Станіславська фортеця, названа так її засновником Андрієм Потоцьким на честь свого батька і сина. З часом ця фортеця переросла у місто.

У XVIII ст. продовжувала зростати кількість польського населення. У містах почали відкривати польські школи, колежіати, гімназії, друкарні, бібліотеки тощо. Тодішні дані про заселення поляками Прикарпаття ми отримуємо з середини XIX ст., коли Галичина відійшла до Австрійської імперії, у якій, час від часу проводилися державні переписи. Так, С. Копчак, В. Мойсеєнко та М. Романюк підрахували національний склад населення Прикарпаття у 1840 р. За їхніми даними у Коломийській окрузі українців налічувалось 183671 особа (84,2%), поляків 15901 особа (7,2%), решта 18648 осіб (8,6%) належали до інших національностей¹⁶.

Перепис 1857 р. засвідчив, що українців у Коломийській окрузі налічувалось 223483 особи (79,3%), поляків 24139 осіб (8,6%), осіб інших національностей 34107 (12,1%)¹⁷. Таким чином, за 17 років кількість населення в окрузі зросла на 129%, у тому числі темпи приросту українського населення дорівнювала 121,7%, польського 151,8%, а інших національностей (євреїв, німців, вірменів тощо) – майже подвоїлись 182,9%. Польське населення зросло завдяки росту підприємств сировинної промисловості та кількості сільського населення. Лише на Покутті у середині XIX ст. налічувалось 215 панських фільварків. Власниками фільварків були польські шляхтичі (136), спольщені вірмени (19), караїми (17), євреї (1), у спільній власності польських шляхтичів і вірменів (4), у власності греко-католицьких монастирів (2), латинських пробостів (2), у власності товариства акціонерів фабрик цукру в Тлумачі (7), у римо-католицької

⁸ Грушевський М. Історія України – Руси.. Київ : Наукова думка, 1994. Т. 5. С. 243–245.

⁹ Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. С. 77–78.

¹⁰ Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drugiey hjtowie piętnastego wieku na podstawie ź ródelskreslit dr. Isydor Szazaniewicz. Lwów, 1869. S. 33.

¹¹ Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. С. 77–78.

¹² Никифорок В., Смеречанський Р. Старожитності Городенківщини. Снятин, 1995. С. 69.

¹³ Stownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innuch krazow Stowiańskich. Warszawa, 1883. Т. 4. S. 816.

¹⁴ Паньків М. Текла кровця по Вкраїні (топоніми, легенди, перекази та пісні про татарські напади на Прикарпаття з середини XV до початку XVIII). Івано-Франківськ, 2013. 222 с.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Копчак С., Мойсеєнко В., Романюк М. Етнічна структура та міграція населення українського Прикарпаття. Львів : Світ, 1996. 187 с.

¹⁷ Там само.

парафії у Снятині (1), у власності Снятинської гміни (2), у власності Коломийської гміни (2), невизначена власність (2)¹⁸. Зате не було ні одного українського власника. Поляки – власники фільварків, частину сільськогосподарських робітників привозили з Польщі. Звичайно їм надавали престижніші посади. Проживали ці поселенці у панських фільварках (управителі, доглядачі господарства, покоївки тощо).

Таким чином, сільське польське населення поділялось на 2 групи: те, яке оселялось безпосередньо у селах і мало контакт з місцевими українцями (належність до однієї громади, господарські, родинні та інші зв'язки). Деякі з них поступово асимілювались. Але ті, хто проживав відособлено у панських фільварках, контактували з місцевими українцями досить рідко. Саме середовище тут було повністю пропольським, тож вони були носіями польської культури і побуту, причому активно їх пропагуючи.

Починаючи з 80-х рр. XIX ст. на Прикарпатті створюються польські колонії. Особливо посилюється процес створення польських колоній у 20–30-х рр. XX ст., коли Західна Україна знову була включена у склад Польської держави. Після Першої світової війни аграрне переселення на Прикарпатті посилюється, особливо у рівнинній частині області (Покуття і Опілля). Натомість Міністерство сільського господарства Польщі лише до 30 вересня 1921 р. спарцелювало у Східній Галичині біля 160 тис. га земель. З них місцевим полякам перейшло 30 тис. га, українцям 10 тис. га, а решта 120 тис. га – колоністам¹⁹. Серед переселенців переважали ветерани польської армії, котрі брали участь в українсько-польській війні та мазурське населення. Тим самим повторено староримський досвід, коли ветеранів римських регіонів поселяли на завойованих ними землях для латинізації місцевого населення, що їм успішно вдалося. Обидві групи колоністів особливо відзначались крайніми шовіністичними поглядами, презирливим ставленням до місцевого українського населення, що створювало напружені стосунки між українцями і поляками, котрі час від часу переходили у відкриті конфлікти як у сільських громадах, так і між окремими групами, найчастіше серед молоді. Внаслідок такої впертої з боку уряду колонізації, кількість колоністів збільшила населення краю на 1,2%. У новостворених колоніях в середньому налічувалось 115–120 осіб. Їм відводились кращі землі.

У роки Другої світової війни протистояння між колоністами і місцевими українцями стали однією з головних причин конфронтацій між АК і УПА та окремих випадків винищення мирного населення обидвох етносів. Особливо відзначались у цьому колоністи²⁰.

Таким чином, польське населення на протязі 600 років поселялось на Прикарпатті при сприянні урядів, як добровільним так і насильницьким шляхом. Проте, частка його протягом XIX – першої половини XX ст. становила тут не більше 8,3–8,6%. Друга світова війна кардинально змінила не лише демографічну, але й етнічну ситуацію, в цілому, як на Прикарпатті, так і по всій Україні. Щодо українсько-польських відносин, то вони у той час, на жаль, набули трагічного для обидвох народів характеру. Насильницьке переселення поляків на українські землі протягом останніх століть та заходи по асиміляції українців привели до загострення протиріч у 20–40 рр. XX ст., внаслідок чого загинули тисячі людей з обидвох сторін. Ці наслідки відчуваються досі, загострення продовжується з боку окремих польських шовіністичних груп.

Разом з тим поселення поляків на Україні, у тому числі на Прикарпатті протягом 600 років залишило свій слід у національній топоніміці. Всього по Україні налічується 17 польських топонімів. Вони поділяються так: сім топонімів із назвою “ляхи”, сім – із назвою “мазури”, три – “поляки”²¹. Назви “ляхи” свідчать про нешанобливе ставлення до цього народу

¹⁸ ІФКМ, ф. 2 / 1 с. Спр. 615/569. Списки помещиков Стрийского, Долинского, Жидачовского и Коломыйского поветов и списки служащих отдела земледелия и земельных реформ воеводского управления и рефератов земледелия поветов староств 1 мая 1935 – 30 июля. Арк. 18.

¹⁹ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 52.

²⁰ Там само. С. 52–54.

²¹ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

і, мабуть, виникли у давніші часи. При чому всі ці топоніми знаходяться на Східній Україні, а саме у Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Сумській, Чернігівській та Черкаській областях. Заселення степової частини Задніпрянської території відбувалося у XVI–XVIII ст. Призирлива назва цих сіл свідчить про негативне ставлення місцевого населення до польських поселенців.

Щодо назви “мазури”, то ці села знаходяться переважно на Правобережжі (Вінницька – 2, Львівська – 2, Кіровоградська – 1, Полтавська – 1, Миколаївська – 1).

В даному випадку назва окремої етнографічної групи була перенесена на всіх поляків, що тут поселились так само як мадярами називають всіх угорців, швабами – німців тощо. Такий спосіб назви виник у XVIII ст. В Івано-Франківській області був один топонім – місто Станіславів, назване так його засновником Андрієм Потоцьким на честь своїх батька і сина. Ім'я Станіслав у Польщі досить поширене.

Також на Прикарпатті багато польських мікротопонімів. Тільки кутків з такою назвою налічується 29, а саме у Косівському – 5, Тлумацькому – 6, по 4 у Галицькому і Городенківському районах.

У селах Тлумацького району три кутки називаються Мазурівкою, що свідчить про відносно недавнє там поселення представників цієї етнографічної польської групи, дві – Ляшки (презирлива назва польських поселенців) і одна – Польський дім у Будзині – свідчення того, що й у селах, а не лише у містах, у 20–30 рр. XX ст. поляки засновували свої громадські організації.

У Косівському районі два кутки називаються Мазурове і Мазурова Долина (с. Білі Ослави), Полякове – у Косові.

У Городенківському районі два кутки у с. Колінки називаються Верхня і Нижня Кольонія, у с. Сороки один куток теж називається Кольонією, де жили поляки і німці. У с. Вільхівці проживав заможний поляк Савіцький і куток назвали його іменем.

У селах Галицького району два кутки називаються Мазурівками, один – Ляхів, а два – Польський кут. За переказами там до 40-х рр. XX ст. жили поляки.

Якщо взяти всі 29 польських кутків, то тут переважали такі назви: Польський Кут або Вулиця – 9, Мазурівок – 6, кутки названі польськими прізвищами – 3, кутки, що уточнювали об'єкти (Дім, Резиденція) – 2, хутори названі Польськими – 3, де до 1945 року жили поляки та ін.

Налічується 25 урочищ з польськими назвами, які свідчать, що власниками їх були поляки. Найбільше їх у низинних районах: у Рогатинському – 7, Галицькому – 4, Тисменинському – 3, Городенківському – 3 та передгірському Долинському – 4. З цих 25 мікротопонімів переважали назви власників полів, найчастіше дідичів (Котовські, Марковські, Бяли, Закотовські та ін.).

Оронімів налічується три, а саме Мазурівська скала у Городенці, Янова гора (від імені Яна Чесновського – ставленика графа Мальчевського) у с. Чесники Рогатинського району, Ляська Кичера у с. Гринява Верховинського району.

Гідронімів у області є два – Ляхове Болото у Коломийському районі та Мазурівка у Слобідці Калуського району. Чотирма польськими мікротопонімами названі ліси.

Таким чином, із 69 назв польських мікротопонімів на Івано-Франківщині 16 носять назви польських прізвищ, 12 носять назви Мазурівські, 10 названі Польськими (поле, кут), 6 – названі Ляхами та ін.²²

Німці

Заселення німецької етнічної меншини в Україні сягає ще князівських часів. Про це до нас дійшли досить скупі відомості. З літописів відомо, що добрих німецьких ремісників і крамарів запрошували князі, бояри та ігумени²³. Галицько-Волинський літопис за 1239 р.

²² Приватний архів автора про топоніми і мікротопоніми Івано-Франківської області.

²³ Копчак С. Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Капіталістичний період. Львів, 1974. С. 67.

повідомляє про наявність у Галичі німецьких воріт²⁴. Під час будівництва м. Холм король Данило запросив німців²⁵. Про запрошення у другій половині XIII ст. німецьких спеціалістів до Галицько-Волинських міст згадував і Михайло Грушевський²⁶.

Дослідник німецької колонізації Галичини і Буковини професор Р. Кайндль виділив три хвилі поселення німців у Карпатські країни, вказуючи, що у XV ст. заселення німцями Галичини досягло своєї найвищої кількості²⁷. Можна погодитись з С. Копчаком у тому, що у Галичині до другої половини XVIII ст. німців була незначна кількість, і вони не відігравали важливої ролі у політичному і економічному житті краю²⁸. Серед чужого оточення німецькі переселенці не змогли зберегти свою національну ідентичність і, як зазначав М. Грушевський, раніше чи пізніше вони полонізувались²⁹.

Наступним інтенсивним етапом колонізації німцями Галичини став 1872 рік – час входження її до складу Австрійської монархії. Тепер уже на державному рівні розпочалось переселення німців у міста, а у сільській місцевості – планове заснування їхніх колоній. Ця колонізація була ініційована правлячими колами держави і мала кілька цілей. Головна – полегшити процес інтегрування навоприєданого краю до Австрійської імперії. Наступна – уряд, утворюючи німецькі колонії у сільській місцевості переслідував мету економічного піднесення краю у сільському господарстві. Третя ціль – як і всіх колоністів, переселяючи німців у Галичину уряд прагнув більше германізувати її, про що вказують не лише українські дослідники, але й Р. Кайндль³⁰. Проте, німецькі сільські колоністи, на відміну від польських, не проявили ніяких амбіцій. Так, М. Бажанський зазначав, що німецькі колоністи Августдорфу не цікавились політикою взагалі. Вони були добрими ковалями, слюсарями і столярами³¹. Іван Франко зазначив: “Перехід від польської монархії під австрійське бюрократичне панування відбився подекуди корисно на розвиток тієї частини південноруської нації, яка заселяла Східну Галичину”³². Значну роль у цих змінах відіграли і німецькі сільські колонії. Переселення німецьких колоністів до Галичини, за підтримки центрального уряду, можна розділити на три періоди.

Перший період тривав з 1774 по 1781 рр. Протягом цих років переселення на Прикарпатті не зафіксовано. Другий період проходив з 1781 по 1785 рр. для колоністів було надано ряд пільг: відсутність релігійних обмежень, переселенцям була гарантована державна допомога у житловому будівництві та виділення ділянки землі для обробітку. А так як ці ґрунти були гіршої якості, то колоністи звільнялись на десять років від фінансових та натуральних податків. Завдяки таким вигідним умовам найбільша хвиля німецької колонізації припадає на цей період. Наступний період проходив з 1802 по 1805 рр. Щодо державної допомоги переселенцям, він був дещо обмежений, зокрема відсутність державної грошової допомоги по причині війни з Наполеоном Бонапартом. Проте процес колонізації на Прикарпатті не припинився, а, навпаки – зріс. Продовжився він і після 1805 р. І в цей час на мапі Прикарпаття

²⁴ Галицько-Волинський літопис. *Літопис Руський*. Київ : Дніпро, 1989. С. 353.

²⁵ Там само. С. 418.

²⁶ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 1. С. 219.

²⁷ Kuhn W. Das Deutschtum Galiziens bis 1772. Heimat Galizien ein Gebenkbuch Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. Т. 1. S. 26.

²⁸ Копчак С. Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Капіталістичний період. Львів, 1974. С. 67.

²⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 1. С. 215.

³⁰ Стеблій Ф. З історії взаємин українців і німецьких поселенців у Галичині в середині XIX ст. Німецькі колонії Галичини. Історія–архітектура–культура. Львів : Манускрипт, 1996. С. 125; Kaindl R. Baitrage zur Geschichte der Deut Schen Recht in Galizien. Wien, 1910. С. 142.

³¹ Бажанський М. Краса Снятинщини. Детройт, 1982. С. 161.

³² Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Зібрання творів у 50-ти томах. Наукові праці. Київ, 1984. Т. 41. С. 258.

проявилось багато німецьких колоній, тобто топонімістичні назви значно збільшилися. Крім того на поч. XIX ст. німецькі переселенці почали селитись у селах краю дисперсно³³.

Мережа німецьких поселень на Прикарпатті сформувалась на протязі XIX ст., особливо у його другій половині. Німецькі поселення налічували від двісті до тисячі осіб. Це були люди різних релігійних конфесій: католики, лютерани, кальвіністи. Проте сумарно німецькі переселенці для Прикарпаття становили незначний відсоток населення.

З середини 60-х рр. XIX ст. починається автономізація Галичини, певна частина німців, працівників політико-адміністративного апарату, була замінена переважно поляками і кількома українцями. Тому частина службовців німецької національності покинули Прикарпаття. Інша частина прикарпатських німців була полонізована, чому сприяла, в першу чергу конфесійна спільність з поляками – приналежність до римо-католицької конфесії.

Таким чином, мережа німецьких поселень на Прикарпатті сформувалась у другій половині XIX ст. Головним місцем концентрації німецької меншини були Коломийщина, Снятинщина, Калущина, Долинщина та ін. Більша частка німців проживали у сільській місцевості. У 20–30 рр. XX ст. суттєвих змін у структурі німецького населення на Прикарпатті не відбулося. З причин своєї малочисельності і розпорошеності головним завданням прикарпатських німецьких громад міжвоєнного періоду було збереження своєї національної ідентичності та протистояння відвертій полонізації³⁴.

На низинних територіях економічною основою існування німецьких колоністів було сільське господарство, а у передгірських територіях – ремісництво та сфера обслуговування, зокрема перевезення товарів і людей та ін. У сільському господарстві німецькі колоністи здійснили помітний внесок у його покращення особливо у освоєння необроблюваних земель, ввівши такі прогресивні методи, як меліорацію, покращення стану польових доріг, підвищили культуру землеробства, запровадили регулярне удобрення полів, ввели або наростили ряд землеробських культур, зокрема, конюшини, люцерни, цукрових буряків та ін. Господарства німецьких колоністів були зразковими не лише щодо організації праці, але й щодо використання передової на той час техніки та реманенту. Все це позитивно вплинуло на ведення землеробства серед місцевого українського населення³⁵.

Постійно велася робота над покращенням продуктивності тваринництва. Завдяки цьому на Прикарпатті з'явилися нові значно покращені породи коней, великої рогатої худоби, безрогих, птахівництва тощо. Німецькі колоністи були непоганими ремісниками, що теж сприяло покращенню цієї галузі у краї. Німецькі поселенці Прикарпаття в цілому зберегли свої обряди і звичаї, громадську організацію, особливості одягу, харчування тощо.

Німці не проявляли ніяких політичних амбіцій, у більшості були аполітичними. На противагу іншим меншинам краю, вони швидко опанували українську мову, місцеві традиції, що сприяло взаємовпливові у галузях господарства, матеріальної і духовної культур українців і німців. Такі заходи у 20–30 рр. XX ст. викликали невдоволення у польських властей, свідченням цього були переслідування німецьких колоністів польською владою. Частина німців у 1918–20 рр. співпрацювала з урядом ЗУНР. Найчастіше вони були офіцерами УГА та усусів³⁶.

Друга світова війна нанесла удар по німецьких поселеннях на Прикарпатті. Згідно радянсько-німецького договору в 1939 році багато німецьких сімей переселились у Німеччину і Австрію³⁷. Остаточо покинули Прикарпаття німецькі колоністи у 1945 р.³⁸, залишивши

³³ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 96–99.

³⁴ Там само. С. 102.

³⁵ Там само. С. 107.

³⁶ Паньків І. Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.). Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 134.

³⁷ Цьоклер Л. Gott Hört geben. Бог чує молитву. Життя Теодора Цьоклера. Івано-Франківськ, 2000. С. 122–123.

упорядковані села, зразкові господарства у селах, ремісничі майстерні у містах. Назви німецьких колоній після війни були перейменовані: Бригидау в Бригидан, а потім у Ланівку, Княгинин – колонія стала частиною Івано-Франківська, Августдорф на Августіву і стало частиною Снятина, Багінсберг – частиною Коломиї і т. д.³⁹. Деякі назви колоній зникли з переліку населених пунктів, а інші у мікротопонімії названі просто як “колонії” без уточнення приналежності меншини.

У ці німецькі колонії були насильно переселені у 1945–1947 рр. українці, які проживали на своїх етнічних територія, що відійшли до Польщі. Німці, які проживали у прикарпатських містах і селах дисперсно і не виїхали до Німеччини, залишились жити тут і асимілювались. У Німеччині і Австрії зараз діють земляцтва колишніх колоній і їх уродженці відвідують наш край або підтримують з ним зв'язки.

Топонімів із німецькою назвою є лише два, а саме села Германівка у Тернопільській та Харківській областях. Інші німецькі топоніми зникли після Другої світової війни⁴⁰.

У Івано-Франківській області налічується 47 мікротопонімів. Найбільше їх збереглося у Долинському (14) і Снятинському (8) районах. Немає їх у Надвірнянському, Тлумацькому районах та у Яремчанській міській раді. У Долинському районі збереглись п'ять назв німецьких колоній, а саме Йозефсталь, Леопольдорф, Ляндрівка, Анерах та Фоштарівка. В Отинії перейменованій Мікульсдорф на Микулине село. Ця німецька колонія налічувала 50 дворів, де проживало 320 колоністів. У Городенківському районі три мікротопоніми названі просто “Кольонія”, де проживали німці. У Калуському районі Новий Калуш побудований на місці Німецької Слободи. У Снятині колишня колонія Августдорф приєднана до міста з такою ж назвою. Збереглися назви урочищ Морів Кут у Гошові, Шмідова поляна у Кальні, Деболівка (від Де Боля) у Княжолуці Долинського району. Є поля Ференцівка, Альперівка у Галицькому районі, Шмундівка (від Шмунд) у с. Черній, Оліндера (від власника Ліндера) у Рибному Тисминецького району.

Досить поширений мікротопонім Шваби (шість назв), якими названі кутки і урочища. Такі чотири назви маємо у Снятинському районі (Коло Шваба, Шваби) у с. Завалля і Запруття; Швабівка у с. Молодків Коломийського району, Шваби у с. Велика Тур'я Долинського району.

Мікротопонім Німеччина є у с. Пороги і Яблунів Богородчанського району та Німецький Кут у с. Старий Угринів Калуського району. Германове знаходиться у с. Белелуї та Германка у с. Бучачки Снятинського району.

Два Німецьких потоки є у Верховинському – с. Пробійка, Косівському – с. Розтоки та гора Германівка біля с. Кривопілля у Верховинському районах.

Пам'яткою про Австрію у с. Торговиці Городенківського району є Австрійська криниця. Переказів про неї є декілька. Одні вважають, що вона викопана австрійськими вояками у Першу світову війну, а інші твердять, що ця криниця викопана на початку ХХ ст. по розпорядженню австрійських властей. Проте, ця криниця служить торгівцям до сьогоднішнього дня.

У прикарпатських містах і гірських полонинах збереглися залишки окопів та інших укріплень часів Першої світової війни, які ще маловивчені нашими краєзнавцями. Нами зафіксований лише один мікротопонім “Німецькі окопи” цього часу у с. Загір'я Галицького району.

³⁸ Kolmer S. Die Flucht der Mariahilfer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. Т. 2. S. 82–284; Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ / Івано-Франківська обласна адміністрація. 1997. С. 57–58; Kolmer S. Werden und Vergehen der Sprachinsel Mariahilf. Heimat Galizien ein Gebenbuch. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. Т. 1. S. 296; Lanz J. Der Leidensweg der Ludwikówkaer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. Т. 2. S. 297–300.

³⁹ Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ / Івано-Франківська обласна адміністрація. 1997. С. 114–116.

⁴⁰ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1, 2. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969. Т. 1. 540 с.; Т. 2. 631 с.

Німецькі мікротопоніми на Прикарпатті є історичними пам'ятками, що свідчать про перебування тут цієї національної меншини та взаємовпливу культур українців і німців.

TOPONYMS AND MICROTOPYMS OF NATIONAL MINORITIES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION

Mykhailo PANKIV

State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of Ethnology and Archeology,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: ke@pu.if.ua

Summary

The article investigates the state of toponyms and microtopologies of national minorities in Ivano-Frankivsk, who lived and reside in the region. The data on them is compared with the toponymy of these ethnic groups in Ukraine. The history of the settlement of a particular national minority in the Ukrainian territory, in particular, in the Carpathian region.

The active policy of forcibly introducing the pro-communist toponyms into the Soviet regime seriously damaged Ukrainian toponymy. Especially active was the company of such renaming in the Eastern and Southern regions of the then USSR.

In the structure of the population of the region, during its history, the number and characteristics of settling in social and cultural life were distinguished as representatives of the Christian (Poles, Germans, Hungarians, Armenians, etc.), and not Christian (Jews, Karaites, medieval representatives of nomadic peoples) minorities. Their settlement began from the time of Kievan Rus and took place in several waves, which was characteristic of one or another minority.

Of the 69 names of Polish microtoponyms in Ivano-Frankivsk region are the names of Polish surnames – 16, 12 bear names - Mazurski, 10 named as Polish (field, angle), and 6 are called Ljahami, etc.

The network of German settlements in the Precarpathian Region was formed during the nineteenth century, especially in its second half. German settlements ranged from two hundred to a thousand people. These were people of different religious denominations: Catholics, Lutherans, Calvinists. However, the total number of German settlers for the Carpathian region was a small percentage of the population.

In the Carpathian cities and mountainous regions, the remnants of the trenches and other fortifications of the First World War, which are still poorly understood by our ethnographers, are preserved. We have detected only one microtop “German trenches” at this time in the village. Zagorya of Galitsky area. The German microtoponyms in the Precarpathian region are historical monuments that testify to the presence of this national minority and the cultures of Ukrainians and Germans.

Keywords: toponyms, microtoponomisms, Ukraine, Ivano-Frankivsk region, Poles, Germans, Armenians, Jews, Voloshi, Russians and others.

REFERENCES

- Andrukhiv I., Havryliuk S. Tysmenytsia. Ivano-Frankivs’k : Lileia-NV, 2002. 482 s. (in Ukrainian).
Bazhans’kyi M. Krasa Sniatynshchyny. Detroit, 1982. 268 s. (in Ukrainian).
Halyts’ko-Volyns’kyi litopys. Litopys Rus’kyi. Kyiv : Dnipro, 1989. S. 368–462. (in Ukrainian).
Hrabovets’kyi V. Istoriia Pechenizhyna. Kolomyia: Svit, 1993. 127 s. (in Ukrainian).
Hrushevs’kyi M. Istoriia Ukrainy-Rusy. Kyiv : Naukova dumka, 1993. T. 1. 448 s. (in Ukrainian).
Hrushevs’kyi M. Istoriia Ukrainy-Rusy. Kyiv : Naukova dumka, 1994. T. 5. 596 s. (in Ukrainian).
Franko I. Narys istorii ukrains’ko-rus’koi literatury do 1890 r. Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh. Naukovi pratsi. Kyiv, 1984. T. 41. S. 194–470. (in Ukrainian).
IFKM, f 2 / 1 s, spr. 615/569. Spysky pomeshchikov Stryiskoho, Dolynskoho, Zhydachivskoho i Kolomyiskoho povetov u spysku sluzhashchychk otдела zemledelyia i zemel’nykh reform vovodskoho upruleniia i referatov zemledeliia povetov starostv 1 maia 1935. 30 iulia. 29 ark. (in Ukrainian).
Ivano-Frankivs’ka oblast’. Administrativno-terytorial’nyi podil / Ivano-Frankivs’ka oblasna administratsiia. 1997. 148 s. (in Ukrainian).
Kaindl R. Baitrage zur Geschichte der Deut Schen Recht in Galizien. Wien, 1910. 442 s. (in Germany).
Kolmer S. Die Flucht der Mariahilfer // Heimat Galizien. Aufbrnch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 282–285. (in Germany).

Kolmer S. Im Gefangnis von Kolomea 1939. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 57–60. (in Germany).

Kolmer S. Werden und Vergehen der Sprachinsel Mariahilf. Heimat Galizien ein Gebenbuch. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. T. 1. S. 294–299.

Kopchak S. Naseleunia ukrayins'koho Prykarpattia (istoryko-demohrafichnyi narys). Kapitalistychnyi period. L'viv, 1974. 186 s. (in Ukrainian).

Kopchak S., Moiseienko V., Romaniuk M. Etnichna struktura ta mihratsiia naseleunia ukrayins'koho Prykarpattia. L'viv : Svit, 1996. 282 s. (in Ukrainian).

Krasivs'kyi O. Halychyna u pershii chverti XX st. Problemy pol's'ko-ukrayins'kykh stosunkiv. L'viv, 2000. 415 s. (in Ukrainian).

Kuhn W. Das Deutschtum Galiziens bis 1772. Heimat Galizien ein Gebenbuch Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1965. T. 1. S. 21–35. (in Germany).

Lanz J. Der Leidensweg der Ludwikówkaer. Heimat Galizien. Aufbruch und Neubeginn. Heimatbuch der Galiziendeutschen. Herausgegeben vom Hilfskomiteeader Galiziendeutschen. Stuttgart : Bad Cannstatt, 1977. T. 2. S. 297–303. (in Germany).

Nykyforuk V., Smerechans'kyi R., Starozhytnosti Horodenkivshchyny. Sniatyn, 1995 111 s. (in Ukrainian).

Pan'kiv I. Pol's'ka, nimets'ka ta vormens'ka etnichni menshyny v sotsiokul'turnykh protsesakh na Pokutti (druha polovyna KHKH – 30-ti rr. KHKH st.). Rukopys dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenya kandydata istorychnykh nauk. Ivano-Frankivs'k, 2007. 264 s. (in Ukrainian).

Pan'kiv M. Tekla krovtsia po Ukraini (toponimy, lehendy, perekazy ta pisni pro tatars'ki napady na Prykarpattia z seredyny XV do pochatku XVIII. Ivano-Frankivs'k, 2013. 222 s. (in Ukrainian).

Pryvatnyi arkhiv avtora pro toponimy i mikrotoponimy Ivano-Frankivs'koyi oblasti. (in Ukrainian).

Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drudiej polowine piętnastego wieku na podstawie ź ródel skreslil dr. Isydor Szazaniewicz. Lwów, 1869. 124 s. (in Polish).

Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Krakowskiem Galicyi i Lodomerii wraz z wielkiem księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868. 5205. (in Polish).

Stebliy F. Z istorii wzajemyn ukrayintsiv i nimets'kykh poselentsiv u Halychyni v seredyni XIX st. Nimets'ki kolonii Halychyny. Istorii – arkhitektura – kul'tura. L'viv : Manuskrypt, 1996. S. 125–128. (in Ukrainian).

Stownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innuch krazow Stowiańskich. Warszawa, 1883. T. 4. 9635 s. (in Polish).

Ts'okler L. Gott Hórt geben. Boh chuie molytvu. Zhyttia Teodora Ts'oklera. Ivano-Frankivs'k, 2000. 150 s. (in Ukrainian).

Ukrains'ka RSR. Administratyvno-terytorial'nyi podil. T. 1, 2. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 1969. T. 1. 540 s., T. 2 631 s. (in Ukrainian).

MEDIUM AEVUM

УДК [94 (477: 438): 347.167]“13”

**JOHANN DE LADIMIRIA:
ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ КАПЕЛАНА СІЛЕЗЬКОГО
КНЯЗЯ ГЕНРІХА VI ДОБРОГО****Мирослав ВОЛОЩУК**

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Центр медієвістичних студій,
вул. Т. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: myrkomyrko79@gmail.com

Ілля ПАРШИН

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії середніх віків та візантиністики
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
DOI gal.31.50-63

Стаття присвячена постаті капелана, нотаря, кантора та особистого духівника вроцлавського князя Генріха VI Доброго – Іоаннові de Ladimiria. На основі різнопланового за походженням джерельного матеріалу автори прослідкували основні віхи його біографії *terminus post quem* 1320 – *terminus ante quem* 1349, дійшовши висновку про належність чоловіка до adeptів латинського обряду (німців, сілезців) волинського Володимира. Завдяки невідомому за тривалістю проживанню в одній зі столиць династії Романовичів, Іоанн, згодом переїхавши в землі Пястів закріпив за собою радше німецький взірць окреслень – de Ladimiria, певну ознаку дитячих і юнацьких сентиментів за “малою батьківщиною”. Предикат чоловіка не корелюється зі схожими за звучанням, втім відмінними по суті населеними пунктами Сілезії, наприклад Любомеж чи Люджемєж. Іоанн впродовж свого служіння належав до симпатиків німецького кліру Вроцлава, не боявся увійти у відкритий конфлікт з польським єпископатом, що також може додатково вказувати на його етнічне коріння. Останні роки життя Іоанн de Ladimiria провів у Кракові, де, мабуть, і помер.

Ключові слова: Іоанн de Ladimiria, Генріх VI Добрий, папа Іоанн XXII, єпископ Нанкер, династія Пястів, династія Люксембургів, Вроцлав, міщанство, німецька громада.

Сторінки вітчизняної історії XIV ст. належать до одних із найскладніших, адже, на перший погляд, менше покриті джерелами, на відміну від попередньої епохи. Ця *terra incognita* частково відкривається історикам із використанням усього наявного багажу методів історико-антропологічного напряму, в центрі якого – людина у притаманному їй багатоманітті. Вивчення біограм та біографій окремих, пов’язаних із володіннями умовної династії Рюриковичів¹ постатей дозволяє стереоскопічно охопити не тільки сторінки політичної історії цього краю, а й тонкощі досі погано вивченого міжконфесійного, культурного діалогу із латинським Заходом, цивілізаційного взаємопроникнення. Зовсім інакше тоді уявляються й міжсоціальні та міжетнічні відносини.

Парадоксально, але про окремих представників духівництва, що мешкали та творили на землях, підконтрольних нащадкам короля Русі Данила Романовича (1200/1201–1264) у XIV ст., у наукових виданнях інформації надзвичайно мало. Як правило, йдеться лише про короткі нотатки вищих архієреїв, імена яких збереглися у кількох грамотах або літописних уривках.

¹ Застосовуємо у даному випадку термін “умовна династія Рюриковичів” з огляду на відсутність щонайменше до XV–XVI ст. в середовищі цієї династії будь-яких апеляцій щодо походження від Рюрика. Дмитриева Р. П. Сказание о князьях владимирских. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1955. С. 159–166. Лурье Я. С. Литература XVI в. История русской литературы X–XVII вв. : учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Д. С. Лихачева. Москва : Просвещение, 1979. С. 287–289.

Разом з тим, маловивченими залишаються згадки про окремих представників кліру, які в силу різних причин досягали високих посад у володіннях сусідніх королівств Русі династій.

Зокрема, на цьому тлі особливої уваги заслуговує портрет відомого впродовж 15-ти років при дворі сілезького князя Генріха VI Доброго (1294–1335) церковного управлінця, каноніка, писаря та співака, занотованого в актових документах під іменем *Johann (Johannes) de Ladimiria*. Відверто “володимирський” предикат чоловіка дозволяє серйозно замислитися над його етнічним походженням, тим паче, що вчені досі не ушанували цього церковного вельможу належною увагою.

Діяльність Іоанна *de Ladimiria* тим більш приваблива, оскільки у джерелах він згадується 30 разів, що сміливо дозволяє відтворити менш-більш цілісний портрет “піддослідного”, чого не можна зробити у більшості випадків, коли йдеться як про вінценосних, так і не вінценосних руських поселенців у землях П’ястів².

Більшість відомостей про вроцлавського каноніка опубліковано у реєстах грамот XIV ст., виданих при вроцлавському дворі³, більшість з яких досі немає розлогого коментованого перевидання. Деталі його листування з римськими папами, зокрема Іоанном XXII (1249–1334), оприлюднені в матеріалах ватиканського архіву, підготовлених до друку Августиним Тайнером⁴, Ладіславом Кліцманом⁵ та Іоанном Пташніком⁶. Важливими для такого типу антропологічних студій є й спорадичні згадки про нього у дипломатичному матеріалі володарів Мазовії⁷ та Бранденбурга⁸.

Спеціальні дослідження біографії Іоанна *de Ladimiria* в історіографії не проводилися, хоча він був найтісніше пов’язаний з особами, які отримали власні більші чи менші за обсягом

² Комплексні студії у цьому напрямі практично не велися. Окрім єдиної біографії, присвяченої краківсько-сандомірській княгині Гримиславі (Zabłocki W. Grzymysława Ingwarówna, księżna krakowsko-sandomierska. Kraków : Universitas, 2012. 181 s.), решта руських княгинь ушановані хіба увагою на сторінках спеціальних статей або коротких повідомлень. Див. наприклад: Пчелов Е. В. Польская княгиня Мария Добронега Владимировна. *Восточная Европа в древности и средневековье. Древняя Русь в системе этнополитических и культурных связей. Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР Владимира Терентьевича Паушто, Москва, 18–20 апреля 1994 г. : тезисы докладов.* Москва, 1994. С. 32–33; Pakulski J. Zaginiona pieczęć księżnej mazowieckiej Perejaśławy z 1276 r. a trzynastowieczne Sigilla księżnych Polski dzielnicowej, *Nihil superfluum esse. Studium z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżanowskiej* / pod red. J. Strzelczyka i J. Dobosza. Poznań : Instytut Historii UAM, 2000. S. 247–262; Okraszewska I. Agafia (1191/1196–1247), księżna mazowiecka, krakowska i łączycza, *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr. Jolancie Malinowskiej* / red. M. Malinowski. Toruń : Wyd-wo Adam Marszałek, 2002. S. 67–78; та ін. Серед найбільш знакових студій про невінценосних русинів на службі П’ястів – дослідження біографії Дмитра з Гораю, представника гербу Корчак: Myśliński K. Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. *Dumitr z Goraja (1340–1400)*. Lublin : Wyd-wo Lubelskie, 1981. 284 s.

³ Codex diplomaticus Silesiae (далі – CDSil) / ed. W. Wattenbach. Breslau : Jozef Max & Komp., 1862. T. 5. 342 s.; CDSil / hrsg von Vereine für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Breslau : E. Morgensterns Buchhandlung (E. Wohlfahrt), 1898. T. 18. 391 s.; CDSil / hrsg. von C. Grünhagen und K. Wutke. Breslau : E. Wohlfath’s Buchhandlung, 1903. T. 22. 281 s.; CDSil / hrsg. von K. Wudke. Breslau : Im Kommissionsverlag von Ferdinand Hirt, 1923. T. 29. 255 s.; CDSil / hrsg. von K. Wudke und E. Randt. Breslau : Im Kommissionsverlag von Ferdinand Hirt, 1930. T. 30. 106 s.

⁴ Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia (далі – VMPL) / ed. A. Theiner. Romae, 1860. T. 1. 788 s.

⁵ Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342–1352 / opera L. Klicman. Pragae : Typis Gregerianis, 1903. 957 s.

⁶ Monumenta Poloniae Vaticana (далі – MPV) / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 1. V. 1 : Acta camerae Apostolicae 1207–1344. 502 s.; MPV / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 2. V. 2 : Acta camerae Apostolicae 1344–1374. 585 s.; MPV / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 3. (1202–1366). 572 s.

⁷ Codex diplomaticus Masoviae novus : in 3 t. (далі – CDM) / ed. I. Sułkowska-Kuraś et St. Kuraś. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1989. P. 2 (1248–1355). 413 s.

⁸ Codex diplomaticus Brandenburgensis (далі – CDB) / ed. A. F. Riedel. Berlin : F.H. Morin Verlag, 1862. T. 22. 508 p.

біографічні нариси – князь Генріх VI⁹, краківський і вроцлавський єпископ Нанкер (б. 1270–1341)¹⁰ чи папа Іоанн ХХІІ¹¹. Добре вивчена й історія соборної церкви Св. Хреста та Св. Варфоломія у Вроцлаві¹², де служив канонік Іоанн, та й зрештою на загал міська історія XIV ст.¹³, тогочасний патриціат Вроцлава¹⁴ чи його окремі етнічні групи¹⁵. Безперечно помічними в даному дослідженні стали деякі деталі церковного життя Сілезії XIV ст., проаналізовані Ромуальдом Качмарком¹⁶, а також глибокі генеалогічні студії матримоніальних зв'язків П'ястів із Рюриковичами Казімежа Яшінського¹⁷, Даріуша Домбровського¹⁸ та Леонтія Войтовича¹⁹. Окремі питання руських поселенців у Сілезії, Богемії і Моравії коротко висвітлив Мирослав Волощук, підсумувавши, що проблем, пов'язаних з перебуванням русинів у землях сілезьких П'ястів і Пшемислідів чимало, і тема залишається маловивченою²⁰.

Сілезія (*Silesia*), добре відома з IX ст. історична земля, до початку XIV ст. так чи інакше залишалася об'єктом завзятого протистояння кількох навколишніх династій, перевагу в якому упродовж XI–XIV ст. здобули польські П'ясти. Транзитне розташування краю, сусідство з німецькими теренами та високий рівень урбанізації швидко призвів не тільки до залюднення міст, а й їх швидшого переходу на самоврядування, поступового формування поліетнічного тла, з чим мусіли рахуватися й місцеві князі. Вже з кінця XIII ст. деякі з них, навіть перебуваючи у династичному єднанні з володарями щойно посталої Польського королівства (*Regnum Poloniae*), все ж впевнено “дрейфували” під політичний вплив чеських королів²¹. Зокрема удільні цешинський та опольський П'ясти вже 1291 р. стали васалами Пшемислідів²². Безперечно на такі рішення впливало оточення вінценосних осіб, до якого входило немало іноземців. Вроцлавський князь Генріх VI на цьому тлі не виглядав особібно, однак походження одного з наближених до нього духівників – досі під питанням. Найбільше додає інтриги його предикат *de Ladimiria*.

Характер, хронологія та географія звісток.

Хронологія нотування Іоанна *de Ladimiria* у джерелах обіймає 1320–1349 рр., з яких 15 років, впродовж 1320–1335 рр. він був нерозривно пов'язаний із вроцлавським князем. Вперше Іоанн з'являється 13 лютого 1320 р. в одному з актів Генріха VI у переліку свідків²³. У грамоті від 10 червня того ж року він фігурує з титулом князівського нотаріуса, канцлера, придворної особи, яка стежила за правильною фіксацією положень документа та видачу його адресатові

⁹ Menzel Josef J. Heinrich VI, *Neue Deutsche Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 1969. Bd. 8. S. 397–398.

¹⁰ Silnicki T. Biskup Nankier. Warszawa : Pax, 1953. 131 s.

¹¹ Nold P. Pope John XXII and his Franciscan Cardinal: Bertrand de la Tour and the Apostolic Poverty Controversy. New York : Clarendon Press / Oxford University Press, 2003. 212 p.

¹² Kuchendorf C. Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von den Gründung (1238) bis 1456. Breslau : Franke, 1937. 148 s.

¹³ Buško C., Goliński M., Kaczmarek M., Ziątkowski L. Historia Wrocławia : w 3 t. Wrocław : Wyd-wo Dolnośląskie, 2001. T. 1 : Od pradziejów do końca czasów habsburskich. 320 s.

¹⁴ Pfeiffer G. Das Breslauer Patriziat im Mittelalter. Breslau : Tremendt & Granier, 1929. 411 s.

¹⁵ Konczewska M., Piekalski J. Problem lokalizacji średniowiecznej osady Walonów we Wrocławiu w świetle ostatnich badań archeologicznych, *Śląskie sprawozdania archeologiczne*. 2008. T. 50. S. 241–258.

¹⁶ Kaczmarek R. Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne. *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego* / red. K. Wachowski. Wrocław : Instytut Archeologii, 2005. S. 85–100.

¹⁷ Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiczcy, głodowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy. Kraków : Avalon, 2007. 720 s.

¹⁸ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. *Biblioteka Genealogiczna* / pod red. M. Górnego. Poznań ; Wrocław : Wyd-wo Historyczne, 2002. T. 6. 348 s.

¹⁹ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква : Видавель О. Пшонківський, 2006. 782 с.

²⁰ Волощук М. “Русь” в чешских землях (Богемия, Моравия, Силезия) XI–XIV вв.: избранные проблемы. *Rossica Antiqua : исследования и материалы*. Санкт-Петербург, 2014. Вып. 2. С. 3–43.

²¹ Hech R. O Piastowskich tradycjach średniowiecznego Śląska. *Kwartalnik Historyczny*. 1977. № 84. Z. 1. S. 4–5.

²² Semkowich A. Walka o monarchię 1288–1294. *Kwartalnik Historyczny*. 1891. № 5. S. 769.

²³ CDSil. T. 18. S. 151.

(видавці регест вжили німецький термін “*Aussteller*”)²⁴. Припис про виконання ним нотаріальних обов’язків, втім, не позначав здобуття університетської освіти, про що можна лише здогадуватися з огляду на активне залучення Іоанна до діяльності канцелярії. У конкретному випадку він названий не юристом-нотаріусом, а чиновником, який записував усні розпорядження князівської адміністрації²⁵, тому тут, насамперед, ідеться про виконання ним писарської роботи. У грамоті від 9 жовтня 1320 р. до його функцій додана ще одна – князівського капелана²⁶.

Інші документи Генріха VI Доброго дублюють титули Іоанна *de Ladimiria*. Так, серед свідків грамот він постійно фігурує 12 березня, 8 травня (тут – Іоанн *von Ladimir*) та 26 липня 1321 р., 1323 р. (“*domino Johanni cantore Opachiensi, dicto de Lodemaria, nostro cappellano*”)²⁷, 13 червня 1324 р., двічі між 29 вересня – 6 жовтня 1326 р.²⁸, між 21–28 січня 1328 р. (позначений як Іоанн *von Ladimir*)²⁹, та двічі як Іоанн *de Ladymyria* або ж *de Ladimiria* незадовго до смерті свого сюзерена – у травні – червні 1335 р.³⁰ Чоловік добре відомий з папських булл 26 жовтня 1322 р. (*Johannes dictus de Lademyr*), 29 жовтня 1325 р. (*Johannes dictus de Ladimiria*) та 3 листопада 1326 р. (*Johannes de Ladimiria*)³¹.

Із остаточним включенням Вроцлава до складу Чеського королівства після смерті Генріха VI 24 листопада 1335 р. Іоанн усе ще присутній при дворі місцевого єпископа Нанкера. Його згадують 24 листопада 1337 р.³² та 16 вересня 1338 р., натомість 4 лютого 1339 р.³³ він як капелан занотований серед свідків апеляції Німецького ордену до римського папи Бенедикта XII (між 1280/1285–1342). Каноніком вроцлавської церкви Іоанн постає 15 червня 1341 р., 16 вересня, 11-го та двічі 14 грудня 1342 р.³⁴ Серед користувачів церковних доходів (*praebenda*) *Johannes de Ladimiria* зафіксований впродовж 1335–1342 рр.³⁵ Останні згадки про нього датовані 21 листопада 1347 та 28 березня 1349 рр. У цей час він виконував обов’язки спершу віце-плебана, а згодом віце-архіпресвітера церкви Діви Марії у Кракові³⁶.

Terminus post quem 1349 р. нам нічого більше невідомо про цього чоловіка, що з огляду на тривалу кар’єру (повних 29 років) цілком нормально. Вочевидь церковний урядник невдовзі помер у віці, як ми припускаємо, між 50–60-ма роками. Окрім Вроцлава, у якому він прожив більшу частину свого життя, за листуванням з римським папою Іоанном XXII від 29 жовтня 1325 р. чітко нотується також якийсь зв’язок урядника із малопольським містом Опатувом (нині – Свентокшиське воєводство, Польща)³⁷, розташованим поблизу Сандомира, неподалік кордонів тогочасних володінь династії Романовичів, а також Ополе (тепер – однойменне місто Опольського воєводства, Польща) та Краків.

Безперечно, Іоанн впродовж свого тривалого проживання у Вроцлаві мусів знати чималу кількість купців, пов’язаних у першій половині XIV ст. з торгівлею на Русі, ушанованих відповідними предикатами *Ruthenus*, а то й безпосередньо – осіб руського походження, котрі обіймали впливові уряди в магістраті. До таких, зокрема впродовж 1315–1329 рр. належали лавники Матвій та Петро Руські (*Ruthenus*)³⁸, члени міської ради міста, звичайні міщани Герман,

²⁴ CDSil. T. 18. S. 157.

²⁵ Див.: Murphy J. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of rhetorical Theory from St. Augustine to the Renaissance*. Los Angeles & London : University of California Press; Oxford University Press, 1981. P. 263–264.

²⁶ CDSil. T. 18. S. 166.

²⁷ CDB. T. 22. S. 30.

²⁸ CDSil. T. 18. S. 174–175, 178, 188, 249, 310. Також див.: CDSil. T. 5. S. 171, not. 1.

²⁹ CDSil. T. 22. S. 34.

³⁰ CDSil. T. 29. S. 49.

³¹ MPV. T. 3. S. 224–225, 242. Див. також VMPL. T. 1. S. 226, а також регест: CDSil. T. 18. S. 282.

³² CDSil. T. 29. S. 187.

³³ CDM. P. 2. S. 236.

³⁴ CDSil. T. 30. S. 36, 172, 268, 285, 287–288.

³⁵ MPV. T. 1. S. 358.

³⁶ MPV. T. 2. S. 36, 45.

³⁷ MPV. T. 3. S. 242.

³⁸ CDSil / hrsg von H. Markgraf und O. Frenzel. Breslau : Josef Max & Komp., 1882. T. 11. S. 7–9; CDSil / hrsg. von C. Grünhagen und C. Wutke. Breslau : Josef Max & Comp., 1892. T. 16. S. 180, 280.

Альберт, Павло, Андрій, Генріх, Іоанн, Микола Руські та інші³⁹, біографії яких дослідив Герхард Пфайффер⁴⁰. Здавалося б, гіпотетична спільність походження згаданих осіб із вроцлавським каноніком мала б десь відобразитися у прямий чи опосередкований спосіб, тим паче, що кількість джерельних свідчень про усіх чимала. Однак такої рефлексії нам віднайти не вдалося. Немало впродовж 1320–1349 рр. мешкало руських міщан у Кракові⁴¹. Однак і там за 1347–1349 рр. будь-яких відомостей про контакти з ними Іоанна *de Ladimiria* немає.

Освіта, статус, вплив при дворі, оточення.

Перелік майже двох десятків документів, свідком укладення яких, а часто й упорядником при Генріхові VI Доброму та його дружині Анні Габсбург (1280–1327)⁴² був їхній особистий капелан Іоанн *de Lodemaria*, підтверджує належність того до найближчого оточення княжої родини. Йдеться про високоосвічену особу, обставини наближення котрої до двору вроцлавського двору залишаються загадковими. Звертає на себе увагу й примітка про посаду кантора, яку він займав, що на загал доповнювалася обов'язками князівського капелана. Залучення до проведення богослужінь церковних співців в XIV ст. однакового розповсюджене як у східній, так і у західній християнських традиціях⁴³. Проте, на відміну від західних джерел, де згадки про канторів трапляються регулярно⁴⁴, літописанню таких прикладів відомо небагато. Один із найхарактерніших – Митуса з Перемишля, схоплений десь влітку 1242 р. боярами князя Данила Романовича, начебто, за гордість та відмову служити йому⁴⁵.

Оточення Іоанна *de Ladimiria*, відоме за переліком користувачів доходів церкви Св. Хреста, чи на загал інших вроцлавських храмів, складалося вочевидь здебільшого з осіб сілезького (польського) походження. Однак до цього переліку, мабуть, могли входити також й чужинці з походження – не тільки умовні “поляки”. Серед відомих *Iacobus de Posnania* (тепер – Познань Великопольського воєводства, Польща), *Stephanus de Wirbna* (тепер – радше село Вежбно Олавського повіту Нижньосілезького воєводства, Польща), *Iohannes de Brunsberg* (можливо йдеться про місцевість неподалік Люнебурга у Нижній Саксонії, Німеччина), *Albertus de Modlin* (відомо кілька сіл Модлін, серед іншого у Мазовецькому, Куявсько-Поморському та Поморському воєводствах), *Otho de Dayn*, *Nicolaus de Koskirdorf* (тепер – село Хоцебуж Ниського повіту Опольського воєводства, Польща), *Conradus de Vlog* та ін.⁴⁶ Однак наш скромний досвід вивчення біографій руських як вінченосних так і невінченосних поселенців у землях П'ястів підказує, про випадки посідання такими чужинцями-“схизматиками” високих чинів у латинському світі відомі. Серед найприкметніших – обіймання упродовж 1198–1201 рр. найстаршим сином сілезького князя Болеслава Високого (1127–1201) і його першої дружини – доньки чернігівського князя Всеволода Ольговича († 1146) Звенислави – Ярославом (між 1145–1146–1201) вроцлавського єпископства. Натомість краківським єпископом упродовж 1292/93–1295 рр.

³⁹ CDSil. T. 18, S. 77, 116, 125; CDSil. T. 22. S. 56, 96; CDSil. T. 29. S. 83–85, 101–102, 178; CDSil. T. 30. P. 1. S. 4, 6, 9, 11, 44. Див. також: Regesty śląskie : w 4 t. / opracowali K. Bobowski, J. Gilewska-Dubis, W. Korta, B. Turoń. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1975. T. 1 : 1343–1348. S. 55.

⁴⁰ Pfeiffer G. Op. cit. S. 48, 55, 77, 85, 88–89, 132, 171, 177, 179, 335.

⁴¹ Див. наприклад: Kodeks dyplomatyczny Malopolski / ed. F. Piekosiński. Kraków : Nakładem Akademii umijetności Krakowskiej, 1876. T. 1 : (1178–1386). S. 213. (Nicolaus Ruthenus, consul Cracoviensis).

⁴² Jasiński K. Op. cit. S. 171.

⁴³ Wolfram G. Der byzantinische Chor, wie er sich in den Typika des 10.–12. Jh. Darstellt. *International Musicological Society Study Group, Cantus Planus*. Budapest : Hungarian Academy of Sciences, 1993. P. 397–402.

⁴⁴ Цікаво, що у землях П'ястів крім Іоанна *de Ladimiria* гнезненським кантором, ймовірно, руського походження був занотований наприкінці XIII – у першій третині XIV ст. якийсь *dominus Ywan* (Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski : w 11 t. (далі – KDW) / wydane staraniem Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego. Poznań : Nakładem Biblioteki Kórnickiej PAN, 1878. T. 2 : 1288–1349. № 772, 1043, 1047, 1052, 1066, 1077).

⁴⁵ *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana)* / ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. *Monumenta Poloniae Historica* (далі – MPH). Kraków – Warszawa : PWN ; PAU, 2017. Seria II. T. XVI. S. 256; Огляд літератури див.: Ясіновський Ю., Кіндратюк Б. Данило Романович і літописний Митуса. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 158–166.

⁴⁶ MPV. T. 1. S. 357–358.

був Прокоп *ortus de Russia* (між 1245–1248 або 1248–1250–1295), на наш погляд – наймолодший син господаря Мачви і колишнього галицького князя Ростислава Михайловича († 1264) з чернігівської гілки Ольговичів та його дружини, доньки угорського короля Бели IV (1206–1270) – Анни (1226–1227–1271)*. Відтак, Іоанн *de Ladimiria* прибув до місць давно і достатньо пов'язаних з діяльністю русинів-владик, попри яких вочевидь траплялися й особи нижчого соціального статусу.

Знані й випадки найвищого церковного урядування вінченосними вихідцями з володінь Рюриковичів і в сусідньому Угорському королівстві⁴⁷. За характерних обставин “католицьку” кар’єру могли зробити й не вінченосні переселенці⁴⁸. Втім, не у кожному зі згаданих випадків часто укладених представниками латинського духівництва джерела нагадували читачеві про чужинське походження високих архієреїв та звичайних каноніків. Вочевидь, належне виховання і освіта, чесне служіння та особистий приклад не давали підстав для цього.

Між Генріхом VI та єпископом Нанкером.

Певні аргументи на користь походження Іоанна можна спробувати відшукати, вивчаючи “між рядками” його стосунки із найвищими представниками тогочасної світської і церковної знаті. Згідно з папським рішенням Іоанна ХХІІ 26 жовтня 1322 р. та вочевидь не без згоди на те Генріха VI Іоанн *de Ladimiria* став каноніком соборної церкви Св. Хреста у Вроцлаві із відповідно зафіксованими церковними доходами (“... ipsum Johannem in possessionem huiusmodi canonicatus et praebendae induci faciant...”) ⁴⁹. Зазвичай, такої честі набували найвідданіші князівські слуги та авторитетні в церковному середовищі особи. Не останню роль відігравав також міцний політичний вплив у Сілезії чеського короля Яна з династії Люксембургів (1296–1346) та прихильний до нього вроцлавський патриціат⁵⁰. Своєю буллою від 28 листопада 1325 р. папа фактично підтвердив зміст попередньої від 26 жовтня 1322 р.⁵¹ Попри відсутність будь-яких “етнічних” підказок про походження Іоанна у папських документах, конфліктна ситуація, що наступила на початку 30-х рр. XIV ст. у відносинах його сюзерена Генріха VI із вроцлавським єпископом Нанкером могла б суттєво прояснити ситуацію.

Прибуття колишнього краківського владика до Вроцлава 1327 р. припало на дуже складні як внутрішньоцерковні, так і політичні відносини у місті та краї, на тлі яких Нанкер намагався не допустити переходу Сілезії під владу Люксембургів. Прихильників ж останніх тут не бракувало, а авторитет короля Польщі Володислава Локетка (1260/1261–1333) був слабким, та й він сам не мав щодо Сілезії конкретної програми дій. Ситуація розвивалася не на користь новоприбулого клірика ще й тому, що в лютому 1327 р. Ян Люксембург удерся з військом до Сілезії, унаслідок чого князя Генріха VI, фактично, примусили заповісти свої володіння богемській короні⁵². Церковне визнання включення краю до складу володінь сусідньої династії відбулося за єпископату висвяченого в Авіньйоні, лояльного до німецької культури Пшеслава з Погожелі (1342–1376)⁵³.

* На превеликий жаль, досі не опубліковані матеріали Міжнародної конференції “*Polska, Ruś i Węgrzy X–XIV wieku w stosunkach międzynarodowych*”, що 16–17 червня 2014 р. проходила в Інституті історії Польської академії наук у Варшаві, під час якої один із авторів статті (М. Волощук) виступив із темою “*Єпископ Кракова Procopius de Russia (1293–1295 pp.): етнічність та генеалогічна належність*”.

⁴⁷ Волощук М. Католицькі єпископи з династії Рюриковичів XII–XIV ст. *Colloquia Russica*. Kraków, 2018. Series I, V. 8 : Religions and beliefs of Rus’ (9th–16th centuries). Publication after 8th International Conference, Lviv, 15–18th November 2017. S. 291–302.

⁴⁸ Його ж. “Русь” в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. С. 175–179.

⁴⁹ MPV. T. 3. S. 224.

⁵⁰ Kuchendorf C. Op. cit. S. 37–41.

⁵¹ VMPL. T. 1. S. 226.

⁵² Silnicki T. *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*. Warszawa : Pax, 1953. S. 225–226.

⁵³ Kaczmarek M. *Henryk z Wierzbna i Przeclaw z Pogorzeli – Biskupi ordynariusze czasu przełomu. Ludzie Śląskiego kościoła katolickiego* / red. K. Matwijowski. Wrocław : Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 1992. S. 17–22.

На час приїзду до Вроцлава єпископ Нанкер силувався відстояти права папського легата Петра з Альверні у конфлікті з вроцлавською капітулою, котру підтримав князь Генріх VI. Владика збільшив кількість поляків серед місцевого духовенства, однак вони зрідка залишалися у Вроцлаві. У зтяжній конфліктній ситуації Нанкер фактично зіткнувся із потужною опозицією, яку тривалий час очолював енергійний канонік, лідер католиків німецької орієнтації та прихильник Люксембургів, суддя князя Генріха VI Миколай Банч († 1345)⁵⁴. Вочевидь його погляди поділяв також Іоанн *de Ladimiria*, часто фігуруючи поруч з ним в актових документах⁵⁵. Конфлікт мав чимало складових, зокрема проблему “*Денарія святого Петра*” (*Denarius Petri*) – щорічне обов’язкове стягнення на користь папи, від якого німецька громада міста і краю, як вона сама вважала, мала б бути звільнена. Однак, ще 1285 р. під тиском з Риму і Гнезна відстояти ситуацію не вдалося, що в роки урядування Іоанна *de Ladimiria* призвело до замаху на згаданого папського легата і єпископа Нанкера⁵⁶.

Вроцлавський владика, відтак, задля тиску на опонентів неодноразово відлучав місцевих світських і церковних урядників від Церкви. Для міста це не було дивиною, адже уся вроцлавська дієцезія перебувала під дією інтердикту ще впродовж 1319–1321 рр., Глогув – 1332 р. і т. д.⁵⁷ Не залишилися осторонь і окремі особи, до прикладу, наш князівський капелан, ушанований особливою увагою владика в датаваному 22 червня 1332 р. і адресованому папі “*Позбавленні церковних доходів через відлучення*” (“*Destitutio prebendati propter excommunicationem*”)⁵⁸. Закидаючи вроцлавському канонікові, якого називав *Io. de Ladmyr*, неправомірне користування церковними доходами, брехливі свідчення та ін., Нанкер за підтримки Любуського єпископа Стефана II (1326–1345) відлучив того від церкви та заборонив користування церковними бенефіціями⁵⁹.

Однак папа Іоанн XXII не підтримав вроцлавського єпископа, 18 березня 1333 р. підтвердивши своєю буллою канонікат і церковні доходи Іоанна *de Ladimiria*, про які йшлося в його документах 26 жовтня 1322 р. та 28 листопада 1325 р. За цих обставин, ми переконані, що якби Іоанн походив з Русі, то обов’язково заслужив, принаймні, короткої згадки про своє “схизматичне” минуле як у акті відлучення, так і “відповіді” на це понтифіка. Тим паче, що впродовж усього XIV ст. ставлення на Заході до русинів зберігало тенденцію до погіршення. Причинами цього були не тільки постійні напади із татарами на сусідні землі, а й загострення міжконфесійних відносин. Той же Іоанн XXII систематично отримував від польського короля та латинського духовництва супліки про перебіг русько-татарських відносин на початку 20-х рр. XIV ст., коли ординський престол посів Узбек (1313–1342)⁶⁰, русини все частіше прирівнювалися до невірних (*infideles*), поганих (*paganus*) або ворожих (*inimicos*) литовців чи татарів⁶¹, а термін *scismaticus* все більше набував негативних конотацій⁶². Зрозуміло, що нерідко відповідне стереотипне уявлення про народи Сходу при папському дворі та у середовищі інших західних династій формувалося якраз завдяки кореспонденції польських та угорських королів, зацікавлених в укріпленні своїх впливів на теренах володінь Романовичів, котрі також нерідко потерпали від набігів кочівників⁶³.

⁵⁴ Silnicki T. Biskup Nanker. S. 75; Dola K. Dzieje kościoła na Śląsku. Opole : Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 1996. Cz. 1 : Średniowiecze. S. 68.

⁵⁵ CDSil. T. 18. S. 178; T. 30. P. 35–36.

⁵⁶ Silnicki T. Op. cit. S. 77, 89.

⁵⁷ Ibidem. S. 78, 96.

⁵⁸ CDSil. T. 5. S. 281–283.

⁵⁹ Ibid. S. 281.

⁶⁰ MPV. T. 1. S. 72–73.

⁶¹ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1835. T. 8. V. 5. S. 68; Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae : in 7 bd. / hsgb V. Brandl. Brünn, 1864. Bd. 7 : 1334–1349. Abteilung 3. S. 889; KDW. T. 2. №№ 928, 1013, MPV. T. 2. S. 52–53, 64, 75.

⁶² Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia / ed. A.Theiner. Romae : Typis Vaticanis, 1859. T. 1 (1216–1352). S. 554.

⁶³ Волощук М. М. Русско-венгерские отношения периода хана Узбека (1313–1342). *Золотоордынская цивилизация*. Казань, 2013. № 6. С. 61–70.

Ladimiria, Ladmyr, Lademyr, Ladmiria, Lodimiria, Ladimir.

При встановленні етнічного походження капелана Іоанна ключовою проблемою є постійно вживаний у декількох варіаціях його предикат – *de Ladimiria*, втім завжди (*sic!*) з використанням кореневої основи *Lad-* або *Lod-*, але аж ніяк не *Lud-* (див. далі). Упорядники реєстр та актів зі згадками чоловіка практично не мали сумнівів⁶⁴, що йдеться саме про волинський Володимир – одну із резиденцій династії Романовичів. При цьому у жодному випадку “сілезької” альтернативи ніхто не пропонував.

Зауважмо, що ні в Сілезії, ні по сусідству із нею схожого за звучанням міста чи села немає. Приведемо найприкметніші випадки. Наприклад, Любомеж (тепер – Львувецького повіту Нижньосілезького воєводства, Польща) має інше написання – *Loewenthal, Leovallensis*. Так само хоча й близька за звучанням, втім відмінна в деталях назва села Люджемж (тепер – Новотарського повіту Малопольського воєводства, Польща), до 1224 р. взагалі відома як *Lubomirici (villa Lutronis)* і лише 1864 р. серед чималої кількості варіантів її назв (польської, моравської, німецької) трапляється щось схоже до *Ladimiria* – *Ludomerie*⁶⁵. Загалом польські словники інших подібних найменувань насправді не знають⁶⁶. До того ж, Іоанн, як виходець з *Ladimiria*, протягом майже трьох десятиріч у джерелах фігурує відверто самотньо. Жодних інших осіб *de Ladimiria* нам невідомо. Так, це могло б пояснюватися периферійністю його “малої батьківщини”, відсутністю інших відомих її мешканців серед “знаменитостей” джерел кінця XIII–XIV ст. Однак дивною у контексті розгляду сілезького коріння Іоанна така самотність, на наш погляд, виглядає не тільки через чудово збережений корпус місцевих джерел, не знищених так, як, до прикладу, у сусідніх землях Пястів. Там, ми переконані, мусіла б уціліти хоча б якась рефлексія до теми евентуального сілезького *Ladimiria*. Однак цього немає. Більше того, у випадку походження з котрогось сілезького села чи містечка дуже освічений Іоанн, як ми вважаємо, обов’язково б запропонував автентичніше окреслення, яке б симфонійніше звучало із, до прикладу, *villa Lutronis* – *Lubomirici (Leimerwitz, Leimerwiz, Ludomerie, Leitmeritz, Ludmerzic, Ludmierzyce, Ludmezyce)*. Адже нерідко при укладенні актів він сам вписував власний предикат, а не той потрапляв до джерел за посередництвом інших осіб.

Це свідчить, радше, про нетутешнє для Вроцлава походження князівського капелана, а сам *Ladmyr* чи *Ladimiria* навряд чи можна асоціювати з якимось іншим містом, як наприклад галицький Львів із заснованим у XII ст. сілезьким містечком Львувек (латинською мовою – *Lemberg*, а у німецькій традиції – *Löwenberg* – тепер місто Львувек-Шльонський Нижньосілезького воєводства, Польща)⁶⁷.

Втім принциповою особливістю для руських поселенців, які опинялися на Заході, залишалося їхнє ідентифікування не за містами колишнього проживання, а земельно-узагальнююче – *Ruthenus, de Russiae* тощо⁶⁸. Теоретично під таке окреслення нерідко могли попадати й німецькі, чеські, моравські, польські купці, що регулярно відвідували землі Рюриковичів у

⁶⁴ Див. наприклад: MPV. Т. 2. S. 581. Якийсь сумнів в ідентифікації локоніма *Ladimiria* на Волині допускали Ірена Сулковська-Кураш і Станіслав Кураш, однак альтернативи не запропонували (CDM. Т. 2. S. 236), що дивно з огляду на блискучий рівень фаховості сімейної пари.

⁶⁵ Походження назви села однозначно асоціюється із Любомиром, а не Володимиром, як у випадку *Ladimiria*. Навіть блискучий знавець сілезької топонімії Генрик Борек не пов’язував походження Іоанна із цим населеним пунктом. Див.: Borek H. *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych*. Opole : Nakład własny, 1972. S. 72; Idem. *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole : Instytut Śląski w Opolu, 1988. S. 176, 296; *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska / pod red. St. Sochackiej*. Opole : Państwowy Instytut Naukowy ; Instytut Śląski, 1994. T. 6. S. 31, 35.

⁶⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / wyd. pod red. F. Sulimierskiego, W. Chlebowskiego, W. Walewskiego*. Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914. T. 5. S. 61, 221.

⁶⁷ Наприклад, див.: CDS, t. 18, p. 12, 56, 205–206, 261.

⁶⁸ Це добре видно, зокрема, на прикладі ідентифікованих руськими поселенців в Угорському королівстві (Волошук М. “Русь” в Угорському королівстві. – С. 142–209). Абсолютно аналогічними є їхні ідентифікації в інших країнах Європи, зокрема, землях П’ястів, Пшемислідів тощо, про що йшлося вище.

торгівельних та інших цілях*. Однак простежити різницю між русинами і не-русинами, ідентифікованими *Ruthenus* насправді непросто. Застосування щодо не-русинів окреслення *dictus*⁶⁹ може бути слабким аргументом, як бачимо у випадку вроцлавського капелана, до якого папа звертався *Iohanni dicto de Lademyr*⁷⁰ (можливо цей випадок є якраз додатковим доказом його волинського коріння). За весь період активних контактів мешканців володінь Рюриковичів із латинським світом невідомо жодного випадку ідентифікації переселенця за містом його попереднього проживання. Тобто, якби Іоанн був русином, його мали б занотувати *de Russia* чи *Ruthenus* (може, *dictus Ruthenus*), але аж ніяк не *de Ladimiria*.

Натомість саме поняття *Ladimiria* в історичних джерелах та науковій літературі, як ми вже вище доводили, не кореспондується з жодним, крім волинського Володимира, містом, місечком чи селом⁷¹. Відтак можна зі 100% впевненістю стверджувати, що вроцлавський капелан Іоанн таки пов'язував своє походження з однією із резиденцій Романовичів. Однак за відсутності інформації про батьків Іоанна важко змоделювати час і місце його появи на світ, релігійний світогляд, оточення тощо. Із високою вірогідністю це була родина adeptів латинського обряду. Інакше важко пояснити відсутність впродовж 1320–1349 рр. будь-яких рефлексій щодо “схизматичного” минулого високого церковного урядника.

Волинський слід у біографії Іоанна *de Ladimiria* певним чином підсилюється й загальновідомим толерантним ставленням Романовичів до західної християнської Церкви, тісними матримоніальними зв'язками із сусідніми династіями тощо. Зокрема, князь Лев Данилович (1225–1228–1301), як відомо, одружився з угорською принцесою Констанцією († бл. 1287/1288)⁷². Згідно з новішою традицією, вона протегувала ченцям-домініканцям в землях чоловіка, хоча писемні докази цього досі дискусійні⁷³. Завдяки теплим відносинам зі своєю, виданою заміж за краківсько-сандомирського князя Болеслава V Сором'язливого (1226–1279), сестрою Кінгою, до “*Жумія*” останньої навіть потрапили свідчення про дива, які вчиняла Констанція у Львові⁷⁴. У Старому Сончі (тепер – Малопольське воєводство, Польща), до речі, 1302 р. померла їхня з князем Левом донька Святослава – сестра-клариска місцевого монастиря⁷⁵.

Водночас, Володимир у латиномовних джерелах фігурує як одне з міст, де католики почували себе впевнено. Зокрема, київський єпископ Генріх у грамоті 1327 р. підкреслював його зв'язок з Любуським єпископством та згадував про могили ієрархів-попередників, що знаходяться “[...] у межах малої Галатії, що Руссю зветься, в області саме Лодомерії [...]”⁷⁶. Напевно, це пов'язувалося й зі значною кількістю вихідців із німецьких земель, котрі там проживали ще з часів Данила Романовича⁷⁷. Той, зокрема, свідомо закликав прихожан німців до

* Такі випадки мусіли траплятися, як бачимо на прикладі згаданого між 1344–1363 рр., а також 20 листопада 1354 р. краківського міщанина і купця Іоанна Татарина (MPV. Т. 2. S. 72, 454). Здається, йдеться про краківського торговця, що регулярно торгував в татарами, ніж про кочівника, що оселився у Краківі.

⁶⁹ Волощук М. “Русь” в Угорському королівстві. С. 210–251.

⁷⁰ MPV. Т. 3. S. 224.

⁷¹ Див. зокрема: Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти. Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 2004. С. 1230: Географічний покажчик.

⁷² Dąbrowski D. Op. cit. S. 114.

⁷³ Огляд історіографії див.: Чорний М. Вибрані праці. Львів: ПП Ліана-М, 2014. С. 57.

⁷⁴ Vita et Miracula Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis / ed. W. Kętrzyński. MPH. Lwów: w komisie Księgarni Gubrynowicz i Schmidt, 1884. Т. 4. S. 684.

⁷⁵ Rocznik Traski / oprac. A. Bielowski. MPH. Lwów: Nakładem własnym, 1872. Т. 2. S. 853. Також див.: Войтович Л. Назв. праця. С. 506.

⁷⁶ “[...] in partibus minoris Galathe, que Ruscia nuncupatur, in loco videlicet Flandemiria [...]”, VMPL. Т. 1. S. 295.

⁷⁷ Див.: Pritsak O. Die Rus'-Deutschen Beziehungen zwischen den 9. und 14. Jahrhunderten, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць*. Львів, 1998. Вип. 5: ПРОСФΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. С. 517–533.

своєї нової столиці – міста Холм⁷⁸. Поступово формувалася німецька громада й у Володимирі, серед поважних представників якої 1268 р. згаданий в літописі Маркольт німчин⁷⁹. Інший приклад – перелік людей різних етносів міста, які сумували за померлим князем Володимиром Васильковичем (1249–1288)⁸⁰. За віком, до речі, Іоанн *de Ladimiria* міг бути й одним із свідків панахиди або ж народитися незадовго після неї. Вже тоді мабуть склалися підстави оформлення за німецькими взірцями самоврядування, на чолі якого в одній з уцілілих грамот м. Штральзунд (тепер – адміністративний центр району Передня Померанія – Рюген федеральної землі Мекленбург – Передня Померанія, Німеччина) від 3 травня 1324 р., занотовані “*consules ac universitas civitatis Ladimirensis*”⁸¹. Громада мусіла бути чисельною, що відображено фактами активної торгівлі з різними європейськими містами⁸².

Отже, суперечностей на конфесійному ґрунті наприкінці XIII ст. між елітами мешканців міст у королівстві Русі не існувало. Це сприяло не тільки активним міждинастичним зв’язкам, а й інтеграції місцевих еліт у латинський освітній і культурний простір.

Чому *Johannes de Ladimiria*, а не *Johannes de Russia*?

Свідчення джерел та логіка їхньої верифікації підтверджує, що Іоанн *de Ladimiria* походив з adeptів латинського обряду, можливо німців, бо про громади сілезьких чи польських купців у місті нам, на жаль, невідомо. Можна зрозуміти й чому він не підписувався як Іоанн *de Russia*, натомість, вживав притаманне для батьківщини його батьків формулювання *de Ladimiria*. Середовище, у якому він, припускаємо, виріс, та точно сформувався, слабо піддалося асиміляції. При цьому не виключаємо, що і його батьки могли бути родом з Володимира або ж прибули сюди з Сілезії, не обов’язково будучи сілезцями за походженням. Володимирська ж німецька громада зберегла власну самодостатність, а відтак – традиції самоідентифікації. Тому народжена тут особа, чи така, що тривалий час мешкала, після зміни місця проживання, вважала за доцільне зберегти характерний для німецької громади Володимира спосіб окреслення. Мабуть Іоанн *de Ladimiria* був не поодиноким прикладом цього, втім, єдиним з досі відомих, адже корпус міських грамот вкрай мізерний, щоб зробити ґрунтовніший висновок. З огляду на потужну репрезентацію руських купців у Вроцлаві та німецьких (і не тільки) містян волинського Володимира XIV ст. не виглядає дивним ні протегування вроцлавськими німцями чеського політичного впливу⁸³, ні появи в оточенні місцевого князя довіреної особи з Русі, німця (сілезця, поляка?) за походженням, якщо батьки цієї особи раніше могли мешкати у найбільшому місті Сілезії.

Висновки

Отже, біографічні відомості про Іоана *de Ladimiria* доволі скупі, однак розлогіші порівняно з іншими вихідцями з Русі у країнах Європи. Відомо, що він був писарем і капеланом сілезького володаря Генріха VI та його дружини Анни Габсбург, при дворі яких постає з 1320 р. До 1335 р. залишався надійним союзником свого сюзерена, з 1322 р. користуючись з його підтримки бенефіціями церкви Св. Хреста і Варфоломія, отриманими від папи Іоанна ХХІІ. Попри жорстке протистояння з краківським та вроцлавським єпископом Нанкером Іоанн не втратив авторитет при папському дворі. Однак останні роки свого життя все ж провів за межами Вроцлава, виконуючи обов’язки віце-плебана, а згодом віце-архіпресвітера церкви Діви Марії у Кракові. Востаннє він згадується в джерелах від 28 березня 1349 р.

Окрім характерного предиката *de Ladimiria* жоден інший факт не засвідчує його зв’язку із землями династії Романовичів чи окреслених руськими містян Вроцлава і Кракова. Тривале

⁷⁸ Chronica Galiciano-Voliniana. S. 397.

⁷⁹ Ibid. S. 466–467.

⁸⁰ Ibid. S. 605.

⁸¹ Грушевський М. С. Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки), *Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін.* Львів : Світ. 2007. Т. 8. С. 359; Купчинський О. Назв. праця. С. 165.

⁸² Див. зокрема: Купчинський О. Назв. праця. С. 152, 158.

⁸³ Rütger A. Region und Identität. Schlesien und das Reich im späten Mittelalter. Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 2014. S. 77–78, 93–94.

існування німецької громади міста Володимира, її активні всебічні торговельні зв'язки, на загал німецьке оточення Іоанна у Вроцлаві, традиції ідентифікації за містами дочасного проживання, характерні для вихідці з німецьких земель, підтримка капеланом пронімецької політики свого сілезького сюзерена та, відповідно, безпринципний жорсткий конфлікт із пропольським єпископом, в цілому, свідчать про його щонайменше неруське коріння. Це, вочевидь, була людина Латинського конфесійного середовища, що народилася або тривалий час мешкала у Володимирі, з невідомих нам причин покинувши його *terminus ante quem* 1320 р. Маючи відповідну освіту, висвячення, авторитет, Іоанн *de Ladimiria* зумів зробити непогану кар'єру за складних міждинастичних зв'язків П'ястів з Люксембургами та подальшим включенням Сілезії до складу *Regnum Bohemiae*.

**JOHANN DE LADIMIRIA:
THE PROBLEM OF ETHNIC ORIGIN OF THE CHAPLAIN OF
THE SILESIAN DUKE HENRY VI THE GOOD**

Myroslav VOLOSHCHUK
State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Centrum Studiorum Mediaevalium,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Illia PARSHYN
Ivan Franko National University of Lviv,
Department of History of Middle Ages and Byzantine Studies,
1, Universytetska Str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: iparshyn@yahoo.com

Summary

The article deals with the biography of Johann de Ladimiria, who became a chaplain, a notary, a cantor and a personal confessor of Henry VI the Good, duke of Wrocław, and his wife Anna of Austria. It is concluded, that Johann (terminus post quem 1320 – terminus ante quem 1349) was a member of catholic community of Volodymyr in Volhynia and, probably, was a descendant of German settlers of the city. The analysis of the historical sources (especially, the so-called Galician-Volhynian Chronicle – The Chronicle of Romanovychs) showed an active trade and political contacts of Volodymyr, a capital of Romanovychs, with various European lands. Because of residence in Volodymyr, Johann marked himself as de Ladimiria after his relocating to the land of Piast dynasty. It was a certain sign of children’s and youthful sentiments for a “small homeland”.

In our opinion, Johann’s self-identification does not demonstrates his ethnical origins, but reflected to his Volhynian past. His predicate has the same spelling as other Silesian settlements, for example, Lyuboměř or Ljudměj, but it does not correlate with them. Johann during his ministry belonged to the sympathizers of the German Wrocław clergy (which probably was due to his origin). He was not afraid of the church seclusion and entered into an open conflict with the Polish bishopric, headed by Nanker, which may further indicate his ethnic roots. It is known, that Johann worked in Opatów, Opole, Wrocław and Kraków. He lived for the longest time in the capital of Silesia, remaining deeply loyal to the local prince Henry VI the Good and his family until the death of the overlord in 1335. The last years of his life Johann de Ladimiria spent in Kraków, where he, probably, died.

His birth in Rus’ (the state of Romanovych dynasty, the Kingdom of Rus’) has not affected the place at the court of Silesian Piasts during his ministry. On our opinion, it could not have happened at all. In general, the cases of embracing higher ecclesiastical governments in the Latin world by the Rurikids occurred at least from the 12th century. In particular, orthodox princesses married to the Polish dukes, gave birth to children, which sometimes received church governments or became monks at local monasteries. But ordinary people, who did not belong to the ruling dynasty in Rus’, could make a spiritual career in the West too. One of them was Johann de Ladimiria, who, paradoxically, during his stay in Wrocław or Kraków had no contacts with another identified burghers from Rus’.

Keywords: Johann de Ladimiria, Henry VI the Good, pope Johan XXII, bishop Nanker, Piast dynasty, Luxembourg dynasty, Wrocław, burghers, German community.

REFERENCES

- Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342–1352 / opera L. Klicman. Pragae : Typis Gregerianis, 1903. 957 s. [in Latin].
- Borek H. Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych. Opole : Instytut Śląski w Opolu, 1988. 367 s. [in Polish].
- Borek H. Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych. Opole : Nakład własny, 1972. 211 s. [in Polish].
- Buśko C., Goliński M., Kaczmarek M., Ziątkowski L. Historia Wrocławia : w 3 t. Wrocław : Wyd-wo Dolnośląskie, 2001. T. 1 : Od pradziejów do końca czasów habsburskich. 320 s. [in Polish].
- Codex diplomaticus Brandenburgensis / ed. A. F. Riedel. Berlin : F. H. Morin Verlag, 1862. T. 22. 508 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae : in 7 bd. / hsgb V. Brandl. Brünn, 1864. Bd. 7 : 1334–1349. Abteilung 3. 304 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Masoviae novus : in 3 t. / ed. I. Sułkowska-Kuraś et St. Kuraś. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1989. P. 2 : (1248–1355). 413 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / ed. W. Wattenbach. Breslau : Jozef Max & Komp., 1862. T. 5. 342 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von H. Markgraf und O. Frenzel. Breslau : Josef Max & Komp., 1882. T. 11. 256 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von C. Grünhagen und C. Wutke. Breslau : Josef Max & Comp., 1892. T. 16. 359 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von Vereine für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Breslau : E. Morgensterns Buchhandlung (E. Wohlfahrt), 1898. T. 18. 391 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von C. Grünhagen und K. Wutke. Breslau : E. Wohlfath's Buchhandlung, 1903. T. 22. 281 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von K. Wudke. Breslau : Im Kommissionsverlag von Ferdinand Hirt, 1923. T. 29. 255 s. [in Latin].
- Codex diplomaticus Silesiae / hrsg von K. Wudke und E. Randt. Breslau : Im Kommissionsverlag von Ferdinand Hirt, 1930. T. 30. 106 s. [in Latin].
- Chorni M. Vybrani pratsi. Lviv : PP Liana-M, 2014. 276 s. [in Ukrainian].
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1835. T. 8. V. 5. 319 s. [in Latin].
- Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) / ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. *Monumenta Poloniae Historica*. Kraków ; Warszawa : PWN ; PAU, 2017. Seria II. T. XVI. 709 s. [in Old-Ukrainian].
- Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. *Biblioteka Genealogiczna* / pod red. M. Górnego. Poznań ; Wrocław : Wyd-wo Historyczne, 2002. T. 6. 348 s. [in Polish].
- Dmitrieva R. P. Skazanie o kniaziaxh vladimirskikh. Moskva ; Leningrad : AN SSSR, 1955. 215 s. [in Russian].
- Dola K. Dzieje kościoła na Śląsku. Opole : Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 1996. Cz. 1 : Średniowiecze. 220 s. [in Polish].
- Hech R. O Piastowskich tradycjach średniowiecznego Śląska. *Kwartalnik Historyczny*. 1977. № 84. Z. 1. S. 3–22. [in Polish].
- Hrushevskyi M. Lyst Volodymyrskoi hromady z 1324 r. (Faksimile lysta i pechatky). *Hrushevskyi M. S. Tvory* : u 50 t. / redkol.: P. Sokhan (golov. red.), I. Gyrych ta in. Lviv : Svit. 2007. T. 8. S. 357–360. [in Ukrainian].
- Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głodowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy. Kraków : Avalon, 2007. 720 s. [in Polish].
- Kaczmarek M. Henryk z Wierzbna i Przeclaw z Pogorzeli – Biskupi ordynariusze czasu przełomu. *Ludzie Śląskiego kościoła katolickiego* / red. K. Matwijowski. Wrocław : Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 1992. S. 17–22. [in Polish].
- Kaczmarek R. Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne. *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego* / red. K. Wachowski. Wrocław : Instytut Archeologii, 2005. S. 85–100. [in Polish].
- Kodeks dyplomatyczny Malopolski : w 3 t. / ed. F. Piekosiński. Kraków : Nakładem Akademii umijetności Krakowskiej, 1876. T. 1 : (1178–1386). 547 s. [in Latin].
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski : w 11 t. / wydane staraniem Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego. Poznań : Nakładem Biblioteki Kórnickiej PAN, 1878. T. 2 : 1288–1349. 629 s. [in Latin].

- Konczewska M., Piekalski J. Problem lokalizacji średniowiecznej osady Walonów we Wrocławiu w świetle ostatnich badań archeologicznych. *Śląskie sprawozdania archeologiczne*. 2008. T. 50. S. 241–258. [in Polish].
- Kuchendorf C. Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von den Gründung (1238) bis 1456. Breslau : Franke, 1937. 148 s. [in German].
- Kupchynskyy O. Akty i dokumenty Halytsko-Volhynskogo kniazivstva XIII – pershoi polovyny XIV stolit' : Doslidzhennia. Teksty. Lviv : Naukove Товариство імені Шевченка, 2004. 1280 s. [in Ukrainian].
- Lurye Y. S. Literatura XVI v. *Istoriya russkoi literatury X–XVII vv. : uchebnoie posobiie dlia studentov pedagogicheskikh institutov* / pod red. D. S. Likhacheva. Moskva : Prosveshcheniie, 1979. S. 253–290. [in Russian].
- Menzel Josef J. Heinrich VI. *Neue Deutsche Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 1969. Bd. 8. S. 397–398. [in German].
- Monumenta Poloniae Vaticana / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 1. V. 1 : Acta camerae Apostolicae 1207–1344. 502 s. [in Latin].
- Monumenta Poloniae Vaticana / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 2. V. 2 : Acta camerae Apostolicae 1344–1374. 585 s. [in Latin].
- Monumenta Poloniae Vaticana / ed. J. Ptaśnik. Cracoviae : Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1913. T. 3 : (1202–1366). 572 s. [in Latin].
- Murphy J. Rhetoric in the Middle Ages: A History of rhetorical Theory from St. Augustine to the Renaissance. Los Angeles & London : University of California Press ; Oxford University Press, 1981. 411 p. [in English].
- Myśliński K. Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja (1340–1400). Lublin : Wyd-wo Lubelskie, 1981. 284 s. [in Polish].
- Nold P. Pope John XXII and his Franciscan Cardinal: Bertrand de la Tour and the Apostolic Poverty Controversy. New York : Clarendon Press / Oxford University Press, 2003. 212 p. [in English].
- Okraszewska I. Agafia (1191/1196–1247), księżna mazowiecka, krakowska i łęczycka. *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr. Jolancie Malinowskiej* / red. M. Malinowski. Toruń : Wyd-wo Adam Marszałek, 2002. S. 67–78. [in Polish].
- Pakulski J. Zaginiona pieczęć księżnej mazowieckiej Perejasławy z 1276 r. a trzynastowieczne Sigilla księżnych Polski dzielnicowej. *Nihil superfluum esse. Studium z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżanowskiej* / pod red. J. Strzelczyka i J. Dobosza. Poznań : Instytut Historii UAM, 2000. S. 247–262. [in Polish].
- Pchelov E. V. Pol'skaia kniaginia Maria Dobronega Vladimirovna. *Vostochnaia Yevropa v drevnosti i srednevekovie. Drevniaia Rus v sisteme etnopoliticheskikh i kulturnykh svyazei. Chteniia pamyati chlena-korrespondenta AN SSSR Vladimira Terentievicha Pashuto, Moskva, 18–20 apreliia 1994 g. : tezisy dokladov*. Moskva, 1994. S. 32–33. [in Russian].
- Pfeiffer G. Das Breslauer Patriziat im Mittelalter. Breslau: Tremendt & Granier, 1929. 411 s. [in German].
- Pritsak O. Die Rus'-Deutschen Beziehungen zwischen den 9. und 14. Jahrhunderten. *Ukrayina : kulturna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. Zbirnyk naukovykh prac'. Lviv, 1998. Vyp. 5 : ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ. Istorychni ta filologichni rozvidky, prysvyacheni 60-ricchu akademika Yaroslava Isayevycha. S. 517–533. [in Ukrainian].
- Regesty śląskie : w 4 t. / opracowali K. Bobowski, J. Gilewska-Dubis, W. Korta, B. Turoń. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1975. T. 1 : 1343–1348. 359 s. [in Polish].
- Rocznik Traski / oprac. A. Bielowski. MPH. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 826–861. [in Latin].
- Rüther A. Region und Identität. Schlesien und das Reich im späten Mittelalter. Köln ; Weimar ; Wien: Böhlau Verlag, 2014. 346 p. [in German].
- Semkowich A. Walka o monarchię 1288–1294. *Kwartalnik Historyczny*. 1891. № 5. S. 1–52. [in Polish].
- Silnicki T. Biskup Nankier. Warszawa : Pax, 1953. 131 s. [in Polish].
- Silnicki T. Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV. Warszawa : Pax, 1953. 408 s. [in Polish].
- Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska / pod red. St. Sochackiej. Opole : Państwowy Instytut Naukowy ; Instytut Śląski, 1994. T. 6. 146 s. [in Polish].

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / wyd. pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914. T. 5. 960 s. [in Polish].

Vetera Monumenta historica Hungarum sacrum Illustrantia / ed. A. Theiner. Romae : Typis Vaticanis, 1859. T. 1 : (1216–1352). 837 s. [in Latin].

Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / ed. A. Theiner. Romae, 1860. T. 1. 788 s. [in Latin].

Vita et Miracula Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis / ed. W. Kętrzyński. *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów : w komisie Księgarni Gubrynowicz i Schmidt, 1884. T. 4. S. 622–744. [in Latin].

Voitovych L. Kniazha doba na Rusi: portrety elity. Bila Tserkva : Vzdavets O. Pshonkivskyi, 2006. 782 s. [in Ukrainian].

Voloshchuk M. Katolytski yepyskopy z dynastii Rusykovychiv XII–XIV st. *Colloquia Russica*. Kraków, 2018. Series I. V. 8 : Religions and beliefs of Rus' (9th–16th centuries). Publication after 8th International Conference, Lviv, 15–18th November 2017. S. 291–302. [in Ukrainian].

Voloshchuk M. Russko-vengerskiie otnosheniia perioda khana Uzbeka (1313–1342). *Zolotoordynskaia tsivilizatsiia*. Kazan, 2013. № 6. S. 61–70. [in Russian].

Voloshchuk M. “Rus” v Uhorskomu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspilno-politychna rol', maynovi stosunky, migracii. Ivano-Frankivsk : Lilea-NV, 2014. 496 s. [in Ukrainian].

Voloshchuk M. “Rus” v cheshskikh zemliach (Bohemia, Moravia, Silesia) XI–XIV vv.: izbrannyye problemy. *Rossica Antiqua: issledovaniia i materialy*. Sankt-Peterburg, 2014. Vyp. 2. S. 3–43. [in Russian].

Wolfram G. Der byzantinische Chor, wie er sich in den Typika des 10–12. Jh. Darstellt. *International Musicological Society Study Group, Cantus Planus*. Budapest : Hungarian Academy of Sciences, 1993. P. 397–402. [in German].

Yasinovskyi Y., Kindratiuk B. Danylo Romanovych i litopysnyi Mytusa. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv, 2008. Vyp. 2. S. 158–166. [in Ukrainian].

Zabłocki W. Grzymysława Ingwarówna, księżna krakowsko-sandomierska. Kraków : Universitas, 2012. 181 s. [in Polish].

Надійшла до 5 09 2018 р.

УДК 291.71 (281.96:282/288) “08”

ПРОТИСТОЯННЯ БАВАРСЬКОЇ ТА КИРИЛО-МЕФОДІЙСЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКИХ МІСІЙ НА ЗЕМЛЯХ ДИНАСТІЇ МОЙМИРОВИЧІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ IX ст.

Остап КАРДАШ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра всесвітньої історії,
Центр медієвістичних студій,
вул. Т. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: ostap.kardash@gmail.com
DOI gal.31.64-80*

Стаття присвячена церковно-релігійному антагонізмові у володіннях династії Моймировичів та їх придунайських провінціях між двома євангелізаційними місіями – баварською, представленою духівництвом Зальцбурзької, Пассауської й Регенсбурзької єпархій та кирило-мефодіївською, в особі солунських братів-місіонерів Кирила й Мефодія. Йдеться про період найбільшого розквіту Великоморавської держави 860–880-х рр. На основі аналізу широкого спектру хронік і анналів IX–XV ст., агіографій св. Кирила, Мефодія та св. Наума, правових кодексів VIII–IX ст., актового матеріалу з канцелярії Каролінгів, некрологів, а також епістолярних текстів кількох римських понтифіків автор висвітлює дипломатичний, церковно-догматичний і церковно-правовий аспекти проблеми на тлі військово-політичних суперечностей володарів Східнофранкського королівства і Великоморавської держави. Увагу приділено й питанню можливої співпраці представників баварського духівництва з прихильниками архієпископа Мефодія, а також протиріччям церковно-правового характеру. Автор дійшов висновку, що саме суворість світських і церковних покарань кирило-мефодіївської місії поряд з постійним тиском баварського духівництва став вирішальним у зміні вектора релігійної політики моравського князя Святоплука та подальшим визнанням ним церковної юрисдикції єпископства Пассау.

***Ключові слова:** Зальцбурзьке архієпископство, єпископство Пассау, Регенсбурзька єпархія, Кирило, Мефодій, Віхінг, Велика Моравія, християнська місія.*

Ліквідація політичної самостійності Аварського каганату близько 796 р. силами франкського короля Карла Великого (*Karolus Magnus*, 742–814) та його сина Піпіна (*Pippinus*, 777–810) створила сприятливі умови для поширення християнства на території Моравії та її придунайських провінцій¹. За рішенням імператора Карла, територія на північ від Драви (південна притока Дунаю) визнавалася сферою місіонерської діяльності Баварської Церкви². Зальцбурзька єпархія стала центром вже охрещеного місцевого населення³, а 20 квітня 798 р. перетворилася на архієпископство⁴.

На початку IX ст. місіонерський потенціал духівництва Баварської Церкви був настільки великим, що між її єпархіями почали виникати конфлікти за право першості в євангелізаційній роботі на окресленій території. У той час, як місіонери Зальцбурзького

¹ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. *Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси* / под ред. Г. Г. Литаврина. Москва : Наука, 1988. С. 123; Алексюн Н., Бовуа Д., Дюкре М.–Е., Клочковский Е., Самсонович Г., Вандич П. История Центрально-Восточной Европы. Санкт-Петербург : Евразия, 2009. С. 30; Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III–XI ст. Чернівці : Прут, 2012. С. 808.

² Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 123; Kožiak R. Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: Príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok? *Studia Christiana* / eds. R. Kožiak, J. Nemeš. Bratislava : Chronos, 2006. Vol. 1. S. 141.

³ Беккер К. Древняя история. Москва : Альфа-книга, 2012. С. 930.

⁴ Ibid. С. 930; Notari T. *Conversio Vagoariorum et Carantanorum* – document of an early Medieval show trial. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* / szerk. J. Szabadfalvi. Miskolc : Miskolc University Press, 2007. T. 25/1. P. 100; Kožiak R. Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji. S. 140.

архієпископства діяли здебільшого у Карантанії та Паннонії, проповідники єпархії Пассау розгорнули євангелізаційну діяльність на заселеній слов'янами території, зокрема у долині річки Морави⁵. На цьому тлі вже у 20-х рр. IX ст. виникли суперечності між Пассауським єпископством і Зальцбурзьким архієпископством за землі Східної марки (на схід від Віденського лісу)⁶. Цікаво, що 791 р. кордон між цими двома діоцезами був встановлений по р. Рааб, притоці Дунаю⁷, де новоприєднані території між річками Інн (права притока Дунаю) і Рааб віддавалися під юрисдикцію єпархії в Пассау⁸.

Цілком можливо, конфлікт Зальцбурзького архієпископства з Пассауським єпископством виник на тлі успішного поширення ними християнства не лише на території Східної марки, а й на північ від Дунаю⁹. Протириччя вирішилися після повторного встановлення 18 листопада 829 р. кордону між Зальцбурзькою та Пассауською єпархіями по "річці, що зветься Спраза [...] і впадає до [річки. – О. К.] Раби"¹⁰. Відтак Зальцбурзьке архієпископство спрямувало свої зусилля, головню, на остаточну євангелізацію Нижньої Паннонії, досягнувши тут значних успіхів¹¹.

У середині IX ст. певний місіонерський інтерес у цьому напрямку з'явився також у Регенсбурзької єпархії¹². Актом від 18 січня 853 р. східнофранкський король Людовік II, прозваний Німецьким (*Hludowicus/Ludewicus*, 806–876 рр.), на прохання регенсбурзького єпископа Ерханфріда, передав єпархії всі землі "між Айстом і Наарном, а саме, від місць, де вони вливаються в Дунай, аж до місць, де з русел стікаються в ріки, і так аж до Північного лісу, у тій частині лісу без визначеної межі [...]"¹³. В документі йшлося, очевидно, про всі землі, розташовані на лівому березі Дунаю з необмеженою межею (*silve sine termini conclusion*) на півночі¹⁴.

Так, внаслідок завершення інституалізації Баварської Церкви, розподілу сфер місіонерських інтересів її єпархій та організації основних напрямків євангелізаційної діяльності, на межі VIII–IX ст. склалися сприятливі умови поширення християнського впливу безпосередньо на володіння династії Моймировичів¹⁵. Їхні землі, фактично, "влилися" до сфери місіонерських інтересів перелічених вище єпархій Баварської Церкви, зокрема Пассауського єпископства.

⁵ Див., зокрема: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. *Вступ до середньовічної історії слов'янства*. Київ: Юніверс, 2004. С. 39; Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 124; Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 2014. S. 437.

⁶ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 123–124.

⁷ Див., наприклад: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 39; Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 124.

⁸ Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 99.

⁹ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 124.

¹⁰ "[...] fluvii qui vocatur Spraza [...] et ipsa in Rapam fluit", Ludvík Němec stanoví hranice mezi Solnohradem a Pasovem. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* (далі – ММФН) / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I. Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : *Diplomata. Epistolae. Textus historici varii*. P. 120. Див. також: Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 101.

¹¹ Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 101.

¹² Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 39; Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437.

¹³ "[...] inter Agastam et Nardinam, a locis videlicet ubi ipsa in Dunabium fluunt, usque ad loca, ubi de venis in amnes dirivantur, et ita usque in Nortuualt in hanc partem silve sine termini conclusione [...]" див.: Ludvík Němec potvrzuje Řeznu dar hraběte Viléma v Severním lese, na Perschlingu, Erlafě a jinde, *ММФН* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I. Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : *Diplomata. Epistolae. Textus historici varii*. P. 42–43.

¹⁴ Див., зокрема: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 39.

¹⁵ Так, за спостереженнями радянського археолога Валентина Седова, ряд храмових споруд першої половини IX ст. у Микульчицях, безсумнівно, пов'язані з Баварією, а деякі інші церкви мають аналоги серед споруд Адріатики і Далмації (див.: Седов В. *Славяне в раннем Средневековье*. Москва: Фонд археологии, 1995. Т. 2. С. 289). У свою чергу, сучасний чеський історик, археолог Павел Коуржіл доводить, що ряд натільних хрестів, знайдених на території Моравії, походять із "пассаусько-зальцбурзько напрямку" (див.: Kouřil P. *Archeological evidence of Christianity in relics of material culture of the 9th and 10th centuries in*

Між 818–825 рр. під час участі моравського князя Моймира (*Moimarus dux Maravorum*, 795–846) у Франкфуртському з'їзді його охрестив пассауський єпископ Регінгар (*Reginarius*, 818–838)¹⁶. Британські історики Алексіс Власто та Ієн Вуд датують подію, найімовірніше, 822 р.¹⁷ І. Вуд, у свою чергу, припускає, що Моймир попередньо міг “мати зв'язки з Пассауською Церквою”¹⁸.

У 831 р. єпископ Регінгар здійснив масове навернення жителів Великої Моравії¹⁹. Російський історик Борис Флоря справедливо доводить, що тоді відбулося хрещення всієї країни, а не окремої групи населення, адже прийняття хрещення із Пассау означало поширення тут юрисдикції Пассауської Церкви²⁰.

Отже, у другій чверті IX ст. розвиток християнства у Моравії сягнув значніших успіхів. Тут систематично проводили євангелізаційну діяльність місіонери-єпископи²¹, здебільшого, призначені з Пассау, з якими час від часу конкурували зальцбурзькі. Відтак на середину IX ст. моравська знать, в основному, була християнською, про що свідчать некрополі IX–X ст. при містах Микульчице, Старе Место, Погансько, Скалице та багатьох інших²². А. Власто навіть доводив, що до прибуття у Моравію 863 р. солунських братів-місіонерів Кирила (*Cyrellus*, 827–869) і Мефодія (*Methodius*, 815–889) тут вже працювали місцеві архідиякони²³.

Moravia with focus on crosses. *The Cyril and Methodius Mission and Europe. 1150 Years Since the Arrival of the Thessaloniki Brothers in Great Moravia* / ed. P. Kouřil. Brno : The Institute of Archeology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2014. P. 102). На цій підставі беззаперечним залишається факт місіонерської активності у моравських володіннях династії Моймировичів баварського духівництва, зокрема, з єпископства Пассау.

¹⁶ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 41.

¹⁷ Ibid. С. 41; Wood I. *The Missionary Life: Saints and the Evangelisation of Europe 400–1050*. Essex : Routledge, 2001. P. 173–174.

¹⁸ Wood I. *The Missionary Life*. P. 174.

¹⁹ Див. відповідний сюжет: Седов В. В. Славяне в раннем Средневековье. С. 283; Wood I. *The Missionary Life*. P. 174; Кузнецова А. М. Миссия латинской церкви: опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия. *Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия* / отв. ред. Б. Н. Флоря. Москва : Языки славянской культуры, 2002. С. 44; Koziak R. *Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji*. S. 141; Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. С. 831; Kouřil P. *Archeological evidence of Christianity*. P. 102 та ін.

²⁰ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 124. Тим часом Зальцбурзьке архієпископство, не зважаючи на попереднє адміністративне розмежування сфер впливу між єпархіями Баварської Церкви, продовжувало розглядати Моравію, як терен місіонерської діяльності (див., зокрема: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 57). Анонімний автор “*Навернення баварів і карантанців*” (“*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*”, бл. 871) повідомляв, що зальцбурзький архієпископ Адалрам (*Adalrammus*, 821–836) близько 830 р. “висвятив храм” (“*consecravit ecclesiam*”) у резиденції місцевого князя Прибини (*Priwina*, 805(?)–860) “за Дунаєм у його власному місті, що зветься Нітрава” (“*ultra Dunabium in sua proprietate loco vocato Nitrava*”) (сучасне м. Нітра у Словаччині. – О. К.). *De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus. Monumenta Germaniae Historica* (далі – MGH). Hannover : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1854. Т. 11 : Scriptorum. P. 11. Імовірно, він належав до найближчого князівського оточення Моймира і правив у Нітраві як його намісник (822–833) (див.: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 42). Освячення місцевого храму Нітрави, на наш погляд, означало тільки початок зближення її правлячої еліти із Зальцбурзькою єпархією. Це, у свою чергу, є доказом ще неміцного утвердження християнства у моравських землях на кінець першої чверті IX ст. Відтак його вплив у підконтрольних Моймиру сусідніх князівствах, зокрема Нітранському, був ще слабшим.

²¹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 42.

²² Див. археологічний огляд могильників IX–X ст. у вище перелічених великоморавських містах: Ширинський С. С. *Археологические параллели к истории христианства на Руси и в Великой Моравии. Древняя Русь и славяне* / отв. ред. Т. В. Николаева. Москва : Наука, 1978. С. 204. Див. також: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43.

²³ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 42.

Однак, наприкінці періоду правління Моймира активність місіонерів з Пассау у Моравії дещо знизилася²⁴. Після його смерті у 846 р. намісником східнофранкського правителя Людовіка II (849–875) у Великій Моравії став Ростислав (*Rasticius*, 846–870), племінник Моймира²⁵. У жовтні 847 р. він отримав титул маркграфа, хоча в офіційних документах, як і решта моравських правителів, йменувався *dux*²⁶. Але, на відміну від блатенського князя Прибини, який попервах був правителем Нітранського князівства і встановив зв'язки із зальцбургськими місіонерами²⁷, Ростислав виявився не таким лояльним васалом східнофранкського короля²⁸.

Зважаючи на те, що становище Ростислава у відносинах із сюзереном було відносно безпечним й активність пассауських місіонерів у Моравії на той час знизилася²⁹, з великою долею вірогідності можемо припустити обмеження власне князем доступу баварському духівництву до своїх володінь. Слід пам'ятати, що баварське духівництво, яке тут діяло у другій половині IX ст., очевидно, обстоювало не стільки інтереси християнської Церкви, скільки політичні цілі Каролінгів³⁰. У даному контексті російський історик Анна Кузнецова та український вчений – Богдан Боднарюк вважають, що зв'язок християнських місій із зовнішньою політикою Каролінгів, з одного боку, підвищував престиж місіонерів в очах слов'янських князів, однак, з іншого боку, міг створити для цих же місіонерів “вагомні труднощі у разі конфлікту будь-якого з цих князів з Імперією”³¹. Так, евангелізаційні можливості пассауського

²⁴ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43.

²⁵ Див.: *Annales Fuldenses*, *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Prague ; Brnae : Universita J. E. Purkyně, 1966. Т. 1 : *Annales et chronicae*. P. 89–90; *Herimanni Augiensis Chronicon*, *Ibid.* P. 162. Див. також: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437; Wood I. *The Missionary Life*. P. 174.

²⁶ Князівська титулатура Ростислава, зокрема, відображена в: *Annales Alamannici*, *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Prague ; Brnae: Universita J. E. Purkyně, 1966. Т. 1 : *Annales et chronicae*. P. 32; *Annales Fuldenses*. *Ibid.* P. 90; *Herimanni Augiensis Chronicon*. *Ibid.* P. 163–164. Див. також: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43; Havlík L. E. *Moravska společnost a stát v 9. století II. Moravský stát a jeho vládní organizace v 9. Století. Slavia Antiqua: časopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim*. Poznań, 1981/1982. Т. 28. S. 78. Хоча в ряді місцевих анналів X–XII ст. Ростислав згадується під титулом *rex* (див. зокрема: *Annales Bertiani*, *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Prague ; Brnae : Universita J. E. Purkyně, 1966. Т. 1 : *Annales et chronicae*. P. 74; *Annales Lobienses*. *Ibid.* P. 150; *Annales Hildesheimenses*. *Ibid.* P. 151; *Annales Weissemburgenses*. *Ibid.* P. 153; *Annales Ottenburani*. *Ibid.* P. 154 та ін.). Очевидно, це лише пізній анахронізм, характерний для титулатури майже всіх слов'янських володарів і поширений у наративах вказаного періоду.

²⁷ Близько 833 р. Моймир перемиг Прибину, вигнав його з Нітрави, підпорядкувавши завойовану територію. З допомогою карантанського князя Ратбольда (*Ratbodus*, 832–855) Прибина втік до франків, де був представлений королю Людовіку II. Оскільки у політиці франків він не відігравав жодної ролі, як компенсацію йому було надано бенефіції (*beneficium*) у Нижній Паннонії “довкола річки, що зветься Зала” (*circa fluvium qui dicitur Sala*), де Прибина у 838/839 рр. за допомогою Людовіка II започаткував власне “Блатенське князівство” із центром у місті Мозабург (*Mosapurc*) на південному узбережжі озера Балатон (на території сучасного селища *Zalavár* в Угорщині). Див.: *De conversione Vagoariorum et Carantanorum libellus*. P. 11–12, а також: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 42; Notari T. *Conversio Vagoariorum et Carantanorum*. P. 101. Як вже зазначалось, будучи ще князем Нітрави, Прибина налагодив зв'язки із Зальцбургським архієпископством. Важко не погодитися із припущеннями А. Власто, що вони могли бути, по-перше, безпосереднім наслідком прийняття християнства Моймиром з єпископства Пассау, по-друге, виявом прагнення Прибини до незалежності свого правління у Нітраві. Прагнучи особистості, він мусив не лише уникнути орієнтації Моймира на духівництво з Пассау, а й створити незалежну церковну структуру для власних володінь, внаслідок чого почав налагоджувати зв'язки із зальцбургським духівництвом (див. зокрема: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 42). Так, у період панноньського владарювання Прибини (837/838–860), у його “Блатенському князівстві”, за підрахунками угорського дослідника Томаша Нотарі, зальцбургські місіонери освятили більше 30-ти церков за підтримки місцевої знаті (див.: Notari T. *Conversio Vagoariorum et Carantanorum*. P. 101).

²⁸ Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437; Wood I. *The Missionary Life*. P. 174.

²⁹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43.

³⁰ *Ibid.* С. 43; Седов В. В. *Славяне в раннем Средневековье*. С. 284.

³¹ Кузнецова А. М. *Миссия латинской церкви*. С. 44; Боднарюк Б. М. *Харизма пустелі*. С. 381.

єпископа Гартвіга (*Hartwicus*, 838–865) на території Моравії були обмеженими³², цілком можливо, з ініціативи самого Ростислава, який вже тоді почав шукати протилежний вектор церковної політики, оскільки баварське духівництво і Людовік II постійно збільшували тиск на Моймировичів³³.

Підтвердженням цього слугують події військового конфлікту Ростислава з Людовіком II 855 р.³⁴, і згодом (бл. 861) підтримка старшого сина Карломана (*Karlomannus/Carlomannus*, 830–880) у війні проти батька³⁵. За перманентного збройного протистояння франків з морав'янами продовж 860–870-х рр.³⁶ Ростислав був змушений унезалежити Моравську Церкву від баварського вищого духівництва³⁷, шукаючи шляхи створення власної Церкви³⁸. А. Власто вважає малоімовірним, “щоб Франкська Церква відрядила до Ростислава або Прибини власного єпископа, ще менш вірогідно, щоб на це погодився сам Ростислав”³⁹.

Саме тому 860 р. він попросив, вочевидь, безуспішно папу Миколая I (*Nicolaus*, 858–867) відрядити у моравські землі місіонерів з Риму⁴⁰. Не отримавши позитивної відповіді 862 р. з аналогічним проханням Ростислав надіслав посольство до імператора ромеїв Михаїла III (*Μιχαήλ III*, 840–867) у Константинополь⁴¹. Так, у написаному між 869 і 882 рр. анонімним автором, можливо, Климентом Охридським (*Κλήμης*, 840–916), “*Життію Константина Філософа*”, сказано: “Ростиславъ бо, моравьскыи князь, Богомъ оустимъ, съвѣтъ сътвори съ князи своими и с моравланы, посла къ царю Михайлоу, глогола: людемъ нашимъ поганства са отвръгшимъ [...] оучителя таковаго не имамъ, иже бы ны въ свои ѣзыкъ истуюю вѣроу христьянскоую сказалъ [...] То послѣ намъ, владыко, єпископа и оучителя таковаго”⁴². Про це

³² Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43. Див. також: Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu z pohľadu českej a slovenskej historiographie. Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda / zodp. red. M. Lukáčová*. Nitra : Univezita Konštantina Filozofa v Nitre, 2013. S. 79.

³³ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 44.

³⁴ Див. сюжет про війну між Ростиславом та Людовіком II у наративах X–XII ст.: *Annales Fuldenses*. P. 93; *Annales Hildesheimenses*. P. 151; *Annales Weissemburgenses*. P. 153; *Annales Ottenburani*. P. 154; *Herimanni Augiensis Chronicon*. P. 163; *Annalista Saxo. MMFH / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka*. Prague ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : *Annales et chronicae*. P. 248. Див. також: Wood I. *The Missionary Life*. P. 174; Алексюн Н., Бовуа Д., Дюкре М.–Е., Клочковский Е., Самсонович Г., Вандич П. *История Центрально-Восточной Европы*. С. 30.

³⁵ Див.: *Annales Xantenses. MMFH / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka*. Prague ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : *Annales et chronicae*. P. 67; *Annales Bertiniani. Ibid.* P. 73–74. Див. також: Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 102; Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 79.

³⁶ Сюжети франко-моравського збройного протистояння зазначеного періоду відображені, зокрема, в: *Annales Xantenses*. P. 67–69; *Annales Bertiniani*. P. 74–79; *Annales Fuldenses*. P. 98–108; *Annales Magdeburgenses. MMFH / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka*. Prague ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : *Annales et chronicae*. P. 257.

³⁷ Див., наприклад: Wood I. *The Missionary Life*. P. 174; Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 76–77.

³⁸ Флоря Б. Н. *Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше*. С. 126.

³⁹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 43.

⁴⁰ Див., зокрема: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437; Wood I. *The Missionary Life*. P. 174; Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 102; Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 75.

⁴¹ Див: *Ioannis Dlugossi Historiae Polonicae libri XII, MMFH / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka*. Prague ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : *Annales et chronicae*. P. 325. Див. також: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437; Notari T. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. P. 102; Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 76.

⁴² *Житіє и жисьнь, и подвизи, иже въ сватыхъ отца нашего Константина Философа. MMFH / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka*. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : *Textus biographici, hagiographici, liturgici*. S. 98–99.

ж йдеться в анонімних “Житії Константина-Кирила з перенесенням св. Климента” (бл. 873)⁴³ та “Житії Мефодія” (бл. 885)⁴⁴.

Френсіс Дворнік характеризував дії моравського правителя Ростислава, як укладення військово-політичного і культурного союзу зі Східною Римською імперією проти болгарів⁴⁵ і задля призупинення посилення позицій Східнофранкського королівства у Моравії та Придунав’ї⁴⁶.

А. Власто також припускав, що до ідеї відрядити посольство у Константинополь 862 р. Ростислава могла підштовхнути неминучість франко-болгарського союзу⁴⁷, укладеного того ж року⁴⁸, оскільки необхідно було враховувати можливість майбутньої болгарської агресії після встановлення кордону по річці Тиса⁴⁹. Аналогічного погляду дотримуються сучасні словацькі історики Петер Іванич і Мартін Хетені⁵⁰, а також македонський – Георгій Філіпов⁵¹.

У свою чергу, А. Кузнецова та Б. Боднарюк характеризують дії Ростислава як повстання проти спроби Людовіка II підпорядкувати його землі, внаслідок чого латинське духовництво було вигнане з країни⁵², і наступники Людовіка II – Карл Лисий (*Karolus/Karlus*, 875–877), Арнульф (*Arnulfus*, 887–898), Людовік-Дитя (898–911) і Конрад Франконський (*Cuonradus*, 911–918) вже не змогли виправити ситуації⁵³.

На думку Олександра Исаченка, представники франкського й, зокрема, баварського духовництва були реальною політичною загрозою для династії Моймировичів, тому ті потребували не стільки релігійної, скільки політичної підтримки⁵⁴. Такого ж погляду дотримувався український історик діаспори Степан Томашівський⁵⁵, а сьогодні – Б. Боднарюк⁵⁶.

Ми ж припускаємо, що посольство Ростислава до Константинополя було виявом протистояння моравського князя претензіям Зальцбурзького архієпископства, яке поряд з єпископством Пассау давно розглядало його володіння, як поле власної місіонерської діяльності⁵⁷. Так, згідно з дарчою грамотою 20 листопада 860 р. король Людовік II, на прохання зальцбурзького архієпископа Адальвіна (*Alvinus*, 859–873) надав єпархії понад 30 володінь та, щонайменше, 9 монастирів у різних містах Карантанії і Паннонії⁵⁸. Ця грамота була видана Людовіком з метою зміцнити контроль Зальцбурзької єпархії над окресленими землями. Король продовжував надавати їй нові території у 860-х рр.⁵⁹, тому Ростислав міг остерігатися можливого підпорядкування моравських теренів церковній юрисдикції Зальцбурга. А відтак, за

⁴³ Vita Constantini-Cyrylli cum translatione s. Clementis. *Ibid.* P. 127–128.

⁴⁴ Памат(ь) и житие о(т)ца нашег(о) и оучителя Мефодия архиеп(и)с(ко)па моравьска. *Ibid.* S. 143–144.

⁴⁵ Дворник Ф. Фотієва схизма: історія і легенда. Львів : Вид-во УКУ, 2017. С. 120–121.

⁴⁶ Його ж. Слов’яни в європейській історії та Цивілізації. Київ : Дух і літера, 2005. С. 3.

⁴⁷ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 43.

⁴⁸ Дворник Ф. Фотієва схизма. С. 120–121; Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers – Saints Cyril and Methodius – to Great Moravia. *Macedónsko-slovenské literárne, kultúrne a jazykové vzťahy* / ed. M. Jakimovska-Tošić. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015. P. 89.

⁴⁹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 43.

⁵⁰ Ivanič P., Hetényi M. Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu. S. 76.

⁵¹ Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers. P. 89.

⁵² Кузнецова А. М. Миссия латинской церкви. С. 44; Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. С. 381.

⁵³ Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. С. 831.

⁵⁴ Исаченко А. В. К вопросу об ирландской миссии у паннонских и моравских славян. *Вопросы славянского языкознания*. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Вып. 7. С. 47.

⁵⁵ Томашівський С. Історія Церкви на Україні. Філадельфія : 3 друкарні Америки, 1932. С. 60.

⁵⁶ Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. С. 856.

⁵⁷ Див. обґрунтування претензій Зальцбурзького архієпископства щодо розширення своєї церковної юрисдикції на слов’янські землі Подунав’я: De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus. P. 9–11.

⁵⁸ Ludvík Němec daruje Solnohradu dvory a kostely ve Východní marce, v Pannonii a v Korutanech. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I. Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 58–60.

⁵⁹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 44.

слухним твердженням П. Іванича та М. Хетені, князь прагнув до “створення самостійної моравської церковної єпархії, чим би завершилось звільнення з-під франкського впливу”⁶⁰.

Отже, рішення Ростислава відрядити послів до ромейського імператора, насамперед, з метою проведення богослужінь слов'янською мовою, організації Церкви і згуртованої християнської громади, здатної протистояти натиску Східнофранкського королівства та Баварської Церкви, зокрема пассауському єпископату⁶¹, у тих умовах видається логічним.

Михайл III відрядив у Моравію двох братів-місіонерів – Кирила і Мефодія⁶², які прибули туди влітку 863 р.⁶³ Їхні завдання цілком збіглися з церковною політикою і політичними планами Ростислава⁶⁴ та його небожа Святоплука (*Zuentibald/Zuendibolch*, 840(?)–894)⁶⁵. Із *Хроніки “Regnum Sclavorum” попа Дуклянина* (бл. 1149) дізнаємося, що “Кирило [...] почав проповідувати королю Євангеліє Христове і віру у Святу Трійцю. На його проповіді король Святоплук увірував у Христа та з усім своїм королівством охрестився [...]”⁶⁶. За свідченнями того ж автора, Кирило на той час вже “переклав Євангеліє Христове і Псалтир і всі святі книги Старого і Нового завіту з грецької на слов'янську [...]”⁶⁷. Це означає, що солунські місіонери проповідували Святоплукові та його підданам саме слов'янською мовою, провівши перед цим велетенську перекладацьку роботу.

Внаслідок цього й розпочалася гостра боротьба латинського духівництва проти розвитку слов'янської літургії у моравських землях⁶⁸, оскільки баварські священнослужителі

⁶⁰ Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 77.

⁶¹ Див.: Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 45; Ivanič P., Hetényi M. *Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu*. S. 77; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 89.

⁶² Сюжет про відрядження імператором братів Кирила і Мефодія у володіння князя Ростислава знаходимо в агіографіях цих же місіонерів: Житіє и жиснь, и подвизи, иже въ сватыхъ отца нашего Константина Философау S. 99–100; Памат(ь) и житиє о(ть)ца нашег(о) и учителя Мефодия архиеп(и)с(ко)па моравьска. S. 144–145; *Vita Constantini-Cyrilli cum translatione s. Clementis*. P. 128. Див. також: Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 90;

⁶³ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. С. 46; Дворник Ф. Фотієва схизма. С. 120; Калліст (Уер) Митрополит. *Православна Церква*. Київ : Дух і літера, 2009. С. 80.

⁶⁴ Див., наприклад: Шафф Ф. *История христианской Церкви*. Санкт-Петербург : Библия для всех, 2008. Т. 4 : Средневековое христианство. От Григория I до Григория VII. 590–1073 г. по Р. X. С. 84; Mironowicz A. *Chrystianizacja Europy Środkowo-Wschodniej. Kościół prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej i krajów sąsiednich* / ed. P. Chomik. Białystok : Zakład Historii Kultur Pogranicza Instytutu Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku, 2000. S. 51–67. URL : <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm>.

⁶⁵ Г. Філіпов цілком правий, вважаючи, що “головною метою слов'янських правителів було досягти церковну автономію” (див.: Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 91). Підтвердженням цього є, як окреслені вище дипломатичні контакти Ростислава з Римом та Константинополем, його військове протистояння франко-болгарському військово-політичному союзу (див.: Ibid. P. 89), так і подальші сутички Ростиславового небожа Святоплука з Каролінгами та, головню, дипломатичні заходи щодо заснування окремого єпископства у Нітрі (див., наприклад: Ibid. P. 92; Беккер К. *Древняя история*. С. 939–940; Wood I. *The Missionary Life*. P. 175; Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia and its transmission around Ohrid during the 9th and 10th centuries. Cyrillomethodianum. Studies on the History of Greec-Slavic Relations* / ed. A.-E. N. Tachiaos. Thessaloniki, 2015. Vol. 20. P. 7).

⁶⁶ “[...] Kyrillys [...] caepit praedicare regi evangelium Christi et fidem sanctae trinitatis. Ad cuius praedicationem rex Svetopelek credit Christo et baptizatus est cum omni regno suo [...]”, див.: *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum. MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praegae ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. Т. 1 : *Annales et chronicae*. P. 240. Див. також: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437; Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia*. P. 7–14.

⁶⁷ “[...] commutavit evangelium Christi atque Psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca litera in sclavonicam [...]”, див.: *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum*. P. 240.

⁶⁸ Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza*. S. 437–438; Mironowicz A. *Chrystianizacja Europy Środkowo-Wschodniej*. URL : <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm>; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 91.

вважали, що існують лише три святі мови – латина, грецька і давньоєврейська⁶⁹. Зокрема “Навернення баварів і карантанців” містить свідчення про те, що “грек на ім’я Методій завдяки нововинайденому слов’янському письму сприяв тому, що [слов’яни. – О. К.] стали менше цінувати латину і римське вчення, так само як і [...] месу і латинську церковну службу”⁷⁰. Аналогічну оповідь знаходимо у згаданому “Житті Константина Філософа”: “собратаа на нь латиньстїи епископи и поповѣ и чернорисци, Іако врани на соколь, и въздвигоша триязычноую ересь, глаголюще: [...] мы же три Іазькы токмо вѣмъ, имиже достоить вѣ книгах славити бога, евръискы, еллинськы, латиньскы”⁷¹. У зв’язку з цим генезис конфлікту полягав у антагонізмі та зіткненні у Моравії двох християнських місій: Кирила і Мефодія, з одного боку, та баварського чернецтва – з іншого, що змагалися в боротьбі за першість серед мешканців цього краю⁷².

Щоб убезпечити свою місію від втручання вищого духовництва баварських єпархій, 868 р. солунські місіонери особисто вирушили до папи Адріана II (*Hadrianus*, 867–872) з проханням особистої протекції, отримавши схвальну відповідь⁷³. Це ще більше роздратувало баварський єпископат.

Так, після смерті Кирила 869 р. зальцбурзький архієпископ Адальвін оголосив про намір повернути Церкву у Паннонії під юрисдикцію Зальцбурга⁷⁴. Але папа Адріан II надіслав листа моравському князеві Ростиславові і його небожеві Святоплукові, а також паннонському князеві Коцелу (*Kocziel*, 833–976) про призначення Мефодія архієпископом Паннонії і Моравії⁷⁵, що викликало спротив Зальцбурзького архієпископства і єпископства Пассау⁷⁶, оскільки ці території раніше перебували у сфері їх безпосереднього впливу⁷⁷.

Баварське духовництво надалі всіляко перешкоджало поширенню богослужіння слов’янською мовою, а близько 870 р. Мефодія навіть ув’язнили на три роки у монастирі Райхенау⁷⁸. Дізнавшись про це, папа Іоанн VIII (*Johannes VIII*, 814–882) 14 травня 873 р. написав Адальвінові листа з вимогою повернути “відібраний від брата нашого Мефодія [єпископський. – О. К.] стіл”⁷⁹, що й було невдовзі виконано. Пізніше понтифік у листі до архієпископа похвалив Мефодія за його успіхи у поширенні християнства на згаданих землях, а

⁶⁹ Див., зокрема: Жітіє и жиснь, и подвизи, иже вѣ сватыхъ отца нашего Константина Философа. S. 106; Нагаєвський І. Кирило-Мефодіївське Християнство в Русі-Україні. Рим : оо. Василіани–Piazza Madonna dei Monti3, 1954. С. 59; Wood I. *The Missionary Life*. P. 174.

⁷⁰ “[...] Graecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque [...] superducens fecit [...] missas et euangelia ecclesiasticumque officium illorum qui hoc Latine celebraverunt”. De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus. P. 13–14.

⁷¹ Жітіє и жиснь, и подвизи, иже вѣ сватыхъ отца нашего Константина Философа. S. 105–106.

⁷² Rops D. Kościół wczesnego średniowiecza. S. 437–438; Mironowicz A. Chryścianizacja Europy Środkowo-Wschodniej. URL: <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm> До основних складових конфлікту, окрім розбіжності у мові богослужіння, додавалося ще й те, що Кирило і Мефодій виголошували Символ віри у первісній формі, а баварське духовництво – з додаванням *Filioque* (див.: Калліст (Уер) Митрополит. Православна Церква. С. 80–81).

⁷³ *Ibid.* С. 81.

⁷⁴ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 88.

⁷⁵ Див.: Wood I. *The Missionary Life*. P. 175; Bednár P., Ruttkay M. Nitra. *Great Moravia and the beginnings of Christianity* / ed. P. Kouřil. Brno : The Institute of Archeology of the Academy of Sciences, 2014. P. 247; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 90–91.

⁷⁶ Шафф Ф. История христианской Церкви. С. 84; Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 91; Зайбт Ф. Блиск і вбогість Середньовіччя. Історія з початком і кінцем. Львів : Вид-во УКУ, 2009. С. 50; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 91.

⁷⁷ Алексюн Н., Бовуа Д., Дюкре М.-Е., Клочковский Е., Самсонович Г., Вандич П. История Центрально-Восточной Европы. С. 31.

⁷⁸ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва : Языки русской культуры, 2001. С. 67; Калліст (Уер) Митрополит. Православна Церква. С. 81; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers*. P. 91.

⁷⁹ “[...] sedem a fratre nostro Methodio recipiendam [...]”, див.: Johannes VIII. Alvino archiepiscopo. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : *Diplomata. Epistolae. Textus historici varii*. P. 162.

всі наклепи з боку латинського духівництва, головно пассауського єпископа Віхінга (*Wichingus*, ?–899), визнав незаконними⁸⁰.

Не заперечуючи загальної конфліктності відносин баварських місіонерів з прихильниками Мефодія, російський історик Олександр Назаренко все ж не виключає можливості їхньої співпраці на місіонерській ниві⁸¹. Так, на основі аналізу списку померлих монахів (*“Nomina defunctorum fratrum Insulanensium”*) у *“Книзі побратимів”* (*“Liber confraternitatum”*) абатства Рейхенау, дослідник припустив, що такі франкські монахи, як *Hiltibald*, *Uuagler* і *Liutgar*⁸², а також слов'янський (карантанський) *Choranzanus*⁸³, перебуваючи серед баварського духівництва⁸⁴, склали оточення архієпископа Мефодія. Вони долучилися до місіонерської діяльності серед слов'ян, бо їхні імена – германські і записані поряд з іншими, латинськими відповідниками грецьких імен “кирило-мефодіївської” групи ченців⁸⁵: *Ignatius*, *Leo*, *Ioachim*, *Lazarus*, *Simon*⁸⁶. Ці ж імена, за винятком *Lazarus*, записані грецькою: ІГНАТИОС, ЛЕОН, ІОАКІН, СУМЕОН в іншому списку згаданої книги, на чолі з архієпископом на ймення МЕΘΔΙΟΣ⁸⁷. Це свідчить про тотожність і належність до оточення останнього перелічених осіб.

Отже, джерельні підтвердження версії О. Назаренка досить переконливі, щоб допустити присутність представників латинського чернецтва в місіонерському оточенні Мефодія. Однак це явище не набуло масштабного характеру, бо менше, ніж за чверть століття моравська знать вигнала учнів Мефодія, замінивши їх баварськими ченцями, зокрема Пассауського єпископства⁸⁸. Після смерті св. Мефодія 885 р., в результаті тиску на пап зальцбурзьких єпископів Стефан VI (*Stepanus*, 885–891) ліквідував моравську церковну ієрархію слов'янського обряду⁸⁹. Так, у своєму, датованому 885 р. листі до князя Святоплука, він писав: “марновірство його [Мефодія. – О. К.] повністю забороняємо”⁹⁰, наказуючи тому присягнути “Богослужіння і святі тайни, і літургійні обряди, які той самий Методій слов'янською мовою наважувався проводити, що більше не вчинить [...]”⁹¹.

Після цього не забарилося й вигнання всіх Мефодієвих учнів з володінь Моймировичів, а їх місце зайняли баварські місіонери, які стали поширювати християнство латинського обряду⁹².

⁸⁰ Див.: Methodio archiepiscopo pro fide. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969. Т. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 211–212. Див. також: Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers. P. 91.

⁸¹ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях... С. 66; Его же. Древняя Русь и славяне. Москва : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. С. 162.

⁸² Das Verbüderungsbuch der Abtei Reichenau. *MGH. Libri Memoriales et Necrologia. Nova series*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1979. P. 5.

⁸³ Ibid. P. 5.

⁸⁴ Див.: Назаренко А. В. Древняя Русь и славяне... С. 170.

⁸⁵ Ibid. P. 178–169; Его же. Древняя Русь на международных путях... С. 66–67.

⁸⁶ Das Verbüderungsbuch der Abtei Reichenau... P. 5.

⁸⁷ Ibid. P. 53.

⁸⁸ Про вигнання учнів Мефодія з володінь Моймировичів див., зокрема: Rops D. Kościół wczesnego średniowiecza... S. 438; Иванов С. А. Византийская религиозная миссия VIII–XI вв. *Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия* / отв. ред. Б. Н. Флорья. Москва : Языки славянской культуры, 2002. С. 26; Калліст (Уер) Митрополит. Православна Церква. С. 81; Steinhübel J. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? *Historický časopis* / ed. D. Kováč. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013. 61/4. S. 682; Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers... P. 92.

⁸⁹ Notari T. Conversio Bagoariorum et Carantanorum. P. 114; Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers... P. 92.

⁹⁰ “[...] superstitionem eius penitus abdicamus [...]”, див.: Stepanus episcopus servus servorum Dei Zventopoleo regi Sclavorum. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. Т. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 224.

⁹¹ “Divina autem officia et sacra mysteria ac missarum sollemnia, que idem Methodius Sclavorum lingua celebrare praesumpsit, quod ne ulterius faceret [...]”, див.: Ibid. P. 224–225.

⁹² Див., зокрема: Rops D. Kościół wczesnego średniowiecza... S. 438; Калліст (Уер) Митрополит. Православна Церква... С. 81; Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers... P. 92;

Окрім церковно-політичних причин, значний вплив на зміну церковного обряду Великої Моравії мало церковне право. Так, одну з причин розбіжностей між учнями Кирила і Мефодія з однієї сторони та франкським чернецтвом з іншої Б. Флорія вбачає у поміркованішій системі покарань Каролінзької Церкви⁹³. Доказом цього слугує “Закон судний людям” – моравський правовий кодекс, складений для неофітів за участі ромейського духівництва⁹⁴ і, головню, моравського архієпископа Мефодія⁹⁵. Ця юридична пам’ятка проголошувала непорушність шлюбу⁹⁶, передбачала насильну ліквідацію двоєженства⁹⁷, а також суворі світські й церковні санкції за порушення християнських норм сімейних відносин (перелюбство, звалтування, кровозмішення та ін.)⁹⁸.

Церковні покарання “Закону” регламентувалися нормами ромейського права: 7-літній і 15-літній піст за малі і більш тяжчі прогрішення відповідно⁹⁹. Світські покарання визначалися за “Еклогою” – ромейським кодексом законів VIII ст.¹⁰⁰, який нерідко приписував грішникам смертну кару і тяжкі тілесні покарання, як, наприклад, відрізання носа і 15-літній термін покаяння за зваблення черниці¹⁰¹ чи інцест¹⁰². Проте найсуворіші кари встановлювалися для моравської служилої знаті, яка за порушення звичаїв християнської моралі могла бути віддана в рабство з усім майном¹⁰³.

А. Власто переконалий, що цей кодекс законів дозволяв здобути певну (правову. – О. К.) незалежність від Каролінгів¹⁰⁴. Однак такі норми церковного права, безсумнівно, вимагали від новонаверненого слов’янського населення Великої Моравії, зокрема її правлячої верхівки, дотримання тих вимог, яким зобов’язувалися відповідати піддані імператора, що, зрозуміло, на ранніх етапах християнізації держави було неможливим. В цьому й полягало основне завдання грецької “зовнішньої” місії – підкорити “варварський” народ спершу церковній юрисдикції, а далі – політичному пануванню Східної Римської імперії¹⁰⁵.

Отже, запропоновані архієпископом Мефодієм норми врегулювання світського і церковного права на практиці наштовхнулися на протидію світської влади. Можна цілком погодитися із твердженням Б. Флорія, що основні положення “Закону судного людям” безсумнівно різко суперечили не лише традиційним нормам язичницького часу, а й відповідній практиці каролінзького духівництва¹⁰⁶. Так, особи, які за “Законом” підлягали продажі у рабство з усім майном, за практикою франкських місіонерів, відбували покарання всього лише 4-літнім постом¹⁰⁷. За дрібніші прогрішення, відповідно до “Заповідей святих отців”, латинського збір-

Mironowicz A. Chrystianizacja Europy Środkowo-Wschodniej. URL: <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm>.

⁹³ Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 128–129.

⁹⁴ Законъ соудныи людьми. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, K. Haderka, L. Havlík, J. Ludvíkovský, J. Vašica, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1971. Т. 4 : Leges textus iuridici supplementa. S. 147–198. Див. також: Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 130; Иванов С. А. Византийская религиозная миссия VIII–XI вв. ... С. 25.

⁹⁵ Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 128–129.

⁹⁶ Законъ соудныи людьмъ. S. 196–197. Див. також пояснення даного принципу: Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 129.

⁹⁷ Законъ соудныи людьмъ... S. 186.

⁹⁸ Див. норми церковних і світських покарань за перелічені злочини: *Ibid.* S. 181–182, 185–186.

⁹⁹ Див.: *Ibid.* S. 181–182, 185–186.

¹⁰⁰ Havlík L. E. Moravska společnost a stát v 9. století... S. 90; Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 129.

¹⁰¹ Див.: Законъ соудныи людьмъ... S. 182.

¹⁰² *Ibid.* S. 183. Див. також: Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 129.

¹⁰³ Див., зокрема: Законъ соудныи людьмъ... S. 194, а також: Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 129, 131.

¹⁰⁴ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян. С. 88.

¹⁰⁵ Иванов С. А. Византийская религиозная миссия VIII–XI вв. С. 25.

¹⁰⁶ Флорія Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше. С. 131.

¹⁰⁷ *Ibid.* С. 131.

ника церковного права, перекладеного на церковнослов'янську мову в кирило-мефодіївську добу, особа спокутувала гріх, головню, лише 3-літнім, річним, 40-денним, 10-денним постом (“о хлѣб(ѣ) о вод(ѣ)”) чи простим покаанням¹⁰⁸. Саме цією розбіжністю пояснюється намір великоморавського нобілітету з часом толерувати франкських, а не ромейських священиків¹⁰⁹.

Аналогічного погляду дотримується російський історик Сергій Іванов, який схильний вважати, що встановлення “Законом” за порушення шлюбних норм тих самих покарань, які існували у давно християнізованій Ромейській імперії “не могло не відлякувати слов'янську знать від грецьких місіонерів”¹¹⁰. Загалом дослідник визнає, що латинські місіонери, на відміну від ромейських, проявляли більше гнучкості і такту у поводженні з неофітами, особливо елітами¹¹¹. До того ж знать не була зацікавлена у зміцненні фінансового і майнового становища Церкви за їх рахунок, що передбачалося “Законом”¹¹².

Позиції Церкви, організованої Мефодієм у Паннонії і Моравії, поступово втрачалися після визнання 874 р. новим великоморавським князем Святоплуком сюзеренітету східно-франкського короля Людовіка II та переходу паннонських земель після смерті Коцела під церковну юрисдикцію Зальцбурзької єпархії¹¹³. Відтак між Мефодієвими учнями та баварським духовництвом виник конфлікт. Останнє після смерті архієпископа Мефодія 885 р., як вже зазначалося, домоглося від Стефана VI заборони богослужіння слов'янською мовою¹¹⁴, попередньо визнавши його еретичність¹¹⁵. Можна цілком впевнено вважати, що після відповідної санкції папи князь Святоплек змушений був дозволити баварському єпископату (зокрема ченцям Пассауської єпархії) вигнати учнів Мефодія з Великої Моравії і самим зайняти їхнє місце¹¹⁶.

Зокрема, зі згаданого листа Стефана VI до Святоплука дізнаємося, що папа у 885/886 р. надіслав у Моравію з Пассау “шанованого єпископа і найдорожчого брата Віхінга, церковним вченням освіченого [...]”¹¹⁷. Попередньо Святоплек наполягав призначити Віхінга єпископом Нітри (880–891), прагнучи зближення з Баварською Церквою¹¹⁸. Очевидно, підтвердженням

¹⁰⁸ Заповѣди св(а)тыхъ о(т)ць. о. покаанти разбоѣ. і о всемъ грѣсѣ. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, K. Haderka, L. Havlík, J. Ludvíkovský, J. Vašica, R. Vačerka. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971. Т. 4 : *Leges textus iuridici supplementa*. S. 138–146.

¹⁰⁹ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 131.

¹¹⁰ Иванов С. А. Византийская религиозная миссия VIII–XI вв. ... С. 25.

¹¹¹ *Ibid.* С. 26.

¹¹² Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 131.

¹¹³ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян... С. 92.

¹¹⁴ Див.: *Stepanus episcopus servus servorum Dei Zventopoleo regi Sclavorum...* P. 224. Див. також: Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers...* P. 92.

¹¹⁵ Див., насамперед: *Stepanus episcopus servus servorum Dei Zventopoleo regi Sclavorum...* P. 224, а також: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza...* S. 438; Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 131; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers...* P. 92.

¹¹⁶ Флоря Б. Н. Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше... С. 131; Иванов С. А. Византийская религиозная миссия VIII–XI вв. ... С. 26; Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку 18 ст. Львів : Вид-во УКУ, 2014. С. 22; Steinhübel J. *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?* ... P. 682; Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission...* P. 7; Mironowicz A. *Chryścianizacja Europy Środkowo-Wschodniej*. URL: <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm>. За наказом архієпископа Віхінга та сприяння князя Святоплука й, очевидно, східнофранкського двору, близько 200 учнів Мефодія спочатку ув'язнили, а згодом вигнали з країни. Багатьох з них продали в рабство євреям на Венеціанському невільничому ринку, інших відкупив ромейський імператор Василій I (Βασίλειος, 811–886) (див.: Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission...* P. 7; Калліст (Уер) Митрополит. *Православна Церква...* С. 81). Деякі послідовники Мефодія також знайшли захист у Богемії та Болгарії (див.: Rops D. *Kościół wczesnego średniowiecza...* S. 438; Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission...* P. 8).

¹¹⁷ “[...] *Wichingum venerandum episcopum et carissimum confratrem ecclesiastica doctrina eruditum [...]*”, див. *Stepanus episcopus servus servorum Dei Zventopoleo regi Sclavorum...* P. 221–222.

¹¹⁸ Поп: Wood I. *The Missionary Life*, P. 175; Delikari A. *The literary work of the Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia...* P. 7; Filipov G. *The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers...* P. 92.

цього слугує запис імені князя Святоплука (*Szuentebulc*) поряд з іменем єпископа Віхінга (*Uuichinc*) та групою імен німецьких монахів у списку “Імен братів монастиря, що зветься Мосбах” (“*Nomina fratrum de monasterio, quod Mosabach nuncupatur*”) “Книги побратимів” абатства Райхенау¹¹⁹.

У 880 р., зберігши за Мефодієм сан моравського архієпископа, папа Іоанн VIII (*Ioannes*, 814–882) висвятив Віхінга на нітранського єпископа¹²⁰, а 886 р. той перебрав на себе управління Великоморавським архієпископством¹²¹. 899 р. Віхінг навіть був призначений єпископом Пассау¹²². Так, землі Моймировичів знову опинилися під юрисдикцією Баварської Церкви.

Однак місіонерська діяльність єпископа Віхінга, як головного очільника баварсько-моравської опозиції св. Мефодія¹²³, у моравських землях впродовж 886–892/893 рр. не мала значних успіхів¹²⁴. Цьому завадили нові військові конфлікти Святоплука з Каролінгами: війна 887 р. проти франкського імператора Карла III Товстого (*Karolus*, 881–887)¹²⁵ та збройний конфлікт 892 р. зі східно-франкським королем Арнульфом (*Arnulfus*, 887–899)¹²⁶. А прихід близько 895 р. мадярів, які “у ці часи наїзди за Дунай і багато лиха здійснили”¹²⁷ та зайняли всі території між річками Інн, Дунаєм і Тисою¹²⁸, за короткий час майже повністю винищив християнство, звівши нанівець успіхи довготривалої місіонерської діяльності баварського та кирило-мефодіївського чернецтва у паннонських і моравських землях¹²⁹.

Загалом, на межі VIII–IX ст. місіонерська діяльність ченців баварських єпархій: Зальцбургської, Пассауської та Регенсбургської у землях Східної марки й, зокрема, Середнього Подунав’я, у пізніших володіннях моравської династії Моймировичів стала настільки грандіозною, що перед Каролінгами постала необхідність адміністративного розмежування теренів їх церковної юрисдикції.

Так склалися сприятливі умови для проникнення баварської чернечої місії, зокрема, духівництва з єпископства Пассау у Велику Моравію, де й постала його церковна юрисдикція. Однак незабаром місіонери наштовхнулися на опір місцевих еліт, зокрема, князя Ростислава, що прагнув незалежити свої володіння від східнофранкського короля Людовіка II, а відтак створити власну Церкву.

На тлі військово-політичного й релігійного протистояння між Каролінгами та Моймировичами у володіннях останніх розгорнули свою просвітницьку діяльність запрошені Ростиславом солунські місіонери Кирило і Мефодій. Під безпосереднім протегуванням пап вони організували у Моравії і Паннонії богослужіння слов’янською мовою і домоглися створення окремого для цих територій архієпископства. Це стало основною причиною конфлікту із

¹¹⁹ Das Verbüderungsbuch der Abtei Reichenau... P. 63.

¹²⁰ Див. відповідний сюжет: Auctarium Ekkehardi Altahense. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Pragaue ; Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 271. Див. також: Steinhübel J. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? ... S. 682; Bednár P., Ruttkay M. Nitra... P. 243, 247.

¹²¹ Див. примітку: Auctarium Ekkehardi Altahense. P. 271. Див. також: Žitije Nauma. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : Textus biographici, hagiographici, liturgici. S. 254; Steinhübel J. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? ... S. 682.

¹²² Див. примітку: Auctarium Ekkehardi Altahense... P. 271.

¹²³ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях... С. 67; Delikari A. The literary work of the Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia... P. 7; Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers... P. 91.

¹²⁴ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян... С. 106.

¹²⁵ Беккер К. Древняя история... С. 939–940.

¹²⁶ Даний конфлікт знайшов місце на сторінках ряду місцевих анналів X та XIII ст.: *Annales Alamannici*... P. 32; *Annales Fuldenses*... P. 118–119; *Annales Laubacenses*. *MMFH* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Pragaue–Brunae: Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 141; *Annales Sangallenses maiores*. *Ibid.* P. 143; *Annales Einsidlenses*. *Ibid.* P. 144. Див. також: Беккер К. Древняя история... С. 939–940.

¹²⁷ “[...] in his temporibus ultra Dunabium peragrantes multa miserabilia perpetravere”, *Annales Fuldenses*... P. 85.

¹²⁸ Беккер К. Древняя история... С. 940; Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян... С. 106–107.

¹²⁹ Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян... С. 106–107.

вищим баварським духівництвом, яке здавна розглядало моравські землі тереном поширення лише власної церковної юрисдикції.

Протистояння проходило не лише у дипломатичній і церковно-догматичній площинах (дискусії навколо *Filioque* та мови літургії), але й набуло яскравого правового забарвлення. Надмірна суворість у системі світських і церковних покарань за злочини, сформульованих прихильниками архієпископа Мефодія на основі ромейських кодексів (на відміну від латинського церковного права), відвернули моравські еліти від солунських проповідників та їхніх учнів. На зміну їм прийшло баварське духівництво. Однак поява у Подунав'ї на рубежі IX–X ст. мадярів звела нанівець усі здобутки обох місій у володіннях Моймировичів.

**THE CONFRONTATION OF THE BAVARIAN
AND CYRILLO-METHODIAN CHRISTIAN MISSIONS
IN THE LAND OF THE MOJMIR DYNASTY OF THE SECOND HALF OF THE IXth CENTURY**

Остап KARDASH

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of World History,
Centrum Studiorum Mediaevalium,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

On the border of VIII–IXth centuries the missionary activity of monks of the Bavarian dioceses of Salzburg, Passau and Regensburg in the lands of the Eastern mark and, in particular, on the territory of the Middle Danube, in the later possessions of the Moravian Mojmir dynasty, became so grandiose. Because of this reason it was necessary for the Carolingians administratively to divide the territories of their ecclesiastical jurisdiction and vectors of missionary activities. The Bavarian monastic mission has spread into the lands of the Mojmir dynasty – to the Great Moravia, where the church jurisdiction of the Passau episcopate was established. However, activity of the Passau missionaries soon faced with resistance of the ruling elite of Moravia, personified by the prince Rastislav, who was striving for the political and church independence from the Eastern Frankish kingdom. Therefore, Rastislav found an alternative source of clergy in the Eastern Roman Empire. That's way according to the latest thesis the article is devoted to the problem of church-religious antagonism of two evangelistic missions – the Bavarian, represented by the clergy of several Bavarian eparchies of Salzburg, Passau and Regensburg on the one side and the Cyril-Methodian mission, personified by the Thessalonian missionaries-brothers Cyril and Methodius on the other side in the possessions of the Mojmir dynasty and their Danubian provinces. The article reveals the period of the greatest flourishing of the Great Moravia of the 860s – 880s.

By the way of analysis of a wide range of chronicles and annals of the XI–XVth centuries, the hagiographies of St. Cyril, Methodius and St. Naum, the codes of laws of the VIII–IXth centuries, credential material from the chancellery of the Carolingians, obituaries, and also the epistolary texts of several Roman pontiffs, the author highlights the diplomatic, church-dogmatic and church-legal aspects of the religious confrontation of the mentioned missions on the background of military-political contradictions between the rulers of Eastern Frankish kingdom and the Great Moravia. The author emphasizes, that Thessalonian brothers, invited by Rastislav, had launched their missionary and educational activity in Moravian lands on the background of the military-political and religious confrontation between the Carolingians and the Mojmiroviches.

Some diplomatic aspects of the conflict are investigated in the article. The author consider that exactly under the direct patronage of the Popes Hadrianus II and Iohannes VIII and thanks to their diplomatic activity Cyril and Methodius, in spite of the resistance of the Bavarian episcopate, organized the holy liturgy in the Slavic language in the territory of Moravia and Pannonia and secured the establishment of a separate archbishopric for these territories. Considerable attention is also paid to the problem of possible cooperation between representatives of the Bavarian clergy and followers of archbishop Methodius, as well as to the problem of contradiction of the church-legal nature.

*The author comes to conclusion that the problem of religious confrontation between the Bavarian mission and the mission of St. Cyril and Methodius broke out not only in the diplomatic and church-dogmatic areas (discussions about the formulation of *Filioque* and the problem of choosing of language for the liturgy), but also acquired a bright legal coloration, especially in the last stages of the outlined mission.*

Exactly the severity of secular and church punishments of the Cyril-Methodian mission along with the constant pressure of the Bavarian clergy, became determinative in changing of the vector of religious policy by the Moravian prince Svatopluk and his further recognition of the church jurisdiction of the Episcopate of Passau.

Keywords: *The Archbishopric of Salzburg, the Bishopric of Passau, the Diocese of Regensburg, Cyril, Methodius, Wiching, Great Moravia, Christian mission.*

REFERENCES

- Aleksiu N., Bovua D., Diukre M.-E., Klochkovskiy E., Samsonovych H., Vandych P. *Istoria Tsentralno-Vostochnoi Evropy*. Sankt-Peterburh : Evrazyia, 2009. 1120 s. (in Russian).
- Annales Alamannici. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 31–33. [in Latin].
- Annales Bertiniani. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 70–80. [in Latin].
- Annales Einsidlenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 144. [in Latin].
- Annales Fuldenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 85–111. [in Latin].
- Annales Hildesheimenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 151. [in Latin].
- Annales Laubacenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 141. [in Latin].
- Annales Lobienses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 150. [in Latin].
- Annales Magdeburgenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 256–257. [in Latin].
- Annales Ottenburani. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 154. [in Latin].
- Annales Sangallenses maiores. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 143. [in Latin].
- Annales Weissemburgenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 153. [in Latin].
- Annales Xantenses. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 66–69. [in Latin].
- Annalista Saxo. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 246–251.
- Auctarium Ekkehardi Altahense. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 271. [in Latin].
- Bednár P., Ruttkay M. Nitra. *Great Moravia and the beginnings of Christianity* / ed. P. Kouřil. Brno : The Institute of Archeology of the Academy of Sciences, 2014. P. 243–249.
- Bekker K. *Drevniaia Istoria*. Moskva : Alfa-knyha, 2012. 960 s. (in Russian).
- Bodnariuk B. M. *Kharyzma pusteli. Vytoky, stanovlennia, dukhovno-asketychna i misionerska praktyka khrystyianskoho chernetstva III–XI st.* Chernivtsi : Prut, 2012. 896 s. (in Ukrainian).

Das Verbüderungsbuch der Abtei Reichenau. *Monumenta Germaniae Historica. Libri Memoriales et Necrologia. Nova series*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1979. P. 1–164.

De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus. *Monumenta Germaniae Historica*. Hannover : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1854. T. 11 : Scriptorum. P. 1–15. [in Latin].

Delikari A. The literary work of the Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia and its transmission around Ohrid during the 9th and 10th centuries. *Cyrrilomethodianum. Studies on the History of Greec-Slavic Relations* / ed. A.-E. N. Tachiaos. Thessaloniki, 2015. Vol. 20. P. 7–14. [in English].

Dvornik F. Sloviany v yevropeiskii istorii ta Tsyvilizatsii. Kyiv : Dukh i litera, 2005. 512 s. (in Ukrainian).

Dvornyk F. Fotiieva skhyzma: istoriia i lehenda. Lviv : Vyd-vo UKU, 2017. 548 s. (in Ukrainian).

Filipov G. The Diplomatic Aspect of the Mission of the Salonika Brothers – Saints Cyril and Methodius – to Great Moravia. *Macedónsko-slovenské literárne, kultúrne a jazykové vzťahy* / ed. M. Jakimovska-Tošić. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015. P. 88–93. [in English].

Floria B. N. Priniatie khrystyanstva v Velykoi Moravii, Chekhii y Polshe. *Priniatie khrystyanstva narodami Tsentralnoi y Yuho-Vostochnoi Evropy i kreshchenie Rusi* / pod red. H. H. Lytavryna. Moskva : Nauka, 1988. S. 122–158 (in Russian).

Havlík L. E. Moravska společnost a stát v 9. století II. Moravský stát a jeho vládní organizace v 9. Století. *Slavia Antiqua: czasopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim*. Poznań : Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1981/1982. T. 28. S. 71–112. [in Polish].

Herimanni Augiensis Chronicon. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 161–170. [in Latin].

Ioannis Dlugossi Historiae Polonicae libri XII. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 325–326. [in Latin].

Iohannes VIII. Alvino archiepiscopo. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 161–162. [in Latin].

Isachenko A. V. K voprosu ob irlandskoi missii u pannonskykh i moravskykh slavian. *Voprosy slavianskogo yazykoznanija*. Moskva : Izd-vo AN SSSR, 1963. Vyp. 7. S. 43–72 (in Russian).

Ivanič P., Hetényi M. Cesta byzantskej misie na Velkú Moravu z pohľadu českej a slovenskej historiographie. *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda* / zodp. red. M. Lukáčová. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013. S. 74–92.

Ivanov S. A. Vizantiiskaia religioznaia missia VIII–XI vv. *Khrystianstvo v stranakh Vostochnoi, Yuho-Vostochnoi i Tsentralnoi Evropy na porohe vtoroho tysiacheletia* / otv. red. B. N. Floria. Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 2002. S. 9–34. (in Russian).

Kallist (Uer) Mytropolyt. Pravoslavna Tserkva. Kyiv : Dukh i litera, 2009. 384 s. (in Ukrainian).

Kouřil P. Archeological evidence of Christianity in relics of material culture of the 9th and 10th centuries in Moravia with focus on crosses. *The Cyril and Methodius Mission and Europe: 1150 Years Since the Arrival of the Thessaloniki Brothers in Great Moravia* / ed. P. Kouřil. Brno : The Institute of Archeology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2014. P. 102–113. [in English].

Kožiak R. Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: Príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok? *Studia Christiana* / eds. R. Kožiak, J. Nemeš. Bratislava : Chronos, 2006. Vol. 1. S. 121–147. (in Slovak).

Kuznetsova A. M. Missia latynskoi tserkvy: opyt khrystianskoho Zapada y Tsentralnoj i Yuho-Vostochnoi Evrope na rubezhe vtoroho tysiacheletia. *Khrystianstvo v stranakh Vostochnoi, Yuho-Vostochnoi y Tsentralnoi Evropy na porohe vtoroho tysiacheletia* / otv. red. B. N. Floria. Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 2002. S. 35–59 (in Russian).

Ludvík Němec daruje Solnohradu dvory a kostely ve Východní marce, v Pannonii a v Korutanech. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 57–60. [in Latin].

Ludvík Němec stanoví hranice mezi Solnohradem a Pasovem. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 119–121. [in Latin].

Ludvík Němec potvrzuje Řeznu dar hraběte Viléma v Severním lese, na Perschlingu, Erlafě a jinde. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek,

J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 42–43. [in Latin].

Methodio archiepiscopo pro fide. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 210–212. [in Latin].

Mironowicz A. Chrystianizacja Europy Środkowo-Wschodniej. *Kościół prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej i krajów sąsiednich* / ed. P. Chomik. Białystok : Zakład Historii Kultur Pogranicza Instytutu Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku, 2000. S. 51–67. URL: <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw1.htm>. [in Polish].

Nahaievskiy I. Kyrylo-Mefodiivske Khrystianstvo v Rusi-Ukraini. Rym : oo. Vasyliany–Piazza Madonna dei Monti 3, 1954. 176 s. (in Ukrainian).

Nazarenko A. V. Drevniaia Rus na mezhdunarodnykh putiakh. *Mezhdistsyplinarnye ocherky kulturnykh, torhovykh, politycheskykh svyazei IX–XII vv.* Moskva : Yazyky russkoi kultury, 2001. 784 s. (in Russian).

Nazarenko A. V. Drevniaia Rus i slaviane. Moskva : Russkii Fond Sodeistviia Obrazovaniu i Nauke, 2009. 528 s. (in Russian).

Notari T. Conversio Bagoariorum et Carantanorum – document of an early Medieval show trial. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* / szerk. J. Szabadfalvi. Miskolc : Miskolc University Press, 2007. T. 25/1. P. 95–119 [in English].

Pamiat i zhytjie ottsa nashieho i uchitielia Miefodiia arkhyiepyskopa moravska. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : Textus biographici, hagiographici, liturgici. S. 134–163. (in Old Slavonic).

Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Vačerka. Praguae-Brunae : Universita J. E. Purkyně, 1966. T. 1 : Annales et chronicae. P. 238–245. [in Polish].

Rops D. Kościół wczesnego średniowiecza. Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 2014. 568 s. [in Polish]. Sedov V. V. Slaviane v rannem Srednevekovie. Moskva : Fond arkhelohii, 1995. T. 2. 416 s. (in Russian).

Shaff F. Istoria khrystyianskoi Tserkvy. Sankt-Peterburh : Bibliia dlia vsekh, 2008. T. 4 : Srednevekovoe khrystianstvo. Ot Hrihoriia I do Hrihoriia VII. 590–1073 h. po R. Kh. 511 s. (in Russian).

Shevchenko I. Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom. Narysy z istorii kultury do pochatku 18 st. Lviv : Vyd-vo UKU, 2014. 288 s. (in Ukrainian).

Shyrynskii S. S. Arkheolohicheskie parallely k istorii khrystyanstva na Rusi y v Velykoi Moravii. *Drevniaia Rus i slaviane* / otv. red. T. V. Nykolaeva. Moskva : Nauka, 1978. S. 203–206. (in Russian).

Steinhübel J. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? *Historický časopis* / ed. D. Kováč. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013. 61/4. S. 671–696. (in Slovak).

Stepanus episcopus servus servorum Dei Zventopoleo regi Sclavorum. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, I Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969. T. 3 : Diplomata. Epistolae. Textus historici varii. P. 215–225.

Tomashivskiy S. Istoriia Tserkvy na Ukraini. Filadelfiia : Z drukarni Ameryky, 1932. 159 s. (in Ukrainian).

Vita Constantini-Cyrilli cum translatione s. Clementis. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : Textus biographici, hagiographici, liturgici. P. 120–133. [in Latin].

Vlasto A. P. Zaprovdzhennia khrystyanstva u slovia. Vstup do serednovichnoi istorii slovia. Kyiv : Yunivers, 2004. 496 s. (in Ukrainian).

Wood I. The Missionary Life: Saints and the Evangelisation of Europe 400–1050. Essex : Routledge, 2001. 322 p. [in English].

Zaibt F. Blysk i vobhist Serednovichchia. Istoriia z pochatkom i kintsem. Lviv : Vyd-vo UKU, 2009. 512 s. (in Ukrainian).

Zakon soudnyi liudiem. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, K. Haderka, L. Havlík, J. Ludvíkovský, J. Vašica, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1971. T. 4 : Leges textus iuridici supplementa. S. 147–198. (in Old Slavonic).

Zapoviedy sviatykh otiets. o. pokaanty razboie. I o vsem hriesie. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, K. Haderka, L. Havlík, J. Ludvíkovský, J. Vašica, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1971. T. 4 : Leges textus iuridici supplementa. S. 137–146.

Zhitie y zhyzn, y podvyzy, yzhie v sviatykh ottsa nashoho Konstantina Filosofo. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : Textus biographici, hagiographici, liturgici. S. 60–115.

Žitije Nauma. *Magnae Moraviae Fontes Historici: Prameny k dějinám Velké Moravy* / eds. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Vačerka. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967. T. 2 : Textus biographici, hagiographici, liturgici. S. 252–254. (in Old Slavonic).

Надійшла до редакції 7 09 2018 р.

ПРОБЛЕМИ НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 341.71(=161.2)(477.83/86): 342.36(436+439) “1867/1873”

РУСИНИ-УКРАЇНЦІ В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ* (1867–1873 рр.)

Дмитро КАВАЦЮК

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: dmytro_kawazjuk@ukr.net*

DOI gal.31.81-86

У статті, на основі протоколів засідань парламенту, визначено кількісний та персональний склад українського представництва в рейхсраті протягом 1867–1873 рр. Автор зробив спробу дослідити діяльність русинів-українців в австрійському парламенті, з'ясувати головні напрямки їх співпраці з іншими депутатами зокрема і з цілими фракціями загалом. Особлива увага приділена парламентським депутатам, які взяли на себе роль лідерів українського національного руху Галичини.

***Ключові слова:** посол (депутат), рейхсрат, Палата послів, Палата панів, Галичина, Австро-Угорська імперія.*

У другій половині XIX ст. внаслідок зовнішньополітичних невдач та активного розвитку національних рухів Габсбурзька монархія провела ряд ліберальних реформ з метою уникнення відцентрових тенденцій і повторення нової “весни народів”, серед яких було скликання парламенту з 1861 р. Однак перша каденція рейхсрату 1861–1865 рр. виявилася досить невдалою для уряду, угорці систематично не відвідували засідання, через що імператор розпустив його в липні 1865 р. Порозуміння з керівництвом угорського національного руху і, як наслідок, проголошення дуалістичної Австро-Угорської імперії з двома парламентами – у Відні та Пешті – у 1867 р. дали можливість Францу Йосифу скликати рейхсрат вже без угорців¹.

Русини-українці Галичини з 1772 р. входили до складу Габсбурзької монархії та автоматично були учасниками усіх політичних процесів. Однак з початком парламентських перетворень русини-українці, в соціальній структурі яких абсолютну більшість становили селяни, виявилися не готовими до активної парламентської діяльності та були змушені пристосовуватися до ситуації, що склалася. Наслідком цього стали слабкі передвиборчі кампанії, відсутність свідомого вибору депутатів та пасивність у роботі парламенту протягом 60-х – початку 70-х рр. XIX ст.².

Протягом 1867–1873 рр. в діяльності австрійського парламенту відбулося три каденції, причому кожна була розпущена імператором достроково. Вони характеризувалися насамперед боротьбою чехів з урядом та намаганнями поляків виторгувати чергові привілеї для себе. Водночас згаданий період з історії парламенту найменше відображений в українській науковій літературі, зокрема через пасивну діяльність депутатів у порівнянні з іншими каденціями. Обрана тема в історіографії знайшла відображення у працях українських істориків М. Мудрого, І. Чорновола, О. Аркуші та зарубіжних – Г. Біндера та С. Пія³.

*Австрійський парламент (рейхсрат) – представницький орган Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії. Складався з двох палат: Палати панів, склад якої формував імператор з представників вищих верств суспільства, та Палати послів (депутатів), яку в період 1861–1873 рр. обирали крайові сейми.

¹ Цьольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001. С. 345.

² Чорновол І. Українська фракція крайового сейму 1861–1901 рр. (нарис історії парламентаризму). Львів, 2002. С. 108.

³ Винник Н. М. Українська традиція галицького парламентаризму в українській історіографії. *Інтелегенція і влада*. 2011. Вип. 21. С. 264–272.

Мета статті – розкрити особливості діяльності русинів-українців у австрійському парламенті в 1867–1873 рр. Виходячи з мети, ставимо наступні завдання: визначити кількісний і персональний склад українського представництва, з'ясувати роль українських депутатів у рейхсраті та висвітлити основні напрямки їх діяльності.

У лютому 1867 р. при відкритті каденції Галицького крайового сейму було зачитано наказ імператора обрати депутатів Палати послів на 18 березня того ж року. Сейм виконав покладений на нього обов'язок та, за інформацією з москвофільського часопису “Слово”, обрав трьох русинів-українців: греко-католицького священника Івана Гушалевича і двох селян – Івана Боднара та Івана Монастирського, що й підтвердив К. Левицький у праці “Історія політичної думки галицьких українців”⁴.

Користуючись протоколами засідань парламенту, нам вдалося скласти список з 38 депутатів, які представляли Галичину в нижній палаті рейхсрату. Авторитетний дослідник історії Галицького сейму Ігор Чорновол відносить депутатів парламенту Михайла Дзялошинського та Василя Маковича до складу українського представництва в сеймі. Крім того, ще одного депутата, Івана Томуса, німецькомовна газета “Vaterland” у 1867 р. та згаданий вище львівський історик у пізнішій праці ідентифікували, як русина-українця. Тому вважаємо, що українське представництво Галичини в каденції 1867–1870 рр. налічувало шість осіб⁵.

М. Дзялошинський не встиг стати повноцінним членом Палати послів та скласти присягу, оскільки помер 29 травня 1867 р., через тиждень після відкриття парламенту. Інші депутати, крім І. Гушалевича, відомого українського письменника, увійшли до польського парламентського об'єднання Польського кола. Русофільська газета “Слово” повідомляла, що “посли дали себе то угрозою, то подмогою отъ польської фракції наклонити сѣсти съ Поляками разомъ”. І. Гушалевич залишився позафракційним і навіть у залі засідань пересів на інший ряд, щоб знаходитися подалі від тих русинів-українців, які співпрацювали з поляками⁶.

З українського представництва в Палаті послів (шість осіб) тільки І. Гушалевич взяв активну участь у роботі парламенту та виголосив протягом 1867–1870 рр. п'ять промов, виконував обов'язки секретаря в десяти засіданнях та був членом конституційної комісії. Крім того, він співпрацював з багатьма депутатами парламенту, серед яких, переважали австро-німецькі централісти, оскільки ті в своїх вимогах, проведення ліберальних реформ, не забували русинів-українців⁷.

4 червня 1867 р. І. Гушалевич виступив у Палаті послів з промовою, у якій засудив прийнятий напередодні в Галицькому сеймі шкільний закон, що не враховував, на його думку, побажань русинів-українців. Водночас проти нього виступили педагог і публіцист С. Савчинський та греко-католицький священник Ф. Баревич, заявивши, що їх, “русинів тілом і душею”, влаштовує такий закон. Депутати, що ідентифікували себе поляками за національністю та русинами, тобто українцями в сучасному розумінні за походженням, створювали у Відні видимість конфлікту в середовищі українського національного руху. Зважаючи на це інші послі парламенту не розуміли, хто представляє інтереси русинів-українців в рейхсраті⁸.

⁴ Политическое обозрѣніе. *Слово*. 1867. 12 лют. (6 марта). Ч. 15. С. 1; Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes für die IV Session (I. Session, II. Wahlperiode.). Wien, 1867–1869. S. 555, 563, 574, 601, 602, 646.

⁵ Чорновол І. Українська фракція крайового сейму 1861–1901 рр. (нарис історії парламентаризму). Львів, 2002. С. 107–109.

⁶ Дописи. Бесѣда о. Гушалевича въ Думѣ державной. *Слово*. 1867. 31 мая (12 юнія). Ч. 42. С. 1–2.

⁷ Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes für die IV Session (I. Session, II. Wahlperiode.). Wien, 1867–1869. S. 573–574; Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes und zu den Beilagen derselben V Session (vom 11. December bis 8. April 1870). Wien, 1870. S. 190.

*Інтерпеляція – документ, який подавався членами парламенту до уряду та містив конкретні питання та обов'язково підписувався 25-ти членами рейхсрату. Відповідь на інтерпеляцію давав канцлер або будь-який міністр, до компетенції якого вона належала виходячи з змісту.

⁸ Дописи. *Слово*. 1867. 17 (29) юнія. Ч. 47. С. 2; Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe IV Session (I. Session, II. Wahlperiode, vom 20. Mai 1867 bis 15. Mai 1869). Erste Band (1 bis 40 Sitzung, Seite 1–1063). Wien, 1869. S. 98.

І. Гушалевич вперто продовжив домагатися закріплення за русинами-українцями права на вживання “руської” (української) мови. З цією вимогою він виступив у вересні 1867 р. на засіданні конституційної комісії, членом якої був, заявивши, що для Галичини потрібно на законодавчому рівні затвердити принцип рівноправності двох крайових мов. Проти цього, за інформацією газети “Слово”, рішуче виступили поляки, водночас вимагали розширення повноважень крайових сеймів, сподіваючись зміцнити свої позиції в краї. Розширення прав місцевих сеймів сприяло федералізації Австро-Угорської монархії, з чим принципово не погоджувалися австро-німецькі централісти⁹.

У такій ситуації природними союзниками для І. Гушалевича стали австро-німецькі централісти, які допомогли йому подати 3 жовтня 1867 р. інтерпеляцію* до уряду. Депутат зазначав, що рішенням сейму польська мова практично витіснила “руську” і німецьку мови з середніх шкіл. Тому І. Гушалевич ставив наступні питання: чи відомо про це уряду, чи буде він проти цього щось робити та чи планує “взяти русинівъ въ оборону”. На тому ж засіданні міністр віросповідання і провісти Леопольд фон Гаснер зобов’язався найближчим часом дати відповідь, що і зробив 27 лютого 1868 р., заявивши, що справи школи знаходяться в компетенції намісництва краю, тобто в компетенції місцевої влади, а не у Відні¹⁰. Щоправда, спроба поляків затвердити в рейхсраті прийнятий Галицьким сеймом шкільний закон була невдалою¹¹.

У січні 1870 р. І. Гушалевич виступив з критикою нової австрійської конституції, прийнятої у грудні 1867 р., що, на його думку, ігнорувала національні вимоги галицьких русинів-українців. “Кажется даже, – наголошував він, – что райхсратъ и правительство стараются забыть, что Восточная Галичина заселенная 2 ½ миллионами русских жителей”¹².

Польські депутати, починаючи з 1868 р., намагалися закріпити в парламенті прийнятий у крайовому сеймі закон про розширення автономії Галичини. Оскільки уряд, по суті, зволікав, майже всі депутати Польського кола відмовилися від свого мандату за півроку до закінчення каденції, у березні 1870 р. Посли І. Боднар, І. Томус та В. Макович склали з себе повноваження депутатів разом з поляками, проти чого виступив І. Гушалевич. У той же час, І. Монастирський, що входив до Польського кола, залишився депутатом Палати послів до закінчення каденції в травні 1870 р.¹³.

Протягом каденції 1870–1871 рр. Галичину від русинів-українців у Палаті послів представляло чотири депутати: представник інтелігенції Амвросій Яновський та селяни В. Цалковський, М. Демків та І. Боднар. Ця, найкоротша за тривалістю каденція за весь час функціонування парламенту (1861–1918 рр.) відзначалася також надзвичайною пасивністю русинів-українців, які не виголосили жодної промови та не стали членами комітетів¹⁴.

У такій ситуації новостворене москвофільське товариство “Руська рада” в лютому 1871 р. подало петицію до парламенту. “Для устраненія неприродного такого положенія галицко-русского народа петиция настаиваѣтъ на ревизіи галицкого краєвого и сеймового выборного статута и рѣшительно высказывается за прямыми выборами въ думу государственную”¹⁵. У травні 1871 р. під час засідання Палати послів відбулося обговорення петиції, після чого її надіслали імператору. Цікаво, що чи не найбільшим критиком петиції був Євсей

⁹ Политическое обозрѣніе. *Слово*. 1867. 23 сентября (5 октября). Ч. 75. С. 1.

¹⁰ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe IV Session (I. Session, II. Wahlperiode, vom 20. Mai 1867 bis 15. Mai 1869). Erste Band (1 bis 40 Sitzung, Seite 1–1063). Wien, 1869. S. 708–710; Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe IV Session (I. Session, II. Wahlperiode, vom 20. Mai 1867 bis 15. Mai 1869). Dritter Band (71 bis 108 Sitzung, Seite 2011–3172). Wien, 1869. S. 2068–2069.

¹¹ Дописи. Виступ Гушалевича. *Слово*. 1867. 30 сентября (12 октября). Ч. 77. С. 2.

¹² Политическое обозрѣніе. *Слово*. 1870. 14 (26) января. Ч. 14. С. 1.

¹³ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe V Session (vom 11. December 1869 bis 8. April 1870). Wien, 1870. S. 973–974.

¹⁴ Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes und zu den Beilagen derselben V Session (vom 11. December bis 8. April 1870). Wien, 1870. S. 190.

¹⁵ Наши дѣла. Програма Руської ради до райхсрату. *Слово*. 1871. 17 февраля (1) марта. Ч. 14. С. 1.

Черкавський, відомий своєю позицією проти українофільства та приналежністю до групи діячів, які визнавали себе поляками за національністю та русинами за походженням¹⁶.

Пасивність тогочасного українського представництва в парламенті, практично ігнорування на парламентській арені головних проблем русинів-українців, підсилене відсутністю результатів роботи рейхсрату, призвели до появи в пресі гострої критики парламентаризму. “Для насъ райхсраъ, – писала газета “Слово”, – не представляєть якого то особого и важного интереса. ... он совсем не исполниль своѣй задачи”¹⁷. Інколи критика набувала різних форм. Наприклад, редакція газети прямо звинувачувала багаторічного депутата парламенту селянина І. Боднара в бездіяльності та марному використанні виділених йому державою грошей¹⁸.

Наступна парламентська каденція 1871–1873 рр. знову проходила тільки за участі чотирьох русинів-українців від Галичини. Серед українських послів були А. Яновський, селяни М. Кашевко та І. Боднар і греко-католицький священник Йосип Завадовський. У той час тільки А. Яновський виголосив одну промову в січні 1872 р. на засіданні бюджетної комісії, щоб заперечити слова польського депутата Миколи Зублікевича, який назвав русинів-українців небезпечними для династії¹⁹.

22 грудня 1871 р. М. Зублікевич вніс резолюцію до парламенту про розширення автономії Галичини, після довгих дебатів 13 червня 1872 р. Палата послів затвердила проект закону. Розширення автономії означало повне закріплення на законодавчому рівні панівного становища поляків у Галичині. Це викликало спротив у тогочасному українському суспільстві. Тільки у травні 1872 р. русини-українці подали 268 петицій проти резолюції²⁰.

З 1867 р. в парламенті почалася розробка законопроектів про прямі вибори до Палати послів. У період 1867–1873 рр. депутати на засіданнях розглянули близько десяти різноманітних проектів реформи. Українське представництво не брало безпосередньої участі в їх розробці, проте активно відстоювало проведення прямих виборів, що, на його думку, гарантувало для української інтелігенції більше місць у парламенті та зменшення польського впливу. Зрештою, у березні 1873 р. депутати досягли згоди, а імператор підписав закон²¹.

До верхньої палати рейхсрату – Палати панів у 1867–1873 рр. входили по чергово тільки два греко-католицькі митрополити: Спиридон Литвинович і Сильвестр Сембратович. С. Литвиновича було обрано до фінансової комісії, а також до комісій з питань законодавчого врегулювання шлюбу та шкільної освіти. Крім того, С. Литвинович став членом комісії з врегулювання міжконфесійних проблем та бюджетного комітету на 1868 р.²²

С. Сембратович, як член верхньої палати австрійського парламенту в той час був надто пасивним. Обраний греко-католицьким митрополитом у травні 1870 р., він спромігся приїхати до Відня аж 4 липня 1871 р. на 22-ге засідання Палати панів, але вже 11 липня каденцію було закрито, а парламент розпущено. Упродовж четвертої каденції 1871–1873 рр. він з невідомих нам причин не відвідав жодного засідання верхньої палати парламенту²³.

Крім русинів-українців Галичини, в парламенті можна умовно виділити окрему групу депутатів, що в історіографії отримала назву *gente Rutheni natione Poloni*²⁴. До цієї групи в Палаті послів у 1867–1870 рр. належали Фома Баревич, Фома Полянський, Сигізмунд Савчинський, Микола Зублікевич, Флоріан Земляковський, Любомир Цінський, Влодзімерж Баворський, Станіслав Поляновський, Казимир Грохольський, Євсевій Черкавський та Антоній

¹⁶ Львовь 19 (31) мая. *Слово*. 1871. 19 (31) мая. Ч. 39. С. 1–2.

¹⁷ Львовь 3 (15) июля. *Слово*. 1871. 3 (15) июля. Ч. 52. С. 1–2.

¹⁸ Львовь 8 (20) сентября. *Слово*. 1871. 8 (20) сентября. Ч. 52. С. 1–2.

¹⁹ Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes und zu den Beilagen derselben VII Session (vom 27. December 1871 bis 24. April 1873). Wien, 1873. S. 25, 95, 102, 232.

²⁰ Пренія конституційної кампанії. *Слово*. 1873. 27 февраля (11 марта). Ч. 25. С. 1–2.

²¹ Изъ райхсрата. *Слово*. 1872. 27 мая (8 июня). Ч. 49. С. 1–2.

²² Index zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses des österreichischen Reichsrathes für die IV Session 1867, 1868, 1869. S. 68.

²³ Index zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses des österreichischen Reichsrathes für die VI Session 1871–1873. S. 61.

²⁴ Дописи. *Слово*. 1867. 17 (29) юнія. Ч. 47. С. 2

Голєєвський. У наступні каденції 1870–1871 рр. та 1871–1873 рр. їх кількість зменшилася до трьох осіб: М. Зублікевич, Є. Черкавський та С. Савчинський²⁵.

Таким чином, українське представництво протягом 1867–1873 рр. складалося з 13 депутатів, серед яких було вісім селян, два греко-католицьких священика і два митрополити та один представник інтелігенції. Причому, І. Боднар був депутатом тричі, а А. Яновський – двічі. Така соціальна структура і персональний склад повністю залежали від Галицького сейму, а зважаючи на склад сейму – від поляків, які становили абсолютну більшість та самі могли вирішувати, кого обирати до рейхсрату. Поляки, на нашу думку, обирали серед русинів-українців до складу парламенту депутатів, які б не створювали їм у майбутньому проблем у Відні, тому вибір найчастіше падав на селян.

Русини-українці займали помітно пасивне становище в роботі австрійського парламенту. Тільки І. Гушалеви́ч та А. Яновський продовжували ставити вимоги забезпечення національно-культурного розвитку для русинів-українців. Зменшення греко-католицького духовенства в рейхсраті (в каденції 1861–1865 рр. було сім греко-католицьких священиків) мало виключно негативні наслідки для розвитку українського національного руху. Як свідчать протоколи парламенту, жоден депутат з-поміж селян (вісім депутатів) не виголосив промови, тому не можемо підтвердити або заперечити знання ними німецької мови, що було головною умовою плідної роботи в рейхсраті. Нерозуміння суті розмов під час засідань робило окремих депутатів з українського середовища насамперед спостерігачами, а не безпосередніми учасниками.

THE RUSYN-UKRAINIANS IN THE AUSTRIAN PARLIAMENT (1867–1873)

Dmytro KAVATSIUK

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,

e-mail: dmytro_kawazjuk@ukr.net

The Austrian Empire in the second half of XIX century pursued liberal reforms, one of which was the convening of a parliament (the Reichsrat), which consisted of two parts: House of Ambassadors and House of Lords. The upper chamber was appointed personally by the emperor, and the lower was chosen by all people of the multinational empire from among themselves. The inhabitants of Galicia which became the province of the empire in 1772 year were not the exception, and participated in all transformations. The main idea of the article is to highlight the work of the Rusyn-Ukrainians in the Austrian Parliament, find out their role in considering draft laws.

During 1867–1873 years took place three cadence of the parliament, in which Rusyn-Ukrainians of Galicia took an active participation. In general, for the specified period in the Reichsrat there were 13 Ukrainians: eight peasants, two Greek-Catholic priests, two metropolitans and one representative of the intelligentsia. Moreover, the peasant Ivan Bodnar was a deputy in all three cadences, and Amvrosiy Yanovsky in two. However, I. Bodnar not only didn't stand out in the House of Ambassadors, but also received charges in the newspaper Word” (Slovo) about the vain use of money. Almost all Ukrainian deputies, except I. Gushalevich and A. Yanovsky worked closely with the Poles and entered their parliamentary club – Polish circle.

The most active member of the parliament in this period was I. Gushalevich. He repeatedly spoke in the Reichsrat highlight problems of schooling in Galicia, not the solution to the problems of Rusyn-Ukrainians, with criticism of the constitution. He established contacts with the Austro-German House of Ambassadors and with their help filed Interpellate (a deputy's request to the government) October 3, 1868. In addition, he often entered into controversy with deputies, who considered themselves Poles by nationality and Rusyn-Ukrainians by origin.

In addition to I. Gushalevich, famous national-cultural figures, who were deputies of parliament, became A. Yanovsky and S. Litvinovich. At that, the last one, becoming Metropolitan of the Greek-Catholic Church,

²⁵ Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek / pod red. J. Mokłaka. Kraków, 2006. S. 95–125.

automatically got to the upper chamber of the Reichsrat – the House of Lords. He did never make a speech in the Parliament, however, he became a member of several committees. The next Greek-Catholic Metropolitan Joseph Sembratovich completely ignored the work of the Reichsrat – and even often did not come to Vienna.

So, on the basis of minutes of parliamentary sessions, was installed a quantitative and personal composition Ukrainian representation of the Galicia in the Austrian parliament. It was determined that the Rusyn-Ukrainians in general continued to cooperate with the Poles, although there were single contacts with other parliamentary factions, such as the Austro-German liberals. The Ukrainian representation was passive, deputies-peasants were not prepared to respond accordingly to the political situation, and that's why become observers. Also, the decline in the number of Greek-Catholic clergy was negatively affected by the Ukrainian representation in the parliament. The priests had the appropriate education, they knew the languages, the fundamentals of state governance and, the most importantly, understood the problems of the Rusyn-Ukrainians and the ways of their solution.

Keywords: ambassador (deputy), Reichsrat, the House of Ambassadors, the House of Lords, Galicia, the Austro-Hungarian Empire.

REFERENCES

- Chornovol I. Ukrainska fraktsiia kraiovoho seimu 1861–1901 rr. (narys istorii parlamentaryzmu). Lviv, 2002. 288 s. (in Ukrainian).
- Dopysy. Bes'ĭda o. Hushalevycha vъ Dumъ derzhavnoi. *Slovo*, 1867. 31 maia (12 yuniia). Ch. 42. S. 1–2, in Ukrainian.
- Dopysy. *Slovo*, 1867. 17 (29) yuniia. Ch. 47. S. 2. (in Ukrainian).
- Dopysy. Vystup Hushalevycha. *Slovo*, 1867. 30 sentiabria (12 oktiabria). Ch. 77. S. 2. (in Ukrainian).
- Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes für die IV Session (I. Session, II. Wahlperiode.). Wien, 1867–1869. 723 s. (in German).
- Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes und zu den Beilagen derselben V Session (vom 11. December bis 8. April 1870). Wien, 1870. 268 s. (in German).
- Index zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses des österreichischen Reichsrathes und zu den Beilagen derselben VII Session (vom 27. December 1871 bis 24. April 1873). Wien, 1873. 56 s. (in German).
- Index zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses des österreichischen Reichsrathes für die IV Session 1867, 1868, 1869. 248 s. (in German).
- Index zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses des österreichischen Reichsrathes für die VI Session 1871–1873. 128 s. (in German).
- Лвоуъ 19 (31) maia. *Slovo*, 1871. 19 (31) maia. Ch. 39. S. 1–2. (in Ukrainian).
- Лвоуъ 3 (15) yiulia *Slovo*, 1871. 3 (15) yiulia. Ch. 52. S. 1–2. (in Ukrainian).
- Лвоуъ 8 (20) sentiabria. *Slovo*, 1871. 8 (20) sentiabria. Ch. 52. S. 1–2. (in Ukrainian).
- Nashy dĭla. Prohrama Ruskoĭ rady do raikhsratu. *Slovo*, 1871. 17 fevralia (1 marta). Ch. 14. S. 1. (in Ukrainian).
- Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek. rod red. J Moklaka. Kraków, 2006. S. 95–125. (in Polish).
- Polytycheskoe obozrĕnie. *Slovo*, 1867. 12 liutoho (6 marta). Ch. 15. S. 1. (in Ukrainian).
- Polytycheskoe obozrĕnie. *Slovo*, 1867. 23 sentiabria (5 oktiabriia). Ch. 75. S. 1. (in Ukrainian).
- Polytycheskoe obozrĕnie. *Slovo*, 1870. 14 (26) yanvaria. Ch. 14. S. 1. (in Ukrainian).
- Preniia konstyutysiinoi kampaniy. *Slovo*, 1873. 27 fevralia (11 marta). Ch. 25. S. 1–2. (in Ukrainian).
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe IV Session (I. Session, II. Wahlperiode, vom 20. Mai 1867 bis 15. Mai 1869). Erste Band (1 bis 40 Sitzung, Seite 1–1063). Wien, 1869. S. 1–1063. (in German).
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe IV Session (I. Session, II. Wahlperiode, vom 20. Mai 1867 bis 15. Mai 1869). Dritter Band (71 bis 108 Sitzung, Seite 2011–3172). Wien, 1869. S. 2011–3072. (in German).
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathe V Session (vom 11. December 1869 bis 8 April 1870). Wien, 1870. S. 709–1418. (in German).
- Tsolner E. Istorii Avstrii. Lviv, 2001. 742 s. (in Ukrainian).
- Vynnyk N. M. Ukrainska tradytsiia halytskoho parlamentaryzmu v ukrainskii istoriohrafii. *Intelihentsiia i vlada*. 2011. Vyp. 21. S. 264–272. (in Ukrainian).
- Yzъ raikhsrata *Slovo*. 1872. 27 maia (8 yiunia). Ch. 49. S. 1–2. (in Ukrainian).

УДК 351.754.3 (438): 94/477.43)+(477.44) "19"

ПОЛЬСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ В 1863–1864 рр.

Наталія СОФ'ЯК

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: sofya94@ukr.net

DOI gal.31.87-97

У статті розглядаються причини поразки Січневого польського повстання 1863–1864 рр. на Поділлі та ставлення до нього місцевого населення. Незважаючи на спроби повстанців поширити визвольний рух у Подільській губернії, їхні плани не мали шансів реалізуватися. Розглянуто заходи подільського губернатора для придушення повстання з метою залучити українських селян на бік російського царизму. Проаналізовано "Золоту грамоту" 1863 р., видану організаторами повстання для втягнення селянства до визвольної боротьби поляків, а також протистояння місцевого українського селянства і польських повстанців.

Російський уряд видав низку законодавчих актів, щоб придушити Січневе повстання. Одним з найважливіших заходів було створення сільських караулів для протидії польській збройній боротьбі. Вони виявилися досить ефективною силою через критичне ставлення до польських великодержавних ідей, спроб відновлення колишньої Речі Посполитої, в кордонах до 1772 р.

Ключові слова: польське повстання, Поділля, польська шляхта, російський царизм, поміщики, поляки, подільський губернатор.

Січневе повстання 1863–1864 рр. було останньою спробою в XIX ст. польського народу збройною боротьбою здобути національно-державну незалежність. Хоча очікування не були виправдані результатами, події 1863–1864 рр. мали широкий резонанс і знайшли відгук за межами етнічних польських земель, зокрема на Правобережжі. Подільська губернія – одна з трьох губерній, окрім Київської і Волинської, які створювали Правобережну Україну (офіційна назва – "Юго-Западный край"). До складу губернії в досліджуваний період входило 12 повітів: Балтський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Кам'янець-Подільський, Летичівський, Літинський, Могилівський, Ушицький, Ольгопільський, Проскурівський та Ямпільський. Автор поставила за мету розкрити передумови, хід і наслідки Січневого польського повстання 1863–1864 рр. у Подільській губернії. Обрана тема привертала увагу деяких радянських, польських та сучасних українських і зарубіжних дослідників (зокрема, Г. Марахова¹, М. Миска², С. Кеневича³, Ф. Равіти-Гавронського⁴, Ю. Земського⁵, Б. Гудя⁶, Е. Зваричука⁷, Д. Бовуа⁸ та ін.), але й досі становить наукову і суспільно-політичну зацікавленість.

¹ Марахов Г. Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине. Київ, 1967. 256 с.

² Миско М. В. Польское восстание 1863 г. Москва, 1962. 334 с.

³ Powstanie Styczniowe / Stefan Kieniewicz. Wyd. 2. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983 ; Powstanie Styczniowe / Stefan Kieniewicz. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972 ; Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe/Stefan Kieniewicz, Andrzej Zahorski, Władysław Zajewski. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa : Książka i Wiedza, 1994; Kieniewicz S. Powstanie styczniowe. Warszawa. 2009. 795 s.

⁴ Rawita-Gawroński F. Rok 1863 na Rusi. T. 1–2. Lwów, 1902–1903.

⁵ Земський Ю. Еволюція польсько-російських взаємин в Правобережній Україні в контексті націоналізації свідомості в Російській імперії середини XIX ст. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe ; Земський Ю. Українсько-польське непорозуміння в ході повстання 1863 року. URL: <http://www.myslunedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Miscellanea/Rebellion1863.html>.

⁶ Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків : Акта, 2011. 472 с.

⁷ Зваричук Е. О. Римо-Католицька Церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці : [Б. в.], 2005. 20 с. ; Зваричук Е. Особливості державно правової політики російського самодержавства щодо Римо-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці XVIII – в першій третині XIX ст. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5147.html>.

Згідно даних, наведених у статистичних таблицях Російської імперії за 1858 р., дворянство Подільської губернії становило 21816 спадкових і 5565 особистих дворян та чиновників⁹. Серед міського населення було 33 спадкових і 36 особистих почесних громадян міста. У краї проживало 15413 купців, 189827 міщан, 43970 цехових людей, а також 9300 осіб інших станів обох статей¹⁰. Що ж стосується сільського населення, то воно складалося з 231444 державних селян, 244 колоністів, 12325 осіб інших відомостей, тимчасово зобов'язаних селян було 1054156, а дворових – 3911, число жителів військових поселень – 58425¹¹. У Подільській губернії проживало декілька національностей, з них 1263 500 (71,80%) українців (“малоросів”), 11239 (0,64%) білорусів, 17431 (0,99%) росіян, 223920 (12,73%) поляків, 200100 (11,37%) євреїв, 1866 (0,11%) німців, 44 (0,002%) татар, 41613 (2,36%) молдаван. Загальна чисельність населення в Подільській губернії становила 1759713 осіб обох статей¹².

Ідейні передумови Січневого польського повстання 1863–1864 рр. почали формуватися ще задовго до нього, були пов'язані з поширенням передових демократичних ідей із Заходу, зокрема Великої французької революції кінця XVIII ст. під гаслом “свобода, рівність, братерство”, що декларувала право кожного народу на національну свободу і державність. Розробляючи плани відновлення власної державності – Речі Посполитої, польські політичні та інтелектуальні кола розглядали низку можливостей для того, щоб залучити більшу частину населення на свій бік. Значна увага приділялася іншим етносам – русинам, “малоросам” (терміни, що офіційно вживалися по відношенню до українців у досліджуваний період), білорусам, литовцям, росіянам та ін., які проживали у складі колишньої Речі Посполитої, щоб вони підтримали національно-визвольну боротьбу поляків. З цією метою керівники повстання видали низку декретів, прокламацій і відоzw, сподіваючись домогтися підтримки свого виступу під гаслом “За нашу і вашу свободу!”.

Однією з головних у підготовці повстання стала ідея, що до визвольної боротьби треба залучати всі соціальні верстви суспільства, а задля загальної мобілізації населення організатори прагнули поширити думку, що народ не має чекати милості царя, а за допомогою повстання домогтися свого. Тільки спільною хвилею спротиву всього народу – різних верств і віку, статі, багатоетнічної приналежності та віросповідань – лише таким повстанням можна здобути бажаного результату. Отже, всі дії агітаторів та активістів спрямовувалися на “розбурхання” і згуртований виступ якомога більшого числа людей, що констатувала й російська влада. Так, в огляді стану Київської, Подільської та Волинської губерній за 1861 р. говорилося, що “в останніх числах серпня, коли з новою силою відновився патріотичний рух у Царстві Польському, активізувався також патріотичний рух серед польського населення на Правобережжі. На цей раз він набув більш серйозного характеру”¹³.

Польські революційні кола на початку 60-х рр. XIX ст. розгорнули підпільну мережу на території Правобережної України, яка мала б допомогти в залученні місцевого населення до повстання. Окрім польських таємних організацій, існували також українські, які на перших порах співпрацювали з ними щодо агітації повстання. Однак, напередодні Січневого повстання 1863–1864 рр. в польському та українському рухах відбувся остаточний розкол. Це пояс-

⁸ Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи. Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914). Москва : Новое литературное обозрение, 2011. 1008 с. ; Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914. *Поляки в соціо-етнічних конфліктах*. Київ : Критика, 1998. 334 с. ; Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. *Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863)*. Київ : ІНТЕЛ, 1996. 421 с.

⁹ Статистические таблицы Российской империи, издаваемые по распоряжению министра внутренних дел центральным статистическим комитетом. Вып. 2. Наличное население империи за 1858 год / ред. А. Бушена ; предисл. А. Тройницкий. Санкт-Петербург, 1863.

¹⁰ Там само. С. 270–271.

¹¹ Там само. С. 272–273.

¹² Зайцев В. М. Социально-сословный состав участников восстания 1863 г. (Опыт статистического анализа). Москва : Наука ; Главная редакция восточной литературы, 1973. С. 196.

¹³ Земський Ю. Стратегія організації Січневого повстання 1863–1864 рр. в Правобережній Україні та перешкоди в її реалізації. *Історичний архів*. 2011. Вип. 6. С. 27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2011_6_5.

нювалося тим, що лозунги польських повстанців щодо відновлення Речі Посполитої в кордонах до 1772 р. йшли всупереч українським, що вбачали Правобережжя і Галичину частинами “соборної” України.

Про позицію української інтелігенції щодо польського питання свідчить ставлення до нього Київської громади. Серед її членів були, зокрема, В. Антонович, Т. Рильський, П. Житецький, М. Лисенко, М. Старицький, П. Чубинський, В. Страшкевич та ін. Українські громадівці не підтримували Січневе повстання і не співчували йому після того, як зрозуміли, що поляки ставлять за мету відродження Речі Посполитої до її першого поділу. “Не насунься на Україну ця справжня напасть, польське повстання 1863 року, – писав пізніше Б. Познанський, – зі всіма його наслідками, ... можливо, мали б не одного Рильського з його розумінням духу народного, з його безмежною любов’ю до України ... У порушенні правильного ходу розумового розвитку історичного життя України й полягає причина мого недоброзичливого ставлення до польського повстання в Україні, що втягнуло у цю вибільну, викликану непорозумінням суспільного національного складу України ватажків повстання”¹⁴.

Серед ідей польського національно-визвольного руху в XIX ст. чітко простежувалися великодержавні тенденції. Польська еліта на свій розсуд трактувала деякі факти спільної історії, коли етнічні українські землі перебували у складі польської держави. Про це, зокрема, свідчить позиція, висловлена в польськомовному львівському виданні “Gazeta Narodowa” від 24 листопада 1862 р., у якій проголошувалося, що “Поділля, Волинь, Україна (малася на увазі Київщина. – Н. С.) ані з точки зору національності до Москви не належали й належати не будуть ... Ніколи не відступимося від історичної правди, що Поділля, Волинь і Україна не Москва, а лише землі польські. Нового розподілу Вітчизни не дозволимо”¹⁵.

Окрім світських організаторів та ідеологів, були й “духовні провідники” польського визвольного руху. Залишаючись патріотами польської державності, в другій половині XIX ст. духовенство Римо-католицької церкви продовжувало вести активну боротьбу за своє право впливати на суспільно-політичні процеси в країні. Представники конфесії відігравали значну роль у подіях 1863–1864 рр., коли розпочалася чергова хвиля визвольної боротьби польського народу. Клір не лише ідейно підтримував повстанців через проповіді, проведення маніфестацій, панахиди за загиблими в повстанні, а й збирав кошти на потреби революціонерів, з’їзди духівництва з метою скріплення союзу між повстанцями і ксьондзами. Римо-католицькі священники, як і в подіях Листопадового польського повстання 1830–1831 рр., брали участь у збройному виступі, а монастирі й церкви стали притулками і базами постачання для повсталих проти російського імперіалізму. У результаті цього протистояння конфлікт між конфесією і царською владою ще більше загострився¹⁶.

Ще в березні 1833 р., після Листопадового повстання 1830–1831 рр., враховуючи можливість повторного виступу поляків, подільський губернатор своїм розпорядженням доручав кам’янець-подільському земському справнику “при богослужіннях в римо-католицьких і уніатських церквах спостерігати, чи не проводяться проповіді, які несуть в собі підозрілі вислови на рахунок політичних подій ... Про будь-які такі проповіді негайно доносити мені, намагаючись доставляти і списки про них”¹⁷. У серпні того ж року, “згідно розпорядження

¹⁴ Побірченко Н. До історії взаємин М. Драгоманова та Київської громади в контексті українського культурно-просвітницького руху (друга половина XIX ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2012. Вип. 1. С. 18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2012_1_6.

¹⁵ Бовуа Д. Ілюзії польських повстанців 1863-го року щодо української допомоги, або Примарна перманентність до подільної Речі Посполитої. *Україна та Польща крізь призму століть* : збірник статей матеріалів Міжн. наук.-практ. конференції “Поляки на Чернігово-Сіверщині – “свої”/“чужі””, приуроченої до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира. 21 лютого 2014 р., м. Ніжин. 2014. С. 142.

¹⁶ Баковецька О. Римо-католицька церква України в умовах загострення революційної ситуації в Російській імперії в 60-х рр. XIX століття. С. 86. URL: <http://docplayer.net/72480748-Rimo-katolicka-cerkva-ukrayini-v-umovah-zagostrennya-revoluciynoyi-situaciyi-v-rosiyskiy-imperiyi-v-60-h-rokah-hih-stolittya.html>.

¹⁷ Держархів Хмельницької обл. Ф. 610. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.

римо-католицького єпископа Мацкевича, затвердженого вищим начальством, надруковано і роздано всім приходським священикам необхідну кількість проповідей власного авторства”¹⁸.

Сучасний український історик Е. Зваричук участь у польсько-російському протистоянні подільського римо-католицького духовенства, що мало авторитет серед католицьких парафіян, справедливо вважає більш активною, аніж польської шляхти. У квітневому номері “Щорічника католицького” за 1863 р. писалося, що “польське повстання є бій Божий і що кожен віруючий католик повинен вважати, що розпочата боротьба є справа не тільки патріотична, а й релігійна”¹⁹. Таке тлумачення мало б залучити якомога ширші верстви населення до боротьби проти російського царизму.

Римо-католицькі священики з огляду на релігійні канони не могли активно включитися в збройну боротьбу, тому основною для них була все-таки пасивна опозиція російській владі. Однак, були й винятки. Наприклад, ксьондз С. Бжуска виконував завдання Центрального національного комітету (далі – ЦНК) як начальник міста Лукова²⁰. Його повстанська діяльність продовжувалася до 29 квітня 1865 р., коли він був схоплений²¹. Духовенство дозволяло місцевій польській шляхті проводити антиурядові демонстрації в костелах. Протягом січня 1863 – вересня 1864 рр. на Поділлі відбулося 30 широкомасштабних акцій релігійного протесту за участю священиків²². У серпні 1863 р. серед ксьондзів поширювався лист генерального комісара капуцинів (римо-католицького чернечого ордену) в Царстві Польському П. Шиманського. У листі містився заклик до духовенства роз’яснювати парафіянам основи визвольної боротьби поляків з російським самодержавством. Повітові урядники повідомляли, що частина римо-католицького кліру виконувала заклик ЦНК і вела роз’яснювальну, агітаційну роботу серед місцевого населення²³.

У свою чергу, православне духовенство Російської православної церкви на Правобережній Україні у своїй абсолютній більшості зайняло нейтральну або прихильну до царизму позицію. Так, у Подільській губернії частка православних складала 76,08%, римо-католиків – 12,44%, іудеїв – 11,37% та 0,11% осіб іншого віросповідання. Православне духовенство сприяло залученню селян на бік російського уряду. Така тенденція спостерігалась і в інших губерніях краю. Відповідно царизм залучився ідеологічною підтримкою в Подільській губернії, що також відіграло важливу роль у протидії повстанцям²⁴.

Окрім діяльності римо-католицьких священнослужителів, польські революційні кола на початку 60-х рр. XIX ст. розгорнули підпільну мережу на території Правобережної України, яка мала б допомогти у залученні місцевого населення, насамперед селянства, до повстання. Спочатку її дії координувалися “Центральним комітетом на Русі”, а пізніше – створеним 22 серпня 1862 р “Провінціальним комітетом на Русі”. Так, начальник кременецького відділу проголосив доповідь, в якій повідомляв про осіб, які були членами революційного комітету, викритого у Волинській губернії. У Київській і Подільській губерніях також існували революційні управління і влаштовані повсюдно пошти²⁵.

Важливу роль у Січневого польському повстанні 1863–1864 рр. в Подільській губернії відігравали поміщики. Місцеве дворянство складало на той час, згідно даних 10-ї ревізії, що проводилася протягом 1857–1858 рр., 1355 поміщиків польської національності чоловічої

¹⁸ Держархів Хмельницької обл. Ф. 610. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.

¹⁹ Шостак І. Громадянсько-політична позиція волинського та подільського римо-католицького духовенства у польських повстаннях 1830–31 та 1863 років. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2015. Вип. 5. С. 237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2015_5_29.

²⁰ Трущинський М. Священик Станіслав Бжуска – останній капелан Січневого повстання 1863 р. *Наукові записки: Серія “Історія”*. С. 117. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5485/1/Trusuwun.pdf>.

²¹ Там само. С. 119.

²² Шостак І. Громадянсько-політична позиція... С. 237.

²³ Там само. С. 237.

²⁴ Зайцев В. М. Социально-сословный состав... С. 197.

²⁵ Держархів Хмельницької обл. Ф. 753. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

статті. Їм належало 435 261 селян²⁶. Більшість подільського дворянства підтримала польський національно-визвольний рух. Наприклад, дружина дворянина М. Радзівєвська 10 жовтня 1861 р. встановила дерев'яний хрест у пам'ять про постраждалих під час заворушень у Варшаві цього ж року. Про це, зокрема, свідчив напис на польській мові, зроблений на ньому: "Хрест цей був збудований селянами села Березівки" і освячений "ксьондзом Чернігівського костюлу Ковальським"²⁷.

Незважаючи на табу російського уряду, носіння траурного одягу були досить поширеним явищем у Подільській губернії. Проти осіб, які порушували заборону, відкривалися справи. Так, за носіння траурного одягу дочками управителя Фелікса Орловського, Емілії та Теофілії, суд від 19 грудня 1864 р. постановив заплатити "штраф 42 рубля"²⁸. Такі випадки були непоодинокими серед різних соціальних верств населення Подільської губернії. Було відкрито справу і притягнуто до відповідальності та вручена повістка селянину Павлу Стрийкіну через носіння забороненої сорочки²⁹.

З метою забезпечення прихильності місцевого селянства ватажки повстання видали "Золоту грамоту" до сільського народу в березні 1863 р., яка мала поширюватися серед руських селян. Вона адресувалася селянам Волині, Поділля і Київщини. Сама грамота була написана двома мовами – польською та українською. Її автори закликали місцеве селянство взяти активну участь у повстанні проти російського самодержавства і в разі його повалення разом побудувати нову державу конфедеративного типу, засновану на спілці трьох народів – Польщі, Литви та Русі. Грамота мала бути зачитана повстанцями і поширюватися серед селянства Правобережжя. Незважаючи на всі привілеї, які були в ній передбачені, селянство зустрічало грамоту з підозрою, часом навіть переслідуючи осіб, що її поширювали. Документ складався із 7 пунктів, кожний з яких надавав селянам привілеї. У "Золотій грамоті" говорилося, що всі селяни стають вільними громадянами й отримують широкий спектр прав – починаючи від свободи пересування, проживання та навчання, незалежно від соціального статусу і закінчуючи наділенням землі³⁰.

Організатори повстання не приділили належної уваги вирішенню актуального для селянського населення аграрного питання. Частина повстанців, здебільшого "білі", не бажали звільнення селян, інші, більш радикальні за своїми поглядами "червоні", вважали, що їх необхідно звільнити, наділивши землею та надавши свободу вибору щодо побутових питань. Саме "червоні" були авторами "Золотої грамоти" 1863 р. Власне, погляди "білих" суттєво відрізнялися від ідейних засад "червоних", що найяскравіше виражається у методах боротьби, адже саме останні наполягали на збройному повстанні та здобутті незалежності. Окрім того, "білі" були противниками радикальних аграрних реформ та надання широких прав і привілеїв селянам. Оскар Авейде, один із керівників повстання, припускав, що "білі гніздилися найбільш в Подільській губернії, як в місцевості, більш інших консервативної. Як би там не було, білі поміщики Русі (Правобережжя. – Н. С.) не відрізнялися нічим особливим, хіба тим тільки (як це пригадує з рапортів, отриманих з Русі), що із завзятістю воювали проти повстання"³¹.

Однак, подільське селянство в 1863 р. не надало підтримки польським повстанцям, на яку вони сподівалися. У Подільській губернії полякам вдалося заручитися допомогою лише в Ольгопільському повіті, тоді як практично все Поділля залишалося нейтральним у збройному виступі поляків проти російського самодержавства³². Користуючись негативним ставленням

²⁶ Кривошея І. Січневе повстання на Уманщині (До 150-річчя польського національно-визвольного повстання). Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. С. 3–4.

²⁷ Держархів Хмельницької обл. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 2.

²⁸ Там само. Спр. 34. Арк. 16.

²⁹ Там само. Спр. 46. Арк. 12.

³⁰ Золота грамота. URL: [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1863\(03\)31.gramota..php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1863(03)31.gramota..php).

³¹ Авейде О. Показания и Записки о польском восстании 1863 года. Москва : Издательство АН СССР, 1961. С. 419.

³² Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів : кол. монографія / за ред. І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. С. 17.

українського селянства до польського виступу, російський імператор Олександр II 24 квітня 1863 р. видав “Правила для утворення в Західних губерніях сільських озброєних караулів”. Вони склалися з 20 параграфів, в яких чітко було розписано діяльність караулів. Зокрема, в першому параграфі говорилося, що “в кожному селі або містечку 1/3 частина дорослого і здатного до служби населення вступати в сільські озброєні караули”. Під 1/3 частиною малися на увазі робочі особи, тобто люди похилого віку і діти не враховувалися³³.

У другому параграфі йшлося про поділ сільських караулів на два відділи. Один з них мав охороняти свої домівки, не залишаючи їх, а інший – рухома варта – мав оглядати місцевість і затримувати повстанців у випадку їхньої появи. Кожний селянин мав перебувати у варті, після вступу до неї, не менше як два тижні (параграф 5). У кожному населеному пункті сільські караули мали складатися з 1/10 частини кінних. Це стосувалося як охоронної, так і рухомої варт. Виконання розпорядження доручалося сільським старшинам, які задіють у цьому осіб сільського управління, за призначенням старшини. У 9 параграфі говорилося, що “як охоронна, так і рухома варта в кожному поселенні ділиться на десятки і сотні”. При цьому вони можуть бути “призначені відставні солдати, але тільки за вироком цілого селища із затвердженням Станового Приставу”³⁴. Ці “Правила” поширювалися як на тимчасово зобов’язаних селян, так і на державних³⁵.

У Подільській губернії до складу караулів входило 1596 сотників, 10065 десятників і 101720 вартових (загалом – 113381 особа). Загалом на Правобережній Україні число сотників, десятників і вартових становило 312955 осіб, що в багато разів перевищувало кількість повстанців, які діяли в усьому краї³⁶. Згідно з інструкцією М. Анненкова, сільські караули перебували під загальним керівництвом поліції³⁷. У рапорті начальника Кам’янецької (Кам’янець-Подільської. – Н. С.) земської поліції від 9 травня 1863 р. говорилося, що “селяни, почувши про польський заколот у Волинській губернії, готуються дружно до винищення заколотників”³⁸.

Водночас незначна частка населення краю все ж була прихильною до польських повстанців. Неодноразові докази цьому зустрічаємо в документах, адресованих Київському, Волинському і Подільському генерал-губернатору М. Анненкову. Так, у донесенні подільського губернатора за 1863 р. знаходимо свідчення про те, як учень Подільської духовної семінарії Георгій Кошпанський доповідав Кам’янецькому поліцмейстеру, що дворянин Еразм Гнатовський підбурює його вступити до лав повстанських загонів. У свою чергу, Г. Кошпанський мав підмовити на це своїх товаришів³⁹. Такі випадки не були поодиноким акцією. У місті Кам’янець (Кам’янець-Подільський. – Н. С.), місцевий житель Іван Арутинович, як свідчать архівні дані, в усній формі доповідав Кам’янецькому поліцмейстеру, що місцевий дворянин Юліан Крянешевський закликав його приєднатися до повстанців. Утім, над дворянином було встановлено лише нагляд у зв’язку з недостатньою кількістю доказів⁴⁰.

Начальник Проскурівської повітової поліції доносить начальнику Подільської губернії з приводу відомостей, що часто доносилися, щодо “шайок заколотників”, які формувалися за кордоном. Створені в Австрії, вони мали намір вторгнутися в межі краю. До Габсбурзької монархії був засланий тасмний агент, який пробув там близько двох тижнів і проїхав практично всю Галичину. Він заявив, що в поміщика був зібраний загін кінних повстанців у складі 100 осіб, який виступив, однак куди – невідомо. Біля м. Збаража 26 квітня 1863 р. було зібрано загін повстанців до 1000 осіб. Вони намагалися вторгнутися в кордони Подільської губернії біля Тарноруда (тепер – Волочиського району Хмельницької області) чи Сатанова (тепер – Горо-

³³ ДАХО. Ф. 753. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8; Земський Ю. Українсько-польське непорозуміння в ході повстання 1863 р. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Miscellanea/Rebellion1863.html>.

³⁴ ДАХО. Ф. 753. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8.

³⁵ Там само. Арк. 9.

³⁶ Марахов Г. Польское восстание 1863 г... С. 207.

³⁷ Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні... С. 11.

³⁸ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 813. Спр. 700. Арк. 3.

³⁹ Там само. Арк. 64.

⁴⁰ Там само. Арк. 65.

доцького району Хмельницької області). Однак, дізнавшись, що тут чимало війська і є навіть артилерія, повстанці направилися до Радивиліва (тепер – Радивилівського району Рівненської області)⁴¹.

За визначенням сучасного вінницького дослідника Ю. Легуна, “Подільська губернія, одна з потенційно схильних до повстання Західних територій Російської імперії, урешті відзначилася чи не найскромнішим бойовим внеском до бунтівного руху 1863 р.”⁴². Така ситуація була очевидною з численних рапортів, що надходили Київському, Подільському і Волинському генерал-губернатору М. Анненкову. В одному з таких документів начальник Кам’янецької земської поліції інформував М. Анненкова, що “в довіреному мені Кам’янецькому повіті все йде благополучно і ніяких явних політичних демонстрацій і костьольних польських маніфестацій не відбувалося”⁴³.

Згідно рапорту начальника Літинського повіту на Поділлі 10 травня 1863 р., з Волинської губернії увійшов загін повстанців, що, за донесенням сільських властей, складався з 1000 осіб (згідно інших відомостей, була дещо більша кількість повстанців). Для їх ліквідації були задіяні російські війська. Повстанці ходили серед населення, роздавали “золоті грамоти”, заявляючи про те, “нібито тут уже Польща”⁴⁴. Окрім того, польські повстанці закликали населення не слухатися російських властей та вербували до своїх лав людей “молодих і середніх літ”. Згідно рапорту, кількість осіб, яких вдалося переконати, була достатньо великою, однак точна кількість не відома. Уже “11 травня повстанці перейшли в Житомирський або Новоград-Волинський повіти”⁴⁵.

Отримавши по телеграфу відомості від начальника Волинської губернії, що в Житомирському повіті поляки озброїлися і вирушили з місця проживання для створення повстанських груп, подільський губернатор відразу ж проінформував начальника поліції та наказав прийняти всі необхідні заходи. Губернатор видав наступні розпорядження: 1) для попередження фактів приховування і затримання повстанців, які переховуються в лісах та інших місцевостях, і взагалі підозрілих осіб, начальники органів правопорядку були зобов’язані за згодою з волосними старшинами влаштувати по можливості кінних вартових, які у випадку появи сумнівних осіб мали відразу ж повідомляти про це місцеву владу⁴⁶; 2) сформовані в Галичині угруповання повстанців мали намір 3 травня 1863 р. вторгнутися в Подільську і Волинську губернії. Начальникам поліції було наказано посилити строгий нагляд за російсько-австрійським кордоном. Варту мали нести як представники поліції, так і селяни, що мали запобігти прояву будь-яких безпорядків з боку поляків. У разі їх виникнення наказувалося застосовувати усі засоби, які знаходилися в руках поліцейських службовців і селян. Необхідно було якомога швидше придушити повстання в разі його виникнення. Усі ці відомості мали зберігатися у строгій секретності⁴⁷.

У випадку, якщо повстанці перейдуть межі губернії, військові начальники мали б “залучити селян, як державних, так і тимчасово зобов’язаних колишніх кріпаків, для затримання і винищення заколотників того, що провозиться для них: зброї, одягу, аптечних припасів і т. п.”. Відповідно, щоб мати змогу попередити будь-які заворушення, було постановлено “заснувати при волосних управліннях постійні караули”. Робилося це для того, щоб “відразу могли зібрати потрібну кількість селян, якщо можна озброєних, взагалі старатися вселити селянам, що вони повинні скористатися цим часом, щоб доказати царю свою відданість”⁴⁸.

Начальник Подільської губернії отримав 29 квітня 1863 р. телеграму від начальника Волинської губернії про те, що загони повстанців збільшуються. Проте пошта і телеграф продов-

⁴¹ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 813. Спр. 700. Арк. 6.

⁴² Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні... С. 26.

⁴³ Там само. Арк. 16.

⁴⁴ Там само. Арк. 17.

⁴⁵ Там само. Арк. 17–18.

⁴⁶ Там само. Арк. 19.

⁴⁷ Там само. Арк. 19.

⁴⁸ Там само. Арк. 20.

жували працювати, що дало змогу невдовзі отримати донесення Гайсинської повітової поліції про появу в Бердичівському і Липовецькому повітах повстанців. Про це був, зокрема, проінформований начальник поліції. Окрім того, зроблено розпорядження, щоб коні й худоба, взяті в повстанців, віддавалися селянам, які затримали їх в нагороду⁴⁹.

Начальником військ було отримано 18 травня 1863 р. відомості від командуючого 9 піхотною дивізією щодо розташованих у Вінницькому, Брацлавському і Гайсинському та найближчих частинах Ямпільського і Могилівського повітів артилерійських бригад, що квартирувалася в м. Тульчин. Їм повинні надати всю необхідну інформацію про пересування повстанців. Усі відомості щодо повстання мали повідомлятися начальнику військ і губернатору Подільської губернії⁵⁰.

На Поділлі повстання мало розпочатися дещо пізніше, порівняно з іншими губерніями краю. Це пояснювалося тим, що з території румунської (Західної) Молдови мав прийти на підмогу повстанцям полковник З. Мілковським із кількома сотнями добре озброєних осіб. Окрім того, була надія на висадження в Одесі легіону з сином Джузеппе Гарібальді – одного із ватажків боротьби за політичне об'єднання Італії⁵¹. Він проникся співчуттям до польського визвольного руху і захоплювався його ватажками, серед яких був і Андрій Потебня. Однак план не увінчався успіхом.

12 травня (30 квітня) загін Едмунда Ружицького увійшов у Полонне (Хмельницька область). Російський гарнізон покинув місце сутички, при цьому залишивши повстанцям військовий арсенал. Загін налічував 190 волинських кінних повстанців, 50 косиньєрів (особи, які озброєні, головним чином, косою) і 40 стрільців, і протягом декількох днів Е. Ружицький очікував переходу кордону з південно-західної Галичини загоном Юзефа Висоцького, однак надії виявилися невиправданими. Окрім того, географічне розташування і природні умови, що виражалися у відсутності значної кількості лісів, було непридатним для ведення партизанських дій, що були основними в ході повстання⁵². Тоді загін повстанців вирушив до Мирополя (Житомирська область), де 16 травня 1863 р. відбулася дводенні бої між загоном повстанцями та російськими військами. Згодом, загін Е. Ружицького перетнув австрійський кордон до Східної Галичини⁵³.

Російський уряд продовжував боротьбу проти польських повстанців і видав ряд законодавчих актів. 15 березня 1863 рр. набув чинності указ про “Правила для накладання секвестру на маєтки осіб, причетних до заворушень, що виникли в прикордонних з Царством Польським губерніях, і для завідування та розпорядження цими маєтками”⁵⁴. Усього під час конфіскації з квітня 1863 р. по травень 1873 р., тобто за 10 років, у Південно-Західному краї було конфісковано власність 144 осіб, причетних до повстання 1863 р. З них у Подільській губернії – лише 16, в декілька разів менше, ніж у Волинській і Київській⁵⁵.

Наслідки Січневого польського повстання 1863–1864 рр. на Поділлі торкнулися усіх сфер політичного, соціально-економічного і культурного життя населення. Так, розпорядженням від 27 травня 1864 р. на території Західного краю (Київська, Волинська, Подільська, Гродненська, Віленська, Ковенська, Могильовська, Вітебська та Мінська губернії) полякам і особам, одруженим із жінками польської національності, було заборонено виконувати будь-які державні функції. У зв'язку з цим у Подільській губернії особи польського походження, що були на державній службі, з легкістю позбавлялися посади, які, в свою чергу, займали українці або ж росіяни⁵⁶.

⁴⁹ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 813. Спр. 700. Арк. 20.

⁵⁰ Там само. Арк. 20.

⁵¹ Галушка А., Гирич І. та ін. У кігтях двоглавих орлів. Творення модерної нації. *Україна під skinетрами Романових і Габсбургів*. Харків, 2016. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=8qRsDQAAQBAJ&pg>.

⁵² Галушка А., Гирич І. та ін. У кігтях двоглавих орлів...

⁵³ Bronowicki M. Powstanie styczniowe na Litwie i Rusi. URL: <http://www.osadnicy.org/009-018/bronpowst722k.pdf>.

⁵⁴ Державний архів у Волинській області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 254. Арк. 211.

⁵⁵ Марахов Г. Польское восстание 1863 г... С. 239.

⁵⁶ Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків : Акта, 2011. С. 199–200.

Таким чином, серйозного вибуху повстання на Поділлі, на відміну від Волині й Київщини, не мало. Це пояснювалося рядом причин: 1) становище в Подільській губернії було під контролем поліції та сільських караулів, які відіграли не останню роль в запобіганні поширення повстання; 2) недостатньо розроблений план повстання і відтермінування його початку в Подільській губернії у зв'язку із очікуванням підкріплення, що мало надійти з Галичини та румунської (Західної) Молдови; 3) досить пасивне ставлення місцевого населення до лозунгів повстанців порівняно з іншими губерніями; 4) відсутність єдності між “червоними” та “білими”, які займалися координацією і розробленням плану повстання.

POLISH NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN PODILLIA IN 1863–1864

Nataliia SOFIAK

State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine,

Summary

The January Polish uprising of 1863–1864 was the vivid example of the national liberation struggle against Russian tsarism which spread far beyond the ethnic Polish borders, in particular to the territory of the Podillia province in the right-bank Ukraine (official name – the South-Western region of Russia). Poles adhered great-power ideas and tried to restore the Commonwealth (Polish-Lithuanian Commonwealth) on the borders before the first partition of 1772. The plans of the organizers of the uprising had a negative response among the Ukrainian population of the Right-Bank Ukraine. From the beginning the rebel camp split, that led to the formation of two currents – “red” and “white”. Their views on the struggle were fundamentally different: if the first wanted a complete state independence of Poland, then the second considered, as a version, autonomy within the Russian Empire. As for the agrarian question and the future fate of the Ukrainian lands of the former Commonwealth and their status, there was also no unity among the organizers of the uprising, since the “white” occupied a more moderate position.

The Polish rebels in the Right-Bank Ukraine, in particular in Podillia, had the most powerful support from the representatives of the Roman Catholic Church. They were ecclesiastical and ideological mentors in Polish society, actively professed the idea of restoring the power of the Catholic Polish state and its independence. The Roman Catholic clergy was patriotically minded and openly called the local population to join the armed action in their sermons at the churches. Having authority among the parishioners, it explained the Polish struggle as “God’s will”. Part of the clergy joined the insurgent units, and sometimes even headed them. A small, but at the same time the second largest in number, the share of Roman Catholic believers (12,44%) in Podillia province, realized the solidarity with the national liberation struggle against the Russian Empire as it’s “spiritual dew”. In particular, in the early 1860s, this process was the results, not only in the insurgents groups, but also in hiding rebels, wearing mourning clothes, distributing “golden charters” among peasants and others.

The organizers of the uprising saw Ukrainian as the potential allies and tried to attract them to their side with promising proclamations. The Ukrainian peasantry formed the absolute majority of the population in Podillia. Part of the peasants sympathized with the uprising and even supported him. However, the majority of the Ukrainian peasantry of the Podillia province treated the January Polish uprising of 1863–1864. One of the leaders of the uprising on the Right Bank, E. Ruzhitsky von over the Russian garrison in Polonne (Khmelnysky region) on May 12 (April 30) in 1863, but could not implement their plans for the continuation of the campaign.

The January uprising of 1863–1864 did not have a wide resonance in the Podillia province. The population of the region, the intellectuals and peasants, as well as the Right-Bank Ukraine as a whole, perceived the armed struggle of the Poles as an alien affair. In turn, representatives of the intelligentsia – “Khlopomany”, openly declared the requirement to reject nobility and great-power tendencies, in order to bring Ukrainian peasants to their ranks. The change of the age-old Polish traditions was not easy process. Despite the wide underground network, there were a lot of obstacles in the way of distribution of armed action in the province. The most important problems were unfavorable locality for guerrilla action, which manifested in lack of forests and the incomplete development of the uprising’s plan. The hopes of the organizers of the uprising for engagement foreign countries, in particular J. Garibaldi, did not succeed. In order to attract with the support of the population of the Podillia province, Polish patriots needed to conduct a long-term dialogue with Ukrainians.

It should lead to reconcile two neighboring peoples. In the past Ukrainian-Polish relations were overwhelmed by misunderstandings and conflicts, which was reflected on the dynamics of the spread of the Polish uprising on Right-Bank Ukraine.

Keywords: Polish uprising, Podillia, Polish gentry, Russian tsarism, landowners, Poles, Podilsky governor.

REFERENCES

- Marakhov H. Polskoe vosstanie 1863 h. na Pravoberezhnoi Ukraine. Kyiv, 1967. 256 s. [in Russian].
- Mysko M. V. Polskoe vosstanie 1863 h. Moskva, 1962. 334 s. [in Russian].
- Kieniewicz S. Powstanie Styczniowe. Wyd. 2. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. [in Polish].
- Kieniewicz S.. Powstanie Styczniowe. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. [in Polish].
- Kieniewicz S., Zahorski A., Zajewski W. Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa : Książka i Wiedza, 1994. [in Polish].
- Kieniewicz S. Powstanie styczniowe. Warszawa, 2009. 795 s. [in Polish].
- Rawita-Gawroński F. Rok 1863 na Rusi. T. 1–2. Lwów, 1902–1903. [in Polish].
- Zemskyi Yu. Evoliutsiia polsko-rosiiskyykh vzaiemyn v Pravoberezhnii Ukraini v konteksti natsionalizatsii svidomosti v Rosiiskii imperii seredyny XIX st. (in Ukrainian).
- Bronowicki M. Powstanie styczniowe na Litwie i Rusi. [in Polish].
- Zemskyi Yu. Ukrainsko-polske neporozuminnia v khodi povstannia 1863 roku. (in Ukrainian).
- Hud B. Ukrainsko-polski konflikty novitnoi doby: etnosotsialnyi aspekt. Kharkiv : Akta, 2011. 472 s.
- Zvorychuk E. O. Rymo-Katolytska Tserkva na Podilli kintsia XVIII – pochatku XX st.: ekonomichnyi, suspilnyi ta kulturnyi aspekty : avtoref. dys ... kand. ist. nauk. Chernivtsi : [B. v.], 2005. 20 s. (in Ukrainian).
- Zvorychuk E. Osoblyvosti derzhavno pravovoi polityky rosiiskoho samodержавstva shchodo Rymo-katolytskoi tserkvy na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsia XVIII – v pershii tretyni XIX st. (in Ukrainian).
- Bovua D. Hordyev uzel Rossyiskoi imperii. Vlast, shliakhta y narod na Pravoberezhnoi Ukraine (1793–1914). Moskva : Novoe lyteraturnoe obozrenie, 2011. 1008 s. [in Russian].
- Bovua D. Bytva za zemliu v Ukraini 1863–1914. Poliaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh. Kyiv : Krytyka, 1998. 334 s. (in Ukrainian).
- Bovua D. Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmom ta ukraïnskymy masamy (1831–1863). Kyiv : INTEL, 1996. 421 s. (in Ukrainian).
- Statysticheskie tablytsy Rossiiskoi imperii, yzdavaemie po rasporyazheniiu ministra vnutrennikh del tsentralnym statysticheskim komitetom. Vyp. 2 : Nalychnoe naselenie imperii za 1858 hod / red. A. Bushena ; predysl. A. Troinytskyi. Sankt-Peterburh, 1863. 330 s. [in Russian].
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv.
- Zaitsev V. M. Sotsialno-soslovnyi sostav uchastnykov vosstaniia 1863 h. (Opyt statysticheskoho analiza). Moskva : Nauka ; Hlavnaia redaktsiia vostochnoi literatury, 1973. 232 s.
- Zemskyi Yu. Stratehiia orhanizatsii Sichnevoho povstannia 1863–1864 rr. v Pravoberezhnii Ukraini ta pereshkody v ii realizatsii. *Istorychnyi arkhiv*. 2011. Vyp. 6. S. 27. (in Ukrainian).
- Trushchynskyi M. Sviashchenyk Stanislav Bzhuska – ostanniï kapelan Sichnevoho povstannia 1863 r. *Naukovi zapysky. Seriia "Istoriia"*. S. 116–121. (in Ukrainian).
- Pobirchenko N. Do istorii vzaiemyn M. Drahomanova ta Kyivskoi hromady v konteksti ukraïnskoho kulturno-prosvitnytskoho rukhu (druha polovyna XIX st.). *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*. 2012. Vyp. 1. S. 17–32. (in Ukrainian).
- Ukraina ta Polshcha kriz pryzmu stolit. Zbirnyk statei : materialy Mizhn. nauk.-prakt. konferentsii "Poliaky na Chernihovo-Sivershchyni – "svoi" / "chuzhi"", pryurochenoi do 350-i richnytsi skhidnoho pokhodu Yana II Kazymyra. 21 liutoho 2014 r., m. Nizhyn. 2014. 248 s. (in Ukrainian).
- Bakovetska O. Rymo-katolytska tserkva Ukrainy v umovakh zahostrennia revoliutsiinoi sytuatsii v Rosiiskii imperii v 60-kh rr. XIX stolittia. S. 83–87. (in Ukrainian).
- Shostak I. Hromadiansko-politychna pozytsiia volynskoho ta podilskoho rymo-katolytskoho dukhovenstva u polskykh povstanniakh 1830–31 ta 1863 rokiv. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2015. Vyp. 5. S. 233–239. (in Ukrainian).
- Kryvosheia I. I. Sichneve povstannia na Umanshchyni. Uman : FOP Zhovtyi O. O., 2013. 30 s. [Seriiia "Umanski starozhytnosti"]. (in Ukrainian).
- Zolota hramota. (in Ukrainian).
- Aveide O. Pokazania i Zapysky o polskom vosstaniï 1863 hoda. Moskva : Izdatelstvo AN SSSR, 1961. 716 s. [in Russian].

Polske natsionalne povstannia 1863–1864 rr. na Pravoberezhnii Ukraini: vid mifiv do faktiv : kol. monohrafiia / za red. I. Kryvoshei, N. Moravtsia. Uman : FOP Zhovtyi O. O., 2014. 184 s. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti.

Zemskyi Yu. Ukrainsko-polske neporozuminnia v khodi povstannia 1863 r. (in Ukrainian).

Halushka A., Hyrych I. ta in. U kihtiakh dvohlavykh orliv. Tvorennia modernoi natsii. Ukraina pid skipetramy Romanovykh i Habsburhiv. Kharkiv, 2016. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti.

Hud B. Ukrainsko-polski konflikty novitnoi doby: etnosotsialnyi aspekt. Kharkiv : Akta, 2011. 472 s. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 10 2018 р.

УДК 94 (477.83/86)

**ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СТАНИСЛАВОВІ У ПЕРІОД
ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1919)****Адам Адріан ОСТАНЕК***Військова технічна академія у Варшаві**e-mail: adam.ostanek@wat.edu.pl**DOI gal.31.98-108*

У 1918–1919 рр. Станиславів виконував особливу функцію в рамках нової української державності, будучи столицею новоствореної республіки. Національний характер Станиславова не відрізнявся від статистичної картини міст Східної Галичини, в яких переважали поляки та євреї. Зважаючи на вищевикладене, становище польського населення перед обличчям польсько-української війни було важливим елементом внутрішньої політики Західно-Української Народної Республіки, особливо з урахуванням зусиль Державного секретаріату, який прагнув до довіри в очах держав Антанти. Тому “не послідовний” національний характер міста був величезною проблемою для української влади. Мета цієї статті – показати польсько-українські відносини в Станиславові під час існування Західно-Української Народної Республіки з особливим акцентом на ставленні української влади до польської громади, яка проживала в місті. У роботі показані різні підходи української влади до поляків.

Ключові слова: *Західноукраїнська Народна Республіка, Станиславів, польсько-українські стосунки, польсько-українська війна.*

Створення українською політичною та військовою елітами Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в умовах розпаду Австро-Угорської імперії, суперництво і подальша війна з поляками, а також війна з більшовицькою Росією – важливий фрагмент нещодавньої історії українців. Війна з Польщею за національну приналежність Східної Галичини значно вплинула на розвиток добросусідських відносин в цьому регіоні на наступні десятиліття. Українці, намагаючись відірвати змішаний регіон від багатонаціональної Речі Посполитої, усвідомлювали необхідність правильно налагоджувати відносини з місцевими меншинами і, незважаючи на несприятливий хід бойових дій на польському фронті і проблеми з польським підпіллям, намагалися забезпечити деякі національні свободи на територіях, контрольованих ЗУНР. Зокрема, це стосується Станиславова, який в той час був столицею ЗУНР, служив центром політичного життя в Україні і концентрував діяльність всіх організованих меншин – поляків, євреїв та німців.

Мета цієї статті – проілюструвати польсько-українські відносини, що склалися в Станиславові під час існування Західно-Української Народної Республіки, тобто в період з листопада 1918 р. по травень 1919 р. Особливу увагу було приділено проблемі ставлення української влади до мешканців польської національності. Вихідною основою є наукові дослідження і регіональна щоденна преса, що з'явилися в обговорюваному періоді.

Станиславів, завдяки своєму демографічному потенціалу і транзитному положенню, сконцентрував економічне та соціальне життя в цій частині регіону⁵⁷. Національний характер міста був типовим для міст колишньої Східної Галичини, які були переважно польсько-єврейськими. Однак слід пам'ятати, що менші міста і села регіону (включаючи Станиславівський повіт) носили переважно український характер⁵⁸. Згідно перепису 1880 р. в Станиславові проживало 18,6 тис. осіб, з них – поляків 9,7 тис. (52,1%), євреїв – 7 тис. (37,6%), україн-

⁵⁷ Райківський І., Жерноклеєв О. Станиславів під австрійською владою (кінець XVIII – початок XX ст.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Ч. 18–19. 2011. С. 11–25; Szarlowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym. Stanisławów, 1887; Komar Ż. Trzecie miasto Galicji. *Stanisławów i jego architektura w okresie autonomii galicyjskiej*. Kraków, 2008.

⁵⁸ Krzyżanowski K., Kumaniecki W. *Statystyka Polski*. Kraków, 1915. S. 38–39; Zamorski K., *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludność Galicji w latach 1857–1910* / red. H. Ma-durowicz-Urbańska. Kraków; Warszawa, 1989. S. 86.

ців/русинів – 1,6 тис. (8,6%). Проте, у 1910 р. в місті проживало вже 33,4 тис. осіб, хоча до цієї кількості варто також додати мешканців Княгинина (22,0 тис. осіб) – місцевості, яка щільно оточувала своїми кордонами стіни Станиславова, створюючи спільну міську агломерацію. Таким чином, загальна кількість мешканців, яка проживала на той час в агломерації складала 55,4 тис. осіб. З них євреї – 25,0 тис. (45,1%), поляки – 19,7 тис. (35,5%), українці – 9,2 тис. (16,7%). Згідно перепису 1921 р., у Станиславові мешкало 28,2 тис. осіб, натомість в Княгинині 16,6 тис. осіб, що в сумі давало 44,8 тис. осіб. Із вищезазначеної кількості польську національність вказали 19,3 тис. осіб (43%), єврейську – 19,3 тис. (43%), натомість українську (русинську) – лише 5,8 тис. осіб (12,9%). З точки зору віросповідання, ці цифри були наступними: євреїв – 22,3 тис. осіб (49,8%), римо-католиків – 14,8 тис. (33%), греко-католиків – 7,2 тис. осіб (16%)⁵⁹.

Згідно переписних даних можна побачити, що Станиславів був містом трьох національностей в кінці XIX – початку XX століття, при чому – в залежності від чинника, перевагу мали або поляки або євреї. Українці завжди були третьою національною групою за кількістю осіб.

Підходячи до аналізу питання польсько-українських відносин в Станиславові під час польсько-української війни 1918–1919 рр., слід коротко нагадати про наслідки Першої світової війни. Період 4-річної війни тяжко відбився на Станиславові та його жителях, так як місто тричі було окуповане російською армією. Крім того, Станиславів завжди знаходився на лінії фронту. Це було пов'язано з великою кількістю пошкоджень інфраструктури і широкомасштабним розкраданням майна. Стан міста наприкінці війни був катастрофічним, тому що воно знаходилося в жалюгідному санітарному стані, з дуже поганим забезпеченням. Це викликало низку проблем у повсякденному житті місцевої громади⁶⁰.

В контексті вищезазначених відносин національних меншин, переважаючих у місті, адміністрація української держави, обрана 1 листопада 1918 р., повинна була забезпечити сильний військовий захист у міських і промислових осередках. Органи української цивільної та військової влади (Українська Національна Рада (УНР), Український Генеральний Військовий Комісаріат, згодом перетворений у Верховне українське командування) та Українське Парламентське Представництво у Відні, яке представляло українську справу закордоном, знали про польську перевагу в містах та на міжнародній арені. Тому українська сторона вирішила самостійно виконувати поставлені завдання та цілі щодо розбудови власної держави, ідея якої постала ще з часу Австро-Угорської імперії⁶¹. Все стало простіше, бо поляки не очікували збройного опору українців і після “Маніфесту 7 жовтня” Ради Регентства, який де-факто проголосив незалежність Республіки, чекали мирної конституції органів нової польської держави⁶².

Захоплення влади українцями в 49 районах Східної Галичини проходило досить швидко. Крім Львова, де почалися польсько-українські бої і спонтанних збройних пунктів опору в Бориславі, Дрогобичі, Яворові та Самборі, жодних серйозних перешкод на шляху захоплення контролю над регіоном не відбулося. Ця акція тривала до 7 листопада 1918 р.⁶³

Львівська делегація УНР отримала докладні звіти, що стосувалися реакції польського населення у всіх повітах Східної Галичини. Крім вищезазначених міст, вони були різними – від спокійних і очікуваних до тих, які чинили опір та провокації⁶⁴. Це було дуже важливо для української сторони, тому що окружні комісари УНР після захоплення влади були змушені від-

⁵⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. T. XI. Warszawa, 1890. S. 192 ; Krzyżanowski K., Kumaniecki W. Statystyka Polski. Kraków, 1915. S. 19, 27 ; Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. XIV : Województwo stanisławowskie. Warszawa, 1923. S. 16.

⁶⁰ Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914–1918 рр.). Івано-Франківськ, 2013.

⁶¹ Діло. 1918. Ч. 251. С. 2 ; Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Warszawa, 1999. С. 43–45.

⁶² Gazeta Lwowska. 1918. N. 240. S. 3–4 ; Kurjer Lwowski. 1918. N. 488. S. 1–2 ; Kurjer Stanisławowski. 1918. № 1603. S. 1 ; Kurjer Stanisławowski. 1918. № 1604. S. 1.

⁶³ Діло. 1918. Ч. 255. С. 2 ; Діло. 1918. Ч. 256. С. 2 ; Діло. 1918. Ч. 256. С. 2 ; Станіславівський Голос. 1918. Ч. 4. С. 2 ; Станіславівський Голос. 1918. Ч. 5. С. 2–3 ; Павлишин О. Євген Петрушевич (1986–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. С. 147.

⁶⁴ Павлишин. О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. Вістник Львівського Університету. Серія історична. 2005. Ч. 39–40. С. 205.

правити частину армії для підтримки Української Галицької Армії у Львові⁶⁵. Незалежно від ставлення до нової влади, все польське населення спочатку чекало вирішення конфлікту на мирній конференції в Парижі. Плани збройних інцидентів робляться тільки в довгостроковій перспективі, що робить їх залежними від політичної і військової ситуації.

У Станиславові Повітова УНР виникла в ніч на 1 листопада 1918 р. Відразу ж було проголошено відозву до населення всього повіту, в якому вони були проінформовані про факт захоплення влади і закликали до беззастережного послуху⁶⁶. 95-й піхотний австрійський полк, в якому 90% складали українці та німецькі офіцери на чолі з капітаном Лайером, сприяли контролю над містом з боку української влади, і вже в ніч з 31 жовтня на 1 листопада заволоділи ключовими об'єктами в місті⁶⁷.

31 жовтня об 11 годині вечора українські солдати почали повстання, до якого приєднався командувач полком, який вступив на українську службу. Полк був розділений на 4 групи, 2 з яких були направлені на залізничну станцію, а інші дві – в центр міста. Групам що патрулювали вулиці були виписані інструкції для дій, рекомендації по збереженню найвищої бойової обережності, їм було наказано перевірити і вигнати державних посадових осіб, що не були українцями. У той же час відбувалася одночасна реквізиція державної власності. Президія районного відділення УНР відвідала головні офіси і муніципальні установи, оголосивши про факт приходу до влади. Окрім залізничного управління, де делегація УНР зустріла сильний спротив зі сторони директора залізничного округу в Станиславові – Павла Прахтель-Моравінського, акція проходила мирним шляхом. Повітовий староста Луціан Завістовскі, отримавши інформацію про захоплення влади українцями, склав повноваження, посилаючись на право на самовизначення народів. О 2.00 ночі на даху залізничного вокзалу в Станиславові було вивішено синьо-жовтий прапор. Українська дирекція сподівалася, що найбільші проблеми будуть саме на залізничному вокзалі, через можливість саботажу польських залізничників, посилаючись на той факт, що рух на залізниці посилюється, так як сотні солдат поверталися додому. Армія також укомплектувала всі склади, а окружний комісар створив додатковий муніципальний орган для спостереження за ситуацією повної безпеки Станиславова. У місті відкрилася нова українська газета – “Станіславівський Голос”, головним редактором якої було обрано Михайла Губчака⁶⁸.

Так званий Листопадовий Чин відбувся без кровопролиття. Польських солдат австро-угорської армії було інтерновано, а солдат української національності, які не мали спеціальних знань та досвіду переконали і дали продовжувати бої⁶⁹. Тут варто додати, що 95-й піхотний полк через кілька днів був перетворений в 1-й полк Збройних сил Української Галицької Армії (УГА), а більшість солдатів були відправлені під Ходорів, де планувалося роззброїти 90-й піхотний полк польського національного складу і повного спорядження, завданням якого було допомогти полякам, які знаходилися в облозі у Львові⁷⁰.

Місцева адміністрація ЗУНР була побудована на основі австро-угорської структури виконавчої влади, з єдиним винятком – функції повітових старост було доручено повітовим комісарам, які управляли всією довіреною адміністрацією на основі австрійської юридичної практики. Правова основа дій окружних комісарів була гарантована положеннями УНР про тимчасову адміністрацію від 16 листопада 1918 р. Згідно з ними повітові комісари безпосередньо підпорядковувалися Секретаріату Внутрішніх справ УНР. Внутрішні розпорядження також регулювали відношення комісарів до повітових комендатур війська та жандармерії, а також

⁶⁵ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Warszawa, 1999. S. 62.

⁶⁶ Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 21.

⁶⁷ Діло. 1918. Ч. 251. С. 2 ; Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 54.

⁶⁸ Діло. 1918. Ч. 257. С. 2 ; *Станіславівський Голос*. 1918. Ч. 1 ; Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 24–25, 60.

⁶⁹ Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 60.

⁷⁰ Там само. С. 61–62.

визначали райони які підпорядковувалися дирекції, такі як пошта, телеграф, судова система, залізничні шляхи, соляні шахти та державні землі⁷¹.

Вибір повітових комісарів повинен був відбуватися з нижчих щаблів до вищих і лише потім затверджуватися УНР, що мало гарантувати аби вибраних кандидатів поважали місцеві активісти, а їх прізвища мали формувати авторитет нової влади. Таким чином, з 48 окружних комісарів 25 були докторами наук⁷². Однак, через основний обов'язок повітового комісара, до функцій якого входило забезпечення стабільності та безпеки на підпорядкованому йому окрузі, то урегулювання стосунків національних меншин, які в деяких повітах складали більшість населення належало до обов'язків головного повітового комісара УНР.

Політика української влади по відношенню до національних меншин була обумовлена декількома факторами. Перш за все, українська влада знала про вороже ставлення польської меншини на підпорядкованій території, яка в цих умовах (особливо під час відбудови польської держави) хотіла організувати збройне підпілля для підтримки польської армії. По-друге, було зрозуміло, що вигнання всіх поляків з урядових установ або державних підприємств призведе до паралічу країни і гуманітарної катастрофи безробітного населення. Поза тим, до співпраці намагалися залучити місцевих євреїв, які вже на той час були досить сполонізовані, та співпрацювали з українцями у віденській Державній Раді. Важливим аргументом за спільною згодою національних меншин, була потреба в автентифікації ЗУНР на міжнародній арені. Це було пов'язано зі спробами ЗУНР отримати представництво на мирній конференції в Парижі, де поляки користувалися великою дипломатичною перевагою, а українці опинилися в глухому куті, оскільки Польський національний комітет досить ефективно стверджував, що українська державність належить до групи співпрацівників Австро-Угорської монархії, а отже, до групи країн, які програли війну.

Керуючись вищезазначеними факторами, УНР почала переговори з польською стороною ще під час бойових дій у Львові на центральному рівні і запропонувала представникам національних меншин представництво в УНР. Ця пропозиція не була прийнята поляками, а власне, саме включення меншин в роботу державних органів України могло бути єдиним способом нормалізації взаємин⁷³.

2 листопада 1918 р. представники польської громади в особах Владімержа Юркевіча, Владіслава Дідушицького, Едмунда Рауха, Матеуша Пілецкого і Януша Парнаса прийшли з візитом до повітової УНР з проханням дозволити створення польської міліції для безпеки своєї громади та дозволу на продовольче самоуправління. Однак, обидва прохання було відхилено⁷⁴.

Незважаючи на бойкот нової влади з боку поляків Станиславова та попри невдачу в переговорах зі станиславівською УНР, представникам усіх національних груп вдалося 3 листопада 1918 р. створити орган для нагляду за станом продовольства та санітарії – Адміністраційну Комісію. До її складу входили представники: Української Національної Ради (10 осіб), Польського Повітового Комітету (5 осіб), Тимчасової Єврейської Національної Ради (6 осіб) та Німецької Національної Ради (1 особа). Президіальна Комісія видала відозву для населення, в якій роз'яснила мету свого існування, і ясно підкресла, що *“Комісія працює незалежно від суперечок про приналежність Галичини, метою Комісії є вирішення усіх спільних питань незалежно від національності, а саме: громадської безпеки, питання соціального забезпечення, продовольче забезпечення. Не пророкуючи майбутню долю Галичини, ми закликаємо жителів цього повіту всіх національностей зберігати спокій до того моменту, коли Керівництво вирішить суперечки”*⁷⁵.

Поляки, розуміючи своє положення як тимчасовий стан, видали заяву з умовами, при яких вони погоджувалися співпрацювати з українською владою до часу умов Мирного Конгресу. Перш за все, вони прагнули зберегти польську мову у внутрішній адміністрації і

⁷¹ Павлишин О. Євген Петрушевич (1986–1940). *Люстрований біографічний нарис*. Львів, 2013. С. 153–154.

⁷² Там само. С. 153.

⁷³ Klimecki M. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Warszawa, 1999. S. 49–51.

⁷⁴ Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 26.

⁷⁵ Там само. С. 23.

зажадали, щоб усі посадові особи і співробітники польської національності не робили нічого, що може завдати шкоди польській державності⁷⁶.

Спочатку польсько-українські переговори в основному стосувалися питань пов'язаних із безпекою мовних прав і прав громадян у містах, в основному орієнтованих на сприяння діяльності польських організацій і товариств. Поляки також хотіли створити окрему міліцію, але їм у проханні зазвичай відмовляли. Відомі також декларації про готовність співпрацювати з українською владою або навіть декларації про лояльність від польських землевласників і дворян, які УНР не прийняла під тиском українських пробільшовицьких груп⁷⁷. Ще однією спробою зберегти діяльність місцевих громад був дозвіл на продовження роботи колишніх муніципальних магістратів, які лише частково залежали від нагляду УНР. У Станиславові цей магістрат працював аж до травня 1919 р. під керівництвом Павла Чайківського⁷⁸.

Незважаючи ні на що, українська влада прибрала зі своїх позицій всіх високопоставлених чиновників польської національності. Тільки польським чиновникам нижнього рівня було запропоновано співпрацю, якщо вони підписали присягу на вірність ЗУНР. З цієї причини Польська ліквідаційна комісія (PKL) випустила спеціальну директиву "*Поради для польських чиновників і офіцерів, що залишилися в частині Галичини, зайнятої українцями*", в якій вона закликала поляків не виконувати службові обов'язки в українських урядових установах. Тим не менше, їм було наказано залишатися по місцю проживання, бо у випадку повернення польської влади, працівники одразу ж змогли б приступити до виконання своїх службових обов'язків. ПЛК застерегла, що продовження роботи може відбуватися лише у виключних випадках і лише після консультації з найближчим польським комітетом, а присягу на вірність ЗУНР можна зробити лише під примусом. У випадку будь яких незаконних дій, співробітникам погрожували звільненням з роботи та позбавленням соціальної допомоги. В результаті намагань Станиславівського Польського Національного Комітету, для польських працівників, які залишилися проживати на тій території ПЛК видала субсидії, майже еквівалентні їхнім виплатам. З цією метою була виділена величезна сума грошей, які були передані за згодою УНР через приватні банки⁷⁹.

Крім магістрату Станиславова, до січня 1919 р. польські нотаріуси та судді продовжували свою роботу. Польський медичний персонал також не відмовився від робочих місць в округах Східної Галичини, а потім не відмовився від допомоги за час епідемії висипного тифу та іспанського грипу і надання допомоги, незалежно від національності тих, хто її потребував⁸⁰. З іншого боку, працювати відмовилися вчителі шкіл і залізничники, що згодом значно ускладнило рух залізничного транспорту на території ЗУНР. 20 листопада 1918 р. Польський Повітовий Комітет в Станиславові організував демонстрацію, на якій зібралося близько 2 тисяч осіб. Комітет прийняв резолюцію, яка підтримувала форми пасивного опору польської громади, і було оголошено українській владі, що польські люди повернуться на роботу, тільки якщо будуть допущені всі звільнені посадові особи⁸¹.

Українська адміністрація, незважаючи на своє неприязне ставлення до поляків, не хотіла повністю ліквідувати польське культурне та соціальне життя. З іншого боку, нове положення, в якому знаходилися поляки, спричинило зникнення між ними тогочасного поділу –

⁷⁶ Станіславівський Голос. 1918. Ч. 4. С. 2 ; Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вістник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 208.

⁷⁷ Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вістник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 208–209.

⁷⁸ Kurjer Lwowski. 1919. № 169. S. 2.

⁷⁹ Znicz. 1918. N. 1. S. 4 ; Директива Польської Ліквідаційної Комісії в Кракові службовцям польської національності, які перебувають на території Східної Галичини, стосовно виконання ними службових обов'язків під владою ЗУНР [в:]. Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вістник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. Додаток №. 2. С. 249–250.

⁸⁰ Klimecki M. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Warszawa, 1999. S. 112.

⁸¹ Znicz. 1918. № 1. S. 1–2.

була помітна консолідація та активізація зусиль щодо збереження їх прав. Добре працювали польські Повітові Комітети, створені в основному інтелігенцією та діючі майже в усіх повітах (особливо Станиславівський відділ) та Польська Національна Організація у Тернополі. Ці комітети в основному займалися організацією матеріальної підтримки тих поляків, які не працювали в українській республіці і тих, хто в той час був інтернований в таборах. Вони також координували розподіл коштів, отриманих з ПЛК, проводили громадські збори (найчастіше за допомогою церков) і допомагали в пошуку робочих місць. Найважливішими повітовими комітетами були ті, які діяли в Станиславові та Тернополі. Наприклад, під час публічних зібрань Станиславівський комітет зібрав суму в 9 мільйонів крон, чим зміг покрити зарплату всіх страйкуючих чиновників у Станиславові і профінансувати комітети з бідніших повітів⁸². Українська влада терпимо сприймала діяльність комітетів, тому що вони розвантажили український бюджет і запобігли голоду. Однак це не змінює того факту, що провідні активісти вищезгаданих комітетів переслідувалися частими закликами, а іноді і тимчасово були заарештовані⁸³.

Крім вищезазначених комітетів, функціонували також різні польські професійні організації. Так, комітет Польських Залізничників був найвідомішим у Станиславові, який після об'єднання з польськими професійними організаціями з околиць Станиславова (наприклад, з Польською Робітничою Радою з Коломиї) приєднався до роботи Польського Національного Комітету на чолі з Густавом Добруцьким і Юліушем Салвахом.

Одним із позитивних елементів польсько-українських стосунків в Станиславові був факт згоди української влади на видання польськомовної преси. Спочатку виходили друком три видання: безпартійний "Informator", проукраїнський "Głos Prawdy" та орган Польського Повітового Комітету "Znicz"⁸⁴. З початку лютого 1919 р. на польській мові виходив лише "Znicz", бо українська влада дозволила друкування лише однієї газети для кожної меншини, посилаючись на нестачу газетного паперу⁸⁵. Вищезазначені газети зазвичай публікували інформацію про міжнародну ситуацію, що склалася в Польщі, польську історію і культуру, а іноді навіть дозволяли собі критикувати діяльність органів влади ЗУНР.

Безумовно менш ліберальне ставлення української влади було до діяльності польськомовної освіти. Учні польських шкіл розпочали навчання в середині листопада, згідно з австрійськими правилами. Однак, вже у грудні 1918 р. Повітова УНР закликала польських вчителів до складання присяги на вірність українській державі, яка супроводжувалася акцією українізації освітніх закладів на всій території ЗУНР⁸⁶. У Станиславові усі польські школи були зачинені через відмову у складанні присяги вчителів та учнів. На їх місці було створено більше навчальних закладів із українською мовою викладання⁸⁷. Випадки коли влада ЗУНР дозволяла викладати польською мовою в провінціях траплялися нечасто. У зв'язку з цим польська молодь навчалася на таємних курсах, організованих у приватних квартирах професорів. Це було перш за все в Станиславові та Коломиї⁸⁸.

Українізація шкільництва супроводжувалася також українізацією громадського простору та адміністрації. У березні 1919 р. влада ЗУНР перейменувала назви вулиць Станиславова,

⁸² *Tygodnik Ilustrowany*. 1919. № 32. S. 6–7.

⁸³ Павлишин О., Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 213.

⁸⁴ *Znicz*. 1918. № 1. S. 1; Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. S. 214–215.

⁸⁵ *Znicz*. 1919. № 19. S. 2.

⁸⁶ Королько А. Розумович І. Культурно-освітнє життя української громади м. Станиславова в період ЗУНР. *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2013. Ч. 676–677. С. 103–109.

⁸⁷ *Księga pamiątkowa I. Gimnazjum Państw. im. Mieczysława Romanowskiego w Stanisławowie: wydana z okazji uroczystości jubileuszowych i zjazdu b. uczniów w dniach 21-go i 22-go września 1928 roku / red. W. Trusza, J. Zieliński, C. Chowanec. Stanisławów, 1929. S. 93–96.*

⁸⁸ Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 217.

які були пов'язані з польськими історичними традиціями, на імена, пов'язані з українською культурою, політикою та історією⁸⁹. Початкові спроби цілковитої українізації урядових установ були припинені з практичних міркувань. Значною мірою їх обслуговували здебільшого євреї та частково не звільнені з посад поляки, які не знали української мови. В основному мова йшла про суди, які були польськомовними до січня 1919 р.⁹⁰.

Перший квартал 1919 р., незважаючи на постійні проблеми на польському фронті, був періодом утвердження української державності. На початку року Станиславів був обраний в якості тимчасової столиці ЗУНР і став центральною віссю всього політичного життя українців колишньої Галичини. УНР зіткнулася з низкою проблем, пов'язаних з реформами, які були життєво необхідними для дій української влади щодо забезпечення незалежності. Українське суспільство зажадало реального прискорення процесу приєднання Східної частини Галичини до Наддніпрянської України (яка була ініційована в Фастові 1 грудня 1918 р. та стала можливою завдяки поваленню диктатури Павла Скоропадського). Планувалося також реформувати діяльність самої УНР (33 поляки, 27 євреїв і 6 німців⁹¹ повинні були включені в новий 160-місцевий парламент), і тим самим покращити позицію України у війні з Польщею⁹². Внутрішні проблеми ЗУНР були зосереджені головним чином на неефективності державного апарату, соціальних проблемах та неефективної податкової системи.

У розглянутий період офіційне ставлення влади ЗУНР до польського населення регулювалося кількома правовими актами УНР. Крім того, між цивільними і військовими повітовими управліннями часто виникали внутрішні суперечки в результаті програної війни, а питання про ставлення до поляків у 1919 р. розглядалося крізь призму кількох питань. Перш за все, йде мова про права українських громадян, визначення лінгвістичної сфери, сфери соціально-національних і релігійних свобод, а також в контексті регулювання роботи в'язнів і концентраційних таборів, керованих обома сторонами конфлікту⁹³. Хоча питання про концентраційні табори для поляків в ЗУНР є окремою проблемою, вона також збігалася з проблемою польсько-українських відносин. Ці питання регулювалися польсько-українською санітарною конвенцією від 1 лютого 1919 р. Конвенція покращила жахливі умови життя інтернованих та ініційувала звільнення деяких ув'язнених, особливо літніх людей, дітей та священиків⁹⁴. Це варто підкреслити оскільки розгортався період бруталізації війни з обох сторін.

Більшість таборів для поляків на Покутті знаходилося на околицях Станиславова⁹⁵. На щастя, українська влада прийняла деякі форми допомоги, організованої окружними комітетами для інтернованих⁹⁶. Таким чином, Станиславів став одним із центрів діяльності польських

⁸⁹ *Znicz*. 1919. N. 29. S. 3 ; Федунків З. Станиславів на давних мапах та планах. Івано-Франківськ, 2014. С. 130–134.

⁹⁰ Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 218.

⁹¹ Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. *Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Kraków, 1990. S. 208–209.

⁹² Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки / ред. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2008. С. 28–30.

⁹³ Луцький М. Джерела до вивчення правової системи ЗУНР. [w:] *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького* / ред. А. Луцький. Івано-Франківськ, 2015. С. 34 ; Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 242–243.

⁹⁴ Wiszniewski S. Brzeżany i Kresy Południowo-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919. Lwów, 1935. S. 145–157.

⁹⁵ Чорненький Р. Табір для інтернованих осіб у Косачеві в Коломиї в період польсько-української війни 1918–1919 рр. *Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w II Rzeczypospolitej* / red. M. Kardas, A. A. Ostanek, P. Semków. Warszawa ; Stanisławów, 2016. S. 21–32.

⁹⁶ Чорненький Р. Гаврилишин П. Діяльність Комітету опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами у Коломиї в період польсько-української війни 1918–1919 рр., [w:] *Kolomyja, Pokucie i Huculszczyzna w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia* / red. A. A. Ostanek, A. Smoliński. Warszawa, 2017. S. 32–46.

активістів, які виступали за підтримки Червоного Хреста. Однією з асоціацій, які організували допомогу і отримали повне визнання української влади, був так званий “Комітет 10 польських панн” на чолі якого була Марія Дулебянка і Теодора Дзедушицька, які координували заходи з надання допомоги. Однак через об’їзди таборів і інтернованих військовополонених обидві захворіли на тиф і незабаром померли⁹⁷.

Спроби встановити відносини між ЗУНР (тоді ЗОУНР) і польською меншиною були неефективними. Воля до опору владі ЗУНР домінувала і була викликана усвідомленням того, що регулярні війська польської армії наближалися до Станиславова, а також мотивувалася репресіями, які УГА використовувала проти цивільного населення. Невдовзі польські змовники в Східній Галичині об’єдналися в Польську Військову Організацію (ПВО). Згідно з доповіддю польського інформатора по військовополонених від 26 лютого 1919 р., у ПВО було приблизно 240 чоловік у Тернополі, 1800 у Тернопільському повіті, 420 у Тереховлі, 200 у Золочеві, 800 у Станиславові, 180 у Стрию і 160 у Чорткові⁹⁸. Змовники ПВО готували збройні виступи в повітах, очікуючи моменту відступу української армії. Широкого розголосу у польській пресі набуло повстання, яке готували в Золочеві 28 березня 1919 р. Змовники мали бути додатково підтримані добровольцями з Бережан і Тернополя, а також польськими офіцерами зі Львова⁹⁹. Врешті, організаторів-поляків було страчено в результаті рішення військового суду, що тільки посилювало антиукраїнські настрої польського населення Галичини, а командирів ПВО з інших повітів змусило до глибшої конспірації своїх відділів з огляду на небезпеку руйнування їхніх груп шпигунами¹⁰⁰.

Страта поляків у Золочеві викликала паніку в Станиславові, бо після цього інциденту український комендант Золочева був відправлений саме до цього міста. У той час Станиславівська ПВО вже розширила свої структури в місті під командуванням інженера Антонія Деблессема, який був пізнаваний серед польської громади через його довоєнну діяльність в місцевих воєнізованих організаціях. Організація була створена на основі колишніх стрілецьких формувань і в повній ізоляції від керівних вказівок головного командування ПВО чи Війська Польського, з якими не було жодних контактів (посланці Галевський і Городиський були піймані українською стороною)¹⁰¹.

До травня 1919 р. Станиславівська Комендатура ПВО складалася з: командира Антонія Деблессема, заступника командира Чеслава Гофморки, командира роти Генріка Седлера, Казімежа Гродзіцкого, Казімежа Копіто, Яна Ліса, К. Лозинського, В. Лозинського, П. Бубницького та Тадеуша Динько¹⁰².

У результаті натисків молоді ПВО на коменданта, збройний виступ було заплановано на 25 травня 1919 р. (пов’язки були підготовлені жіночою асоціацією “Młówka”). Це збіглося з успішною прифронтовою ситуацією, тому що регулярні війська Польської Армії наближалися з півночі і півдня. Усе це викликало велику стурбованість в українському штабі. Щоб уникнути непотрібної боротьби, Антоній Деблесем вирішив провести переговори в квартирі Густава Добруцкого із заступником начальника українського штабу – підполковником Бемом. Контакт було зроблено лікарем українського штабу Максиміліаном Мондшайном, який, можливо, був польським шпигуном. Український офіцер, в замість за допомогу ПВО, виправдовуючи своє ім’я перед польською владою, зобов’язався використати свої повноваження для відправлення української армії зі Станиславова без відводу предметів постачання і боєприпасів і відступу УГА на лівий берег Дністра, що дозволило оминути Станиславів.

⁹⁷ Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вістник Львівського Університету. Серія історична*. 2005. Ч. 39–40. С. 240–241.

⁹⁸ Там само. С. 227.

⁹⁹ Павлишин О. Євген Петрушевич (1986–1940). *Ілюстрований біографічний нарис*. Львів, 2013. С. 176.

¹⁰⁰ Z krwawych dni Złoczowa 1919 r. Złoczów, 1921.

¹⁰¹ Deblessem A. Wspomnienia z prac i walk o polskość Stanisławowa. *Ze specjalnem podkreśleniem akcji P.O.W. z czasów 1918–1920*. Stanisławów, 1934. S. 29–32.

¹⁰² Ibid. S. 25.

25 травня 1919 р. о 14.00 ПВО у Станиславові розпочала збройний виступ із приблизно 500 повстанцями, які розпочали захоплювати важливі будівлі: Магістрат, бараки при вулицях 3 травня, Зосина Воля, Белінського, Камінського, Голуховського, пошту, військовий шпиталь, склади боєприпасів та арсенал, а також в'язницю та ключові для утримання контакту місця і залізничний вокзал¹⁰³. Акція проходила швидко. Кількість людей, що брали участь у заході, розширилася приблизно до 1000 чоловік. У результаті випадкової стрілянини загинуло кілька українських солдат. Однак переважна більшість солдатів УГА разом із Радою Державних Секретарів, Парламентаріями і Верховною Комендатурою України вже вийшли з міста. Близько 16 години Станиславів було повністю захоплено поляками, символом чого став польський прапор на вежі ратуші. Коли ПВО забезпечили собі ключові пункти в місті, Польський Національний Комітет на чолі з Густавом Добрудським організував зміни адміністративних органів міста, призначивши нового бургомистра – Антонія Штигара¹⁰⁴.

Наступного дня була прийнята делегація румунської армії, яка зайняла Покуття, а 27 травня 1919 р. перші регулярні війська Польської Армії стали підходити до Станиславова¹⁰⁵. Хоча польська громадськість Станиславова боялася двічі втратити місто і двічі мобілізувала всі свої сили для його захисту – під час Чортківської офензивної наступу УГА та під час польсько-російської війни, Станиславів залишався під владою Другої Речі Посполитої два десятиліття.

Становище польської громади Станиславова під час польсько-української війни 1918–1919 р. назагал не відрізнялося від становища, в якому перебували поляки інших повітів, контрольованих ЗУНР. Однак в невеликих містах ставлення представників української влади до польських жителів часто вирішувалося місцевим районним комісаром або місцевими військовими властями, які здійснювали певні зловживання і переслідування конкретних осіб (найчастіше з особистих причин).

Однак права національних меншин в ЗУНР регулювалися положеннями, прийнятими через український Парламент, які в більших містах, де поляки перевершували чисельністю українців, були більш шановані. Це яскраво відображалось в Станиславові, що часто пробуджувало незадоволення більш радикальних українських політиків з інших повітів¹⁰⁶. Надаючи неукраїнському населенню елементарні національні права, УНР спробувала знайти спосіб досягти згоди, якщо не з Польщею, то принаймні з Антантою і завоювати її прихильність. Однак, українській державі так і не вдалося на теренах Галичини знайти поляків для співпраці, в переконаннях яких період української державності був лише продовженням австрійського поневолення та незрозумілою спробою включити ці землі в українську частину Росії. Непохитність польської меншини, усвідомлення існування польського підпілля майже в кожному окрузі і труднощі ЗУНР, викликані війною з Польщею, сприяли зростаючій ворожості українських політиків і військових до поляків. Ніхто, як на польській стороні, так і на українській стороні, не бачив шляху правильного вирішення польсько-українських відносин.

Однак слід визнати, що польсько-українські відносини в Станиславові були виразно кращими, ніж в провінціях або містах, де поляки були меншістю. Станиславів був прикладом, де з різних причин, як прагматичних так і загальнолюдських, українська влада намагалася не провокувати ситуації, в якій могли би зустрітися дві громади – польська і українська. Зрозуміло, що численні представники обох національностей, які і досі живуть поруч один з одним і підтримують часто правильні або навіть дружні стосунки, не хотіли перетворювати польсько-українські відносини в місті у взаємний конфлікт.

Разом із тим, історія незалежних поляків і українців в Галичині під час Першої світової війни показала, настільки обидві громади взаємно ігнорували потреби один одного. У всіх полеміках, що стосувалися майбутнього Галичини після закінчення Великої війни, обидва

¹⁰³ Znicz. 1919. № 52. S. 1; Deblessem A. Wspomnienia z prac i walk o polskość Stanisławowa. *Ze specjalnem podkreśleniem akcji P.O.W. z czasów 1918–1920*. Stanisławów, 1934. S. 38.

¹⁰⁴ Deblessem A. Wspomnienia z prac i walk o polskość Stanisławowa. *Ze specjalnem podkreśleniem akcji P.O.W. z czasów 1918–1920*. Stanisławów, 1934. S. 36.

¹⁰⁵ Znicz. 1919. № 53. S. 2.

¹⁰⁶ Znicz. 1918. № 5. S. 4.

народи, посилаючись на багатовікову історичну традицію, показували, що, живучи поруч один одного фізично, ментально знаходилися все ж досить далеко.

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS IN STANISŁAWÓW IN THE PERIOD OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918–1919)

Adam Adrian OSTANEK

Military Technical Academy in Warsaw

e-mail: adam.ostanek@wat.edu.pl

Summary

In 1918–1919, Stanisławów performed a special function in the framework of the new Ukrainian statehood, being the capital of the republic. The national character of Stanisławów did not differ from the statistical picture of the cities of Eastern Galicia, in which Poles and Jews dominated. Considering the above, the position of the Polish population in the face of the Polish-Ukrainian war was an important element of the internal policy of the West Ukrainian People's Republic, especially given the efforts of the State Secretariat, which sought trust in the eyes of the Entente states. Therefore, the inconsistent national character of the city was a huge problem for the Ukrainian authorities. The purpose of this article is to show the Polish-Ukrainian relations in Stanisławów during the existence of the West Ukrainian People's Republic, with particular emphasis on the attitude of the Ukrainian authorities to the Polish community living in the city. The paper shows the different approaches of the Ukrainian authorities to the Poles.

Keywords: *The West Ukrainian People's Republic, Stanisławów, Polish-Ukrainian relations, Polish-Ukrainian war.*

REFERENCES

- “Gazeta Lwowska”. 1918. № 240, z 22 X. S. 3–4.
“Kurjer Lwowski”. 1918. № 488, z 21 X. S. 1–2.
“Kurjer Lwowski”. 1919. № 169, z 21 VI. S. 2.
“Kurjer Stanisławowski”. 1918. № 1603, z 13 X. S. 1.
“Kurjer Stanisławowski”. 1918. № 1604, z 20 X. S. 1.
“Tygodnik Ilustrowany”. 1919, nr 32, z 9 VIII. S. 6–7.
“Znicz”. 1918. № 1. 1 XII. S. 1–2.
“Znicz”. 1918. № 2. 5 XII. S. 4.
“Znicz”. 1918. № 5. 15 XII. S. 4.
“Znicz”. 1919. № 19. 2 II. S. 2.
“Znicz”. 1919. № 29. 9 III. S. 3.
“Znicz”. 1919. № 52. 27 V. S. 1.
“Znicz”. 1919. № 53. 29 V. S. 2.
“Dilo”. 1918. № 251. 3 XI. S. 2.
“Dilo”. 1918. № 255. 8 XI. S. 2.
“Dilo”. 1918. № 256. 10 XI. S. 2.
“Dilo”. 1918. № 257. 11 XI. S. 2.
“Dilo”. 1918. № 257. 10 XI. S. 2.
“Stanislavivskyi Holos”. 1918. № 1. 6 XI.
“Stanislavivskyi Holos”. 1918. № 4. 15 XI. S. 2.
“Stanislavivskyi Holos”. 1918. № 5. 19 XI. S. 2–3.
Deblessem A. Wspomnienia z prac i walk o polskość Stanisławowa. *Ze specjalnem podkreśleniem akcji P.O.W. z czasów 1918–1920*. Stanisławów, 1934. S. 25, 29–32, 36, 38. [in Polish].
Klimecki M. Lwów 1918–1919. Warszawa, 2011. [in Polish].
Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galię Wschodnią 1918–1919. Warszawa, 1999. S. 43–45, 49–51, 62, 112. [in Polish].
Komar Ż. Trzecie miasto Galicji. Stanisławów i jego architektura w okresie autonomii galicyjskiej. Kraków, 2008. [in Polish].
Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galię Wschodnią 1918–1919. Kraków, 1990. S. 208–209. [in Polish].
Krzyżanowski K., Kumaniecki W. Statystyka Polski. Kraków 1915, S. 19, 27, 38–39. [in Polish].

Księga pamiątkowa I. Gimnazjum Państw. im. Mieczysława Romanowskiego w Stanisławowie : wydana z okazji uroczystości jubileuszowych i zjazdu b. uczniów w dniach 21-go i 22-go września 1928 roku / red. W. Trusza, J. Zieliński, C. Chowaniec. Stanisławów, 1929. S. 93–96. [in Polish].

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. XIV : Województwo stanisławowskie. Warszawa, 1923. S. 16. [in Polish].

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. T. XI. Warszawa, 1890. S. 192. [in Polish].

Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym. Stanisławów, 1887. m

Wiszniewski S. Brzeżany i Kresy Południowo-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919. Lwów, 1935. S. 145–157. [in Polish].

Z krwawych dni Złoczowa 1919 r. Złoczów, 1921. [in Polish].

Zamorski K. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludność Galicji w latach 1857–1910 / red. H. Madurowicz-Urbańska. Kraków ; Warszawa, 1989. S. 86. [in Polish].

Adamowych S. Stanyславiv u chasy lykholit Velykoi viiny (1914–1918 rr.). Ivano-Frankivsk, 2013. (in Ukrainian).

Dyrektiva Polskoi Likvidatsiinoi Komisii v Krakovi sluzhbovtсам polskoi natsionalnosti, yaki perebuvaiut na terytorii Skhidnoi Halychyny, stosovno vykonannia nymy sluzhbovykh oboviakiv pid vladoiu ZUNR, [v:] O. Pavlyshyn. Polske naselennia Skhidnoi Halychyny pid vladoiu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. *Vistnyk Lvivskoho Universytetu. Serii istorichna*. 2005. Ch. 39–40. Dodatok No. 2. S. 249–250.

Korolko A., Rozumowych I. Kulturno-osvitne zhyttia ukrainskoi hromady m. Stanislavova v period ZUNR. *Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istorii. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny*. 2013. Ch. 676–677. S. 103–109. (in Ukrainian).

Lutskyi M. Dzherela do vyvchennia pravovoi systemy ZUNR. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho* / red. A. Lutskyi. Ivano-Frankivsk, 2015. S. 34. (in Ukrainian).

Pavlyshyn O. Yevhen Petrushevych (1986–1940). *Iliustrovanyi bihrafichnyi narys*. Lviv, 2013. S. 147, 153–154, 176. (in Ukrainian).

Pavlyshyn O. Polske naselennia Skhidnoi Halychyny pid vladoiu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. *Vistnyk Lvivskoho Universytetu. Serii istorichna* 2005. Ch. 39–40. S. 205, 208–209, 213–215, 217–218, 227, 240–243. (in Ukrainian).

Raikivskyi I., Zhernokleiev O. Stanyславiv pid avstriiskoiu vladoiu (kinets XVIII – pochatok XX st.). *Halychyna. Vseukrainskyi naukovi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. T. 18–19 / red. M. Kuhutiak. Ivano-Frankivsk, 2011. S. 11–25. (in Ukrainian).

Stanyславiv u chasy Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki / red. I. Monolatii. Ivano-Frankivsk, 2008. S. 21, 23–26, 28–30, 54, 60–62. (in Ukrainian).

Fedunkiv Z. Stanislaviv na davnikh mapakh ta planakh. Ivano-Frankivsk, 2014. S. 130–134. (in Ukrainian).

Chornenkyi R., Havrylyshyn P. Diialnist Komitetu opiky polskykh zhinok nad viiskovopolonenymy ta internovanymy osobamy u Kolomyi v period polsko-ukrainskoi viiny 1918–1919 rr. *Kolomyja, Pokucie i Huculszczyzna w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia* / red. A. A. Ostanek, A. Smoliński. Warszawa, 2017. S. 32–46. (in Ukrainian).

Chornenkyi R. Tabir dlia internovanykh osib u Kosachevi v Kolomyi v period polsko-ukrainskoi viiny 1918–1919 rr. *Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w II Rzeczypospolitej* / red. M. Kardas, A. A. Ostanek, P. Semków. Warszawa ; Stanisławów, 2016. S. 21–32.

УДК 330.341.1:001.89 (477.86)

**FORMATION PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC
AND TECHNICAL POTENTIAL IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION****Олег МАЛЯРЧУК**

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедри документознавства та інформаційної діяльності
вул. Оришака, 7, 77300, м. Калуш, Івано-Франківська обл., Україна
e-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com*

Оксана КОГУТ

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра філології та перекладу,
вул. Оришака, 7, 77300, м. Калуш, Івано-Франківська обл., Україна
e-mail: zagirya.ug@gmail.com
DOI gal.31.109-117*

У статті охарактеризовано процес становлення інженерно-технічної інтелігенції та відповідних організаційних структур (інфраструктури) на прикладі розвитку нафтогазовидобувної промисловості окремо взятої Івано-Франківської області західного регіону Української РСР. Основними в дослідженні стали традиційні принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності, репрезентативності й гуманізму. Мета статті – на основі аналізу наукової історичної літератури і архівних джерел охарактеризувати процес становлення науково-технічного потенціалу та його інфраструктури в Івано-Франківській області у ХХ столітті. Розкрито систему управління “науково-технічним прогресом” країни, республіки, області, яка базувалася на створенні відповідних організаційних структур з координації науково-дослідних робіт. Доведено, що вона вирізнялася із семи західних областей республіки своїм потужним науково-технічним потенціалом, який концентрувався в Івано-Франківському інституті нафти і газу. З розробки низки наукових проблем і зв'язків з виробництвом їй поступалася сусідня Львівська область на яку покладалася місія бути зразком у процесі “соціалістичних перетворень”. За період з кінця 40-х до середини 60-х років ХХ ст. в Івано-Франківській області сформувалася розгалужена мережа наукових установ і організацій, які склали основу науково-технічного потенціалу західного регіону УРСР. Різноманітні за функціональним призначенням і формами діяльності: проектно-конструкторські установи, проектно-технологічні організації, дослідні станції, наукові підрозділи і філії вищих навчальних закладів, які свою роботу спрямовували на розв'язання нагальних економічних проблем краю.

Ключові слова: *Івано-Франківська область, наукові установи, нафтогазова промисловість, інженерно-технічна інтелігенція, економіка.*

Three periods of development are defined in Ukrainian oil and gas (forestry, chemistry) sciences. These three periods are determined by the needs of industry, general level of science and technology, and first of all by the political situation in Ukraine. The first, initial level, in general is concerned with the formation of oil and gas, forestry and chemistry industries and with the specifics of the government action in the Austrian, and then – Polish state systems in the lands of Galicia. The Austro-Polish period was “quite profitable” for the work of Ukrainian (Russian, Rusyn or Carpatho-Russian) researchers. Nevertheless, the work was managed in the interests of the ruling states, and Ukrainian authors gained fame in the same way as Austrian or Polish researches from Vienna, Warsaw and Krakow during this and the next period. The second period was rather long, from 1939 to 1991, and was marked by setting up of many scientific institutions, schools and areas of focus. The characteristic feature of this period was the entry of Ukrainian oil and gas and other sciences into the Soviet (Russian) science. All main research centers that directed the avenues of research and used their main results were located in Moscow and Leningrad. The following Ukrainian scientists in oil field industry were the winners of the Lenin Prize: M. Balukhovskiy, S. Vorobiov, M. Horev, I. Litvinov, L. Palets, S. Cherpak. The State Prize of the Ukrainian SSR was awarded to O. Bohaiets, S. Vitryk, J. Holovatskyi, V. Hlushko, V. Demianchuk, G. Dolenko, L. Kuryliuk, Ya. Kulchytskyi and others. The third stage started with the establishment of Ukrainian national identity.

The following generalized publications have been issued during the period of Ukraine's independence: "Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. The Names of the glorious contemporaries"¹, "History of the gas industry of Ukraine in the memoirs of contemporaries"², "Ukraine: 20 years of independence"³, "Nafta i Gaz Podkarpackie"⁴ and others. The composite work "Ukrainian Oil and Gas Science. 1899–1999"⁵ briefly outlines the century-old history of Ukrainian oil and gas science and the main stages of its development, pays a tribute to the outstanding figures of the oil science of the past, and defines the perspective directions of its development in the future. The master of the oil and gas industry I. Diiak⁶, scientists R. Mysovych⁷, M. Stasiv⁸, O. Ovcharenko⁹ their publications outlines the process of formation and development of this branch in the 60's and 80's of the 20'th century.

The aim of the article is to characterize the process of formation of scientific and technical potential and its infrastructure in the Ivano-Frankivsk region in the 20th century based on the analysis of scientific historical literature and archival documents.

The object of our research is scientific and technical policy of the state (USSR (Ukrainian Soviet Socialist Republic), USSR (Union Of Soviet Socialist Republics)). The subject is the peculiarity of its realization in the Carpathian region and the creation of appropriate organizational, scientific and production structures.

In the aftermath of the war some affiliated institutions and departments of research institutes were set up in Stanislavskiy Region (from November 9, 1962 – in Ivano-Frankivsk region). Among them there are: Ukrainian department of commercial tests of the All-Union Institute of Drilling Equipment, Department of the All-Union Organization Research Institute, Management and Economics of the Oil and Gas Industry, the Central Association Research Laboratory "Ukrnafta", the affiliated institution of the All-Union Research and Design Institute of the Mineral-salt Production (in Leningrad), the Carpathian Affiliated Institution of Ukrainian Research Institute of Forestry and Forest amelioration named after Academician G. M. Vysotskyi Drawing-and-designing Technological Institute of the Ministry of Forestry and Wood Industry of the USSR (Ukrainian Soviet Socialist Republic), Regional State Agricultural Experimental Station and others. An important feature of the structure of the scientific and technical potential of Ivano-Frankivsk region was that the large majority of scientists worked on solving industrial problems and concentrated in the regional center.

The term "white collars" in the USSR (Union Of Soviet Socialist Republics) occurred in the 1930's and started to spread in the second half of the last century.

The abbreviation EMP (engineering manpower) was commonly used for technical documentation and documents of management and record keeping. Engineers and technicians were combined

¹ Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників / Швидченко, Л., Виноградова О., Сорока О. та ін. ; гол. ред. кол. Є. І. Крижанівський. Київ : ТОВ Світ Успіху, 2007. 328 с.

² Історія газової промисловості України у спогадах сучасників / Я. С. Марчук, Б. О. Клюк, В. І. Жук. Київ : Такі справи, 2008. 320 с.

³ Україна : 20 років незалежності / за ред. М. Б. Бучка, В. І. Кафарського, І. О. Андрухива, Й. М. Гаха. Івано-Франківськ ; Надвірна : ЗАТ Надвірнянська друкарня, 2011. 276 с.

⁴ Nafta I Gaz Podkarpackia. Нафта і газ Прикарпаття. Краків : Вид-во Інституту нафти і газу, 2004 ; Київ : Наукова думка, 2004. 570 с.

⁵ Українська нафтогазова наука. 1899–1999 / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. Львів : Вільна Україна, 1999. 80 с.

⁶ Патріарх нафтогазової промисловості. До 75-річчя Івана Васильовича Діяка. *Геолог України*. 2004. № 3. С. 90–93.

⁷ Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління "Долина нафтогаз". *З історії Долини* : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 168–223.

⁸ Стасів М. Ю. Нафта, газ і озокерит Прикарпаття. Київ : Державне видавництво технічної літератури УРСР, 1959. 68 с.

⁹ Овчаренко О. Нафтовидобування в Україні періоду кризи тоталітарної системи : історичний аспект промислової політики. *II Міжнародний конгрес українських істориків "Українська історична наука на сучасному етапі розвитку"*. Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Кам'янець-Подільський ; Київ ; Нью-Йорк ; Острого : Вид-во НаУОА, 2007. Т. 4. С. 402–407.

into one social group, comparing higher and vocational school or college education. There are many approaches to the classification of intellectuals, but the most common is the division according to their educational level. Working class intellectuals were divided into the specialists with higher and vocational school or college education, skilled worker, as well as research officers having degrees and academic titles. Thus, according to the classification of A. Sokolov, the Soviet intellectuals were divided into three subcultures: ethical-nihilistic (party classification); ethical, educational and ethical-political, which was in opposition to the regime¹⁰. The level of Party membership was low among the engineering manpower of the western region of the republic, especially among local population descents. However, many well-known representatives of the working class intellectuals succeed in life in the Party and state machinery of the USSR and the Ukrainian SSR.

The number of skilled workers who performed management operations and were engaged in brainwork was rapidly shrinking. There was no problem to get higher education at correspondence departments of the universities. Erudition, “political awareness”, as well as “necessary communications” were the key of getting job. Senior leadership positions – directors and their deputies, chief engineers and mechanics – hold the ranks having Party Membership Card and having permission of the district Party committee, while ambushed agreement of the KGB. Responsibility, the length of service, hard work and professional knowledge were the secondary factors. We should remember that the authorities trusted Ukrainians who married Russian women. The Masterminds encouraged interracial marriages as one of the components of the creation of the “Soviet Union community”.

Teachers, scientists, and artists have been traditionally referred to the ethics and educational intellectuals. However, “white collars” can be partly included to this group of the western region of the Ukrainian SSR. Officialization of the technical society (TS) contributed to the massive involvement of the engineering workers. Thus, the reports of the Ivano-Frankivsk Regional Party Committee indicate that 13 subject matter seminars were held with the leaders of the TS and non-governmental organizations of the working people in 1973. During 1973–1975 various conferences and meetings were held based on the introduction of new technology and advanced technology at enterprises. In 1974 election meetings in 600 organizations of the TS area were held, where they discussed various issues of their activities. Most engineering manpower worked based on their “individual creative plans”¹¹. Since before January 1, 1984, there were 61,900 members of the Ukrainian SSR united in 15 subject matter TS groups¹². “White collars” also belonged to ethic-political group. There were many people passive to the politics. Such an indifference to the authority was revealed in private conversations, certain statements against the global leadership of the Party, the spread of political jokes, the support of the forbidden Greek-Catholic Church and participants of the national liberation struggle who returned from the deportations. They privately or not followed folk customs and religious rites, brought up children according to their convictions, ignored the new Soviet rites. Almost every local family in the Ivano-Frankivsk region has been participants and supporters of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (Another monument in honors of Roman Shukhevych, the leader of the Ukrainian Insurgent Army), as well as engineering manpower and skilled workers. This made a certain different from other regions of the republic impression on ideological positions and formed the appropriate system of views, moral norms, life philosophy. There was a system of “double standards” – one for the family and a surrounding community, the other – for “authority and job”.

One of the characteristic features of a Soviet worker was the habit of doing everything based on the principle: “They pretend to pay us, and we pretend to work”.

The main criterion was to do the work in time, but not to perform in an honest manner and qualitatively. As a rule, membership of the Communist Party of the Soviet Union, “sponsorship”, family relations, forelock-tugging, specious nationalism and internationalism helped to get the official career. Engineering manpower was often anxious because of the possible reorganization of the

¹⁰ Соколов А. В. Формула интеллигентности. *Вопросы философии*. 2005. № 5. С. 58.

¹¹ Мальярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. 548 с.

¹² State Records of Ivano-Frankivsk region F. P–1. Op.1. Spr. 5002. P. 227.

management or the department to eliminate their posts. Appropriate ministries looked for the ways of improving the sector management and often reorganized their structure and reduced the number of managerial staff. These periodic reforms have fostered mocking questions used by the oilfield workers: “What word starts with “R” and never ends?” – “Reorganization”. However, these reforms did not end with firing from work. Employees were transferred from one job post to another, into another department, section, or created new services¹³.

The selection of specialists for leading positions of all levels was held under the control of the District Committee of the Party and KGB services. Therefore, while hiring for a work, the benefits were given to the arrivals and settled from other regions of the Ukrainian SSR and the USSR, especially the veterans, combatants, and the Party members. Only those persons (even without the necessary education) who were trusted by the KGB could work in the staff offices and in the managerial positions. When they chose the candidates for the office, they provided greater advantage to ideological and political ideas than to a specialist in a certain sphere. This is confirmed by the application forms made by the heads of departments. The Party Committee also made a characteristic, which was sent for the final decision after the approval with the district Party Committee.

The requirement to be a member of the CPSU was spread even to the heads of factory workshop, offices, departments of management, etc. In most cases, it did not lead to a decreasing in the level of professional management, but it was merely an obstacle for people to work, being fundamental in their moral and ideological beliefs, did not give to the temptation of place-hunting. Being a member of CPSU for many was not a result of the perception of communist ideology and morality, they had a desire to improve their welfare, because party members had an advantage in everything.

Graduates of the institutes, held at different positions, could not always easily work with its rules with qualifications and disclaimers. Some people easily continued to work without worrying for the problems, others tried to succeed in scientific or social work, while others needed to increase their professional level in routine work. Establishment of various research institutions promoted self-realization of creative personalities. Thus, the establishment of the Scientific Research Laboratory (SRL) in the oil and gas production department, which later founded “Ukrnafta” Central Research Laboratory in Ivano-Frankivsk, united individuals who were interested in studying the dynamics parameters of the reservoir management. They were not cross functional for oil fields, but were native only to the Carpathian region. Efforts in scientific research contributed to career development¹⁴.

The system of management of “scientific-and-technological advance” in the USSR and the USSR was based on the creation of appropriate organizational structures for the coordination of research work. This system was quite complex and in a bureaucratic manner it was multilevel. At the level of the highest authorities and administration in the republic, everything was carried out using vertical management: the certain committee in the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, the main economic planning administration and the Council for the promotion of “scientific-and-technological advance”, regional Congress of People’s Deputies, enterprises. At the level of scientific structures – the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR – scientific centers and scientific coordination councils in the regions – coordinators of scientific and technical programs among the leading research institutes – enterprises. Regional management of the scientific-and-technological advance as well as in the country was also carried out through the relevant sectoral structures: sectoral ministries and departments, research institutes and enterprises. The constituent system of the state-coordinated process was supported by the certain unions of regional scientific, engineering and technical societies – subject matter and community-based enterprises.

An important component of the state reforms in the later 1960’s was the scientific potential and its infrastructure. The scientific and technical potential covered human resources, material and technical resources, information system, organizational and managerial part. The stretch of research,

¹³ Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління “Долинанафтогаз”. *З історії Долини* : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 220.

¹⁴ Там само. С. 168–223.

design, design institutes and research departments of higher educational establishments introduced scientific knowledge, realized scientific and technical plans of the Party Soviet regime.

Taking into account the new scientific-and-technological tasks which need to be solved in the oil and gas industry of Subcarpathia, Siberia, Transcaucasia, Pre-Caspian, Tien-Shan-Pamir regions on the basis of the affiliated branch of Lviv Polytechnic Institute (according to the ordinance of the USSR № 919 from December 2, 1966) in Ivano-Frankivsk the Institute of Oil and Gas was set up, which was the only one in Ukraine to prepare specialists for the Ministry of Oil and Gas Industry of the USSR, Ministry of Geology of the USSR. It is the only one institute of higher education in Ukraine that prepared engineers for the oil and gas industry. In 1971 there were 7 thousand students on the five departments of the institute, including 4 thousand students in-person. Annually 600 engineering and technical workers were retraining¹⁵.

In Ivano-Frankivsk region as well as in the republic, there was a large-scale industrial and residential construction, so there was not enough systematic funding for the institute. At the end of the 1970's on the territory of the city of Ivano-Frankivsk and the region there were 14 design institutions that carried out work on the preparation of design estimates for housing and civil engineering, major repairs of the housing stock and objects of socio-cultural usage for various organizations and departments. These are branches of the institutes: "Dipromist", "Ukrremdorproekt", "Ukrkolhosp-roekt", "Ukrkomunremdorproekt", "Ukrzemproekt", a branch of the republican design and technological production association "Ukrsilhosptehsystema", the design department of the project institute "Ukrmedreproekt", the department of the project institute "Ukrkhoppoekt", the design-and-development department of the "Ukrgridreproekt" project institute, estimated departments of public catering and consumer services departments of the regional executive committee.

The named organizations compiled design estimates for various ministries and departments; they also developed the estimate documentation for the construction of agricultural facilities, residential buildings in villages and routes for various purposes.

Research works in the western regions of the USSR for the exploration of oil and oil-gas deposit, and also oil, gas and gas-condensate extraction were carried out by: the Institute of Geology and Geochemistry of Fossil Fuels in the Academy of Sciences of the USSR, the State Research and Design Institute of the Petroleum Industry of the Ministry of Oil Industry, the Ukrainian Scientific Research Institute of Natural Gas "Ukrgazprom". The largest scientific potential has been concentrated in the Ivano-Frankivsk Institute of Oil and Gas. In 1980, out of 422 faculty staff, there were 180 scientific degrees of Ph. D., scholars of associate professors, and 11 were doctors of sciences and professors. 500 full-time employees worked in the research sector. During 4 years of the 10'th five-year plan, the Institute has made research works worth 8.6 million rubles, and 5 million rubles for enterprises of the oil and gas industry¹⁶. The Institute of Oil and Gas trained specialists from 14 specialties of the oil and gas industry. In 15 years, the Institute has trained 9519 engineers in a stationary form of education. In addition, he continued to improve the skills of engineers and technicians¹⁷.

In the early 1970's 60195 specialists worked in the "national economy" of Ivano-Frankivsk Oblast, including 22773 people with higher education, or 37,8%, and 37422 people with an advanced education, or 62,2%. Over the past five years, the number of specialists in the leading industries of the region has significantly increased. In particular, in industry and transport the number of employees with higher education increased by 100%, in agriculture – 70,6%, in trade – 70%, in construction – 21,3%. However, this was obviously not enough. Thus, among headmen of shops, changes, practitioners there were 3369 people, or 30,3%. At the same time 2400 specialists with higher and secondary education worked in the workplace "in specialty". The greatest number of practitioners was among the leaders and specialists of the light industry – 27,6%, food industry – 22,3%¹⁸. In 1973 the number of specialists with higher and secondary specialized education that were engaged in the industry was 14,3 thousand people, including 4,5 thousand people with higher education, and 9,8

¹⁵ State Records of Ivano-Frankivsk region. F. P-1. Op. 1. Spr. 3611. P. 140.

¹⁶ Ibid. Spr. 4617. P. 68.

¹⁷ Ibid. Spr. 4910. P. 6.

¹⁸ Ibid. Spr. 4241. P. 2-3.

thousand with the advanced education. For every thousand workers and employees in 1970 there were 27 people with higher education, in 1973 this number was equal to 37 people¹⁹.

Due to the lack of specialists with higher and advanced education, engineering and technical positions were often held by persons without technical education, but who had experience in practical work ("practice"), as well as those who held responsible positions in the Party-Soviet system. It was considered that the middle and first-line management positions can be held by persons without special education. The main criterion was the ability to work with people and "political literacy". This has made it possible to improve the qualitative and quantitative representation of the specialists in some way.

The Communist Party showed great consideration for political work at the place of production, since it was believed that success is determined by the ideological and educational work in the team. From the individual shop party units at the initial stage of the formation organizations grew into a large group of communists with a Party Committee headed by the secretary. The secretary of the Party Committee, who does not hold a production position, was a highly paid worker in the management. His salary was at least 80% of the salary of the head of the department, and granting a diploma of engineer, he became the first contender for the post of Chief Engineer or Head of Administration. The prospect stimulated the secretaries of Party Committees for career growth.

Admission to the Communist Party was supervised. The proposal to join the CPSU was received by those who had a "clean" biography that means that their relatives do not have hostile attitude to the Soviet authority. The party regulated its social structure, adhering to a certain ratio of workers, the collective peasantry and those who were attributed to the intellectuals. The party organization kept an eye on the "battle reserve" and the Komsomol as "assistant". As a party organization, the Komsomol organization was headed by a secretary released from production issues, whose salary was relatively high.

In the educational work the share of responsibilities relied on the so-called women's councils (or "female councils") that were public bodies for the protection of women's rights in the workplace. The head was elected by the female workers, with the approval of the Party Committee and the leadership. Official duties as well as responsibilities of the head of the women's council often fell on the personnel department workers. The worker elected as the head of the women's council became the "first lady" of the enterprise.

Trade union organization whose member was obliged to be everyone played a great role in the life of workers. The "School of Communism" was considered the communist ideology of the trade union. Trade union committee headed by a chairman managed the trade union life. Chairman's candidacy, recommended by the leadership and the party organization, was chosen by the delegates of the trade union conference. All the governing bodies worked closely together and were dependent on their actions. The fate of the trade union chairman after the re-election was determined by the leadership and the Party Committee. The trade union conference formally adopted a collective contract, which specified the obligations of employees towards the administration and vice versa. These obligations have stayed within labor legislation, and also took into account the normative documents of the relevant ministries, which regulated the payment of labor, working conditions, leisure, etc.

The trade union formally intervened in production problems through the so-called permanent production meetings, and later through the council of labor collective. All these measures should have helped to attract the personnel to solve public, technological, and management issues of the enterprises. As noted by R. Mysovych, the corresponding member of the Ukrainian Oil and Gas Academy, former employee of the State Oil and Gas Enterprise "Dolynanaftogas": "However, the suggestions and recommendations of these public "management" units did not have and could have neither novelty nor creative features. They, in the best case, confirmed the need of measures developed and recommended by management production services... The next step in demonstrating the involvement of workers in the search for production reserves in the oil industry was to form a council of the labor collective, which was structurally somewhat more sophisticated than the previous one, but the working methods were the same. The truth is that the chairman of the labor collective council received

¹⁹ State Records of Ivano-Frankivsk region. F. P-1. Op. 1. Spr. 4241. P. 108-109.

formal authority to sign the production reference letter of the person proposed by the party committee to the position of director of administration”²⁰.

According to estimates by the party ideologists, the most urgent task of trade unions was to organize a comprehensive socialist competition, various forms of patriotic undertakings. All these measures had to demonstrate the full-throated citizens' support of the decisions made by the congresses of the CPSU and plenums, and to provide the development of Soviet patriotism. The leadership and party organizations have constantly initiated the introduction of new improved forms of competitions. For this purpose a Laboratory of Scientific Labor Organization was created at the Oil and gas production department. The specially developed standard of the enterprise defined the criteria and methods of assessment the creative contribution of engineering and technical workers and employees in the enterprise development. The corporate standard developed under the name “Professional passport of a specialist” was introduced into the production life of the the Oil and gas production department collective “Dolyna-Neftegaz” in 1977. With the adoption of a specialist's passport, the work of engineers and technicians in determining the winner of social competitions was assessed by the sum of points drawn from the eight criteria defined by the passport: the increase in qualifications and in the ideological and political level, the propaganda of the Marxism-Leninism ideas, scientific and technical and economic knowledge, etc. It should be noted that the implementation of a specialist's creative passport nevertheless encouraged many workers to pursue economic and technological research, some of which subsequently used the collected material for writing dissertations²¹.

On the orders of the regional committees and the party's district committees every year engineering and technical workers, employees, workers, students, schoolchildren were involved into agricultural work on the kolkhoz truck farms. They took flax, mowed the grass, plucked the garden, mowed up straw, cut the cabbage, picked up potatoes and dug up beets. Often people were not adapted for agricultural work. Besides, the chefs were actively involved in the construction of livestock farms, production facilities.

Compared with the period in 1975 the volume of research work in the republic went up 1,8 times. In 1982 it amounted in 242,5 million rubles, also including 225,8 million rubles “on the subject of the economy”. If during the years of the tenth five-year plan 15,7 thousand works were implemented and the economic effect was 1,63 billion rubles, then only in the two years of the eleventh 6,6 thousand works were implemented with an economic effect of 900 million rubles²². The development and exploitation of fundamentally new machines and equipment, technological processes was abruptly slowed down in the late 80's of the twentieth century. A separate scientific study requires the participation of engineering and technical workers in the western region in the revival of national-religious life in the latter half of the 1980's. As at November 1989, the People's Movement of Ukraine for reconstruction was institutionalized in all regions of the USSR. According to the regional party committee, the total number was about 77 thousand people. The bulk of them were engineers and technicians (22,3%), creative community (14,9%), teachers (13,4%), academics (4,3%), and middle managers (3,6%). At the same time, 60% was accounted for the western regions, 25% for the central, 12% for the southern and only 6% for the eastern²³.

Thus, in the western region of the Ukrainian SSR in the second half of the twentieth century the scientific and technical potential was created, which solved the topical issues of economic development. Scientific institutions were mainly engaged in the implementation of industrial and technical developments to improve the production capacity of industrial facilities without sufficient prediction of the final results impact on the environment. In the 60's and 80's of the twentieth century scientists, engineers, employees, workers made a significant contribution to progress in science and technology. Powerful scientific potential has been concentrated in polytechnic institutes, research and

²⁰ Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління “Долина нафтогаз”. З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 183–184.

²¹ Там само. С. 187.

²² State central records of the highest bodies of the state power of Ukraine. F. 1. Op. 24. Spr. 2550. 70 p.

²³ Малярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. 170 с.

drawing-and-designing institutions. The leading position was deservedly taken by the higher technical educational institution, the Ivano-Frankivsk Institute of Oil and Gas, which carried out extensive scientific research and training of future specialists. At the same time, the ratio of scientific investigation that was carried out on the basis of agreements with industrial enterprises and various organizations increased annually. The Institute of Oil and Gas has become the center of technical science both in the region and in Ukraine. The development of the economic complex in the western regions required further technical modernization, development and implementation of new technologies in production, scientific organization of labor and management.

Oleh MALYARCHUK

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Records Management and Information Activities,
7 Oryshchaka St., 77300, Kalush, Ivano-Frankivsk region, Ukraine
e-mail: oleg.malyarchuk@gmail.com*

Oksana KOHUT

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Philology and Translation,
7 Oryshchaka St., 77300, Kalush, Ivano-Frankivsk region, Ukraine
e-mail: zagirya.ug@gmail.com*

Summary

The article deals with the process of establishment of engineering and technical clerisy and the corresponding organizational structures (infrastructures) on the example of the development of the oil and gas industry in Ivano-Frankivsk region – the Western region of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The main points of the research are the traditional principles of historicism, objectivity, systematicity, comprehensiveness, representationism and humanism. The purpose of the article is to describe the process of forming the scientific and technical potential and its infrastructure in Ivano-Frankivsk region in the twentieth century which is based on the analysis of scientific and historical literature and archive sources. The system of «scientific and technical progress» management of the country, the republic and the region has been revealed, which is based on the establishment of appropriate organizational structures for the coordination of research works. It has been proved that the clerisy differs from seven western regions of the Republic in his powerful scientific and technical potential, which was concentrated in Ivano-Frankivsk Institute of oil and gas. Ivano-Frankivsk region is behind the neighboring Lviv region in the development of a number of scientific problems and production communications; it has been thought to be a sample in the process of the «socialist transformations». During the period from the late 40's to the mid 60's of the twentieth century an extensive network of scientific institutions and organizations in Ivano-Frankivsk region has been established that constituted the basis for the scientific and technical potential of the Western region of the USSR. The design and engineering agencies, design and technological organizations, research stations, research units and branches of higher educational institutions are various in the functional use and forms of activity, that have directed their work at solving the urgent economic problems of the region.

Keywords: *Ivano-Frankivsk region, scientific institutions, the oil and gas industry, engineering and technical clerisy, economy.*

REFERENCES

- Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. The names of glorious contemporaries / Shvydchenko L., Vynohradova O., Soroka O., etc ; head of edit. board Y. I. Kryzhanivskiy Kyiv : LLC Svit Uspikhu, 2007. 328 p. (in Ukrainian).
- Maliarchuk O. The socioeconomic processes in the Western region of the USSR (1964–1991). Ivano-Frankivsk : Symfonia Forte, 2015. 548 p. (in Ukrainian).
- Mysiovyeh R. The establishment of the oil and gas management of “Dolunanaftogas”. *From the history of Dolyna* : collection of historical and regional articles. Dolyna, 2012. Vol. V. P. 168–223. (in Ukrainian).
- Nafta i Gaz Podkarpacia. Oil and gas of the Precarpathian region. Krakiv : Publishing house of Oil and Gas Institute, 2004 ; Kyiv : Naukova dumka, 2004. 570 p. (in Ukrainian).
- Ovcharenko O. The oil and gas extraction in Ukraine during the crisis of the totalitarian system: the historical aspect of the industrial policy. *II International Congress of Ukrainian historians “The Ukrainian*

History at the modern phase of development. Kamianets-Podilskyi, September 17–18, 2003. Kamianets-Podilskyi ; Kyiv ; New York ; Ostroh : NaUOA Publishing House, 2007. Vol. 4. P. 402–407. (in Ukrainian).

Sokolov A. V. The formula of intellectuality. *Philosophy issues.* 2005. № 5. P. 58. (in Russian).

State central records of the highest bodies of the state power of Ukraine. F. 1. Op. 24. Spr. 2550.

State Records of Ivano-Frankivsk region F. P-1. Op. 1. Spr. 5002. Spr. 3611. Spr. 4617. Spr. 4910. Spr. 4241.

Stasiv M. Oil, gas and ozocerite of the Precarpathian region. Kyiv : State Publishing House of technical literature of USSR, 1959. 68 p. (in Ukrainian).

The History of gas industry of Ukraine in the memories of contemporaries / Y. S. Marchuk, B. O. Klyuk, V. I. Zhuk. Kyiv : Taki Spravy, 2008. 320 p. (in Ukrainian).

The patriarch of oil and gas industry. The 75-year anniversary of Ivan Vasylyovych Diiak. *The Ukrainian Geologist.* 2004. № 3. P. 90–93. (in Ukrainian).

Ukraine: 20 years of independence / edit. by M. B. Buchko, V. I. Kafarskyi, I. O. Andrukhiv, Y. M. Hakh. Ivano-Frankivsk ; Nadvirna : closed joint-stock company Nadvirnianska drukarnia, 2011. 276 p. (in Ukrainian).

Ukrainian oil and gas science. 1899–1999 / H. Y. Boiko, M. M. Bratychak, H. D. Dosyn, V. V. Koldiy, S. S. Kruhlov and others. Lviv : Vilna Ukraina, 1999. 80 p. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 10 2018 р.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 069 (477.8) “1944/1964”

ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ПРИКАРПАТТЯ В УМОВАХ
РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ (1944–1964 рр.)

Олег ОЛЕКСИШИН

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра суспільних наук,
вул. Карпатська, 15, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: oleoleif@ukr.net
DOI gal.31.118-125

У статті на основі різноманітних джерел досліджуються політика та дії партійно-адміністративних владних структур стосовно музейних установ Прикарпаття у повоєнну добу. Висвітлено зміст діяльності музеїв, їх матеріально-фінансове становище та кадрове забезпечення в руслі процесів радянзації західного регіону України. Автор також розглянув динаміку розвитку музейної мережі на теренах Станіславської (пізніше Івано-Франківської) області.

Ключові слова: музей, радянська політика, ідеологія, музейні фонди, кадрова політика, Прикарпаття.

Музейна мережа закладів Прикарпаття, як скарбниця матеріальних та духовних цінностей не одного покоління місцевих мешканців, є важливим інструментом формування історичної пам'яті та культурної ідентичності жителів краю. Тож не дивно, що процес дослідження різних аспектів становлення і розвитку музейної справи в Україні продовжує перебувати в полі зору науковців на сучасному етапі. Чимало драматичних історичних подій на українських землях в ХХ ст. спричинили значні і непоправні втрати у вітчизняній культурній спадщині, у тому числі внаслідок знищення і пограбування музейних фондів, бібліотек та архівів. З огляду на це надзвичайно важливо всебічно та об'єктивно вивчити історичні перипетії музейного будівництва в окремих регіонах України, зокрема й на Прикарпатті.

Метою статті є спроба на основі опрацювання та узагальнення архівних джерел, наукової літератури і матеріалів місцевої періодичної преси проаналізувати особливості функціонування музеїв Прикарпаття, їх кадрове забезпечення та матеріально-фінансовий стан, простежити динаміку розвитку місцевої музейної мережі в змісті політики радянської західного регіону УРСР.

В новітні часи у вітчизняній історичній науці з'явилося чимало публікацій, в яких автори вже з неупереджених позицій намагалися вивчати діяльність культосвітніх установ України в умовах радянської політичної системи другої половини ХХ ст. Серед них проблемам функціонування музейних закладів УРСР присвячені праці О. Крук¹, Т. Марусик², А. Якубець³. Фрагментарно окремі історичні аспекти розвитку музейної справи на Прикарпатті знайшли своє відображення у дослідженнях М. Паньківа⁴, І. Чмелик⁵, В. Мельника⁶. Зважаючи на те, що віт-

¹ Крук О. І. Розвиток музейної справи в Україні (кінець 1950-х – 1980-ті рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2000. 20 с.

² Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). Чернівці : Вид-во “Рута” ЧНУ, 2002. 463 с.

³ Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). *Науковий вісник Національного музею історії України* : зб. наук. пр. : у двох частинах. Вип. 1. Част. 1 / відп. ред. Б. К. Патриляк. Київ : Національний музей історії України, 2016. С. 160–165.

⁴ Паньків М. Намітки з історії Івано-Франківського краєзнавчого музею. *Наукові записки Краєзнавчого музею*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2001. Вип. 5–6. С. 223–231.

⁵ Чмелик І. Музеї Прикарпаття та їх роль у навчально-виховній та науковій діяльності студентської молоді. *Гірська школа Українських Карпат* : наук.-метод. журн. Івано-Франківськ : ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника”. 2015. № 12–13. С. 276–280.

чизняні музеї продовжують залишатися одним із основних джерел систематизації та збереження культурної спадщини, а також існують ще чимало невивчених до кінця сторінок їх минулого, існує потреба комплексного дослідження даної проблематики.

Після встановлення у 1939 р. радянської влади на західноукраїнських землях процес музейного будівництва на них відбувався в суперечливих умовах і кардинально відрізнявся від попередньої історичної доби. Першочергові зміни, які зачепили культурне життя загалом, були покликані адаптувати місцеві музейні заклади до радянських зразків функціонування. Вже 25 жовтня 1939 р. у доповідній записці “Про реорганізацію музеїв західних областей України”, адресованій секретареві ЦК КП(б)У М. Бурмистренкові представниками ЦК КП(б)У, були запропоновані відповідні заходи щодо реформування. Цей процес на державному рівні невдовзі було регламентовано постановою РНК УРСР “Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України” від 8 травня 1940 р.⁷

На початковому етапі радянізації західних областей України в 1939–1941 роках на Станіславщині було відкрито: Державний обласний історико-краєзнавчий музей у Станіславі, Державний міський краєзнавчий музей у Коломиї і Державний міський краєзнавчий музей у Рогатині⁸. Та подальші кроки щодо перебудови діяльності музеїв Західної України за новими радянськими зразками були тимчасово призупинені радянсько-німецькою війною. Варто зазначити, що під час окупації Прикарпаття гітлерівським режимом музейна діяльність в краї практично призупиняється, відбувається закриття у 1942 р. відповідних закладів у містах Станіславі та Коломиї.

Подальша політика радянізації західноукраїнських земель у повоєнні роки була спрямована на остаточну інтеграцію регіону в загальносоюзну політичну, соціально-економічну та культурну системи. Музеям, як і усім культосвітнім та мистецьким закладам СРСР, відводилася роль ідеологічних інструментів у реалізації намічених комуністичним режимом завдань. Слід зауважити, що вже на початку 1945 р. республіканський Музейно-краєзнавчий відділ було виведено зі структури Наркомату освіти УРСР і підпорядковано новоствореному Комітету у справах культурно-просвітницьких установ при РНК УРСР⁹. При цьому управління музеями перебувало під тотальним контролем не лише виконавчих, а й партійних органів влади. На ідеологічному рівні діяльність музейників регламентувалася партійними програмними документами та постановами, рішеннями всесоюзних та республіканських з’їздів тощо. Адміністративний диктат партії здійснювався на рівні обласних, міських, районних партійних комітетів, а також на рівні первинних парторганізацій музеїв. Відтак заклади культури на місцях мали стати гвинтиками великої радянської пропагандистської машини.

Відновлення діяльності прикарпатських музеїв після звільнення краю від німецької окупації відбувалося у складних умовах, спричинених різними факторами і проблемами. Насамперед існувала нагальна потреба у зборі, впорядкуванні та наповненні музейних фондів, адже у порівнянні з довоєнним періодом вони значно збідніли. Ще у перші дні радянсько-німецької війни зі сховищ Станіславського історико-краєзнавчого музею, який відновив свою роботу в 1944 р., було безслідно вивезено вглиб СРСР найцінніші експонати відділів народного мистецтва, нумізматики та архіву, а ще частину музейної колекції було розграбовано пізніше¹⁰. Тож експозиції доводилося заново збирати та оформлювати, що нерідко викликало труднощі

⁶ Мельник В. Іконопис і скульптура бароко в новій виставці Івано-Франківського художнього музею. *Артанія*. Альманах. Київ : Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. Кн. 2. С. 70–73.

⁷ Лавнічек М. Р. Політика радянської влади щодо музейних закладів західних областей України в 1939–1941 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. № 13. С. 123.

⁸ Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр. : зб. док. : у 2 т. / голов. ред. О. В. Килимник. Київ : Держполітвидав УРСР, 1959. Т. I : 1917 – червень 1941 рр. С. 815.

⁹ Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). *Науковий вісник Національного музею історії України* : зб. наук. пр. : у двох частинах. Вип. 1. Част. 1 / відп. ред. Б. К. Патріляк. Київ : Національний музей історії України, 2016. С. 161.

¹⁰ Наукові записки Краєзнавчого музею. Івано-Франківськ : Світ, 1993. Вип. 1. С. 3.

через відсутність спеціалістів відповідного профілю. Для прикладу, у фондах зберігалося близько 1,5 тис. археологічних експонатів, але ці матеріали просто не було кому фахово упорядкувати, щоб надалі представити цікаві колекції для загального огляду відвідувачам¹¹.

Водночас повернення радянської системи управління в регіоні не гарантувало збереження музейних артефактів, уцілілих у часи воєнного лихоліття. При музеях створювалися спецфонди, куди спецкомісії відбирали так звані “політично-шкідливі твори”. З колекцій вилучалися насамперед ідейно ворожі для сталінського режиму експонати, які ілюстрували боротьбу українців за свою незалежність та культові предмети.

У цьому контексті одними із перших на Прикарпатті каральну політику влади відчували на собі працівники Коломийського державного музею народного мистецтва Гуцульщини, створеного 25 лютого 1945 р. на базі довоєнного міського краєзнавчого музею. Невдовзі після організації закладу владні органи офіційно конфіскували сфрагістичну колекцію (близько 500 раритетних печаток та штампів часів національно-визвольних змагань ЗУНР), унікальну бібліотечну збірку (кілька тисяч рідкісних стародруків), а також колекцію зброї та інших історичних документів, визначених як “непрофільні і політично-шкідливі експонати”. І лише зусиллями директора установи Володимира Кобринського та музейних працівників вдалося врятувати від втрати чимало інших експонатів¹².

Подібні спустошення фондів коломийського музею продовжувалися і в подальшому. Наприклад, в 1947 р. спецкомісія у ході перевірки вилучила з його сховищ 780 екземплярів “застарілої, націоналістичної та іншої ворожої літератури”¹³. З іншого боку, вже наступного року на одному із засідань виконкому Коломийської міськради місцевих музейників несправедливо звинувачують у незадовільній роботі по зборі творів народного мистецтва Гуцульщини¹⁴.

Не оминув численних фактів партійного втручання у свої фондові колекції і Станславський обласний краєзнавчий музей. В результаті методичних акцій другої половини 1940-х – початку 1950-х років зі знищення “ідеологічно-шкідливих” творів мистецтва в установі було втрачено колекцію європейського малярства і графіки, зібрану раніше у Відні, Парижі, Кракові, колекцію мальованих на склі ікон, гуцульської релігійної кераміки, дерев’яних розп’ять¹⁵, а також нумізматику доби УНР і військові відзнаки УГА¹⁶.

Як вже зазначалося вище, в умовах радянської дійсності на музейні заклади покладалася місія з пропаганди комуністичної ідеології серед якомога ширших прошарків населення. У травні 1949 р. в УРСР пройшла широка перевірка роботи музеїв з метою вивчення і узагальнення кращого досвіду їх роботи. За її результатами з’являються постанови ЦК КП(б)У від 7 вересня 1949 р. “Про стан і заходи поліпшення роботи музеїв” та Ради Міністрів УРСР від 20 лютого 1950 р. “Про заходи по впорядкуванню мережі і профілів державних музеїв Української РСР та поліпшенню їх діяльності”. У цих документах лунали заклики на адресу партійних і радянських органів “покінчити з недооцінкою музейної справи, рішуче підвищити ідейний рівень роботи всіх музейних закладів, наблизити їх роботу до практичних завдань соціалістичного будівництва, щоб вони могли активно впливати на світорозуміння трудящих, сприяти формуванню в них комуністичного світогляду, виховувати в народі високі почуття радянського патріотизму”¹⁷.

¹¹ Яненко А. Музеї Західної України і перспективи археологічних досліджень регіону в 1945–1946 рр. (за матеріалами архіву М. Рудинського). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2013. Вип. 17. С. 297.

¹² Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Історична довідка. URL: <http://hutsul.museum/museum/history/overview>.

¹³ Звіти, довідки, інформації в ЦК КП(б)У за період 14.01.1947–06-01.1948. *ДАІФО*. (Держ. архів Івано-Франківської обл.). Ф. 1–П. Оп. 1. Спр. 592. Арк.135–136.

¹⁴ Протоколи засідань виконкому Коломийської міськради (1948 р.). *ДАІФО*. Ф. Р–2019. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 68.

¹⁵ Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини в експозиції Івано-Франківського художнього музею : путівник-каталог. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. С. 8–9.

¹⁶ Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. С. 117.

¹⁷ Кошарний І. У сузір’ї соціалістичної культури (1939–1958). Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1975. С. 168.

Зважаючи на це, в музейній діяльності повоєнних років спостерігалася жорстка регламентація тематики та змісту експозицій. У першу чергу вважалося за доцільне робити акценти на ідеях класової боротьби та дружби народів, на перевагах радянської системи, викритті “пережитків українського буржуазного націоналізму”. Тематико-експозиційні плани стаціонарних та тимчасових виставок у музейних установах, а також самі виставки згідно “Положення про республіканський, обласний і районний краєзнавчий музей” вимагали попереднього розгляду і затвердження у відповідних відділах культурно-освітньої роботи на місцях¹⁸.

Періодично на професійній діяльності працівників сфери культури у добу пізнього сталінізму негативно позначалися різного роду викривальні ідеологічні кампанії партійних органів. Розгорнута кампанія, розпочавшись з критики окремо взятої сфери чи проблеми, плавно перетворювалась у широку ідеологічну боротьбу проти культурної інтелігенції загалом, спрямовуючи своє вістря на пошук помилок у роботі практично усіх закладів та спілок. Для прикладу, “ідейні помилки” знайшлися в роботі музейних установ Прикарпаття у ході чергового переслідування української культури після публікації редакційної статті “Правди” під назвою “Проти ідеологічних перекирвань в літературі” від 2 липня 1951 р. Партійні органи разом з обласною пресою звинуватили дирекцію Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини в демонстрації мистецтва без політики, поза класовою боротьбою, наголошуючи, що “експозиція в закладі така, що проти неї не виступили б ні Петлюра, ні Бандера”¹⁹.

За короткий час 13 вересня 1951 р. на сторінках тієї ж “Правди” з’являється публікація М. Одинця “Що пропагують львівські музеї?”, яка ще більше погіршує становище працівників галузі. Після появи статті музейними установами України прокотилася хвиля перевірок місцевих партійних органів. Виконком Станіславської обласної ради відзначав, що Обласний відділ в справах культосвітніх установ і Обласний відділ мистецтв незадовільно керують науково-дослідною, експозиційною і культосвітньою роботою музеїв²⁰.

Керівництву Станіславського обласного краєзнавчого музею закидали, що відділ історії дореволюційного періоду недостатньо висвітлює минуле краю, соціально-економічний, політичний і культурний рівень розвитку населення, не розкриває боротьбу українського народу за возз’єднання з братнім російським народом. Зазначалося також, що експозиція відділу історії радянського народу в основному побудована на загальних історичних матеріалах і слабо відображає історію місцевого краю, у фондах недостатньо матеріалів про видатних людей області, передовиків промисловості та сільського господарства. Окрім того, критичні зауваження з боку чиновників за відсутність науково-дослідної роботи, слабке відображення соціалістичних перетворень на селі та впливу російських письменників на творчість Василя Стефаника і Марка Черемшини звучали на адресу відповідних літературно-меморіальних музеїв у Русові та Снятині²¹.

Організація культурно-масової роботи на західноукраїнських землях як у довоєнні, так і повоєнні роки вимагала з боку органів радянської влади прискіпливої уваги до кадрової політики у культосвітній галузі. На відміну від виконавчих органів влади, які займалися переважно організаційно-господарськими питаннями, кадрові призначення були сферою повноважень партійних структур. Відповідно до ухваленого в 1949 р. “Типового Положення про республіканський, обласний і районний краєзнавчий музей” директора, заступника директора з наукової частини, вченого секретаря музею призначав і звільняв Комітет в справах культосвітніх установ УРСР. У реальному житті ці кандидатури, як правило, погоджувались з партійними

¹⁸ Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). *Науковий вісник Національного музею історії України* : зб. наук. пр. : у двох частинах. Вип. 1. Част. 1 / відп. ред. Б. К. Патриляк. Київ : Національний музей історії України, 2016. С. 163.

¹⁹ Стенограма засідання активу робітників народної освіти Станіславської області 22 серпня 1951 р. *ДАІФО*. Ф. Р–295. Оп. 5. Спр. 856. Арк. 38.

²⁰ Протокол засідання виконкому Станіславської обласної Ради депутатів трудящих № 35 від 20 листопада 1951 року. *ДАІФО*. Ф. Р–295. Оп. 6. Спр. 237. Арк. 122.

²¹ *Ibid.*

комітетами ЦК, обкомів або райкомів партії²². У несприятливих для сталінського режиму умовах радянської регіону головною метою партійних структур у підборі кадрів для місцевих установ та організацій, у тому числі й музейних закладів, було насамперед формування колективів з відданих і лояльних до комуністичної ідеології людей. При цьому часто на задній план відходив фаховий рівень спеціалістів та їхнє пряме виконання професійних обов'язків. Поширеною практикою стало залучення фахівців музейної справи до участі у суспільно-громадській діяльності, яка включала у себе агітаційну роботу на виборчих дільницях, виступи з лекціями на підприємствах тощо.

Неугодні системі та національно свідомі кадри новими властями усіляко переслідувалися. Як свідчать документи, вже невдовзі після відкриття роботи Станіславського краєзнавчого музею у травні 1940 р. було заарештовано його організатора і першого директора Корнія Купченка. Йому, колишньому сотнику УГА і члену ОУН, червона репресивна машина інкримінувала участь в антирадянській діяльності та засудила до 8 років виправно-трудоих таборів, де він у 1943 р. й помер²³.

Свою порцію партійної критики вже у повоєнний період отримав заступник директора з наукової роботи обласного музею у Станіславі, поважний прикарпатський науковець, професор Микита Думка. Серед іншого партпаратників непокоїла його позиція, згідно якої наукова діяльність повинна знаходитися поза політикою, і що цю доктрину він відкрито застосовував у своїй практичній роботі з підлеглими²⁴.

У різний час об'єктом численних переслідувань та цькувань з боку каральних органів, чиновницької партноменклатури та партійної преси був ідейний натхненник і керівник Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини Володимир Кобринський. Основними закидами на адресу давнього і шанованого серед краян збирача та хранителя місцевої культурної спадщини стали звинувачення у поширенні в закладі під прапором “безпартійності і безкласовості” ідеології українського буржуазного націоналізму²⁵.

Смерть Й. Сталіна та започаткування політики “десталінізації” після рішень XX з'їзду КПРС викликали своєрідну лібералізацію багатьох сфер суспільного життя. Зміни, які відбувалися на державному рівні, породжували в середовищі культосвітніх працівників сподівання на деідеологізацію їхньої діяльності та вирішення інших застарілих проблем. Саме в другій половині 1950-х років спостерігаються спроби вирішення окремих нагальних питань музейного будівництва в ділянках матеріального та кадрового забезпечення. Також була започаткована ініціатива з надання певної самостійності установ галузі щодо вибору профілю діяльності.

Проте вже на початку 1960-х років у багатьох сферах, включно з культурною, спостерігаються негативні тенденції, і відбувається відхід до попередніх позицій. Серед іншого офіційними документами органів влади різних рівнів закріплюється залишковий принцип фінансування закладів культури. Постанови Президії ЦК КПРС від 30 серпня 1962 р. і Ради Міністрів СРСР від 10 грудня 1962 р. зобов'язували керівництво Міністерства культури СРСР впорядкувати мережу музеїв та скоротити витрати на їх утримання, а також більш економно витрачати кошти, виділені на проведення культурно-масової роботи²⁶.

У цей час недостатнє фінансування музеїв на місцях доповнювалося черговим посиленням ідеологічної складової в їх діяльності. Музейним працівникам знову з різних приводів не припиняли нагадувати, що вони насамперед є бійцями “ідеологічного фронту”. Наприклад, в

²² Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). *Науковий вісник Національного музею історії України* : зб. наук. пр. : у двох частинах. Вип. 1. Част. 1 / відп. ред. Б. К. Патриляк. Київ : Національний музей історії України, 2016. С. 162.

²³ Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Кн. 1 / упоряд. Л. Вардзарук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2004. С. 962.

²⁴ Стенограма собрания областного партактива. 23–24 мая 1946 г. *ДАІФО*. Ф. 1–П. Оп. 1. Спр. 385. Арк. 139–140.

²⁵ Солодченко Я. Що пропагує Коломийський музей “Гуцульщина”? *Прикарпатська правда*. 1951. 25 липня. С. 2.

²⁶ Указы Министерства культуры СССР за 1962 г. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5116. Оп. 10. Спр. 224. Арк. 31.

рамках розгортання на Прикарпатті науково-атеїстичної пропаганди кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. при Станіславському обласному краєзнавчому музеї було організовано пересувний “Клуб атеїста”. У 1963 р. він здійснив 32 виїзди у віддалені села Богородчанського, Косівського, Коломийського та інших районів області. Клуб систематично організовував лекції, виставки, демонстрацію відповідних кінофільмів. Лише протягом 1963–1964 рр. ним було проведено більше 125 лекцій та 79 кіносеансів, під час яких демонструвалися науково-популярні фільми на атеїстичну тематику “Апостоли без маски”, “Липка павутина”, “Піп з Голубно”, “Музей релігії та атеїзму”, “Повернення до життя”, “Голос з космосу”, “Под сенню Христа”, “Правда о Ксении Блаженной” та ін²⁷.

Попри те, що основну увагу в своєму дослідженні нами насамперед приділено діяльності двох провідних державних музейних установ Прикарпаття, які розташовувалися в Станіславі (з 1962 р. Івано-Франківську) і Коломиї, перелік створених протягом 1944–1964 років закладів музейного типу ними не обмежувався. Можна припустити, що динаміка розширення музейної мережі на території краю була тісно пов’язана з бажанням властей відвернути увагу його мешканців від масових акцій із закриття храмових споруд та мала на меті завуалювати справжні наміри комуністичних ідеологів показовим інтересом до збереження культурної спадщини²⁸.

Серед прикарпатських музеїв, створених в досліджуваній нами період, потрібно у першу чергу виділити: Русівський літературно-меморіальний музей Василя Стефаника (1941 р.), музей Косівського училища декоративного та прикладного мистецтва (1945 р.), Снятинський літературно-меморіальний музей Марка Черемшини (1949 р.), Криворівнянський літературно-меморіальний музей Івана Франка (1953 р.), Чернелицький краєзнавчий музей (1956 р.), Солотвинський краєзнавчий музей (1958 р.), Меморіальний музей скульптора М. Бринського у с. Долина Тлумацького району (1961 р.), Літературний музей ім. Мирослава Ірчана в Коломиї (1962 р.)²⁹.

Отже, можна стверджувати, що радянський етап розвитку музейної справи на Прикарпатті був суперечливим і неоднозначним. Функціонування музейних установ краю у рамках політики радянської західних областей УРСР хоч і вирізнялося певними особливостями, однак вони не виходили за межі загальносоюзного курсу. Передусім варто виокремити процес встановлення тотального контролю політико-адміністративних органів держави за діяльністю музеїв та сувору регламентацію експозицій і виставок. Ідеологічна складова в роботі цих закладів переважала над науковими та національно-культурними пріоритетами. Як наслідок, у ході різного роду перевірок та політико-ідеологічних кампаній з фондів колекцій масово вилучалися і знищувалися численні артефакти національно-культурної спадщини Прикарпаття. Перетворення місцевих музеїв у справжній осередок культурного життя також стримувало хронічне недофінансування їх матеріально-технічної бази, яке з року в рік здійснювалося за залишковим принципом. Кращого бажало кадрове забезпечення кваліфікованими фахівцями музейних штатів. Водночас самі музейні працівники часто залучалися до різних форм культурно-масової роботи серед населення краю, головню виконуючи непрямою своєю фаху функції ідеологічних провідників рішень партійних органів у житті.

²⁷ Інформация и справки о работе культурно-просветительских учреждений области (январь-ноябрь 1964 г.). ДАІФО. Ф. Р–1431. Оп. 1. Спр. 417. Арк. 96–118.

²⁸ Чмелик І. Музеї Прикарпаття та їх роль у навчально-виховній та науковій діяльності студентської молоді. *Гірська школа Українських Карпат* : наук.-метод. журн. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. 2015. № 12–13. С. 278.

²⁹ Демеха І. Історичні аспекти формування мережі державних музеїв на Прикарпатті. *Схід : аналіт.-інформ. журнал. Донецьк : Східний видавничий дім, 2013. № 4. С. 136.*

THE MUSEUM INSTITUTIONS ACTIVITY OF THE CARPATHIAN REGION IN THE
CONDITIONS OF THE SOVIET POLITICAL SYSTEM (1944–1964)

Oleh OLEKSYSHYN

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Social Sciences,
Karpatska St., 15, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

The author emphasizes the need of study of the museum treasures and artifacts for the purpose of preserving the national cultural heritage. The article based on the analysis of a wide range of historical sources and literature and describes the specifics of the museum institutions activity in the Carpathian region of the postwar period.

The official strategy, forms and methods of Soviet ideological control over the spheres of culture and museum business are highlighted. The article discloses a process of reorganization of the museum network in the Stanislav region in the second half of the 1940's and the beginning of the 1960's.

Also the author analyzed Soviet policy towards museum workers in the region, their activity under the pressure of the punitive system of Stalin's regime.

Achievements and drawbacks of the Ukrainian museum business in the Carpathian region of the postwar period are revealed.

Keywords: *museum, sovietization, ideology, museum funds, staff policy, Carpathian region.*

REFERENCES

- Informatsiia y spravky o rabote kul'turno-prosvetitel'skikh uchrezhdenii oblasti (ianvar'-noiabr' 1964 h.). *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. R-1431. Op. 1. Spr. 417. (in Russian).
- Protokoly zasidan' vykonkomu Kolomyys'koi mis'krady (1948 r.). *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. R-2019. Op. 1. Spr. 35. (in Ukrainian).
- Protokol zasidannia vykonkomu Stanislavs'koi oblasnoi Rady deputativ trudiashchykh № 35 vid 20 lystopada 1951 roku. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. R-295. Op. 6. Spr. 237. (in Ukrainian).
- Stenohramma sobranyia oblastnoho partaktyva 23–24 maya 1946 h. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. 1–P. Op. 1. Spr. 385. (in Russian).
- Stenohrama zasidaniia aktyvu robitnykiv narodnoi osvity Stanislavs'koi oblasti 22 serpnia 1951 r. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. R–295. Op. 5. Spr. 856. (in Ukrainian).
- Ukazy Ministerstva kul'tury SSSR za 1962 h. *Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy*. F. 5116. Op. 10. Spr. 224. (in Russian).
- Zvity, dovidky, informatsii v TSK KP(b)U za period 14.01.1947–06.01.1948. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti*. F. 1-P. Op. 1. Spr. 592. (in Ukrainian).
- Chmelyk I. Muzei Prykarpattia ta yikh rol' u navchal'no-vykhovni ta naukovii diial'nosti students'koi molodi. *Hirs'ka shkola Ukrain's'kykh Karpat : nauk.-metod. zhurn. Ivano-Frankivs'k : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka*. 2015. № 12–13. S. 276–280. (in Ukrainian).
- Demekha I. Istorychni aspekty formuvannia merezhi derzhavnykh muzeyiv na Prykarpatti. *Skhid : analit.-inform. zhurnal. Donetsk : Skhidnyi vydavnychiy dim*, 2013. № 4. S. 134–139. (in Ukrainian).
- Kosharnyy I. U suzir'i sotsialistychnoi kul'tury (1939–1958). L'viv : Vyd-vo L'viv. un-tu, 1975. 239 s. (in Ukrainian).
- Kruk O. I. Rozvytok muzeinoi spravy v Ukraini (kinets' 1950-kh – 1980-ti rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk / Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv, 2000. 20 s. (in Ukrainian).
- Kul'turne budivnytstvo v Ukrain's'kii RSR. *Naivazhlyvishi rishennia Komunistychnoi partii i Radians'koho uriadu. 1917–1959 rr.* : zb. dok. : u 2 t. / holov. red. O. V. Kylymnyk. Kyiv : Derzhpolitvydav URSR, 1959. T. I : 1917 – cherven 1941 rr. 884 s. (in Ukrainian).
- Lavnichek M. R. Polityka radians'koi vlady shchodo muzeynykh zakladiv zakhidnykh oblastey Ukrainy v 1939–1941 rr. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeis'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. 2016. № 13. S. 122–127. (in Ukrainian).
- Marusyk T. V. Zakhidnoukrains'ka humanitarna intelihentsiia: realii zhyttia ta diial'nosti (40–50-ti rr. XX st.). Chernivtsi : Vyd-vo "Ruta" CHNU, 2002. 463 s. (in Ukrainian).
- Mel'nyk V. Ikonopys i skul'ptura baroko v noviy vystavtsi Ivano-Frankivs'koho khudozhn'oho muzeiu. *Artaniia*. Al'manakh. Kyiv : Vydavnytstvo im. Oleny Telihy, 1996. Kn. 2. S. 70–73. (in Ukrainian).
- Mel'nyk V. Sakral'ne mystetstvo Halychyny v ekspozytzii Ivano-Frankivs'koho khudozhn'oho muzeiu : putivnyk-kataloh. Ivano-Frankivs'k : Lileia-NV, 2007. 224 s. (in Ukrainian).

Naukovi zapysky Kraieznavchoho muzeiu. Ivano-Frankivs'k : Svit, 1993. Vyp. 1. S. 3–7. (in Ukrainian).

Natsional'nyi muzei narodnoho mystetstva Hutsul'shchyny ta Pokuttia. Istorychna dovidka. URL: <http://hutsul.museum/museum/history/overview>. (in Ukrainian).

Pan'kiv M. Namitky z istorii Ivano-Frankivs'koho kraieznavchoho muzeiu. *Naukovi zapysky Kraieznavchoho muzeiu*. Ivano-Frankivs'k : Misto NV, 2001. Vyp. 5–6. S. 223–231. (in Ukrainian).

Poliek V. Maidanamy ta vulytsiamy Ivano-Frankivs'ka. Ivano-Frankivs'k : Lileia-NV, 2007. 148 s. (in Ukrainian).

Reabilitovani istoriieiu. Ivano-Frankivs'ka oblast'. Kn. 1 / uporiad. L. Vardzaruk. Ivano-Frankivs'k : Misto NV, 2004. 982 s. (in Ukrainian).

Solodchenko Y. A. Shcho propahuie Kolomyis'kyi muzei "Hutsul'shchyna"? *Prykarpats'ka pravda*. 1951. 25 lypnia. S. 2. (in Ukrainian).

Yakubets' A. Systema upravlinnia muzeinoiu spravoio v URSR (1945–1953 rr.). *Naukovyi visnyk Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy* : zb. nauk. pr. : u dvokh chastynakh. Vyp. 1. Chast. 1 / vidp. red. B. K. Patryliak. Kyiv : Natsional'nyi muzei istorii Ukrainy, 2016. S. 160–165. (in Ukrainian).

Yanenko A. Muzei Zakhidnoi Ukrainy i perspektyvy arkhеологичных doslidzhen' rehionu v 1945–1946 rr. : (za materialamy arkhivu M. Rudyns'koho). *Materialy i doslidzhennia z arkhеології Prykarpattia i Volyni*. L'viv : In-t ukraїnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, 2013. Vyp. 17. S. 295–300. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 20 11 2018 р.

ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА

УДК 94(477.8) “19”: 347.9.

**АДВОКАТ ЛЕВ БАЧИНСЬКИЙ:
ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТА**

Степан КОБУТА, Ганна ПАСКА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: step-ko@i.ua
DOI gal.31.126-135*

У статті уточнена професійна складова біографії відомого українського адвоката, громадсько-політичного і державного діяча Лева Бачинського (1872–1930). Зверталася увага на чинники вибору ним юридичної освіти, етапи практичної роботи як адвокатського здобувача і самостійного адвоката, його участь в громадському житті українців Східної Галичини, депутатську і державотворчу діяльність. Подано характеристику його професійного рівня, участі в процесі підготовки молодих українських правників, у діяльності Союзу українських адвокатів. Наведені у статті біографічні дані розширюють знання про професійну сторону діяльності адвоката Л. Бачинського.

Ключові слова: адвокатура, Л. Бачинський, громадсько-політичний діяч, ЗУНР, парламентський депутат, правозахисник, Українська радикальна партія.

Лев Бачинський належав до кола чільних українських громадсько-політичних діячів Східної Галичини першої третини ХХ століття завдяки своїй політичній діяльності та участі в державотворчих процесах періоду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). У інформаційно-біографічних статтях енциклопедичного, довідкового, наукового характеру саме його політична діяльність – участь у радикальному русі, праця в Українській радикальній партії (УРП), керівництво нею в австрійській та польській період, депутатська робота в австрійському парламенті і польському сеймі, є основними складовими його біограм¹. Подібні характеристики життєвого шляху, де акцентована увага на громадській, політичній, публіцистичній сферах роботи Л. Бачинського, подали у своїх працях ряд сучасних дослідників². Однак, поза увагою, або ж достатньо побіжно у більшості дослідницьких робіт відображено професійну адвокатську діяльність Л. Бачинського, котрій він присвятив своє свідоме життя, і яка упродовж трьох десятків років була основним його родом занять і доходів. Тож дана стаття спрямована на розкриття професійної складової життєпису одного з провідних українських адвокатів Східної Галичини початку ХХ ст.

Основними джерелами для реконструкції професійної складової біографії діяча стала його рукописна автобіографія, що зберігається у фондах Центрального державного історичного

¹ Андрухів І., Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996 ; Бачинський М. С. Бачинський Левко Васильович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41358 (дата звернення: 11.08.2018) ; Д-р Лев Бачинський. *Історичні постаті Галичини XIX–XX ст.* Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1961. С. 208–213; Шкраб'юк П. В. Бачинський Лев Васильович. *Енциклопедія історії України*. Т. 1 : А-В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Wachynskuj_L (дата звернення: 11.08.2018).

² Гловацький І. Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел і некрологів 1800–1943 рр. Видання друге, доповнене. Львів : Ліга-Прес, 2014 ; Паска Г. Лев Бачинський: творець української соборності. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018; Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини ХХ ст. Кн. 1. Київ : ЮСТИНІАН, 2014 ; Погребенник Ф. Левко Бачинський. Коломия : Вік, 1994.

архіву України у м. Львові, опублікована автобіографія у партійному органі “Громадський голос”, матеріали опублікованих збірників документів, спогадів і матеріалів його соратників і сучасників³.

Лев Васильович Бачинський народився 14 липня 1872 р. в с. Серафинці Городенківського повіту провінції Королівство Галичини і Лодомерії Австро-Угорської імперії у родині сільського учителя. Початкову освіту здобув у місцевій школі, після чого упродовж 1883–1891 рр. навчався у Коломийській гімназії. Саме навчання у м. Коломия, тогочасному українському культурному і громадсько-політичному центру Покуття (південно-східних земель Східної Галичини), сприяло формуванню його життєвих і світоглядних позицій, кристалізації політичних поглядів.

Під час навчання Л. Бачинський зійшовся із гімназистами В. Стефаником і Л. Мартовичем (відомими пізніше українськими літераторами), разом входили до таємного гімназійного гуртка: читали твори українських письменників, формували власну бібліотеку, де Л. Бачинський був бібліотекарем, поширювали радикальну літературу серед селян навколишніх сіл. Це була перша практика його громадської участі, у якій формувалися навички спілкування із людьми різного соціального походження, пізнавався тогочасний соціально-економічний і політичний стан українського населення. Значний вплив на юнака справив гімназійний учитель, один із засновників радикального руху на Покутті Р. Яросевич: “В гімназії під впливом свого учителя Д-ра Романа Яросевича, що учив у IV і V класі української мови, я став радикалом”⁴. Серед провідних коломиїських діячів Русько-Української радикальної партії (РУРП), з котрими тісно спілкувався Л. Бачинський, були також коломиїський адвокат С. Данилович, громадський діяч і організатор економічних товариств “Народна спілка” І. Герасимович. Саме вони, а також твори провідників радикального руху І. Франка та М. Павлика, визначили політичні симпатії гімназиста: “виховувався, глядячи на працю основників Радикальної Партії, Павлика і Франка, що о голоді й холоді працювали для партії”⁵. По цьому ж шляху пішли і його гімназійні товариші, ставши соратниками у розвитку радикального руху на Покутті.

Після закінчення гімназії у 1891 р. Л. Бачинський продовжив навчання, вступивши на юридичний факультет Чернівецького університету. У своїй автобіографії він не пояснив спонукальних причин вибору професії, але з огляду на тогочасні тенденції в освітньому середовищі української молоді, правничий фах ставав одним із популярних видів професійної діяльності. Як виходець із родини світського інтелігента, носій радикальних політичних поглядів, Л. Бачинський відкидав перспективу здобуття теологічної освіти. Загострене почуття справедливості і твердість характеру, про що відзначали його гімназійні товариші, зокрема В. Стефаник, вказували на якості, котрі були притаманні представникам юридичного фаху.

Зростання популярності юридичного фаху серед галицьких українців наприкінці XIX ст. мало певні об’єктивні причини. Розвиток імперії потребував більше освічених людей, особливо в державному й адміністративному апаратах. У переважній більшості посади займали австрійці й поляки, але поступово на повітовому рівні частина низових посад у старостах формувалася з русинів-українців. Однією з сприятливих умов прийняття на державну службу була юридична освіта. Ось як подібну перспективу описував відомий український адвокат А. Чайковський, згадуючи власні мотиви вибору правничого фаху: “Я жив тоді загальною ідеологією, що найбільше щастя для рутенця (українця. – Авт.) – скінчити університет і вчепитися обіруч цісар-

³ Автобіографія члена, віце-президента галицького української національної ради Бачинського Лева. ЦДАЛ України (Центральний державний історичний архів України у Львові). Ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка м. Львів. Оп. 1. Спр. 2177. 9 арк.; Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. Б. Кравціва. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975; Городенщина. Історико-мемуарний збірник / ред. М. Г. Марунчак. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978; Життя і діяльність т. Льва Бачинського. Громадський голос. 1930. 19 квітня; Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. Львів: Видавництво САУ, 1934.

⁴ ЦДАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 1.

⁵ Там само. Арк. 1, 9.

ської клямки, стати урядовцем... значіння, аванс, становисько, пенсія, емеритура... Тодішні українці чи народовці обмежували свій патріотизм до літератури, боротьби з кацапами, до життя у сяєві австрійської лояльності, за котру нам ніхто нічого не давав, а навіть не обіцяв”⁶.

Австрійська влада без особливих застережень ставилась також до призначення в Галичині українців-правників на посади суддів, вбачаючи в цьому певну противагу польському засиллю в повітових адміністраціях⁷, а також спосіб здобути лояльність українських службовців. Юридична освіта давала також можливість вести самостійну адвокатську діяльність. Бути адвокатом ставало модно і престижно, хоч у першу чергу, тут був прагматичний розрахунок майбутніх правників на власну самореалізацію в житті. Адвокатура належала до числа “вільних професій”, адвокати не залежали від адміністративних органів, відносна самостійність судової влади давала шанс успішним правникам отримати суспільне становище і матеріальне забезпечення. Гідна оплата була важливим аспектом роботи адвоката, перебувала в переліку преференції правничої професії. Ось як про це писала тогочасна преса: “Молодий чоловік, що покінчив студії юридичні, поробив коштовні ригорози, тяжкий іспит адвокацький, що втратив сім літ на практику судову і адвокацку, має право надіятися такого добробиту, щоби міг себе і родину прилично удержати і свої діти вивести в люди”⁸. Зрештою, адвокати, на відміну від суддів чи нотаріусів, могли вільно займатися громадською і політичною діяльністю, бути у вирі суспільного життя.

Вибір Л. Бачинським місця навчання – Чернівецький університет, диктувався скромним матеріальним становищем студента та його сім’ї, близькістю розташування від родинного села, з якого він отримував підтримку. Під час навчання він увійшов до місцевого українського студентського товариства “Союз”, разом з іншими прихильниками радикальних ідей входив до “радикального кружка” і “старався розбудити життя”⁹. Університетські студії у місті вимагали чимало коштів, яких у родини не вистачало. Тож невдовзі Л. Бачинському довелося змінити характер навчання, і життя. За його словами “Задля браку коштів для удержання вступив я як юрист до канцелярії Дра Окуневського в Городенці і поза канцелярійним заняттям старався розбудити радикальний Рух у городенським і сусідніх повітах”¹⁰. Він влаштувався працювати канцеляристом до українського адвоката Т. Окуневського у м. Городенка, самотужки засвоював навчальний матеріал, періодично відвідуючи університет для здачі семестрових іспитів.

Такий ритм навчання був типовим для багатьох небагатих українських студентів-правників, але обумовлював уповільнення строків отримання університетського диплома. Стандартні чотири навчальні роки розтягувалися на довший час. У випадку з Л. Бачинським сам адвокат в автобіографії дату закінчення навчання не вказав. В одній із енциклопедичних довідок подається інформація про закінчення ним університету у 1896 р.¹¹, хоч документальних підтверджень цієї дати поки що не виявлено. Але для забезпечення успішного отримання адвокатського статусу після закінчення університетського навчання потрібно було ще здобути докторський ступінь, пройти однорічну безоплатну судову і шестирічну адвокатську практики, здати три адвокатські іспити (ригорози), зібрати кошти для відкриття власної канцелярії. Тож більшість українських правників починали самостійну адвокатську діяльність після досягнення ними тридцятилітнього віку. Не був винятком і Л. Бачинський, котрий теоретичні основи права засвоював разом із практичними навиками роботи у адвокатських канцеляріях досвідченіших колег. Власне, ступінь доктора права, як необхідної умови для реалізації адвокатського кар’єри, він здобув тільки у 1902 р.¹².

⁶ Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження* : у 3 т. / упорядкування Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седяра ; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. С. 184.

⁷ Тищик Б., Вівчаренко О. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Коломия, 1993. С. 19.

⁸ Рускі адвокати. *Діло*. 1903. Чис. 188–189 : Додаток.

⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 1–2.

¹⁰ Там само. Арк. 2.

¹¹ Бачинський М. С. Бачинський Левко Васильович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41358 (дата звернення: 11.08.2018).

¹² ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 2.

Канцелярська робота Л. Бачинського у тогочасного адвоката Т. Окуневського (він відкрив власну канцелярію у 1890 р.) поєднувалася із їх активною громадською діяльністю. На території Городенківського та суміжних повітів серед селянства ними пропагувалися ідеї радикального руху, засновувалися осередки створеної у Коломиї економічно-просвітницької організації “Народна спілка”, підтримувався просвітянський рух¹³. Молодий Л. Бачинський вів також політичну роботу, отримав уповноваження від Русько-Української радикальної партії бути “тимчасовим мужем довір’я на Городенщину”¹⁴.

Через свою громадсько-політичну діяльність молодий правник потрапив під увагу поліції. У 1895 р., у ході так званих “баденівських” виборів до Галицького крайового сейму, він за виступ під час віче в с. Щитівці сусіднього Заліщицького повіту був заарештований та ув’язнений Тернопільським окружним судом на 14 днів¹⁵. Пізніше Городенківський суд ще двічі арештовував Л. Бачинського за агітацію в селах Серафинці і Михальче¹⁶. Подібні арешти фактично закривали молодим українцям можливість після отримання диплома правника зробити кар’єру державного службовця, посісти місце судді чи нотаріуса. Тож для Л. Бачинського залишався єдиний шлях для реалізації правничого фаху – через адвокатуру.

Під тиском повітової адміністрації, старости Левицького, він був примушений покинути повіт. Спочатку опинився у Снятині, працював у канцелярії місцевого адвоката, але продовжував свою громадську діяльність. У травні 1900 р. взяв участь у заснуванні його колегою К. Трильовським першого осередку українського пожежно-спортивного товариства “Січ” у с. Завалля Снятинського повіту, а також займався передвиборчою агітацією на користь кандидатури К. Трильовського під час сеймових виборів¹⁷.

У 1901 р. Л. Бачинський переїхав до Калуша, де влаштувався помічником адвоката А. Коса. Сам А. Кос на той час був відомим українським громадським діячем, членом Української національно-демократичної партії, депутатом Державної ради – нижньої палати австрійського парламенту, активним членом товариства “Просвіта” та інших громадських організацій¹⁸. Він належав до категорії українських громадських діячів – організаторів повітів, і більшість його офіційних помічників теж залучалися до громадської роботи. Займався просвітництвом місцевого населення і Л. Бачинський, поборюючи на Калущині сильні впливи московітів. Складність цієї діяльності він відзначав у своїй автобіографії: “У Тужиліві, кацапським селі, мало що не побили мене підбурені кацапами селяне”¹⁹.

У квітні 1902 р. Л. Бачинський здобув докторський ступінь з права у Чернівецькому університеті²⁰ і це дало йому змогу розпочати офіційну адвокатську практику. У 1903 р., задля її продовження, він перебрався до Стрия. Коломийський дослідник історії української адвокатури М. Петрів у своїй праці зазначав, що у Стрию Л. Бачинський у 1903 р. заснував власну адвокатську справу²¹. Але на той час він ще не міг цього зробити, оскільки перебував у статусі апліканта – адвокатського здобувача, і не пройшов належного шестирічного стажування. Та й із обов’язковою однорічною судовою практикою виникли проблеми – стрийські чиновники окружного суду не хотіли давати дозвіл на її проходження через громадсько-політичну активність претендента. Тож Л. Бачинському довелося звертатися до міністерства юстиції у Відні і через подану ним апеляцію домогтися можливості пройти судове стажування²². Так напо-

¹³ Погребенник Ф. Левко Бачинський. С. 10.

¹⁴ Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. Т. 3. Листи. Київ : АН Української РСР, 1954. С. 52.

¹⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 2.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Левицький К. Українські політики Галичини. Тернопіль, 1996. С. 72–73.

¹⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 3.

²⁰ Дрібні вісті. *Діло*. 1902. Ч. 77. 17 квітня.

²¹ Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. С. 27.

²² ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 3.

легливість молодого правника у відстоюванні свого права на професійну самореалізацію примусила австрійських чиновників відступити.

Працюючи адвокатським помічником, Л. Бачинський продовжив громадсько-політичну роботу уже на Стрийщині, де брав “участь у всіх зборах, а при помочи молодших товаришів (Дра Гуркевича, Максим’яка, Миколи Левицького) скликував часто радикальні віча”²³. Разом із колегами по адвокатському ремеслу М. Лагодинським, І. Макухом, К. Трильовським він розбудовував партійні осередки УРП на Станиславівщині. У 1908 р. його обрали головою партії, через два роки він став заступником новообраного голови М. Лагодинського²⁴.

Зростання авторитету Л. Бачинського у радикальному середовищі обумовило висунення його кандидатури на посольський (депутатський) мандат до австрійського парламенту. У березні 1907 р. на передвиборчих зборах у селах Станиславівського повіту він (вказувалася професійне становище – адвокатський здобувач) був затверджений кандидатом у депутати до австрійського парламенту від УРП²⁵. Сам округ для нього був малознайомий, але підтримка однопартійців, особливо І. Макуха, та енергійна агітаційна кампанія самого претендента (кілька десятків виборчих зборів, на які одночасно збиралися десятки тисяч українських селян), стали запорукою його виборчого успіху. Немаловажним фактором привернення симпатій виборця під час багатолюдних зібрань було професійне уміння діяча ясно і дохідливо доносити до численних аудиторій головні ідеї своєї виборчої програми.

Як депутат, Л. Бачинський проявив себе оборонцем національних прав українців, з твердою позицією та власною думкою щодо питань, які стосувалися умов життя співвітчизників. На відміну від досвідчених і поміркованих у своїх діях і словах колег-депутатів із українського клубу він відверто висловився перед австрійським прем’єром М. Беком з приводу владних зловживань галицького намісника А. Потоцького, на що останній змушений був мовчки вислухати сміливі слова посла²⁶. Не терпів Л. Бачинський відвертих антиукраїнських проявів і від інших посадовців. Під час одного із парламентських засідань він імпульсивно відреагував на небажання голови парламентської палати зачитати звернення українських послів з приводу чергової польської провокації, кинувши у його сторону дерев’яним пультом (указкою)²⁷. Усвідомлюючи специфіку парламентських реалій, Л. Бачинський не рвався за будь-яку ціну на парламентську трибуну, щоб згодом його виступ потрапив у стенографічний звіт чи газетний репортаж, а як правозахисник “більше працював, вносячи численні інтерпеляції (депутатські звернення, запити. – Авт.) у справах надуживань властей, а особливо жандармів. Можу сказати, що коли австрійські жандарми перестали знущатися над нашим селянством, коли викорінено у них побивання селян, то в тім є і часть моєї праці”²⁸.

Через депутатську діяльність вкотре затягнулося завершення адвокатського стажування, та все ж у 1910 р. Л. Бачинський склав адвокатську присягу і отримав право відкрити власну канцелярію. Місцем своєї професійної діяльності він обрав м. Станиславів, на той час – адміністративний центр Станиславівського повіту, де також знаходився Станиславівський окружний суд. У місті на той момент працювали три українські адвокати – брати В. Мандичевський та І. Мандичевський, і Й. Партицький, з якими у нього склалися ділові і приятельські стосунки. Місцем своєї канцелярії Л. Бачинський обрав одне із приміщень новозбудованого українського Народного дому по вул. Голуховського 20, (нині вул. Чорновола, 22), і там вів свої адвокатські справи упродовж двох десятків років до кінця життя.

Канцелярія Л. Бачинського спеціалізувалася на захисті клієнтів у кримінальних справах. Часто адвокат виступав перед присяжними і його слова та аргументи схилили їхню думку на користь клієнта, котрого захищав адвокат. За визнанням сучасника, Л. Бачинський був

²³ ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 3.

²⁴ Головний Заряд Української Радикальної Партії. *Громадський голос*. 1910. 23 грудня. Ч. 51. С. 2 ; Уступлене дотеперішнього голови. *Громадський голос*. 1910. 23 грудня. Ч. 51. С. 2.

²⁵ Przed wyborami do parlamentu. *Kurjer Stanislawowski*. 1907. 31 marca.

²⁶ Левицький К. Українські політики Галичини. С. 87.

²⁷ Там само.

²⁸ ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 5.

“знаменитий оборонець в карних справах, головно перед судом присяглих, коли його промови стягали маси публіки”²⁹. Як адвокат він брав участь у так званих політичних процесах, в обороні українців, котрих австрійська, згодом, польська влада, звинувачувала у політичних злочинах (діях, спрямованих на підрив державного ладу і законів), навіть, якщо це була громадська діяльність в українських товариствах чи критика на адресу політики владних посадовців. При цьому, за усталеною в середовищі українських правозахисників традицією, робив це на безоплатній основі³⁰.

Характерний опис професійних прийомів правозахисника залишив його помічник і майбутній компаньйон, станіславівський адвокат А. Перегінець. У своєму спогаді він виразно описав художність і психологічність ораторського хисту Л. Бачинського у побудові виступів на карних процесах у судах: “Був це з Божої ласки народний трибун, вийнятковий промовець з досвідом около 15-годинної обструкційної промови у віденському парламенті (1913 р.) (помилка А. Перегінця, промова тривала 13 год 08 хв. – *Авт.*) та залишками зруйнованих голосових струн у висліді. Хоч слухача немило, а то й прикро вражали в перших хвиликах звуки таких надірваних голосових струн, та це не тривало довго. По кількох хвиликах цієї надірваності слухач не відчував. Вийняткова образова асоціація думок брала в полон аудиторію, а чим далі, то тонка психологічна, малюноква спіраля вела послідовно до вершка чуттєвого напруження. Коли ж кульмінаційний пункт був вже наявно досягнутий, тоді добрий дотеп, приказка, порівняння відповідно до потреби з місця “розв’язували” згущену психічну атмосферу, а слухачі були вже раді з такого відпруження і в полоні думок промовця, лава присяглих думала і відчувала так, як оборонець. Не менш оригінальним був теж покійний у підході до теми. Вихідною точкою його міркувань і малюноквої спіралі бувала звичайно якась незамітна дрібниця, момент, аспект – звідсіля розвивалися всі його висновки і ствердження, як хвилі довкола точки, де камінь зрушив спокійну воду, при чому учасники попередніх підходів, мотивацій, оцінок в ефекті знаходили себе наче поза скобками даної справи і її проблематики. Була це майстерна тактика у підході і виконанню, вирахована й ефективна саме в даний момент, хоч інколи або не завжди по суті правильна”³¹.

Колеги високо оцінювали професійний рівень та етику адвоката Л. Бачинського. За відгуком відомого львівського правника М. Волошина, він “як зразковий репрезентант української палестри (адвокатури. – *Авт.*) в кожній своїй адвокатській чинитьбі звертав свою увагу на високий ступінь адвокатського звання, зберігаючи завжди гідність і обов’язки стану. Тож не дивно, що клієнтеля усіх шарів суспільства, та перш усього селянство горнулося до його канцелярії, і надходило там все у кожному питанні щире, охотне і розумне відповідь, пораду і поміч”³².

Професійну діяльність Л. Бачинський продовжував поєднувати із громадсько-політичною і як наслідок, під час наступних виборів до австрійського парламенту у 1911 р. його вдруге обрали парламентським депутатом. Серед помітних вчинків його другого депутатського терміну – згаданий вище виступ з парламентської трибуни у червні 1912 р. Він став складовою частиною обструкції українськими депутатами роботи австрійського парламенту задля вимог вирішення імперським урядом питань про відкриття в Галичині українського університету та запровадження загального виборчого права до Галицького сейму. Тиск на владу українські депутати влаштували шляхом виголошення тривалих промов у парламентських комісіях, чим зривали ухвалення планових рішень. У бюджетній комісії до обструкції долучилися послі М. Василько, К. Левицький, Т. Окуневський, котрі виступали, змінюючи один одного. Натомість, до військової комісії, де обговорювалося питання затвердження військового бюджету,

²⁹ Фединський Ю. Д-р Юлій Олесницький серед українських правників Станіславава. *Альманах Станіславівської землі*. Т. 1. С. 624.

³⁰ ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 6.

³¹ Перегінець А. Станіславівські суди і судді та адвокати-українці. *Альманах Станіславівської землі*. Т. 1. С. 621.

³² Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право. *Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів*. Львів : Видавництво САУ, 1934. С. 87.

входив тільки Л. Бачинський. Його виступ тривав звечора 13 червня упродовж ночі і ранку 14 червня, і був одним із найдовших в історії австрійського парламентаризму³³. Сам він так оцінив свій вчинок: “Багато здоровля коштувала мені промова в військовій комісії під час дебатів над новим військовим законом, коли я говорив через цілу ніч (13 годин і 8 хвиль) без перерви. Ця промова примусила правительство видати письмо з приреченням заснування укр. університету”³⁴.

Під час Першої світової війни Л. Бачинський як керівник УРП входив до складу представницьких політичних органів українців – Головної української ради, Загальної української ради, був у числі заступників їх голів. Окрім політичних функцій він також займався питаннями захисту прав українських цивільних біженців на території Австрії, надавав правову допомогу невинно ув’язненим в австрійських таборах співвітчизникам³⁵. У 1915 р., після вигнання російських військ зі Станиславова, він повернувся додому, очолив повітовий комітет і як представник Загальної української ради займався наданням допомоги постраждалим під час війни мешканцям Станиславщини.

Політик Л. Бачинський посів вагоме місце у державотворчих процесах ЗУНР. Він був учасником творення у Львові 18–19 жовтня 1918 р. Української Національної Ради (УНРади), підтримав проголошення нею 19 жовтня 1918 р. на західноукраїнських землях Української держави, увійшов до складу віденської делегації УНРади, очолюваної Є. Петрушевичем, котрій доручалося домогтися від австрійського уряду визнання цієї держави³⁶. Після Листопадового зриву 1918 р. його кандидатуру затвердили на посаду державного повітового комісара Станиславівського повіту, на якій перебував упродовж двох місяців. Як член УНРади, на початку січня він був обраний до складу її колегіального органу управління – Виділу УНРади, став заступником голови Є. Петрушевича. Саме Л. Бачинському належить авторство ухваленого західноукраїнським парламентом Закону про Злуку ЗУНР і УНР, він очолив делегацію ЗУНР під час ухвалення Акту злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. у Києві. Як голова земельної комісії УНРади він відстояв основні принципи ухваленого 14 квітня 1919 р. земельного закону ЗУНР. На з’їзді УРП у березні 1919 р. його в чергове обрали головою партії. Після поразки ЗУНР і окупації українських галицьких земель польськими військами Л. Бачинський був ув’язнений і кілька місяців утримувався у польському концтаборі.

Повернувшись до Станиславова, він продовжив свою професійну діяльність. У 1920–1921 рр. він взяв участь в організації правового захисту учасників Гуцульського повстання у Косівському повіті, разом з іншими українськими адвокатами надаючи допомогу ув’язненим гуцулам. Результатом діяльності правозахисників стало звільнення більшості арештованих та винесення невеликих карних вироків її організаторам³⁷. Канцелярія Л. Бачинського була також місцем проходження практики здобувачів адвокатського стану, котрі воювали за українську справу у складі Української Галицької Армії.

Усвідомлюючи важливість професійної солідарності українських адвокатів Л. Бачинський активно долучився до створення у Львові фахової організації українських правників – Союзу українських адвокатів (СУА). Він брав участь в установчих зборах цієї організації у травні 1923 р. у Львові, був обраний до складу керівного комітету – виділу СУА. Відзначаючи роль Л. Бачинського в роботі створеного товариства, М. Волошин писав: “... сильними і влучними аргументами доказував маловірам потребу та konieczність піддержати і розбудувати отсю

³³ Українська обструкція в парламенті. Обструкційна бесіда тов. Бачинського. *Громадський голос*. 1912. Ч. 22. 19 червня.

³⁴ ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2177. Арк. 5.

³⁵ Там само.

³⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича ; гол. ред. Ярослав Ісаєвич ; упоряд. : М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів, 2009. С. 4 ; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : Документи і матеріали : у 5 т. Т. 1. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. С. 197.

³⁷ Гуцули у Визвольній боротьбі : Спогади січового стрільця Михайла Горбового. Вінниця ; Київ, 2009. URL: <http://nemaloknig.info/read-101417/?page=60#booktxt> (дата звернення: 16.04.2016).

організацію. І хоч у віддалі від Львова, не обмежувався до звичайного членства, але чинно і видатно жертвував свою працю у Відділі СУА на становищі віце-президента Союзу Українських Адвокатів ... сповняючи всі обов'язки з тим получені з великою дозою власної ініціативи"³⁸. Із утворенням місцевих представництв союзу Л. Бачинський упродовж 1926–1930 рр. очолював Станіславівську делегатуру СУА, яка, за оцінкою керівництва союзу, “стояла на першому місці всіх Делегатур під організаційним оглядом”³⁹.

Продовжував Л. Бачинський і свою громадсько-політичну діяльність, був у числі керівників місцевих громадських товариств і організацій, відновив діяльність УРП, у 1926 р. очолив об'єднану із волинськими соціалістами-революціонерами Українську соціалістично-радикальну партію.

У 1928 р. Л. Бачинський, незважаючи на численні виборчі порушення польської адміністрації, був обраний послом до польського сейму, очолив парламентський клуб послів від партії. Під час відкриття роботи сейму у березні 1928 р. він разом із своїми послами-однопартійцями зустрів очільника польської держави Ю. Пілсудського вигуками: “Геть з виборчими настановами і шахрайствами”, “Випустити політичних в'язнів”. Такий демарш українця викликав застосування поліцією сили проти нього, Л. Бачинський та його заступник С. Жук були заарештовані, а сама подія потрапила на шпальти не тільки українських, але й багатьох європейських газет⁴⁰. Адвокат вів тривалу судову боротьбу з місцевою польською владою, як правник викриваючи виборчі шахрайства, але у польській державі виграти судовий процес проти влади було практично неможливо⁴¹.

Напружена праця діяча підірвала його здоров'я і після тривалої хвороби він помер 11 квітня 1930 р. під час лікування у санаторії м. Грімменштайн в Австрії. Похорони Л. Бачинського перетворилися на кількадесяттисячну траурну маніфестацію, на яку зібралися представники з усієї Галичини. Як зазначав учасник події “Величаві похорони з участю непроглядних тисячних мас українського селянства з найдалших сторін Покуття і Гуцульщини, численних делегацій, а між ними Президії Союзу Українських Адвокатів і Львівської Палати Адвокатів, що поступали за домовиною, везеною сивими, круторогими волами, – та сердечні слова прощання над могилою Покійного – були могутнім доказом вартости Того, котрого адвокатура і цілий народ наш втратив”⁴². Відгукуючись на смерть товариша адвокат Л. Ганкевич у часописі українських правників “Життя і право” писав: “Далеко ще від мети, на шляху боротьби впав один з лицарів права, громадянин-адвокат, оборонець широких селянських верств... Лев Бачинський це не тільки оборонець покривдженої одиниці, але це сильний і неустрашимий оборонець прав українських суспільних верств, оборонець прав української нації”⁴³.

Л. Бачинський належав до кола тих західноукраїнських діячів, котрі на початку ХХ століття вийшли за рамки професійної чи громадсько-політичної роботи, перетворилися на лідерів пригнобленої і покривдженої нації. Обраний в юнацькі роки правничий фах дав можливість реалізувати себе у житті, спонукав до справи служіння власному народу. Адвокат Л. Бачинський залишив помітний слід в українській історії, історії вітчизняної адвокатури. Він власним прикладом демонстрував сучасникам потребу долучатися до боротьби за національну справу.

³⁸ Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право. С. 98.

³⁹ Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. Львів : Видавництво САУ, 1934. С. 58.

⁴⁰ Свідчення повітових староств про діяльність Української Соціал-Радикальної партії під час виборів в польський парламент. ДАІФО (Держ. архів Івано-Франківської обл.). Ф. 2 : Станіславське воєводське управління, м. Станіславів. Оп. 1. Спр. 579 Арк. 15–16, 21.

⁴¹ Справа по розгляді протесту Бачинського Лева проти фальсифікацій виборів в польський сейм у 53 виборчому окрузі м. Станіславова. ДАІФО, ф. 230 Станіславський окружний суд, м. Станіслав. Оп. 2. Спр. 1467. 25 арк.

⁴² Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право. С. 98.

⁴³ Ганкевич Л. Д-р Лев Бачинський. *Життя і право*. 1930. Ч. 2. С. 25

ADVOCATE LEV BACHYNSKYI: BIOGRAPHICAL SKETCH

Stepan KOBUTA, Hanna PASKA
 State Higher Educational Institution
 “Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
 Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
 Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary

Lev Bachynskyi was a representative of prominent Ukrainian civil and political activists of the Eastern Galychyna in the first decades of the XX'th century, he belonged to this circle due to his political activity and participation in the state-building processes of the West Ukrainian People's Republic period (ZUNR). Unfortunately his professional activity, his work as an advocate was usually excluded from the scientific researches on his personality, or mentioned in a moderate mode, therefore a little attention was given to the profession he consciously chose and devoted his life to, and which was a main source of his income and everyday concerns for nearly three decades. This study is aimed at researching the professional side of life of one of the most prominent Ukrainian advocates of the Eastern Galychyna at the beginning of the XX'th century.

L. Bachynskyi was born in a family of a teacher, he attended a grammar school on Kolomyia, and then studied at the law faculty of the Chernivtsi University. His choice of profession mirrored the tendency of the Ukrainian youth choice of that period. Being a lawyer, barrister or advocate allowed people to fulfill their professional strivings, and at the same time it gave them a possibility to actively participate in civil and political activities, become one of the leaders of social life of the Ukrainian society on a local level (be it a district, a town or a city).

In the beginning L. Bachynskyi practiced his theoretical knowledge working for famous Ukrainian advocates T. Okunevskyi and A. Kosa. In 1902 he received his doctor of law degree, during 1903–1910 he was completing an obligatory legal practice and after that he opened his own legal practice in Stanislaviv, where he worked as an advocate for nearly 2 decades. He earned his recognition as a lawyer both among his colleagues and clients, often he acted on behalf of Ukrainian peasants, he actively defended Ukrainian activists, who were subjected to legal prosecution by Austrian and, later, Polish authorities for their political actions, he was repeatedly imprisoned himself.

L. Bachynskyi was an active civil and political activist, he was a member of the Ukrainian radical party and he was chosen its head several times. In 1907–1918 he was a deputy of the Austrian parliament, in times of the West Ukrainian People's Republic he was a member of the Ukrainian national council and one of its leaders, he authored the law about unification with the Ukrainian People's Republic and the agrarian law of the West Ukrainian People's Republic, he was among the participants of signing of the unification act between the Ukrainian People's Republic and the West Ukrainian People's Republic in Kyiv. In 1928–1930 he was a deputy of the Polish Seim (Polish parliament), where he fought for national interests of Ukrainian people in the Polish state.

L. Bachynskyi was among the co-founders and leaders of the Ukrainian Advocates Union, he was the head of its Stanislaviv branch, and therefore he actively contributed to the professional studies of the younger generation of Ukrainian lawyers. All the biographical data provided by this scientific study complement the knowledge about the professional life of L. Bachynskyi as an advocate.

Keywords: *advocacy, L. Bachynskyi, civil and political activist, ZUNR (West Ukrainian People's Republic), parliamentary deputy, lawyer, Ukrainian Radical Party.*

REFERENCES

- Almanakh Stanyslavivskoi zemli. *Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* / red. B. Kravtsiva. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. (in Ukrainian).
- Andrukhiv I., Arsenych P. *Ukrainski pravnyky u natsionalnomu vidrodzhenni Halychyny: 1848–1939 rr.* Ivano-Frankivsk, 1996. (in Ukrainian).
- Avtobiohrafiiia chlena, vitse-prezydenta halytskoho ukrainskoi natsionalnoi rady Bachynskoho Leva / Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (TsDIAU u Lvovi). F. 309 Naukove tovarystvo im. Shevchenka m. Lviv. Op. 1. Spr. 2177. 9 ark.
- Bachynskyi M. S. *Bachynskyi Levko Vasylovych Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41358.
- Chaikovskiy A. *Moi spomyny pro Ivana Franka. Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia* : u 3 t. / uporiadkuvannia B. Z. Iakymovycha za uchastiu Z. T. Hren, O. V. Sedliara ; redkol.: B. Z. Iakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. S. 181–185. (in Ukrainian).

- D-r Lev Bachynskiy. *Istorychni postati Halychyny XIX–XX st.* Niu-York ; Paryzh ; Sidnei ; Toronto, 1961. S. 208–213.
- Dribni visti. *Dilo.* 1902. Ch.77. 17 kvitnia.
- Fedynskiy Yu. D-r Yulii Olesnytskyi sered ukrainskykh pravnykiv Stanyslavova. *Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* / red. B. Kravtsiva. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. T. 1. S. 623–630. (in Ukrainian).
- Hankevych L. D-r Lev Bachynskiy. *Zhyttia i pravo.* 1930. Ch. 2. S. 25–27.
- Hlovatskyi I. Ukrainski advokaty Skhidnoi Halychyny u svitli arkhivnykh dzherel i nekrolohiv 1800–1943 rr. Vydannia druhe, dopovnene. Lviv : Liha-Pres, 2014. (in Ukrainian).
- Holovnyi Zariad Ukrainskoi Radykalnoi Partii. *Hromadskyi holos.* 1910. 23 hrudnia. Ch. 51.
- Horodenshchyna. Istoryko-memuarnyi zbirnyk / red. M. H. Marunchak. Niu-York ; Toronto ; Vinnipeh, 1978. (in Ukrainian).
- Hutsuly u Vyzvolnii borotbi. Spohady sichovoho striltsia Mykhaila Horbovoho. Vinnytsia ; Kyiv, 2009. URL: <http://nemaloknig.info/read-101417/?page=60#booktxt>.
- Levytskyi K. Ukrainski polityky Halychyny. Ternopil, 1996. S. 72–73. (in Ukrainian).
- Paska H. Lev Bachynskiy: tvorets ukrainskoi sobornosti. Ivano-Frankivsk : Foliant, 2018.
- Petriv M. I. Ukrainski advokaty: derzhavni, hromadski, politychni ta kulturno-osvitni diiaci kintsia XIX – pershoi polovyny XX st. Kn. 1. Kyiv : IUSTYNIAN, 2014. (in Ukrainian).
- Pohrebennyk F. Levko Bachynskiy. Kolomyia : Vik, 1994. (in Ukrainian).
- Przed wyborami do parlamentu. *Kurjer Stanislawowski.* 1907. 31 marca.
- Ruski advokaty. *Dilo.* 1903. Chys. 188–189 : Dodatok.
- Perehinets A. Stanyslavivski sudy i suddi ta advokaty-ukraintsi. *Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* / red. B. Kravtsiva. Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1975. T. 1. S. 614–622.
- Shkrabiuk P. V. Bachynskiy Lev Vasylovych. *Entsyklopediia istorii Ukrainy.* T. 1 : A-V / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Bachynskij_L. (in Ukrainian).
- Sprava po rozghliadu protestu Bachynskoho Leva proty falsyfikatsii vyboriv v polskyi seim u 53 vyborchomu okruzi m. Stanislavova. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO).* F. 230 Stanislavskiy okruzhnyi sud, m. Stanislav. Op. 2. Spr. 1467. 25 ark.
- Stefanyk V. Povne zibrannia tvoriv : u 3 t. T. 3. Lysty. Kyiv : AN Ukrainskoi RSR, 1954. (in Ukrainian).
- Svidchennia povitovykh starostv pro diialnist Ukrainskoi Sotsial-Radykalnoi partii pid chas vyboriv v polskyi parlament. *DAIFO.* F. 2 Stanislavske voievodske upravlinnia, m. Stanislav. Op. 1. Spr. 579. 102 ark.
- Tyshchuk B., Vivcharenko O. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923 rr. Kolomyia, 1993 (in Ukrainian).
- Ukrainska obstruktsiia v parlamenti. Obstruktsiina besida tov. Bachynskoho. *Hromadskyi holos.* 1912. Ch. 22. 19 chervnia.
- Ustuplenia doteperishnoho holovy. *Hromadskyi holos.* 1910. 23 hrudnia. Ch. 51. S. 2.
- Voloshyn M. Tym, shcho vidiishly vid nas u borotbi za pravo. *Yuvyleinyi almanakh Soiuzu Ukrainskykh Advokativ.* Lviv : Vydavnytstvo SAU, 1934. S. 74–108. (in Ukrainian).
- Yuvyleinyi almanakh Soiuzu Ukrainskykh Advokativ. Lviv : Vydavnytstvo SAU, 1934 (in Ukrainian).
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923 : Dokumenty i materialy : u 5 t. T. 1. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2001. (in Ukrainian).
- Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Uriady. Postati / Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha ; hol. red. Yaroslav Isaievych ; uporiad. : M. Lytvyn, I. Pater, I Soliar. Lviv, 2009. (in Ukrainian).
- Zhyttia i diialnist t. Lva Bachynskoho. *Hromadskyi holos.* 1930. 19 kvitnia.

УДК 347.965 (091) : 929 Федак С. “XVIII/XIX”

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ФЕДАКА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Богдан САВЧУК

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: bohgdan.s.3693@gmail.com*

DOI gal.31.136-145

У статті автор аналізує адвокатську діяльність львівського адвоката Степана Федака в період 1880–1900-х рр. Джерельною основою виступають публікації галицьких періодичних видань цього періоду й кореспонденція. На основі співставлення фактів джерел, виокремлено основні напрямки роботи канцелярії адвоката.

Автор статті виділяє основні напрямками функціонування канцелярії адвоката: захист клієнтів у ході судових процесів, юридичне представництво установ і організацій, розробка різного роду офіційних документів, участь у проведенні аукціонів, розподілі майна й спадщини. Автор коротко розкрив кожний із них.

Зазначається, що адвокатська робота означеного періоду посідала провідне місце у діяльності С. Федака. Успішне ведення адвокатської практики допомогло здобути авторитет у середовищі галицької інтелігенції Галичини. Роботу адвокатом С. Федак поєднував із діяльністю в інших фінансово-економічних установах краю.

***Ключові слова:** Степан Федак, адвокатська діяльність, адвокатська канцелярія, Львів, Східна Галичина.*

Сучасна українська історіографія, присвячена життєписам галицьких адвокатів, діячам національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., основну увагу приділяє їхній ролі й внеску в суспільно-політичне життя Східної Галичини. Водночас характеристика особливостей професійної діяльності цих адвокатів, відходить на “другий план”, залишається малодослідженим аспектом біографій. Проте, саме адвокатський фах мав значний вплив на характер участі в суспільно-політичних процесах. Завдяки професійній діяльності адвокати забезпечували власне матеріальне становище, здобували авторитет серед населення, інтереси якого захищали, а їх канцелярії ставали одними з осередків громадського життя на провінції. Вказані особливості адвокатського становища тією чи іншою мірою визначали життя і діяльність С. Федака, як і відомих постатей того часу Є. Олесницького, К. Левицького, А. Чайковського, Т. Окуневського, Є. Петрушевича та ін. Адвокатська діяльність С. Федака стала предметом дослідження у пропонованій статті.

На даний час комплексне дослідження життєвого шляху і багатогранної діяльності С. Федака в науковій літературі відсутнє. На увагу заслуговують цікаві статті львівських дослідниць Зої Баран¹ та Олександри Стасюк², у яких авторки в загальних рисах розкрили віхи життя й аспекти роботи видатного діяча. Значний фактичний матеріал, присвячений біографії С. Федака, опублікував івано-франківський краєзнавець Мирослав Нагірний³. У названих публікаціях особливості адвокатської роботи С. Федака згадуються побіжно. Не знайшов належного висвітлення професійний аспект роботи С. Федака в дослідженнях з історії української адвокатури Східної Галичини. Так, сучасний адвокат Михайло Петрів, висвітлюючи біографії 27 українських адвокатів, згадує про С. Федака крізь призму життя його колег К. Левицького,

¹ Баран З. Степан Федак. *Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Уряди. Постаті /* упор. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів : Інст. Українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009. С. 289–306.

² Стасюк О. Степан Федак: штрихи до портрета львівського адвоката і громадського діяча. Львів : місто, суспільство, культура. *Вісник Львівського університету. Серія історична.* Львів ; Краків, 2012. Т. 8. Ч. 1 (Влада і суспільство). С. 115–128.

³ Нагірний М. Степан Федак. До 150-річчя забутого філантропа. *Українське слово.* 2011. № 3. 19–25 січня. С. 3, 14.

Є. Олесницького, Є. Петрушевича, В. Старосольського⁴. У працях сучасних дослідників Наталії Мисак⁵, Іванни Лучаківської⁶, Андрія Бойчука⁷ та ін. про С. Федака згадується в контексті становлення української правничої еліти краю наприкінці XIX – на початку XX ст. Отже, проблема адвокатської діяльності С. Федака вказаного періоду, на нашу думку, заслуговує на окрему увагу.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють адвокатську діяльність С. Федака з середини 1880-х рр. і до початку 1910 р., тобто період від завершення ним правничих студій до обрання на посаду технічного директора страхового товариства “Дністер”. Це не означало, що діяч після цього повністю припинив адвокатську практику. Після завершення Першої світової війни 1914–1918 рр. і польсько-української війни 1918–1919 рр. С. Федак відновив роботу власної канцелярії, яка з перервами функціонувала до його смерті в січні 1937 р.

На рубежі XIX–XX ст. провідна роль в українському національному русі Галичини перейшла до представників світської інтелігенції, особливо молодого покоління адвокатів. Вони перейняли на себе не тільки суто професійні обов’язки, пов’язані з відстоюванням інтересів клієнтів, але й турботу за права і свободи українського населення Східної Галичини⁸. У середовищі галицьких адвокатів упродовж 50–70-х рр. XIX ст. відбувався процес світоглядної еволюції, пов’язаний з чітким визначенням власної національної приналежності⁹.

Центральним місцем формування національно-свідомих правників-українців став Львівський університет, а організаційним осередком студентське товариство “Кружок правників”¹⁰. Навколо нього об’єдналися майбутні видатні діячі українського суспільного руху: С. Федак, К. Левицький, А. Чайковський, Є. Олесницький, Т. Кормош та ін., під ідейним керівництвом професора права О. Огоновського. “Молоді кандидати адвокатури, – писав у 30-х рр. XX ст. адвокат М. Волошин, – що оживлені новим творчим духом з молодечим вогнем, не жахаючись ніяких трудів і праці почали захоплювати усі ділянки життя народу і його поступу на шляху змагань до відродження нації”¹¹.

Ключовим періодом для молодого покоління адвокатів став 1890 р., коли власні канцелярії відкрили в різних містах краю члени “Кружка правників”: С. Федак, К. Левицький, А. Чайковський, Т. Окуневський, І. Струтинський. До 1900 р. канцелярій власне українських адвокатів у Східній Галичині нараховувалося лише близько 30¹². “Були це здібні, енергійні, меткі, фінансово незалежні, добрі громадяни і правники, а що найважливіше, мали близький і безпосередній контакт з народними масами. ... Відкликнулося і українське громадянство і заповнило до краю їхні канцелярії. Ті канцелярії стали з порадою не тільки в судово-адміністративних справах, але стали осередками політичного, економічного і освітнього життя”, – писав з цього приводу тогочасний адвокат Л. Ганкевич¹³. Отже, професійна діяльність С. Федака як

⁴ Петрів М. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Київ : Юстиніан, 2014. 544 с.

⁵ Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці XIX – на початку XX століття: національна ідентифікація і професійна діяльність. *Україна–Польща : історична спадщина і суспільна свідомість*. Вип. 5. Львів, 2012. С. 26–37.

⁶ Лучаківська І. Соціальний портрет українських правників Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). *Україна–Європа–Світ : Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія міжнародні відносини*. Тернопіль, 2015. Вип. 15. С. 89–99.

⁷ Бойчук А. Інститут адвокатури в Галичині другої половини XIX – початку XX століття. *Історико-правове дослідження : монографія*. Одеса : Фенікс, 2012. 152 с.

⁸ Там само. С. 8.

⁹ Там само. С. 77.

¹⁰ Василик І. Юридичний факультет Львівського університету у підготовці та становленні адвокатів і правників – діячів українського національного відродження. *Українознавчий альманах*. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2014. Вип. 17. С. 95–98.

¹¹ Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право. *Ювілейний альманах “Союзу українських адвокатів у Львові”* / репр. вид., упор. М. Петрів. Київ : Юстиніан, 2014. С. 106.

¹² Там само.

¹³ Ганкевич Л. Десятиліття Союзу українських адвокатів. *Ювілейний альманах “Союзу українських адвокатів” у Львові* / репр. вид., упор. М. Петрів. Київ : Юстиніан, 2014. С. 93.

адвоката розпочиналася в умовах зародження національно свідомої адвокатської еліти, яка наприкінці 1880-х рр. перейняла провід у суспільному житті українців Галичини.

Важливим чинником, що сприяв збільшенню кількості практикуючих адвокатів у Галичині, було впровадження протягом 60-х рр. XIX ст. австрійського законодавства, яке врегулювало їх професійну діяльність¹⁴. Отримати дозвіл на ведення власної адвокатської практики було можливим за умови наявності завершеної юридичної освіти і складених державних екзаменів, здобуття ступеня доктора права, проходження однорічної судової практики і шестирічної роботи в канцеляріях більш досвідчених колег¹⁵.

Правничі студії у Львівському університеті С. Федак закінчив у 1882 р.¹⁶. Уже 11 червня 1884 р. львівська українська газета “Діло” повідомляла читачів про урочисте присвоєння (“промоцію”) С. Федаку ступеня доктора прав у Львівському університеті. “П. Федак і п. Козеровський, – йшлося в дописі, – стануть першими докторами зі студентів руської гімназії (львівської Академічної гімназії. – Б. С.), що іспит зрілості склали в руським язичі”¹⁷. Уже восени 1885 р. С. Федак як адвокатський конципієнт (практикант. – Б. С.) у м. Львові був “вписаний в листу (список. – Б. С.) оборонців у справах карних”, таким чином здобув право брати участь як захисник у кримінальних провадженнях¹⁸. Інформацію про перші успіхи молодого адвоката з Перемишля повідомляла польськомовна урядова “Gazeta Lwowska”¹⁹, зауваживши, що С. Федак працював у канцелярії адвоката Малєга²⁰.

Власну адвокатську канцелярію С. Федак відкрив у Львові на вул. Капітульна, 3 (тепер – площа Катедральна – Б. С.) на початку 1890 р., про що повідомлялося у львівських газетах^{21, 22, 23}. Крім нього, в той час власні адвокатські канцелярії відкрили А. Чайковський у Бережанах і Т. Окуневський у Коломиї. “Усі три (адвокати. – Б. С.) загально знані як здібні і совісні правники, а при цім щирі і діяльні патріоти руські (українські. – Б. С.)”, – підсумовував автор допису в “Ділі”²⁴. У той же час, 8 лютого 1890 р., “Gazeta Lwowska” писала про те, що С. Федак і П. Сімонович “були внесені... до списку львівських адвокатів”, тобто ввійшли до складу місцевої палати адвокатів²⁵.

Це об’єднання як орган адвокатського самоуправління виникло у березні 1862 р., а офіційно оформився після затвердження статуту в червні 1862 р.²⁶. До палати входили всі адвокати, які вели адвокатську канцелярію на території львівського судового округу, а з її складу обирали голову і членів відділів, секретаря та членів спеціальних комісій²⁷. Палата контролювала питання внутрішнього життя і діяльності адвокатури: розгляд дисциплінарних проваджень членів, відсторонення від виконання функцій адвоката тощо²⁸. Списки адвокатів, які входили до складу львівської палати, публікувалися в пресі щороку. Згідно цих газетних повідомлень, С. Федак у 1898–1914 рр. обирався до складу екзаменаційної комісії Палати

¹⁴ Бойчук А. Інститут адвокатури в Галичині... С. 69–70.

¹⁵ Лучаківська І. Соціальний портрет українських правників Галичини... С. 93–94.

¹⁶ Д-р Степан Федак. *Діло*. 1937. 12 січ. Ч. 6. С. 3.

¹⁷ Новинки. *Діло*. 1884. 11 черв. Ч. 61–62. С. 4.

¹⁸ Новинки. *Діло*. 1885. 6 жовт. Ч. 105. С. 3.

¹⁹ Kronika. *Gazeta Lwowska*. 1884. 14 czerwieca. S. 3.

²⁰ Kronika. *Gazeta Lwowska*. 1885. 3 października. S. 3.

²¹ Новинки. *Діло*. 1890. 7 лют. Ч. 21. С. 2.

²² Новинки. *Діло*. 1890. 8 лют. Ч. 22. С. 4.

²³ Nadesłane. *Gazeta Lwowska*. 1890. 21 maezeca. № 66. S. 6.

²⁴ Новини. Молоді адвокати Русини. *Діло*. 1890. 14 март. Ч. 49. С. 2.

²⁵ Rozmaite obwieszczenia. *Gazeta Lwowska*. 1890. 18 lutego. № 39. S. 9.

²⁶ Гловацький І. Заснування та правовий статус адвокатських палат у Галичині в другій половині XIX ст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. № 2. С. 6.

²⁷ Там само. С. 10–11.

²⁸ Гловацький І. Особливості розвитку інституту адвокатури на землях Східної Галичини і Буковини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2003. Вип. 38. С. 119–127.

адвокатів для прийняття адвокатських іспитів^{29 30}. Отже, на початку 1890-х рр. С. Федак, як крайовий адвокат, успішно розпочав власну адвокатську практику в столиці Галичини, а впродовж останнього десятиліття XIX ст. посів провідне місце в середовищі правників краю.

З відкриттям С. Федаком власної канцелярії наприкінці січня 1890 р., на нашу думку, розпочався перший період її діяльності, що тривав до початку 1910 р. Місце розташування канцелярії адвокат змінював у середині вересня 1894 р.³¹ та в січні 1901 р., після придбання помешкання на вул. Сикстуській, 48 (тепер – вул. Дорошенка, 48. – Б. С.) у Львові.

Щодо юридичних проблем, вирішенням яких займалася адвокатська канцелярія С. Федака наприкінці XIX – на початку XX ст., можна виокремити: захист клієнтів у ході судових процесів, юридичне представництво установ і організацій, розробка різного виду офіційних документів (контрактів, подань ін.), участь у проведенні аукціонів, розподілі майна, поділі спадщини. Охарактеризуємо в загальних рисах кожний із названих напрямків.

Інформацію про окремі судові справи, до участі в яких долучався С. Федак, дізнаємося з тогочасної періодики. Переважна більшість судових захистів, особливо в 1890–1900 рр., стосувалися кримінальних правопорушень. Так, у 1890–1894 рр., судячи з повідомлень преси, С. Федак у ролі захисника виступав приблизно в десяти судових слуханнях: від порушень громадського спокою до різного виду злочинів з летальними наслідками. Упродовж 1895–1897 рр., згідно газетних повідомлень, С. Федак частіше долучався до захисту осіб, які обвинувачувалися в перешкоджанні проведенню виборів до Галицького крайового сейму.

Однією з перших судових справ, в якій брав участь С. Федак і відомості про яку дізнаємося з газети “Діло”, був процес К. Беднарського, директора друкарні НТШ 15 липня 1889 р. Останнього звинувачували в недотриманні норм австрійського законодавства під час публікації першого випуску “Часопису правничої”. Директор друкарні, інтереси якого представляв С. Федак, подав апеляцію на рішення повітового суду й успішно оскаржив вирок³². С. Федак також долучився до публікації першого випуску “Часопису правничої” у 1889 р. Проте в наступних номерах видання замість його імені вказувався А. Дольницький³³.

Однією із перших гучних судових справ С. Федака, після відкриття канцелярії, деталі якої повідомляли газети, був процес проти М. Козловського, звинуваченого в ухилянні від військової служби (дезертирстві). Професора гімназії у Каліші (місто в Російській імперії. – Б. С.) було арештовано за доносом у м. Угнів Сокальського повіту (тепер – Сокальський район Львівської області. – Б. С.) у кінці липня 1890 р. Сторона обвинувачення закидала йому те, що в 1879–1880 рр. під час мобілізації до австрійського війська він свідомо покинув Угнів з метою ухилитися від військової служби³⁴.

Перебіг судового засідання 26 серпня 1890 р. передавав кореспондент газети “Діло”^{35, 36}. Головною проблемою для захисника стало те, що на його запит до калішської гімназії про підтвердження російського громадянства М. Козловського прийшла некоректна відповідь. Таким чином, остаточно довести факт іноземного громадянства М. Козловського С. Федаку не вдалося.

У заключному виступі адвокат переконував, що обвинувачення помиляється в головній точці зору: доказу, що М. Козловський мав намір ухилитися від обов’язку строкової служби, і з цією метою перебував за кордоном. “Весь матеріал доказовий виказав якраз протилежне: що Козловський, маючи освіту російську, мусів задля хліба перебувати за границею і з цією метою

²⁹ Kronika. Wybor w Izbię. *Gazeta Lwowska*. 1898. 17 grudnia. № 286. S. 3.

³⁰ Kronika. W Lwowskiej Izbię. *Gazeta Lwowska*. 1914. 31 stycznia. № 24. S. 3.

³¹ Новинки. *Діло*. 1894. 27 верес. Ч. 206. С. 3.

³² Новинки. Справа “Часописи Правничої” перед судом другої інстанції. *Діло*. 1889. 16 липня. URL: <https://zbruc.eu/node/24618> (дата звернення 04.07.2018).

³³ Петрів М. “Часопись Правнича” – перший український юридичний журнал та його роль у становленні правової думки в Галичині. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 36.

³⁴ Новинки. Оборону п. М. Козловського. *Діло*. 1890. 22 серп. Ч. 179–180. С. 3.

³⁵ Процес проф. М. Козловського. *Діло*. 1890. 29 серп. Ч. 184. С. 2.

³⁶ Там само. 1 верес. Ч. 187. С. 1–2.

постарався навіть, що його прийнято в підданство російське; ...що Козловський справді не знає австрійських законів, найкращим доказом це, що їдучи в Галичину, зовсім не ховався, а їхав відкрито; не зробив б того і певно був би вирікся (передумав. – Б. С.) і тих кілька хвиль втіхи побачитися з матір'ю, якщо б знав, що тут постигне його така доля” – передавав аргументи адвоката кореспондент “Діла”³⁷.

Аргументи С. Федака, наведені факти та їх пояснення переконали трибунал суду, остаточне рішення було на користь обвинуваченого³⁸. Однак, через процедуру апеляції обвинувачений не міг бути звільнений у залі суду, а повинен бути переведений до староства в Раві Руській. Вирішити цю ситуацію адвокату вдалося через безпосереднє звернення до намісника Галичини Казимира Бадені, який доручив дирекції львівської поліції випустити М. Козловського відразу й повернути паспорт³⁹.

Впевнена поведінка адвоката в ході судового процесу, тактика оборони і контраргументи характеризували майстерність роботи С. Федака. Крім того, особисте втручання щодо звільнення обвинуваченого свідчить про небайдужість до подальшої долі власних клієнтів. Суспільний резонанс справи (у газеті “Діло” про деталі процесу повідомлялося аж вісім разів!) та успіх захисту став специфічною рекламою для молодого львівського захисника.

Крім цієї справи, протягом 1890–1893 рр., згідно повідомлення газети “Діло”, С. Федак брав участь у принаймні семи судових процесах різної спеціалізації: від справ про образу честі учителя з Семенівки⁴⁰ до різних кримінальних проваджень, наприклад справ Івана Хаса⁴¹, Йосифа Майора⁴², Теодора Макушки⁴³. Ще один, процес гуртка “Поступ”, за рішенням судового трибуналу, відбувався таємно⁴⁴.

Про участь С. Федака в судових захистах та відомості про інші справи, повідомляли читачам польські періодичні видання. Так, “Gazeta Narodowa” на початку травня 1890 р., через кілька місяців після відкриття С. Федаком канцелярії, розкривала деталі судового процесу над П. Максимішин, захисником якої виступив адвокат⁴⁵. Багато уваги до слухань за участю С. Федака приділяла урядова “Gazeta Lwowska”. Крім вище вказаних процесів, газета наприкінці січня 1891 р. розкривала деталі справи про підпал нерухомості в містечку Куликів (тепер – Жовківський район Львівської обл. – Б. С.) у якому звинувачували місцевого греко-католицького священнослужителя А. Ковальського⁴⁶. Захист вносив клопотання про закритий розгляд справи, однак трибунал його відхилив, мотивуючи це тим, що в інтересах священника публічно очиститися від висунутих звинувачень⁴⁷. У результаті кількадечне слухання справи перетворилося на перелічення різноманітних пліток та звинувачень в бік А. Ковальського, які, на думку С. Федака, не повинні були виходити за Куликів, і які мало стосувалися власне обвинувального акту⁴⁸.

Вердикт присяжних був на користь обвинуваченого, а прокурор навіть відмовився оскаржувати рішення. Кореспондент “Діла” писав: “Оборона д-ра С. Федака була так ясна, так переконуюча і рішуча, що битком наповнення аудиторія, галерія, судді присяжні, а навіть трибунал слухали цілого вивожу з якнайбільше напруженою увагою. Вердикту суддів присяжних

³⁷ Процес проф. М. Козловського. *Діло*. 1890. 1 верес. Ч. 187. С. 2.

³⁸ Процес проф. М. Козловського. *Діло*. 1890. 1 верес. Ч. 187. С. 2.

³⁹ Новинки: процес проф. М. Козловського. *Діло*. 1890. 28 серп. Ч. 185. С. 4.

⁴⁰ Новинки: Розправа судова о обиду чести. *Діло*. 1891. 13 липня. URL: <https://zbruc.eu/node/53769> (дата звернення 04.07.2018).

⁴¹ Новинки: перед судом присяжних. *Діло*. 1890. 4 квіт. URL: <https://zbruc.eu/node/34685> (дата звернення 04.07.2018).

⁴² Новинки: розправа судова. *Діло*. 1891. 17 черв. URL: <https://zbruc.eu/node/52854> (дата звернення 04.07.2018).

⁴³ Новинки: перед львівським судом присяжним. *Діло*. 1893. 15 берез. Ч. 49. С. 3.

⁴⁴ Новинки: процес о богохульство. *Діло*. 1891. 6 берез. Ч. 43. С. 2.

⁴⁵ Z izby sądowej. *Gazeta narodowa*. 1890. 7 maja. №105. S. 2.

⁴⁶ Z izby sądowej. (Podpalenie). *Gazeta Lwowska*. 1891. 31 stycznia. № 24. S. 2.

⁴⁷ Z izby sądowej. (Podpalenie). *Gazeta Lwowska*. 1891. 31 stycznia. № 24. S. 2.

⁴⁸ З судової зали. Серед куликівського багна. *Діло*. 1891. 5 лют. URL: <https://zbruc.eu/node/47299> (дата звернення 04.07.2018).

вижидала численна публіка дуже нетерпеливо, а коли його оголошено, в залі настав гамір великого вдовolenня⁴⁹.

Роки 1895–1897 рр. в адвокатській практиці С. Федака позначилися участю в судових захистах, пов'язаних зі зловживаннями в ході проведення виборів до Галицького крайового сейму. Два судові процеси 1895 р. і 1897 р. мали багато спільних рис і загалом відображали типовий виборчий досвід українців у політичному житті Східної Галичини^{50 51}. Обидві справи, слухання яких проходили у львівському крайовому суді, стосувалися порушень під час проведення правиборів до чертвртої курії громад на виборчих дільницях у Жовківському повіті (тепер – Жовківський район Львівської обл. – Б. С.). Підсудних, в обох випадках дрібних господарів, прокуратура звинувачувала в порушенні громадського спокою. Захист проводили колегія адвокатів у складі трьох членів, схожими були і тактика оборони.

Перший процес, проти жителів с. Смерекова, відбувався влітку 1895 р. Під час слухання очевидними стали маніпуляції з документами і фактами з боку комісара і писаря, на яких ґрунтувалося звинувачення. Адвокати С. Федак, К. Левицький та І. Добрянський вміло підкресливали неточності свідчень, просили описати дрібні деталі, таким чином змушуючи помилятися у показах головних свідків.

У кінцевому виступі С. Федак підтримував позицію захисту про порушення ходу виборів, нечесність і низьку компетенцію осіб, що відповідали за їх проведення. Серйозним порушенням, передавав слова адвоката кореспондент “Діла”, було те, що “...Байсарович (писар, член комісії і кандидат на виборах. – Б. С.) на кілька днів перед виборами “позичив” собі лісту (список виборців. – Б. С.) до поправи”, у результаті чого “...в лісті бракло власне господарів ґрунтових!”. За законом списки виборців склалися з власників землі, що платять податок, прізвища яких вносять без додаткового погодження. Для тих, хто не платить – вимагалось вносити своє ім'я до списку завчасно. “...Коли бракує господарів оподаткованих, і то в більшому числі, – вказував у виступі адвокат, – се не помилка”. Крім того, зазначав у виступі С. Федак, І. Байсарович агітував за власну кандидатуру, безпосередньо втручався в хід голосування і підрахунок голосів. Саме проти цих виборчих зловживань, резюмував С. Федак, селяни висловлювали обурення і домагалися повторних виборів.

У ході іншого судового процесу проти селян с. Кунина влітку 1897 р. явними стали факти втручання в хід правиборів місцевого польського землевласника (“дідича”) В. Гавта, який у змові з виборчою комісією, намагався допустити до голосування “своїх людей”. Цьому завадив М. Король, адвокат і голова “Руської ради” в Жовкві, який переконав виборців не розходитися, допоки комісар не покине виборчої дільниці, за що його було звинувачено в організації громадської непокорі. У промові, зміст якої передав кореспондент “Діла”, С. Федак підкреслював неправдивість звіту повітового комісара до староства в Жовкві, факти в якому лягли в основу звинувачень проти селян. “Люде ці (обвинувачені – Б. С.) замість порученої їм свободи вибору, – вказував він у виступі, – мусіли в дворі мерзнути (вибори проходили в лютому – Б. С.) на болоті, відтак перемаршируватися до Жовкви в іншому товаристві і там сидіти у тюрмі... Люди ці були тероризовані, мордовані, а все таки нічо їх не зломило, вони твердо стояли при сповненні свого горожанського обов'язку”⁵².

Однак в обох справах підсудним не вдалося уникнути покарання. Селяни с. Смерекова отримали від 3 до 10 місяців ув'язнення, а мешканці с. Кунин, незважаючи на те, що адвокати домоглися зняття звинувачень у громадській непокорі, були засудженні на тижневий арешт через неповагу до сільського війта.

⁴⁹ З судової зали. Серед куликівського багна. *Діло*. 1891. 5 лют. URL: <https://zbruc.eu/node/47299> (дата звернення 04.07.2018).

⁵⁰ Аркуша О. Виборчі зловживання в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. *Zaxid.net*. Аналітичне інтернет видання. 2012. 8 листопада. URL: https://zaxid.net/viborchy_zlovzhivannya_v_galichini_u_drugiy_polovini_hih_na_pochatku_hh_stolittya_n1270165 (дата звернення 04.07.2018).

⁵¹ Шеремета О., Шумлянський В. Польські зловживання та українське хрунівство як елемент виборчої системи в Австро-Угорській державі у 1873–1914 рр. *Демократичне врядування: електронне наукове фахове видання*. Львів, 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_12. (дата звернення 18.10.2018).

⁵² Процес М. Короля і товаришів. *Діло*. 1897. 22 серп. Ч. 180. С. 3.

Іншим напрямком діяльності канцелярії було юридичне представництво інтересів окремих товариств та організацій. Зокрема, С. Федака як практикуючого адвоката в жовтні 1890 р. було обрано юридичним представником (“синдиком”) вдовичо-сирітського фонду львівської архієпархії⁵³. Крім того, дослідниця З. Баран наголошувала, що підготовка необхідної документації, в тому числі статуту, для створення страхового товариства “Дністер” у Львові в кінці 1890 р. – на початку 1891 р. проводилася безпосередньо в адвокатській канцелярії С. Федака⁵⁴. Як адвокат і член дирекції “Дністра”, він також займався врегулюванням юридичних справ, представляв інтереси установи у відносинах з міською владою тощо.

Однак найчастіше в 1890–1900-ті рр. адвокатська канцелярія С. Федака долучалася до проведення різного роду аукціонів, так званих ліцитацій рухомого й нерухомого майна через банкрутство, судове стягнення тощо. Згідно підрахунків, за офіційними повідомленнями в часописі “Gazeta Lwowska”, у період 1890–1900 рр. С. Федака призначали куратором, тобто відповідальним за виконання близько дев’ятнадцяти таких ліцитацій, ще в одинадцяти він приймав участь у якості заступника. Особливо активний період участі в аукціонах припав на 1890–1891 рр. (10 – куратор і 4 – заступник).

Наприклад, згідно з газетним дописом від 12 грудня 1890 р., крайовий суд для цивільних справ у Львові повідомляв, що С. Федака призначено тимчасовим управителем маєтку К. Будзишевського. Його заступником у цій справі став кандидат адвокатури Є. Петрушевич⁵⁵. Наприкінці квітня 1891 р., після бюрократичних процедур, С. Федак розмістив оголошення про проведення розпродажу майна К. Будзишевського, власника складу паперу в Львові. Адвокат запрошував бажаючих взяти участь в аукціоні зголошуватися до 8 травня 1891 р. у його канцелярію на Капітульній, 3, із внеском у 100 австрійських корон (далі – кор. – Б. С.)⁵⁶. Крім аукціонів, протягом 1890–1905 рр., за повідомленнями часопису “Gazeta Lwowska”, С. Федак сім разів долучався до процедури розділу спільної власності й виконання заповіту.

На жаль, поки не вдалося виявити детальної інформації про участь діяча у процесах розподілу великої земельної власності (“парцеляції”) у Східній Галичині. Відомо, що до початку Першої світової війни завдяки С. Федаку, Т. Войнаровському та Є. Олесницькому українським селянам перейшло у власність 38 тис. га землі⁵⁷.

Інформацію про сфери діяльності канцелярії С. Федака знаходимо в кореспонденції до видатних діячів українського національного руху М. Грушевського та І. Франка. Так, у листі до М. Грушевського від 28 грудня 1901 р. С. Федак надіслав канцелярський рахунок за “уложення контракту купівлі/продажу реальності” для тодішнього голови НТШ на загальну суму 160 кор. 50 сот.⁵⁸. “Реальність”, про яку йдеться, – це земельна ділянка на вул. Понінського 3 (тепер – вул. І. Франка, 152 і 154. – Б. С.), придбана М. Грушевським у Й. Рогсека 2 листопада 1901 р., на якій пізніше він збудував львівське помешкання⁵⁹. Цього ж дня уже між І. Франком і згаданим Й. Рогсеком було укладено схожий контракт купівлі/продажу земельної ділянки по судідству з М. Грушевським. В оригіналах контрактів, опублікованих дослідницею С. Паньковою, міститься згадка, що в обох випадках особу власника земельних ділянок Й. Рогсека нотаріусу, який узаконював процедуру, підтвердив С. Федак⁶⁰.

Згаданий лист С. Федака до М. Грушевського містить інформацію про те, що адвокат виготовив усю необхідну документацію для укладення угоди⁶¹. Сплату за послуги по виготовленню вказаних документів він просив внести на ощадний рахунок у товаристві “Дніс-

⁵³ Новинки: Д-р Стефан Федак. *Діло*. 1890. 8 жовт. Ч. 217. С. 3.

⁵⁴ Баран З. Степан Федак. С. 291.

⁵⁵ Upadłości. *Gazeta Lwowska*. 1890. 12 grudnia. № 284. S. 3.

⁵⁶ Ogłoszenie. *Gazeta Lwowska*. 1891. 30 kwietnia. № 97. S. 11.

⁵⁷ Гладун М. Проведення парцеляції в Східній Галичині міжвоєнного періоду. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: гуманітарні науки*. 2014. Вип. 12. С. 164–170.

⁵⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. (далі – ЦДІА України у Києві). Ф. 1235, Оп. 1. Спр. 797. Арк. 1–3.

⁵⁹ Панькова С. Хто першим придбав ґрунт на львівській Софіївці: Іван Франко чи Михайло Грушевський? *Вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Число 44. Осінь–зіма. Львів, 2010. С. 45–48.

⁶⁰ Там само. С. 45–48.

⁶¹ ЦДІАК України. Ф. 1235, Оп. 1. Спр. 797. Арк. 1–3.

тер”, який призначався для потреб малозабезпечених студентів⁶². Далі, уже в листах С. Федака до І. Франка, згадується про те, що останній звернувся до канцелярії адвоката для допомоги в оформленні документів на будинок, зокрема порядкового номеру (“числа конскрипціонного”), що було виконано 6 вересня 1902 р.⁶³. С. Федак долучився до розробки й укладення угоди з отримання іпотечного кредиту І. Франком для завершення будівництва помешкання^{64, 65}.

Кореспонденція до І. Франка містить короткі відомості про персональний склад канцелярії С. Федака на початку ХХ ст. Так, у листах містяться підписи практикантів В. Загайкевича та Й. Кітая. З їх змісту дізнаємося, що канцелярія адвоката тісно співпрацювала з відомим львівським нотаріусом Йосифом Онишкевичем⁶⁶.

З початком 1900-х рр. детальних відомостей про адвокатську діяльність С. Федака і функціонування його канцелярії, на жаль, виявити не вдалося. Можна припустити, що діяч присвячував більше часу на діяльність в інших сферах суспільного життя, зокрема на роботі в низці українських господарських установ (у дирекції “Дністра”, наглядових радах “Народної торгівлі”, “Крайового союзу кредитового” та ін.). Більше того, у зв’язку зі смертю у вересні 1909 р. технічного директора “Дністра” Я. Кулачковського, С. Федака обрали на цю посаду. Згідно умов контракту з наглядовою радою страхового товариства, новий керівник повинен був до травня 1910 р. закрити власну канцелярію⁶⁷.

Крім того, з квітня 1900 по 1914 рр. С. Федак, як крайовий адвокат, з пропозиції Крайового віділу Галицького сейму, входив до складу наглядової ради Крайового банку – найбільшого іпотечного банку Галичини. У той же час Галицький сейм також обирав його до складу комісії для загального господарського податку.

Таким чином, робота адвокатом і ведення власної канцелярії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. посідала провідне місце в діяльності С. Федака. Успішне ведення адвокатської практики допомогло здобути авторитет у середовищі галицької інтелігенції, посісти одну з провідних ролей в українському національному русі Східної Галичини. Роботу адвокатом С. Федак поєднував із працею в низці фінансово-економічних установах краю. Ведення власної канцелярії з матеріальної точки зору приносило С. Федаку добрий дохід, дозволило фінансово забезпечувати велику родину.

ADVOCACY OF STEPAN FEDAK AT THE END OF THE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

Bohdan SAVCHUK

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: bohgdan.s.3693@gmail.com*

Summary

In the article, the author analyses the advocacy of Lviv lawyer Stepan Fedak during the 1880’s–1900’s. The sources of the article are publications of galician periodicals and correspondence of that period. Basing on the of comparison of facts from sources, author outlined the main directions of the lawyer’s work.

It is noticed that advocacy of S. Fedak’s took place in the conditions of formation of a nationally conscious elite. In the late 1880’s its representatives take a leading role in the Ukrainian social-political movement of Eastern Galicia.

⁶² ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 797. Арк. 1.

⁶³ Горак І., Горак Я. Листи Стефана Федака до Івана Франка. *Науковий вісник музею імені Івана Франка*. Львів, 2010. Вип. 9. С. 211.

⁶⁴ Інститут Літератури імені Т. Шевченка. Ф. 3. № 1625. Арк. 573. URL: http://prima.lnu.edu.ua/istoryku/franko-letters/1625/1625_0573.JPG (дата звернення 25.04.18).

⁶⁵ Горак І., Горак Я. Листи Стефана Федака... С. 212.

⁶⁶ Там само. С. 210–213.

⁶⁷ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 373. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 26.

In 1882 S. Fedak graduated from the faculty of law Lviv University and, for the next eight years, worked as trainee lawyer. In 1885 he received the permission to protect the interests of defendants in criminal offenses. In the beginning of 1890 S. Fedak opened his own law office in the capital of the region.

The author of the article highlights the main directions of the office of the lawyer. They were: protection of clients in lawsuits, legal representation of institutions and organizations, development of various kinds of official documents, participation in conducting auctions, distribution of property and inheritance. The author briefly revealed each of them.

In conclusion, the author notes that advocacy work in the marked period occupied the leading place in the S. Fedak activities. The successful conduct of legal practice helped gain credibility among Galician intellectuals. The work of lawyer S. Fedak combined with activities in other financial and economic institutions of the region. Work in his own office, from a financial point of view, brought a good income, financially possible to ensure a large family.

Keywords: Stepan Fedak, advocacy, law office, Lviv, Eastern Galicia

REFERENCE

- Arkusha O. Vyborchi zlovzhyvannia v Halychyni v druhi polovyni XIX – na pochatku XX st. *Zaxid.net*. Analytychne internet vydannia. 2012. 8 lystopada. URL: https://zaxid.net/viborchi_zlovzhivannya_v_galichini_u_drugiy_polovini_hih_na_pochatku_hh_stolittya_n1270165 (data zvernennia 04.07.2018).
- Baran Z. Stepan Fedak. *Zakhidno-Ukrains'ka Narodna Respublika, 1918–1923. Uriady. Postati / upor.* M. Lytvyn, I. Pater, I. Soliar. L'viv : Inst. Ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 2009. S. 289–306. (in Ukrainian).
- Bojchuk A. Instytut advokatury v Halychyni druhoi polovyni XIX – pochatku XIX stolittia. *Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia*. Odesa : Feniks, 2012. 152 s. (in Ukrainian).
- Vasylyk I. Yurydychnyi fakul'tet L'vivskoho universytetu u pidhotovtsi ta stanovlenni advokativ i pravnykiv – diiachiv ukrains'koho natsional'noho vidrozhennia. *Ukrainoznavchyi al'manakh*. Kyiv : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2014. Vyp. 17. S. 95–98. (in Ukrainian).
- Voloshyn M. Tym, scho vidishly vid nas u borot'bi za pravo. *Yuvilejni al'manakh "Soiuzu ukrains'kykh advokativ u L'vovi"* / repr. vyd., upor. M. Petriv. Kyiv : Yustynian, 2014. S. 101–136. (in Ukrainian).
- Hankevych L. Desiatylittia Soiuzu ukrains'kykh advokativ. *Yuvilejni al'manakh "Soiuzu ukrains'kykh advokativ" u L'vovi* / repr. vyd., upor. M. Petriv. Kyiv : Yustynian, 2014. S. 59–100.
- Hladun M. Provedennia partseliatsii v Skhidnii Halychyni mizhvoiennoho periodu. *Visnyk L'vivskoi komertsiiinoi akademii. Serii: humanitarni nauky*. 2014. Vyp. 12. S. 161–170. (in Ukrainian).
- Hlovats'kyi I. Zasnuvannia ta pravovyj status advokats'kykh palat u Halychyni v druhi polovyni XIX st. *Naukovyi visnyk L'vivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Serii iurydychna*. 2008. № 2. S. 1–13.
- Hlovats'kyi I. Osoblyvosti rozvytku instytutu advokatury na zemliakh Skhidnoi Halychyni i Bukovyny. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Serii iurydychna*. 2003. Vyp. 38. S. 119–127. (in Ukrainian).
- Horak I. Horak Ya. Lysty Stefana Fedaka do Ivana Franka. *Naukovyj visnyk muzeiu imeni Ivana Franka*. L'viv, 2010. Vyp. 9. S. 210–213. (in Ukrainian).
- D-r Stepan Fedak. *Dilo*. 1937. 12 sichnia. Ch. 6. S. 3.
- Z sudovoi zaly. Sered kulykivs'koho bahna. *Dilo*. 1891. 5 liutoho. URL: <https://zbruc.eu/node/47299> (data zvernennia 04.07.2018)
- Instytut Literatury imeni T. Shevchenka. F. 3. № 1625. Ark. 573. URL: http://prima.lnu.edu.ua/istoryky/franko-letters/1625/1625_0573.JPG (data zvernennia 25.04.18).
- Luchakivs'ka I. Sotsial'nyi portret ukrains'kykh pravnykiv Halychyni (kinets' XIX – pochatok XX st.). *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats'.* Serii: istoriia mizhnarodni vidnosyny. Ternopil', 2015. Vyp. 15. S. 89–99. (in Ukrainian).
- Mysak N. Halyts'ki advokaty naprykintsi KhIKh – na pochatku XX stolittia: natsional'na identyfikatsiia i profesijna diial'nist'. *Ukraina-Pol'scha: istorychna spadschyna i suspil'na svidomist'.* Vyp. 5 : Yuvileinyi zbirnyk na poshanu O. Kolianchuka. L'viv, 2012. S. 26–37, 28. (in Ukrainian).
- Nahirnyj M. Stepan Fedak. Do 150-richchia zabutoho filantropa. *Ukrains'ke slovo*. 2011. № 3. 19–25 sichnia. S. 3, 14..
- Novynky: Molodi advokaty Rusyny. *Dilo*. 1890. 14 bereznia. Ch. 49. S. 2.
- Novynky: *Dilo*. 1884. 11 chervnia. Ch. 61–62. S. 4.
- Novynky: *Dilo*. 1885. 6 zhovtnia. Ch. 105. S. 3.
- Novynky: *Dilo*. 1890. 7 liutoho. Ch. 21. S. 2.
- Novynky: *Dilo*. 1890. 8 liutoho. Ch. 22. S. 4.
- Novynky: *Dilo*. 1894. 27 veresnia. Ch. 206. S. 3.

- Novynky: D-r Stefan Fedak... *Dilo*. 1890. 8 zhovtnia. Ch. 217. S. 3.
- Novynky: Oboronu p. M. Kozlovs'koho... *Dilo*. 1890. 22 serpnia. Ch. 179–180. S. 3.
- Novynky: Rozprava sudova o obydu chesty. *Dilo*. 1891. 13 lypnia. URL: <https://zbruc.eu/node/53769> (data zvernennia 04.07.2018).
- Novynky: Sprava “Chasopysy Pravnychoi” pered sudom druhoi instantsii. *Dilo*. 1889. 16 lypnia. URL: <https://zbruc.eu/node/24618> (data zvernennia 04.07.2018).
- Novynky: pered l'vivs'kym sudom prysiazhnym. *Dilo*. 1893. 15 berezeia. Ch. 49. S. 3.
- Novynky: pered sudom prysiazhnykh. *Dilo*. 1890. 4 kvitnia. URL: <https://zbruc.eu/node/34685> (data zvernennia 04.07.2018)
- Novynky: protses o bohokhul'stvo. *Dilo*. 1891. 6 bereznia. Ch. 43. S. 2.
- Novynky: protses prof. M. Kozlovs'koho. *Dilo*. 1890. 28 serpnia. Ch. 185. S. 4.
- Novynky: rozprava sudova. *Dilo*. 1891. 17 chervnia. URL: <https://zbruc.eu/node/52854> (data zvernennia 04.07.2018).
- Pan'kova S. Khto pershym prydbav grunt na l'vivs'kii Sofiiivtsi: Ivan Franko chy Mykhailo Hrushevs'kyi? *Visnyk Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*. Chycho 44. Osin'-zma. L'viv, 2010. S. 45–48.
- Petriv M. “Chasopys' Pravnycha” – pershyi ukrains'kyi iurydychnyi zhurnal ta ioho rol' u stanovlenni pravovoi dumky v Halychyni. *Naukovyi visnyk Uzhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Pravo*. 2014. Vyp. 26. S. 34–40. (in Ukrainian).
- Petriv M. Ukrains'ki advokaty: derzhavni, hromads'ki, politychni ta kul'turno-osvitni diiachy kintsia XIX – pershoi polovyny XX st. Kyiv : Yustinian, 2014. 544 s. (in Ukrainian).
- Protses M. Korolia i tovaryshiv. *Dilo*. 1897. 22 serpnia. Ch. 180. S. 3.
- Protses prof. M.Kozlovs'koho... *Dilo*. 1890. 1 veresnia. Ch. 187. S. 1–2.
- Protses prof. M.Kozlovs'koho... *Dilo*. 1890. 29 serpnia. Ch. 184. S. 2.
- Stasiuk O. Stepan Fedak: shtrykhy do portreta l'vivs'koho advokata i hromads'koho diiacha. *L'viv: misto, suspil'stvo, kul'tura / Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii: istorychna*. L'viv ; Krakiv, 2012. T. 8. Ch. 1 (Vlada i suspil'stvo). S. 115–128. (in Ukrainian).
- Tsentrал'nyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv. (dali – TsDIA Ukrainy u Kyievi). F. 1235. Op. 1. Spr. 797. Ark. 1–3.
- Tsentrал'nyi Derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. L'viv. F. 373. Op. 1. Spr. 8. 26 ark. Ark. 26.
- Sheremeta O., Shumlians'kyi V. Pol's'ki zlovzhyvannia ta ukrains'ke khrunivstvo iak element vyborchoi systemy v Avstro-Uhors'kii derzhavi u 1873–1914 rr. *Demokratychno vriaduvannia: elektronne naukove fakhove vydannia*. L'viv, 2015. Vyp. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_12. (data zvernennia 18.10.2018). (in Ukrainian).
- Kronika. *Gazeta Lwowska*. 1884. 14 czerwieca. S. 3.
- Kronika. *Gazeta Lwowska*. 1885. 3 pazdziernika. S. 3.
- Kronika. W Lwowskiej Izbie... *Gazeta Lwowska*. 1914. 31 stycznia. № 24. S. 3.
- Kronika. Wybor w Izbie... *Gazeta Lwowska*. 1898. 17 grudnia. № 286. S. 3.
- Nadesłane. *Gazeta Lwowska*. 1890. 21 maezeca. № 66. S. 6.
- Ogłoszenie. *Gazeta Lwowska*. 1891. 30 kwietnia. № 97. S. 11.
- Rozmaite obwieszczenia. *Gazeta Lwowska*. 1890. 18 lutego. № 39. S. 9.
- Upadłości. *Gazeta Lwowska*. 1890. 12 grudnia. № 284. S. 3.
- Z izby sądowej. (Podpalenie). *Gazeta Lwowska*. 1891. 31 stycznia. № 24. S. 2.
- Z izby sądowej. (Podpalenie). *Gazeta Lwowska*. 1891. 31 stycznia. № 24. S. 2.
- Z izby sądowej. *Gazeta narodowa*. 1890. 7 maja. № 105. S. 2.

УДК 82.091: 821.161.2+821.111

**IVAN BAHRIANYI AND GEORGE ORWELL:
COMPARATIVE APPROACH TO BIOGRAPHICAL INSIGHT**

Світлана КОБУТА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра іноземних мов і перекладу,*

вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: antinomu@i.ua

DOI gal.31.146-151

Дана стаття присвячена проблемі порівняння творчості Івана Багряного та Джорджа Орвелла, а також виявлення літературного та біографічного підґрунтя для їх зіставлення у синхронії. У розвідці проаналізовано літературні особистості авторів (на основі біографічних та літературознавчих досліджень вітчизняних та закордонних науковців), а також встановлено, що застосування біографічного підходу для вивчення і трактування їх публіцистичних і художніх творів дає змогу краще зрозуміти і точніше виділити основні проблеми та ідеї авторів. Основна увага приділяється особливостям трактування понять волі та вільної людини в антитоталітарному дискурсі письменників, а також дослідженню передумов та причин ведення ними непрямого діалогу в художніх та публіцистичних творах.

***Ключові слова:** Іван Багряний, Джордж Орвелл, типологічний підхід, генетична спорідненість, непрямий діалог, воля, свобода, антитоталітарний дискурс, гідність, біографічний підхід.*

As a science comparative literature has a complex nature, as it is based mainly on the correlation of literatures on a certain level of their development. This is the main reason the modern typological approach as the constituent part of the latter deserves studying, in terms of mutual influence of international and national. According to A. Dima, any comparison of the former and the latter creates conditions capable of better revealing peculiarities of each of the literatures¹.

Following L. Oljander, all the national literatures are numerously interconnected through personalities of national writers who cooperate with literary worlds of other writers². Therefore their study facilitates both national and world sciences, as well as it helps to reveal peculiarities of the world literary process development.

Quite often it happens that the object of comparative study is chosen of the basis of the direct or indirect dialogue which exists between writers. L. Oljander talks about several groups of dialogues: direct (1), i. e. a direct dialogue and communication between two writers; indirect (2), i. e. it is conducted through the thesaurus of a recipient, a dialogue between literary phenomena that appeared independently from one another; mixed forms of dialogues (3)³. The notion of the indirect dialogue attracts particular attention as it usually arises around general humane problems and events, e. g. world wars, ecology, world catastrophes, totalitarianism etc.⁴. The reasons of similarities and differences usually result from “common and different historical circumstances” in which works under question were created⁵. In this context all the similarities provide the grounds to claim there exists a single picture of the world literature process, and it serves as a setting for visible national differences⁶.

¹ Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. Москва : Прогресс, 1977. С. 190.

² Оляндер Л. Проблеми міжлітературного діалогізму: компаративістський аспект. *Літературознавча компаративістика* : навчальний посібник / ред. Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. С. 20–28.

³ Там само. С. 21.

⁴ Там само. С. 22.

⁵ Брайко О. Українська компаративістика другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Національні варіанти літературної компаративістики* / Національна академія наук України ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка ; Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, О. В. Дубініна та ін. Київ : Видавничий дім “Стилос”, 2009. С. 386–439.

⁶ Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. Москва : Прогресс, 1977. С.166.

The subject of this article is the problem of a free person in the works of Ivan Bahrijanyi and George Orwell. Literary works of both authors take part in the first part and middle of the XX century, when the whole world faced fundamental geopolitical as well as anthropological changes. These changes brought on a fresh approach to eternal issues and motives, as well as the place of a human in the world.

Parallels in the fates, worldviews and works of Ivan Bahrijanyi and George Orwell provide the grounds for typological comparison of their works, and this is to be done on the levels of themes and ideas. Both authors were convinced socialists in their political views, but they became disappointed in the social ideas being put into life^{7, 8}. R. Williams, who is a well-known researcher of George Orwell artistic personality, emphasized that the general effect of the latter's works is the paradox effect. The author was a socialist who popularized a fierce and destructive criticism of socialism, he believed in equality and confronted class system, but in his works he highlighted the idea of natural inequality and inevitable class system⁹. Both Ivan Bahrijanyj and George Orwell left their motherlands, and in both cases, their choice was only partially voluntary^{10, 11}. Both authors were radical critics of the contemporary political regimes and they were not afraid to express their points of view freely, therefore they often became targets for criticism in press. Their works, publicist ones in particular, were not just objected and defamed, but also misused and wrongly cited.

Interaction of these authors happens mainly in the form of the indirect dialogue on the topic which is important for both of them – freedom. As far as we know there was no direct contact between these two authors, but, as it is noted by Ivan Dziuba, it was Ivan Bahrijanyi, who initiated and organized the Ukrainian publication of “Animal Farm”, a famous satire-dystopia by George Orwell, and it was the very first translation of the work into a foreign language¹². Apart from this fact, under the analyses, some of the images used by Ivan Bahrijanyi in his publicist works prove to be allusions on George Orwell works, in particular, his dystopian novel “1984”; this fact allows to see the indirect dialogue, which is built not only on the common problems, but works of authors as well.

Another reason for typological comparison of the works of these authors is so-called double biographical approach. On the one hand we are talking about parallelism in lives of Ivan Bahrijanyj and George Orwell that influenced similarity of their worldview. On the other hand both authors used biographical method as a creative impulse. Works, especially novels, of both authors are based mainly on their personal experience^{13, 14}. M. Spodarets, who was researching the problem and genre and style peculiarities of prose of Ivan Bahrijanyi, came to a conclusion that it consists of new prose genres (novel-pamphlet and a political novel) and original structure of the main character as well as an autobiographical phenomenon¹⁵. On our opinion, similar features are characterizing the works of George Orwell. Though literary and artistic methods of the authors often differ, they are united by a similar way of thinking and ideology of their works. Therefore genetic kinship, which is understood as a simultaneous appearance of the same theme in different literatures and works of different authors

⁷ Войчишин Ю. Іван Багряний. Літературно-бібліографічна студія. *Українська вільна академія наук. Серія Література*. Ч. 10. Вінніпег ; Оттава, 1968. 90 с.

⁸ Freeguard Gavin. *Orwell Lecture 2007*. URL: <http://theorwellprize.co.uk/news/gavin-freeguard-orwell-lecture-200>.

⁹ Williams Raymond *Culture and Society*. Columbia University Press, 1983. P. 286.

¹⁰ Правдюк О. Куркульським шляхом. *Багряний І. Вибрані твори / упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький*. Київ : Смолоскип, 2006. С. 506–520.

¹¹ Taylor D. J. Review of Emma Larkin's “Secret Histories: Finding George Orwell in a Burmese Teashop”. *The Sunday Times*. 22 August 2004. URL: <http://www.netcharles.com/orwell/a.articles/col-burmeseteashop.htm>.

¹² Дзюба І. Броньбійна публіцистика. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/library/books/bronebiyna-publicistika-ivan-bagryaniy>.

¹³ Чекаліна В. “Ми є. Були. І будем ми. Й Вітчизна наша з нами”. *Кримська Світлиця*. 2006. № 9. 24 лют. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=3635>.

¹⁴ There's more to George Orwell than politics. URL: <http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2010/jan/21/more-to-george-orwell-politics>.

¹⁵ Балаклицький М. “Нова релігійність” Івана Багряного : монографія. Київ : Смолоскип, 2005. С. 22.

as a result of certain historical events influence, becomes one of the basis of typological similarity in their works.

As it was stressed above, a crucial idea of the Ivan Bahrianyi and George Orwell works is a human striving for freedom in all of its possible meanings. O. Pererva characterizes Ivan Bahrianyi as a writer who was born to be free and proud, who sacrificed his talent, love and courage in a struggle against totalitarianism and cruelty of dominant regimes, against slave-like psychology of his fellow citizens¹⁶. R. Williams claims that prose written by George Orwell as closely connected to freedom and social opportunity of truth¹⁷, because the author in question belong to those people, who found themselves in a fight for independence¹⁸.

Both Ivan Bahrianyi and George Orwell try to reveal the importance of freedom in all of its aspects, freedom of a personality on the background of spiritual, social and political phenomena. They are united by their common belief in a person, in his undefeatable spirit, courage and kindness^{19, 20}. While studying the works of these two authors, most researchers pay a lot of attention to their interpretation of personal freedom in the circumstances of a totalitarian regime, and it is only natural as works of the writers were heavily influence by the historical period they witnessed. Anti-totalitarian discourse of Ivan Bahrianyi and George Orwell shows itself as a logical reaction on the political situation in the world, as the very existence of anti-humane regimes could not come unnoticed and leave its imprint on human consciousness and in literature as well. Following O. Bodnar, we agree that George Orwell and Ivan Bahrianyi belong to the generation of writers who demonstrated a brutal introduction and interference of politics in literature²¹.

A high level of political consciousness of Ivan Bahrianyi and George Orwell and their desire to depict ongoing processes in literature are not solitary responsible for the literary criticism of totalitarianism in the works of these authors. They also paid attention to the influence of anti-humane regimes the processes of self-realisation and self-defining, therefore their works emphasize all the destructive consequences of the freedom repression and limitation for a personality. According to V. Kokhanovsky, a person will never willingly accept a social regime that limits their right to be free²². Both Ivan Bahrianyi and George Orwell show a characteristic wish to depict all the negative consequences of the Marxist and Nazi ideas realization, as they lead to depreciation of a personality. According to V. Myronov, a purely dogmatic interpretation of Marxist ideas causes absolute annihilation of individual in order to reach communal and social²³. This idea of forced equality presented itself as the basis for socialism, as a result inner freedom was neglected and the very idea of it was considered wrong, because a common person was treated as a “part of a mechanism” in a big bureaucratic and administrative system²⁴.

¹⁶ Пасічник О. В. Образ світу і концепція героя у творчості Уласа Самчука й Олександра Солженіцина в'язнично-таборової тематики : авторефер. дис... канд. філол. наук. 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2004. 20 с.

¹⁷ Williams Raymond. Culture and Society. Columbia University Press, 1983 p. P. 288.

¹⁸ Ibid. P. 289.

¹⁹ Гришко В. Невгасна віра в людину. *Багрянний І. Вибрані твори* / упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький. Київ : Смолоскип, 2006. С. 579–599.

²⁰ King Steve. Orwell's Warning. URL: <http://bnreview.barnesandnoble.com/t5/Daybook/Orwell-s-Warning/ba-p/5023>.

²¹ Боднар О. І. Художньо-публіцистичні візії тоталітаризму у творчості М. Рудницького та Дж. Орвелла: рецептивно-комунікативний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012. 20 с.

²² Кохановский В. П. Философия : учебное пособие. URL: http://royallib.ru/book/kohanovskiy_valeriy/filosofiya_uchebnoe_posobie.html.

²³ Миронов В. Философия : учебник для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова. Москва : Норма, 2005. С. 659.

²⁴ Миронов В. Философия : учебник для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова. Москва : Норма, 2005. С. 667.

It would be absolutely wrong, though, to claim that civil and literary works of the authors under study are all about criticism of political regimes, with no other ideas. Ivan Bahrianyi is a citizen of a socialistic country, who try to show the world all the downsides and injustice of the system from the point of view of an insider. At the same time the author protests not against a communist utopia, but against a lopsided way in has been put into life. He emphasizes that there hides a hideous reality behind beautiful and attractive slogans, and more than that, these slogans cost a lot of lives. To put it differently, he protests against the system that deprives a person the right to be free. It is important to stress that according to Ivan Bahrianyi freedom is not determined by the external factors only. On the contrary, while external freedom often depends on the social environment and other outer conditions, it is the inner freedom and integrity and values which form the core of a person. This writer also pays special attention to national freedom and defines it as a crucial condition of the freedom of person fulfillment. According to A. Dima, there are literatures which have a significant striving to universality of General-European unity, while the other literatures tend to be more nationally closed²⁵. On our opinion, Ivan Bahrianyi represents the latter type of literature, as he claimed himself that one of the tasks of a contemporary Ukrainian writer is national self-affirmation²⁶. The reason for this, as H. Malanii claims, was the fact that Ukrainian intellectual circles were urged by the stateless state of Ukraine as an independent country, therefore they tried to affirm Ukrainian originality and were looking for practical ways to make Ukrainian integrity a reality, as a result these aspirations influenced literary and creative works of writers and artists²⁷.

Summing it up, Ivan Bahrianyi was never considered a convenient author for Soviet reality. He discarded idea of liberties and inner freedom of a person who represented a nation without a national state. This writer's characters are spiritually free in the conditions of physical oppression, but when they break free from their oppressors, there comes into action so-called "Motherland gravity". They want their land to be independent, only then will they feel self-sufficient and free indeed. In this aspect characters of the Ivan Bahrianyi resemble the writer himself, as in the Soviet reality he was a non-conformist, defined by his national devotion and persistence in the idea that every personality is equally important.

George Orwell was not a convenient author as well. D. Taylor, who was researching his works, claims that from the point of view of the writer a common person values privacy more than other states or conditions²⁸, and this was what defined the main idea of his work. National self-affirmation is not foreign to George Orwell, but it is much less prominent in his works, comparing them to the works of Ivan Bahrianyi. D. Kerr writes that George Orwell was "the citizen of the world"²⁹. At the same time A. Zvieriev claims that in his civil and publicist works George Orwell made a central topic of British mass psychology, character and national type³⁰. Consequently, though this author often takes a cosmopolitical position, his British origin reveals itself in the "inborn morals" and worldview values. It influences the writer's characters directly: their main features are not intelligence and spiritual superiority, but a sense of dignity. George Orwell treats freedom as a spiritual and psychological notion, which finds its realization in a person being faithful to them. He might consider a free person not being tied to some country, but external freedom is crucial in his perception, it is perceived as given. Contrary to Ivan Bahrianyi, who views freedom from romantic but maximalist positions, and who is ready to sacrifice a lot for it, George Orwell considers it acceptable to turn to social-economic escapism or conformism under the conditions of inner integrity being kept intact.

²⁵ Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. Москва : Прогресс, 1977. С. 166.

²⁶ Багрянний І. Розгром : Повесть-вертеп. *Вибрані твори*. Т. 2. Київ : Юніверс, 2006. С. 527–652.

²⁷ Маланій Н. І. Типологія екзистенціалів війни в українсько-німецькому літературному просторі (на матеріалі прозових творів про Другу Світову війну) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.

²⁸ Taylor D. J. Big Brother – George Orwell Reflects. *The Independent*. 2002. URL: <http://theorwellprize.co.uk/george-orwell/about-orwell/d-j-taylor-big-brother-george-orwell-reflects>.

²⁹ Kerr Douglas Orwell. *Kipling, and Empire*. September-December 2008. URL: www.finlay-publisher.com.

³⁰ Зверев А. М. О старшем брате и чреве кита. *Литературное обозрение*. 1989. № 9. С. 56–61.

To sum up, events of the interwar period of the XX century caused a serious literary and artistic feedback, they made writers analyse a lot of negative phenomena of the time and show it in their literature, therefore they created a common ground for an indirect dialogue between Ivan Bahrianyi and George Orwell. These authors had a similar life ways and worldviews, and it gives the grounds to talk about certain parallelism in their works, and they reveal themselves primarily in the choice of themes and main ideas. The main value for both of the authors was freedom of a person and possibility to save one's personality in the anti-humane ideas. This all resulted in their works becoming the example of one of the most powerful anti-totalitarian discourse, because both Ivan Bahrianyi and George Orwell understood that the most dreadful thing about totalitarianism is its urge for freedom deprivation, and freedom is the very core of a human. Literary works of these authors are considered to be the literary manifesto of a human dignity, and one can find a problem of freedom touched upon in every work of the writers. It gives us grounds to talk about existence of an ideal of "a free person" of Ivan Bahrianyi and George Orwell, which finds its realization in literature through a "free person" conception.

Svitlana KOBUTA

*State Higher Educational Institution
"Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University",
The Department of Foreign Languages and Translation,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

The given article deals with the problem of comparison of literary and political works of Ivan Bahrianyi and George Orwell, as well as with an objective to prove that these two writers make up a far from random parallel for comparison.

On the basis of scientific works it proves that one can trace a genetic similarity in the main ideas highlighted in a number of works by these two writers. Both of them had a kind of indirect dialogue on the topics of freedom, equality and struggle against anti-humane regimes.

The article also highlights the fact that there is more to the indirect dialogue of Ivan Bahrianyi and George Orwell than it seems. Biographical insight used for the research proves that both men faced similar struggles in their lives, their political views were really close and their interpretation of the ongoing events serves as evidence. Consequently the article brings to attention the fact that biographies of the writers might become a key for understanding their works and positions. Another fact to support the above-given idea is that both writers use their own lives and personal experience as a basis for literary interpretation; this was proved by the researches of both George Orwell and Ivan Bahrianyi literary heritage. As a result we can research their works from the point of comparative typology in synchrony on the double grounds: the indirect dialogue about crucial human problems (mainly a solitary personal struggle against totalitarian regime) as well as usage of a similar artistic method to bring it to their audience.

The article deals with the problem of freedom as a core problem highlighted in literary and political works of Ivan Bahrianyi and George Orwell. It traces similarities and differences in the authors' perception of the notion and ways it changes in various circumstances. It proves that the Ukrainian author pays more attention to the national aspect of freedom than his British counterpart does, which might be explained both by the differences in the worldviews (Ivan Bahrianyi always defined himself as a socialistic patriot, while George Orwell often was perceived as a generalist and the citizen of the world) and by the political conditions of the nations the writers represent. In terms of personal freedom both authors claim it to be a crucial value for every person as it is closely connected with notions of dignity, self-respect, dreams realization etc. and defines the very existence of humankind.

Generally the article emphasizes the role and place of the writers in the anti-totalitarian discourse of the XX century. It draws attention to the fact that Ivan Bahrianyi and George Orwell devoted all their lives and literary efforts to the struggle for a free personality, who is not to be oppressed by any political regime.

Keywords: *Ivan Bahrianyi, George Orwell, typological approach, genetic similarity, indirect dialogue, freedom, liberty, anti-totalitarian discourse, dignity, biographical approach.*

REFERENCES

- Bahrianyi I. Rozghrom: Povist-vertep. *Vybrani tvory*. Kyiv : Yunivers, 2006. T. 2. S. 527–652. ((in Ukrainian).
- Bodnar O. I. Khudozhno-publitsystychni vizii totalitaryzmu u tvorchoosti M. Rudnytskoho ta Dzh. Orvella: retseptyno-komunikatyvnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.05 – porivnialne literaturoznavstvo / Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi-universytet im. Volodymyra Hnatiuka. Ternopil, 2012. 20 s. (in Ukrainian).
- Braiko O. Ukrainska komparatyvistyka druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. *Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky* / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy ; In-t literatury im. T. H. Shevchenka ; D. S. Nalyvaiko, T. N. Denysova, O. V. Dubinina ta in. Kyiv : Vydavnychi dim “Stylos”, 2009. S. 386–439. (in Ukrainian).
- Dyma A. Pryntsypy sravnytelnoho lyteraturovedenyia. Moskva : Prohress, 1977. 227 s. (in Russian).
- Dziuba I. Bronebiina publitsystyka. Ivan Bahrianyi. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/library/books/bronebiyna-publicistika-ivan-bagrianyi> (in Ukrainian).
- Freeguard Gavin. *Orwell Lecture 2007*. URL: <http://theorwellprize.co.uk/news/gavin-freeguard-orwell-lecture-2007>.
- Hryshko V. Nevhasna vira v liudynu. *Bahrianyi I. Vybrani tvory* / uporiad., avtor peredm. ta prymitok M. Balaklytskyi. Kyiv : Smoloskyp, 2006. S. 579–599. (in Ukrainian).
- Kerr Douglas. Orwell, Kipling, and Empire September-December 2008. URL: www.finlay-publisher.com.
- King Steve. Orwell’s Warning. URL: <http://bnreview.barnesandnoble.com/t5/Daybook/Orwell-s-Warning/ba-p/5023>.
- Kokhanovskiy V. P. Fylosofiya : uchebnoe posobyе. URL: http://royallib.ru/book/kohanovskiy_valeriy/filosofiya_uchebnoe_posobie.html. (in Russian).
- Malanii N. I. Typolohiia ekzystentsialiv viiny v ukrainsko-nimetskomu literaturnomu prostori (na materiali prozovokh tvoriv pro Druhu Svitovu viinu) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.05 – porivnialne literaturoznavstvo / Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. Volodymyra Hnatiuka. Ternopil, 2011. 20 s. (in Ukrainian).
- Myronov V. Fylosofiya: Uchebnyk dlia vuzov / pod obshch. red. V. V. Myronova. Moskva : Norma, 2005. 673 s. (in Russian).
- Oliander L. Problemy mizhliteraturnoho dialohizmu: komparatyvistskyi aspekt. *Literaturoznavcha komparatyvistyka* ; navchalnyi posibnyk / red. R. T. Hromiak, I. V. Papusha. Ternopil : Redaktsiino-vydavnychi viddil TDPU, 2002. 331 s. (in Ukrainian).
- Pravdiuk O. Kurkulsym shliakhom. *Bahrianyi I. Vybrani tvory* / uporiad., avtor peredm. ta prymitok M. Balaklytskyi. Kyiv : Smoloskyp, 2006. S. 506–520. (in Ukrainian).
- Taylor D. J. Big Brother – George Orwell Reflects. *The Independent*, 2002. URL: <http://theorwellprize.co.uk/george-orwell/about-orwell/d-j-taylor-big-brother-george-orwell-reflects>.
- Taylor D. J. Review of Emma Larkin’s “Secret Histories: Finding George Orwell in a Burmese Teashop”. *The Sunday Times*. 22 August 2004. URL: <http://www.netcharles.com/orwell/articles/col-burmeseteashop.htm>.
- Voichyshyn Yu. Ivan Bahrianyi. Literaturno-bibliohrafichna studiia. *Ukrainska vilna akademiia nauk. Seriia Literatura*. Ch.10. Vinnipeh ; Ottava, 1968. 90 s. (in Ukrainian)
- Williams Raymond. *Culture and Society*. Columbia University Press, 1983. 362 p.
- Zverev A. M. O starshem brate y chreve kyta. *Lyteraturnoe obozrenye*. 1989. № 9. S. 56–61. (in Russian).

УДК 94(477.83/.86):26/28:281.5

ОТЕЦЬ ЛЕВ-МИКОЛА БУРНАДЗ (1896–1947): ШТРИХИ ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА

Ігор ПИЛИПІВ

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету,
кафедра гуманітарних і фундаментальних дисциплін,
вул. Дністровська, 32, 76000, Івано-Франківськ
e-mail: i.pylypiv@gmail.com*

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут історії Церкви,
вул. Гарбарська, 22, 76019
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net*

Надія БАЛІЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін,
вул. Гарбарська, 22, 76019
e-mail: n.baliy@gmail.com
DOI gal.31.152-161*

У статті, на основі аналізу архівних документів, статистичних даних і спогадів, із застосуванням біографічного методу, здійснено реконструкцію біографії неординарного греко-католицького священика Лева-Миколи Бурнадза в умовах різних державно-політичних систем першої половини ХХ ст. Простежено формування світогляду у священничій родині та під час навчання в Коломийській гімназії, підкреслено кристалізацію національної самосвідомості, що спонукала до військової служби в армії Австро-Угорщини й Українській Галицькій армії. Вказано на еволюцію світогляду у післявоєнний час як один із факторів вибору стану священика-целебса. Проаналізовано душпастирську та суспільну діяльність о. Л.-М. Бурнадза в селах Пациків і Сілець, містах Городенка і Станіславів. Припускається, що суспільно-політичні погляди священика були синтезом центристської національно-демократичної та консервативної християнської суспільної течії. Встановлено, що під час насильної ліквідації УГКЦ він відмовився перейти до РПЦ, за що був репресований і загинув на засланні. Уточнення наступними дослідниками окремих деталей біографії о. Л.-М. Бурнадза сприятиме підготовці документів для беатифікаційного процесу.

Ключові слова: *чотар австрійської армії, поручник УГА, священик-целебс, сотружник, адміністратор парохії, ісповідник віри.*

Актуальність дослідження обумовлена зростаючим в сучасній вітчизняній історіографії інтересом до біографій “малих людей”, зокрема представників парафіяльного духовенства, що відіграли значну роль в українському національному русі. Поступово, завдяки зусиллям фахових істориків і краєзнавців, відомими для ширшої громадськості стають імена священиків, котрі відзначились своєю душпастирською і культурно-просвітницькою працею в мережі товариств “Просвіта”, “Сільський Господар”, “Рідна школа”, сприяли збереженню й розвитку національної самосвідомості українців Галичини у міжвоєнній Польщі, під час німецької окупації та радянського режиму.

о. Лев Микола Бурнадз

¹ Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 180.

Водночас дослідження їх біографій та суспільної діяльності має значний пізнавальний та виховний потенціал, який може бути використаний, зокрема, у процесі формації сучасних богословів і душпастирів у богословських закладах вищої освіти та духовних семінаріях УГКЦ й, зрештою, при формуванні громадської думки про духовенство як активну соціальну верству, здатну консолідувати українську націю.

Метою статті є об'єктивне дослідження життєвого шляху, специфіки формування світогляду й особистості, суспільно-політичної та душпастирської праці греко-католицького священика Лева-Миколи Бурнадза в умовах різних державно-політичних систем першої половини ХХ ст. Цей біографічний нарис продовжує дослідження, започатковані Інститутом історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ в рамках науково-дослідного проекту “Біографічний словник-довідник духовенства Станіславівської єпархії ГКЦ (1885–1946 рр.)”².

В історіографії постать о. Л.-М. Бурнадза, крім короткого нарису краєзнавця І. Драбчука³, привертала лише вибіркочу увагу діаспорних та вітчизняних дослідників І. Лебедовича⁴, Л. Шанковського⁵, А. Королька⁶, І. Медвідь⁷, І. Монолатія⁸, Н. Любовець⁹, Р. Делятинського¹⁰. Заслуговує на увагу життєпис, підготовлений для беатифікаційного процесу Постуляційним бюро УГКЦ¹¹. Джерельною базою дослідження біографії священика є декілька архівних справ, зокрема, витяг з “Метрики кліру Станіславівської єпархії”, документи повітових староств Другої Речі Посполитої та уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раднаркомі УРСР по Станіславській області¹², відомості про священика зі статистичних збірників¹³,

² Єгрешій О., Делятинський Р. Концепція науково-дослідної діяльності Інституту історії Церкви Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії та Митрополії УГКЦ (опублік.: 28 січня 2015). URL: <http://ifbu.org.ua/naukova-diialnist/institut-istoriitserkvy.html> [31.01. 2015] ; Делятинський Р. Долі греко-католицьких священиків Коломийського деканату Станіславівської єпархії: до і після Львівського псевдо-собору 1946 р. *Коломия в європейській історії та культурі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (07 жовтня 2016 року). Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 23–51 ; Єгрешій О., Королько А. Підпільний священик Української греко-католицької церкви Ярослав Сірецький: спроби історичної регенерації. “Правда визволить...”: *матеріали міжнародної наукової конференції* (6 листопада 2014 р.). Жовква : Місіонер, 2015. С. 27–32.

³ Драбчук І. Лев Бурнадз [(1896–1947) парох с. Сілець]. *Нова Зоря*. 2004. 12 березня. С. 4.

⁴ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії : у 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Вінніпег, 1963. С. 229.

⁵ Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії. *Український історик*. 1974. Ч. 1–3. С. 55 (примітки). URL: http://history.org.ua/LiberUA/UkrIst1_1974/UkrIst1_1974.pdf.

⁶ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.). *Краєзнавець Прикарпаття*. 2012. № 19. С. 44–53 ; Королько А. Румунська окупація Покуття й Галицької Гуцульщини (травень – серпень 1919 р.): передумови, перебіг, наслідки. С. 195–210.

⁷ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 96–101.

⁸ Монолатій І. Історичні гуртки в Коломийській українській гімназії. URL: <http://kolomyia.org/histpub/histopub.htm>.

⁹ Любовець Н. І. Основні тенденції розвитку мемуаристики Буковини (кінець ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень ; редкол. : Т. І. Ківшар (гол. ред.) та ін. Київ, 2012. Вип. 9. С. 65–72.

¹⁰ Делятинський Р. І. Станіславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – Історія України. Івано-Франківськ, 2017. С. 10, 159, 162, 270, 335.

¹¹ Життєписи Слуг Божих. URL: http://missiopc.blogspot.com/p/blog-page_27.html.

¹² ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів. Т. 1. 198 арк. ; ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Донесення повітових староств про націоналістичну діяльність українського духовенства та ОУН 23.01.1932–29.12.1932 р. 108 арк. ; ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Листування з повітовими староствами про підозрівання греко-католицького духовенства в націоналістичній діяльності та про відмову духовенства в служінні молебнів 08.01.1934–31.12.1934 р.

матеріали діаспорних історико-мемуарних видань¹⁴, спогади В. Яшана¹⁵, спогади й статті самого о. Л.-М. Бурнадза¹⁶.

Лев-Микола Бурнадз народився 29 квітня 1896 р. у с. Репужинці Городенківського повіту¹⁷, в сім'ї священика о. Симеона (Семена) Бурнадза (1856–1914), пароха церкви у с. Дубки з “дочірньою” церквою у с. Репужинці (1887–1898), згодом пароха с. Олієва Королівська (1898–1914)¹⁸. Формування світогляду юного Лева-Миколи відбувалося в священничій родині, осередку українського національного релігійного та громадсько-культурного життя. Добрий приклад батька – душпастиря й організатора народного життя, засновника читальні товариства “Просвіта”, ініціатора заснування народних шкіл у селах Рашків і Олієва Королівська, опікуна церковного братства парохії, очевидно, пізніше вплинув на вибір священничого стану Левом-Миколаю, який рано осиротів – о. Симеон Бурнадз помер 7 листопада 1914 р., на початку першої російської окупації Галичини¹⁹.

Середню освіту Лев-Микола здобув спершу в народній школі в с. Дубки Городенківського повіту. Відтак навчався у державній гімназії з українською мовою навчання в м. Коломиї, яку закінчив іспитом зрілості (“матурою”) у 1914 р.²⁰. Під час навчання в гімназії, крім засвоєння звичайної навчальної програми, брав активну участь в діяльності гімназійної читальні й українського історичного гуртка²¹, завдяки яким сформувався світогляд і національна самосвідомість юного Лева-Миколи. Так, згідно із звітом дирекції гімназії, на початку 1911/1912 навчального року з ініціативи учнів гімназії викладач історії професор Григорій Головка заснував другий історичний гурток, на перших загальних зборах якого 11 листопада 1911 р. Лева Бурнадза обрано головою гуртка, його заступником став Василь Костів, а секретарем – Володимир Водоставський. У другому півріччі 1911/1912 н. р. члени гуртка

129 арк. ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу, 24.03–01.08.1945 р. 13 арк.

¹³ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станіславівської. 1929. С. 163 ; 1930. С. 173 ; 1931. С. 172 ; 1935. С. 60, 64 ; 1938. С. 43.

¹⁴ Городенщина: історично-мемуарний збірник / зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. 871 с. ; Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле / редактор та упорядник проф. д-р Б. Романенчук. [Т. 1]. Філадельфія : Видання Комітету Коломийян, 1988. 959 с.

¹⁵ Яшан В. Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станіславівщини в Другій світовій війні (1941–1944). Торонто, 1989. 284 с.

¹⁶ Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 1932. 30 червня. Ч. 48. С. 3 ; Бурнадз Л. о. П'ятдесятліття Станіславівської Єпархії. *Добрий Пастир*. 1935. Ч. 1. С. 1–10 ; Бурнадз Л. Основи душпастирської діяльності. *Добрий пастир*. 1935. Ч. 3–4. С. 157–166 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин. *Відновлення Української Держави 1918 року* : збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. Детройт, 1979. С. 30–41 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю: (спомин). *Історичний календар Червоної Калини на 1931 рік*. Львів, 1930. С. 131–142.

¹⁷ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330а. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр. Т. 1. Арк. 142 ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу, 24.03.–01.08.1945 р. Арк. 13 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938) / англійською мовою. Львів : Місіонер, 2002. С. 277 ; Мартирологія Українських Церков : у 4 т. Т. 2 : Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / упоряд. О. Зінкевич і о. Т. Р. Лончина. Торонто ; Балтимор : Українське видавництво “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1985. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник / зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. С. 669.

¹⁸ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії... С. 277 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 661 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

¹⁹ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії... С. 277 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 661.

²⁰ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

²¹ Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле / редактор та упорядник Б. Романенчук. Т. 1. Філадельфія : Видання Комітету Коломийян, 1988. С. 87–89.

розглянули 9 рефератів, зміст яких з'ясовував різні періоди історії України з найдавніших часів до початків Козаччини²². Історичні уявлення про український народ, сформовані на основі вивчення праць визначних українських істориків, звичайно ж, вплинули на формування громадянської позиції випускника гімназії Лева-Миколи Бурнадза.

На початку Першої світової війни, у липні 1914 р., практично невдовзі після випускного екзамену (“матури”) в гімназії, Л.-М. Бурнадз був мобілізований до австрійської армії, в якій за добру службу згодом отримав військове звання четаря²³. У складі полку піхоти він був направлений на італійський фронт, де отримав поранення²⁴. У той час Лев-Микола, крім лікарської допомоги, отримав відповідну духовно-моральну підтримку українських капеланів австрійської армії, яких чимало в той час опинилося на італійському фронті²⁵. Згодом жертвний приклад капеланів, поряд з прикладом батька, на нашу думку, також вплинув на вибір Левом-Миколою священничого стану. У період війни він, очевидно, пережив певну кристалізацію світогляду й значну еволюцію суспільно-політичних поглядів: вступаючи на військову службу був переконаний у необхідності захисту батьківщини (“великої” – Австро-Угорської імперії, “малої” – “королівства Галичини і Володимирії”), хоча поступово виникали сумніви щодо доцільності участі українських вояків австрійської армії у воєнних діях на італійському фронті, проте до кінця війни зберігав австрофільські погляди, скоріше навіть лояльність до династії Габсбургів як гаранта конституційних свобод українців. У зв'язку з поразкою армії Австро-Угорщини на італійському фронті в кінці жовтня 1918 р. Л.-М. Бурнадз повернувся в Галичину.

Одразу ж у листопаді 1918 р. Лев-Микола вступив до УГА, в якій служив у чині поручника на українсько-румунському кордоні, в районі Снятина²⁶. Під час наступу румунської армії 24 травня 1919 р. поручник М. Бурнадз очолював третю сотню прикордонної сторожі у Снятині²⁷. Аналізуючи згодом ці події у споминах, М. Бурнадз зазначав, що “українські воїни в організації охорони рубежу були невишколені, а румунських прикордонників на буковинській стороні р. Пруту і р. Черемошу було вдвічі – втричі більше...”²⁸. Тоді він зумів вивести 5 старшин, 109 стрільців і підстаршин та 40 підвід з військовим майном, а 26 травня його група переправилася через Дністер в Нижневі і прилучилася до решти відділів УГА²⁹, котрі невдовзі розгорнули Чортківську офензиву. Далі М. Бурнадз пройшов усю військову кампанію УГА за Збручем упродовж липня 1919 – травня 1920 рр.³⁰. У “чотирикутнику смерті”, в Одесі М. Бурнадз пережив хворобу на тиф³¹. Після роззброєння УГА поляками у травні 1920 р. потрапив у полон до концтабору в Тухолі³².

Після звільнення з полону 20 листопада 1920 р.³³, очевидно, повернувся додому, у рідне село Олієва Королівка Городенківського повіту. Деякий час Лев-Микола Бурнадз

²² Монолатій І. Історичні гуртки в Коломийській українській гімназії. URL: <http://kolomyia.org/histpub/historypub.htm>; (твір додано 20.02. 2015).

²³ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

²⁴ Там само.

²⁵ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії : У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Віннепег, 1963. С. 299–302.

²⁶ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112.

²⁷ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.). *Краєзнавець Прикарпаття*. 2012. № 19. С. 52.

²⁸ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань. С. 52 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин. *Відновлення Української Держави 1918 року* : збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. Детройт, 1979. С. 32.

²⁹ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Коломия й Коломийщина. Т. 1. С. 820–823.

³⁰ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

³¹ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229.

³² Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112.

³³ Вішка О., Срібняк І. Знахідка у Варшавській бібліотеці: Список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Історія”*. Київ, 2015. Вип. 4 (127). С. 62.

перебував під наглядом польської поліції, яка відстежувала громадську діяльність колишніх вояків і офіцерів УГА. Цей період біографії Л.-М. Бурнадз, зважаючи на брак доступних джерел, поки що залишається найбільш складним для реконструкції. Можемо лише припускати, що тривалий час колишній старшина УГА уникав активної суспільно-політичної діяльності та пережив чергову еволюцію поглядів, внаслідок якої вирішив обрати священниче служіння.

У 1927 р. Лев-Микола Бурнадз вступив до духовної семінарії та богословського ліцею імені св. Івана Золотоустого в Станиславові, які закінчив 1931 р. У той час ректором духовної семінарії був о. д-р Авксентій Бойчук, віце-ректором – о. д-р Василь Василик, духівником – о. Симеон Лукач, префектом – о. д-р Василь Кушнір, професорами ліцею та семінарії – єпископ-помічник д-р Іван Лятишеський, о. д-р Василь Баран, о. д-р Яків Медвецький, о. д-р Франц Щепкович, о. д-р Микола Чранецький³⁴. Під час навчання сформувався погляд Л.-М. Бурнадза на суспільну місію греко-католицького священника як “воїна Христового”, здатного підтримувати національну самосвідомість народу й сприяти духовному оновленню суспільства на засадах греко-католицької віри. Уже на 4-му курсі, 6 вересня 1930 р. отримав найнижчі, піддияконські свячення, а в грудні того ж року – дияконські свячення, згодом, після закінчення семінарії, – 7 червня 1931 р. – рукоположений на священника в стані celibату єпископом Іваном Лятишевським у каплиці духовної семінарії³⁵.

Душпастирське служіння розпочав 31 липня 1931 р. адміністратором парохії с. Паціків Станиславівського деканату³⁶. Невдовзі, 20 вересня 1931 р. о. Л.-М. Бурнадз був призначений адміністратором парохії с. Сілець Єзупільського деканату в межах Станиславівського повіту³⁷, де розгорнув душпастирську й громадську працю, плекаючи українську національну свідомість та греко-католицьку віру. Так, під час уроків катехизму в школі о. Лев-Микола, за доносом повітового старости від 23 березня 1932 р., “навчав дітей співати пісню національного характеру. Текст пісні є наступний: “Боже, послухай благання, нищить недоля наш край, в єдності сила народу, Боже, нам єдність подай...”³⁸. З нагоди “Зелених свят” 19 червня 1932 р. о. Л.-М. Бурнадз після Богослужіння в церкві відправив панахиду на символічній могилі українського стрільця за участю близько 150 вірних; після цього на хресті з’явився декоративний вінок з гілок липи, прикрашений “українськими барвами з написом на смугах “Слава борцям за волю України”³⁹.

Водночас парох Сільця всіляко уникав участі у відзначенні польських державних свят, нівелюючи їх вплив на українську громаду та шкільну молодь. Так, з нагоди державного свята відновлення незалежності Польщі 11 листопада у 1932 р. о. Л.-М. Бурнадз, попри запрошення директора місцевої школи Басараба урочисте Богослужіння не відправив, мотивуючи це необхідністю візиту до Станиславова. У 1933 р., як зауважив у звіті повітовий староста, священник “відправив Богослужіння з нагоди державного свята, однак у невідповідний час, так що шкільна молодь не мала можливості взяти участь в Богослужінні. Згаданий пояснив це тим, що

³⁴ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1929. С. 163 ; 1930. С. 173 ; 1931. С. 172 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229. Порівн.: Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

³⁵ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229.

³⁶ Там само. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142.

³⁷ Там само. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. С. 335 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

³⁸ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Донесення повітових старостів про націоналістичну діяльність українського духовенства та ОУН, 23.01.1932–29.12.1932 р. Арк. 24.

³⁹ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Арк. 70, 91–91 зв.

Богослужіння відправляє щоденно в один і той самий час, тому не міг в день 11 листопада змінити години відправи Богослужіння⁴⁰. Подібна ситуація спостерігалася і в 1934 р., коли, за свідченням того ж повітового староства, в день незалежності Польщі 11 листопада “у всіх церквах місцевого повіту відправлено Богослужіння. Однак ці Богослужіння мали характер звичайних недільних Богослужінь, оскільки на день свята припадала в поточному році неділя. Водночас всі греко-католицькі священики не брали участі в урочистостях, організованих з нагоди Свята Незалежності шкільною молоддю⁴¹. У такий спосіб, не порушуючи умов Конкордату 1925 р., що зобов’язували греко-католицьке духовенство зберігати формальну лояльність до Польської держави, о. Л.-М. Бурнадз нівелював відзначення державного свята, яке подразнювало національні почуття українців. Водночас адміністратор Сільця активізував культурно-просвітницьку працю в рамках відновленої після війни читальні товариства “Просвіта”⁴², чим заслужив повагу серед місцевого населення. Його душпастирську ревність помітив і єпископ Г. Хомишин, тому 28 лютого 1935 р. призначив о. Л.-М. Бурнадза духівником Єзупільського деканату⁴³.

У середині 1930-х років суспільно-політичні погляди о. Лева-Миколи можна розглядати як синтез центристської національно-демократичної та консервативної християнсько-суспільної течій. Характерним ілюстративним прикладом є опублікована 1932 р. священиком у часописі “Нова Зоря” стаття “Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають”⁴⁴. Висловлюючи спершу сумнів у думці про шкідливість “культу Франка”, сформований на основі статті о. М. Каровця “Католицизм та атеїзм”, о. Л.-М. Бурнадз зауважує, що свого часу мав можливість особисто пересвідчитися в цьому. Він розповів, що на свято Вознесіння одного школяра, який ішов на Літургію, по дорозі забрали на репетицію Франкового свята, мотивуючи тим, що на репетиції він більше потрібен, ніж на Літургії. Душпастир також обурювався творами Франка, які мали декламувати діти, зокрема “Вічний революціонер” і “Товаришам з тюрми”, констатуючи, що “12-літній хлопець пропагує революцію, 8-літній вільну любов і т. д.... Яке спустошення в думках тих дітей і народу взагалі можуть викликати подібні деклямації”⁴⁵. Водночас, на думку священика, “школярам на Франкових святах доцільно було б декламувати “Прольог до “Мойсея” або “Наймити” або хоч би “Каменярі”. Може який-небудь менший вірш, з якого видно, що Франко є на правду патріотом України...”⁴⁶. Отож, не заперечуючи вартості творчості та національних поглядів І. Франка, о. Л.-М. Бурнадз критикував практику поширення серед молоді радикальних ідей за рахунок зменшення впливу Церкви на суспільство.

Окрім душпастирської та суспільної діяльності, о. Л.-М. Бурнадз проявив інтерес до наукової праці. У 1935 р. він опублікував у часописі “Добрий Пастир” науково-популярну статтю “П’ятьдесятьліття Станиславівської Епархії”. Це, очевидно, був один із перших нарисів з історії Станиславівської єпархії, в якому о. Л.-М. Бурнадз, ґрунтуючись на спогадах сучасників

⁴⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Листування з повітовими староствами про підозрівання греко-католицького духовенства в націоналістичній діяльності та про відмову духовенства в служінні молебнів, 08.01.1934–31.12.1934 р., 129 арк. Арк. 29.

⁴¹ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Арк. 103.

⁴² Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64.

⁴³ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 60; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 335.

⁴⁴ Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня 1932. Ч. 48. С. 3.

⁴⁵ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 97; Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня. 1932. Ч. 48. С. 3.

⁴⁶ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 99; Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня 1932. Ч. 48. С. 3.

та документах з архіву консисторії, ретельно описав розвиток ідеї створення третьої єпархії в Галичині з 1780-х років, процес канонічного утворення єпархії, започаткований у 1848–1850 рр. і завершений 1885 р., охарактеризував архіпастирську та суспільну діяльність її єпископів – Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського, Андрея Шептицького та Григорія Хомишина⁴⁷.

Уже 21 вересня 1935 р. о. Л.-М. Бурнадз знову змінив місце служіння, призначений адміністратором парохії у м. Городенка, де наступні неповних чотири роки, до 31 березня 1939 р., розгорнув активну душпастирську та суспільну працю для 7-тисячної громади греко-католиків, що співіснувала з майже 2-тисячною громадою римо-католиків і понад 3-тисячною громадою євреїв⁴⁸. Тут він душпастирював у двох храмах – давній церкві Успення Матері Божої (зведеної 1766 р.), де щороку приймав відпуст на храмове свято, та церкві св. Миколая (1879 р.). При церквах діяли церковне свічкове братство та Апостольство Молитви (350 членів)⁴⁹. Йому допомагали молодий сотрудник, вихованець Станиславівської духовної семінарії, рукоположений у березні 1934 р. в стані цілібату, о. Григорій Гаєцький (1908–1938?), і катехит двох 7-класових місцевих шкіл (для хлопців і дівчат) о. Євген Бахталовський (1889–1957)⁵⁰. Водночас під духовною опікою цих священників у Городенці були приватна гімназія УПТ “Рідна Школа”, нижча рільнича школа, дві 4-класові мішані утраквістичні школи, сирітський захист (в районі “фільварковий кут”) і дитячий садочок (в районі “монастирський кут”) під проводом сестер Службниць Пречистої Діви Марії⁵¹.

Навесні 1939 р. о. Л.-М. Бурнадз переведений на посаду сотрудника кафедральної церкви в Станиславові, де залишився до 1945 р.⁵². У період першої радянзації західних областей (1939–1941) він потрапив під нагляд радянських органів безпеки. Однак якихось детальніших відомостей про цей період життя священника, на жаль, поки-що не виявлено.

У період німецької окупації о. Л.-М. Бурнадз виконував обов’язки катехита гімназійних курсів для жінок (1943)⁵³. Дня 27 липня 1943 р. він виступив на завершенні навчального року в школі “жіночих фахів”, випускниці якої отримали кваліфікацію вчительок сільськогосподарських шкіл⁵⁴. Воєнний час став періодом важких випробувань, в яких священник намагався допомогти своєму народові зберегти засади християнської віри й національну ідентичність. В умовах репресій німецького окупаційного режиму щодо мирного населення та формування Руху Опору як засобу збройного захисту народу, очевидно, заповідь “Не убий!” не завжди сприймалась належним чином. За таких обставин о. Л.-М. Бурнадз намагався врятувати від репресій кожного українця, що потребував такої допомоги. Так, у 1943 р. він допоміг Ірині Ярмчук, безпідставно звинуваченій гестапо в приналежності до ОУН, виробити через УОК в Станиславові нові документи (метрики і посвідчення на ім’я Оксани Сенів) для виїзду до Варшави⁵⁵. Згодом священник сам наразився на небезпеку: під час масового арешту в Станиславові 14 листопада 1943 р. в українському театрі імені І. Франка гестапо схопило о. Л.-М. Бурнадза, якому загрожували відправкою на роботи до Німеччини, але звільнили за клопотанням

⁴⁷ Бурнадз Л. П’ятьдесятліття Станиславівської Єпархії. *Добрий Пастир*. 1935. Т. 5. Ч. 1. С. 1–10 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ (1885–1946 рр.). С. 10, 270.

⁴⁸ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁴⁹ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43.

⁵⁰ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 270, 291.

⁵¹ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43.

⁵² Городенщина: історично-мемуарний збірник. С. 669 ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу 24.03–01.08.1945 р. Арк. 13.

⁵³ Яшан В. Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні (1941–1944) Торонто, 1989. С. 238.

⁵⁴ Там само. Під брунатним чоботом. С. 238.

⁵⁵ Там само. Під брунатним чоботом. С. 85 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 159.

Василя Яшана, члена УОК у м. Станиславові⁵⁶. До завершення війни священник залишався в Станиславові.

Другий прихід радянської влади о. Л.-М. Бурнадз зустрів з осторогою, усвідомлюючи загрозу атеїстичного режиму для Церкви. Кампанія ліквідації УГКЦ, розпочата з арешту ієрархії у квітні 1945 р., невдовзі торкнулася самого священника. Під час візиту до своїх родичів у с. Олієво-Королівка о. Л.-М. Бурнадз був арештований 29 серпня 1945 р. органами НКВС за “антирадянську агітацію”. Майже рік перебував під слідством, під час якого його агітували перейти в лоно РПЦ, але він відмовився. Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 13 червня 1946 р. о. Л.-М. Бурнадз був засуджений на 7 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах із конфіскацією майна і направлений до виправно-трудових таборів у Донецькому басейні⁵⁷. В одному з листів з неволі до рідних о. Лев-Микола писав: “Нас тут в Ясеноватій тюрмі було 21 священник, тепер остався я один. Одних перевели в інші табори, а другі пішли на вічну волю”⁵⁸. Виснажений важкою працею, захворів і помер 23 листопада 1947 р. у в’язничній лікарні станції Чумаково на Донбасі, де і похований (надгробок 21693 ГЗЗ)⁵⁹.

Лише в період незалежності України почалося повернення із забуття та реабілітація репресованих радянським режимом ієрархів і священників УГКЦ. Так і о. Лев-Микола Бурнадз, за рішенням органів прокуратури та суду Української держави, був реабілітований 4 січня 1994 р.⁶⁰. У родинному селі Олієво-Королівка Горденківського району пам’ять про священника вшановують щороку у поминальних Богослужіннях.

Таким чином, життєвий шлях о. Лева-Миколи Бурнадза, на нашу думку, був неординарним: син священника, який здобув у гімназії добру освіту й національне виховання, мусив вступити на військову службу спершу в австрійській армії, відтак – в УГА, пережив значну еволюцію світогляду, що спонукала його обрати священниче служіння. Душпастирську працю, що базувалася на синтезі національно-демократичних і християнсько-суспільних ідей, о. Л.-М. Бурнадз провадив спершу в селах Пациків і Сілець, потім – у покутському містечку Городенка, відтак – у Станиславові, де залишився до кінця війни. Арештований і засуджений за вірність УГКЦ, кваліфіковану як “антирадянську агітацію”, загинув мученицькою смертю на засланні.

Перспективною дослідження біографії о. Л.-М. Бурнадза є реконструкція діяльності та еволюції поглядів після звільнення з табору інтернованих воїнів УГА (1920 р.) і до вступу в духовну семінарію (1927 р.); уточнення обставин життя та еволюції поглядів у період першої радянзації та воєнного часу; з’ясування обставин арешту (1945 р.) та смерті (1947 р.). Все це, очевидно, сприятиме підготовці документів для беатифікації одного з новомучеників УГКЦ у ХХ столітті.

⁵⁶ Яшан В. Під брунатним чоботом... С. 108, 251 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 162.

⁵⁷ Реабілітовані історією : у 27 т. Івано-Франківська область : у 2 книгах / упорядник, автор передмови Л. Вардзарук. Кн. 1. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2004. С. 441 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁵⁸ Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

⁵⁹ Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112. Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁶⁰ Реабілітовані історією : у 27 т. Івано-Франківська область : у 2 кн. Кн. 1. 2004. С. 441.

**PRIEST LEV-MYKOLA BURNADZ (1896–1947):
THE RECONSTRUCTION OF THE BIOGRAPHY**

Igor PYLYPIV

*Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
of Ternopil National Economic University,
Department of humanitarian and fundamental disciplines,
Dnistrovska St., 32, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: i.pylypiv@gmail.com*

Ruslan DELIATYNSKIY

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Social and Humanitarian Disciplines, Institute of Church History,
Garbarska St., 22, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net*

Nadiya BALIJ

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Social and Humanitarian Disciplines,
Garbarska St., 22, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: n.baliy@gmail.com*

Summary

In the article on the basis of the analysis of archival documents, statistical data and memoirs, with application of a biographical method, the reconstruction of the biography of the extraordinary Greek-Catholic priest Lev-Mykola Burnadz in the conditions of various state political systems of the first half of the XX century was carried out.

The work traced back the process of mindset formation in the family of the priest and during the period of study in Kolomyia gymnasium. It also emphasized the crystallization of the national consciousness, which induced to military service in the Austria-Hungary Army and in the Ukrainian Galician Army.

The study indicated the evolution of the belief system in the post-war time as one of the choice factors of a state of a celibate priest. Besides, it analysed the vicarial and public activity of L.-M. Burnadz in Patsykyv and Silets villages, and Horodenka and Stanislaviv cities. It was supposed that social and political views of the priest were a synthesis of a centrist national and democratic and conservative Christian public movements.

It was also established that during the violent elimination of the Ukrainian Greek Catholic Church he refused to transfer to Russian Orthodox Church for what he was repressed and died in exile. Specifications of some separate details of L.-M. Burnadz's biography by the subsequent researchers will promote the preparation of documents for beatification process.

Keywords: *platoon leader of the Austrian Army, lieutenant of Ukrainian Galician Army, celibate priest, employee, parish administrator, confessor of the faith.*

REFERENCES

- Blazheyovs'kyi D. Istorychnyi shematyzm Stanyslavivs'koi (Ivano-Frankivs'koi) yeparkhii vid ii zasnovannia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1885–1938) / [anhl. movoyu]. L'viv : Misioner, 2002. 450 s.
- Burnadz L. Pyat'desiat'littia Stanyslavivs'koi Eparkhii. *Dobryi Pastyr*. 1935. Ch. 1. S. 1–10.
- Burnadz L. Osnovy dushpastyrs'koi diial'nosti. *Dobryi pastyr*. 1935. Ch. 3–4. S. 157–166.
- Burnadz L. Shcho pereimaiut' z tvoriv Ivana Franka, za shcho v nas yomu poklin skladaiut'. *Nova Zoria*. 1932. 30 chervnia. Ch. 48. S. 3. (in Ukrainian).
- Burnadz M. Na ukrains'ko-rumuns'komu pohranychu: (spomyn). *Istorychnyi kalendar Chervonoï Kalyny na 1931 rik*. L'viv, 1930. S. 131–142. (in Ukrainian).
- Burnadz M. Na ukrains'ko-rumuns'komu pohranychu. *Spomyn Vidnovlennia Ukrayins'koi Derzhavy 1918 roku*. Zbirnyk materialiv iz poiasnenniamy ta vstupnym slovom zlydyv Mykhaylo Bazhans'kyi. Ditroit, 1979. S. 30–41. (in Ukrainian).
- Vishka O., Sribniak I. Znakhidka u Varshavs'kii bibliotetsi: Spysok polonenykh starshyn UHA v tabori Tukholia (1920–1922). *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Istoriia"*. Kyiv, 2015. Vyp. 4 (127). S. 56–74. (in Ukrainian).
- Horodenshchyna : istorychno-memuarnyi zbirnyk / zredahuvav M. H. Marunchak. N'yu-York ; Toronto ; Vinnipeh, 1978. 871 s. (in Ukrainian).

DAIFO. F. 2. Op. 1. Spr. 878. Donesennia povitovykh starostv pro natsionalistychnu diial'nist' ukrains'koho dukhovenstva ta OUN, 23.01.1932–29.12.1932 r., 108 ark.

DAIFO. F. 2. Op. 1. Spr. 1085. Lystuvannia z povitovymy starostvamy pro pidozrivannia hreko-katolyts'koho dukhovenstva v natsionalistychnii diial'nosti ta pro vidmovu dukhovenstva v sluzhinni molebniv, 08.01.1934–31.12.1934 r. 129 ark.

DAIFO. F. 504, Op. 1. Spr. 330 a. Metryka kliru Stanyslavivs'koi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv. T. 1. 198 ark.

DAIFO. F. R-388. Op. 2. Spr. 44. Dani pro relihiini obshchyny vsikh virospovidan' po mistu Stanislavu, 24.03–01.08.1945 r. 13 ark.

Deliatyns'kyi R. Doli hreko-katolyts'kykh sviashchenykyv Kolomyis'koho dekanatu Stanyslavivs'koi yeparkhii: do i pislya L'vivs'koho psevido-soboru 1946 r. *Kolomyia v yevropeis'kii istorii ta kul'tury*: materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 775-richchiu pershoi litopysnoi zhadyky pro Kolomyiu (07 zhovtnia 2016 roku) / za red. YU. V. Plekana, M. M. Arsaka, U. I. Mandrusiak. Ivano-Frankivs'k, 2017. S. 23–51. (in Ukrainian).

Deliatyns'kyi R. I. Stanyslavivs'ka yeparkhiia Hreko-Katolyts'koi Tserkvy v suspil'nomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.): dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 "Istoriia Ukrainy". Ivano-Frankivs'k, 2017. 380 s.

Drabchuk I. Lev Burnadz [(1896–1947) parokh s. Silets']. *Nova Zoria*. 2004. 12 bereznia. S. 4.

Yehreshii O., Deliatyns'kyi R., Maslii A. Kontsepsiia naukovo-doslidnoi diial'nosti Instytutu istorii Tserkvy Ivano-Frankivs'koho Bohoslovs'koho Universytetu imeni Sv. Ivana Zolotoustoho Ivano-Frankivs'koi Arkhiieparkhii ta Mytropolii UHKTS (opublik.: 28 sichnia 2015). URL: <http://ifbu.org.ua/naukovadiialnist/institut-istorii-tserkvy.html> [31.01. 2015]. (in Ukrainian).

Yehreshii O., Korol'ko A. Pidpil'nyi sviashchenyk Ukrains'koi hreko-katolyts'koi tserkvy Yaroslav Sirets'kyi: sproby istorychnoi reheneratsii. "Pravda vyzvolyt'..." : materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii z nahody 25-littia lehalizatsii UHKTS, 6 lystopada 2014 r. / za red. o. P. Martseliuka, S. Hurkinoi, V. Subotina. Zhovkva, 2015. S. 27–32. (in Ukrainian).

Zhyttiepyss Sluh Bozhykh. URL: http://missiopc.blogspot.com/p/blog-page_27.html.

Kolomyia y Kolomyishchyna : zbirnyk spomyniv i statey pro nedavnie mynule / redaktor ta uporiadnyk prof. d-r B. Romanenchuk. T. 1. Filadel'fiia : Vydannia Komitetu Kolomyian, 1988. 959 s. (in Ukrainian).

Korol'ko A. Snyatynshchyna v roky natsional'no-vyzvol'nykh zmahani' zakhidnykh ukrainsiv (1918–1919 rr.). *Kraieznaveť Prykarpattia*. 2012. № 19. S. 44–53. (in Ukrainian).

Korol'ko A. Rumuns'ka okupatsiia Pokuttia y Halys'koi Hutsul'shchyny (traven'–serpen' 1919 r.): peredumovy, perebih, naslidky. *Naukovyi chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova* : zb. nauk. prats'. Serii 6 : Istorychni nauky. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2016. Vyp. 14. S. 195–210. (in Ukrainian).

Lebedovych I. Polevi dukhovnyky Ukrains'koi Halys'koi Armii : u 45-richciia uchasty u Vyzvol'nykh zmahanniakh (Materialy do istorii). Vinnpeh, 1963. 328 s. (in Ukrainian).

Liubovets' N. I. Osnovni tendentsii rozvytku memuarystyky Bukovyny (kinets' XIX st. – 30-ti roky XX st.). *Ukrains'ka bihrafistyka* : zb. nauk. prats' / redkol.: T. I. Kivshar (hol. red.) ta in. Kyiv, 2012. Vyp. 9. S. 65–72. (in Ukrainian).

Martyrolohiia Ukrains'kykh Tserkov : u 4-kh tomakh. T. 2 : Ukrains'ka Katolyts'ka Tserkva : Dokumenty, materialy, khrystyians'kyi samvydav Ukrayiny / uporiadkuvaly i zredahuvaly O. Zinkevych i o. T. R. Lonchyna. Toronto ; Baltymor : Ukrains'ke vydavnytstvo "Smoloskyp" im. V. Symonenka, 1985. 839 s.

Medvid' I. A. Mizh relihiieiu ta natsiieiu: dyskusiia shchodo kul'tu Ivana Franka v tserkovnomu sere-dovyshchi Halychyny v 1920–30-ti roky. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. 2014. Vyp. 40. S. 96–101. (in Ukrainian).

Monolatiy I. Istorychni hurtky v Kolomyis'kii ukrains'kii himnazii. URL: <http://kolomyia.org/histpub/historypub.htm>. (in Ukrainian).

Oliievo-Korolivka. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Oliyevo-Korolivka>.

Reabilitovani istoriyeyu: u 27 tomakh. Ivano-Frankivs'ka oblast' : u 2 knykhakh / uporiadnyk, avtor peredmovy L. Vardzaruk. Knyha 1. Ivano-Frankivs'k : Misto-NV, 2004. 983 s.

Shankos'kyi L. Narys ukrains'koi voyennoi istoriohrafii. *Ukrains'kyi istoryk*. 1974. Ch. 1–3. S. 55.

Shematyzm vs'oho klira hreko-katolyts'koi Yeparkhii Stanyslavivs'koi. 1929. S. 163 ; 1930. S. 173; 1931. S. 172 ; 1935. S. 60, 64 ; 1938. S. 43. (in Ukrainian).

Yashan V. Pid brunatnym chobotom: Nimets'ka okupatsiia Stanyslavivshchyny v Druhiiy svitoviy viini (1941–1944). Toronto, 1989. 284 s. (in Ukrainian).

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477.83/86)

OSHOTNICZY Z POLSKI W SZEREGACH SICZY ZAKARPACKIEJ 1938–1939

dr. Piotr KOZŁOWSKI*Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu**e-mail: nika0@poczta.onet.pl**DOI gal.31.162-175*

У статті міститься інформація щодо набору та переселення українських волонтерів з Польщі. У статті представлений один із багатьох епізодів з історії України – історії української держави, яка була створена у березні 1939 р. Держава проіснувала лише декілька днів, адже проти неї було проведено спецоперацію угорськими військами Мівольса Хортога. Українська держава була скасована 18 березня 1939 р. За часів існування Карпатської Русі тодішній уряд сформував національну збройну силу (Карпатську Січ), яка мала на меті захищати державу.

Публікація визначається довідковими матеріалами українських архівів у Львові, а також су-міжною літературою. У статті висвітлено також ставлення польських властей до своїх громадян українського походження, які вирішили приєднатися до Карпатської Січі з надією створити незалежну Україну. У результаті вони були позбавлені громадянства та залишилися як особи без громадянства.

Обговорюючи предмет дослідження, автор подає його в контексті міжнародних обставин, що розвивалися в той час у країнах Близького Сходу. Автор подає фрагменти протоколів інтерв'ю затри-маних польською прикордонною службою під час спроби незаконного перетину кордону. Наведені фраг-менти документів арешту зображають, з одного боку, організацію набору добровольців до Карпатської Січі на територію Польщі, і, з іншого боку, демонструють рішучу підтримку ідеї створення незалежної української держави.

Доповненням до статті є вкладення зі статистичними даними людей, яким вдалося пройти на територію Карпатської України. Друга частина, що доповнює статтю, представляє собою реєстра-цію 106 поляків, які мешкали на території м. Лесько, Перемишля та Дрогобича. Вони через службу в Карпатській Січі були позбавлені громадянства Польщі згідно статті 11 закону 2 від 20 січня 1920 р. стосовно польського громадянства. Автор подає перелік осіб з громадянством України з міст Лесько, Перемишль та Дрогобича в такому порядку: ім'я та прізвище, дата народження, місце народження та місце проживання. Особисті дані учасників формування, які боролися проти угорських військ у 1938 р., чітко вказують на те, що організація Карпатської Січі включала майже все українське чоловіче населення, що мешкає на прикордонній території.

Ключові слова: Карпатська Україна, Карпатська Січ, Організація Українських Націоналістів, агітація, метод набору на формування, українські волонтери, кур'єри, читальня "Прогресс", система захисту кордону, нелегальний перехід кордону, прикордонна служба, корпус прикордонної служби, затримання осіб, розслідування осіб, втрата польського громадянства, країна-губернатор, офіційна газета Республіки Польща.

Celem prezentowanego artykułu, jest przedstawienie szerszemu ogółowi mało znanego faktu z historii Europy Środkowej związanego z formowaniem na przełomie 1938–1939 roku ukraińskich sił zbrojnych Siczy Zakarpacskiej, formacji która dzięki napływu ochotników z zagranicy w tym z Polski w krótkim czasie rozrosła się do ponad sześciu tysięcy ludzi. Kwestia udziału ochotników z Polski w szeregach Siczy była w niewielkim stopniu poruszana przez współczesnych autorów: Macieja Koźmińskiego, Dariusza Dąbrowskiego, oraz Piotra Kołakowskiego, informacje te są jednak niepełne i przedstawiają powyższą problematykę z polskiego punktu widzenia. Natomiast w publikacji Olega Pahirii jaka się ukazała w 2010 roku na terenie Ukrainy, brak jest pełnej informacji o udziale ukraińskich ochotników z Polski w formowaniu Siczy. Dlatego też prezentowany artykuł stanowi zaczątek do szerszej dyskusji na ten temat. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że we współczesnej polskiej historiografii wydarzenia jakie miały miejsce na Zakarpaciu, są bardziej znane z punktu widzenia działań dywersyjnych podjętych przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w

ramach operacji “ŁOM”, niż kwestia udziału ukraińskich ochotników pochodzących z Polski w Siczy Zakarpackiej.

W marcu 2018 roku mija kolejna siedemdziesiąta dziewiąta rocznica upadku Karpackiej Ukrainy, państwa które funkcjonowało na przełomie lat 1938–1939 na terenie przedwojennej Czechosłowacji. Początkowo jako obszar autonomiczny na terenie czechosłowackiego Podkarpacia, a z dniem 15 marca 1939 roku jako niepodległego. Państwo ukraińskie /którego prezydentem był ksiądz Augustyn Wołoszyn/ istniało zaledwie kilka dni. 18 marca 1939 roku po czterech dniach krwawych walk z wojskami węgierskimi zostało bezpowrotnie zlikwidowane, a jej terytorium zostało anektowane przez Węgry.

Posiadając szeroką autonomię, w październiku 1938 roku władze Karpackiej Ukrainy przystąpiły na podległym terenie do formowania struktur ukraińskiej administracji państwowej, policji oraz narodowych sił zbrojnych, które miały w przyszłości stać na straży niepodległego państwa. Sytuacja jaka wytworzyła się pod koniec 1938 roku na terenie czechosłowackiego Podkarpacia, z jednej strony stanowiła nadzieję dla narodu ukraińskiego na budowę w przyszłości niepodległego państwa, z drugiej strony dla krajów ościennych w tym i Polski stanowiło zagrożenie dla ich bezpieczeństwa wewnętrznego i integralności terytorialnej państwa.

Przystępując do budowy struktur państwowych, 9 listopada 1938 roku podczas posiedzenia rządu autonomicznego w Huście, przyjęto uchwałę o utworzeniu Organizacji Narodowej Samoobrony Karpackiej Siczy (dalej ONSKS). Kolejnym krokiem podjętym w celu realizacji wizji ukraińskich sił zbrojnych było zatwierdzenie 10 listopada 1939 roku (przez ministra spraw wewnętrznych rządu autonomicznego Juliana Raweja) statutu ONSKS oraz wydanie dwóch rozporządzeń w sprawie organizacji formacji. Od tej chwili władze ukraińskie przystąpiły do formowania narodowych sił zbrojnych na terenie Zakarpacia. Było to jednak przedsięwzięcie, które przekraczało możliwości mobilizacyjne, organizacyjne oraz finansowe Karpackiej Ukrainy. Bez wsparcia z zewnątrz Augustyn Wołoszyn nie mógłby realizować wizji powstania Karpackiej Ukrainy. Wsparcia tego poza III Rzeszą oraz Czechosłowacją przede wszystkim udzieliła ludność ukraińska z terenu Polski i Rumunii, ale także diaspora ukraińska z Kanady i Stanów Zjednoczonych. Fakt formowania ukraińskich sił zbrojnych postanowiło wykorzystać także w Polsce kierownictwo Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (dalej OUN), tym bardziej, że idea budowy niepodległego państwa Ukraińskiego z jej wszystkimi atrybutami stała się niezwykle popularna wśród młodzieży ukraińskiej zamieszkałej na terytorium ówczesnej Rzeczypospolitej.

Początkowo formowane na terenie Zakarpacia ukraińskie siły zbrojne liczyły ok 2 tys. żołnierzy. Jednak stały napływ ochotników do ukraińskiego wojska w tym także z Polski sprawił, iż w marcu 1939 roku formacja rozrosła się już do ok. 6 tys. żołnierzy. Karpacka Sicz, którą kierował Roman Suchewycz, była umundurowana i uzbrojona w lekki sprzęt wojskowy pochodzący głównie z zasobów armii czechosłowackiej. Omawiając kwestię tworzenia ukraińskich sił zbrojnych należy podkreślić, że bez napływu ochotników z zagranicy formacja ta nie mogłaby w tak krótkim czasie powstać. Przekraczało to możliwości mobilizacyjne państwa. Wynikał to przede wszystkim z trzech zasadniczych przyczyn. Po pierwsze zgodnie z danymi spisu ludności dokonany przez władze Czechosłowacji w 1932 roku, na ogólna liczbę 775 tys. mieszkańców Zakarpacia ludność pochodzenia ukraińskiego liczyła 451 tys. mieszkańców, co stanowiło ok. 62,2% ogółu. Po drugie we wrześniu 1938 roku w związku z zagrożeniem ze strony niemieckiej, Rząd Czechosłowacji ogłosił powszechną mobilizację, która objęła wszystkich mężczyzn w wieku pomiędzy 18 a 50 rokiem życia w tym i poborowych z obszaru Zakarpacia¹. Kolejnym czynnikiem mającym negatywny wpływ na możliwości mobilizacyjne Karpackiej Ukrainy, był fakt, że w wyniku arbitrażu jaki miał miejsce 2 listopada 1938 roku w Monachium, obszar Rusi Zakarpackiej został podzielony. Przekazanie Węgrom południowej części Zakarpacia z jej stolicą Mukaczewem [obszar 1523 km² zamieszkała przez ok. 172 tys. mieszkańców] w znacznym stopniu uszczupliło liczbę mieszkańców Karpato-Ukrainy².

¹ Wiśniewski J. P. Armia czechosłowacka w latach 1932–1938. Toruń, 2007. S. 204.

² Jarnecki M., Kołakowski P. Ukraiński Piemont. *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 146.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż zgodnie z zapisem § 4 przyjętego 10 listopada 1939 roku statutu ONSKS, członkiem Karpackiej Siczy mógł zostać tylko i wyłącznie obywatel Podkarpackiej Rusi, który ukończył 18 lat³. Oznacza to, iż od samego początku istnienia Karpackiej Siczy zapis ten był świadomie łamany przez dowództwo formacji, które przyjmowało w swoje szeregi również ochotników z innych państw.

Jednym z pierwszych śladów świadczących o udziale ochotników z Polski w Karpackiej Siczy był Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, w którym zostało wymienione nazwisko Stefana Kaczmarza z Przemyśla zatrzymanego w grudniu 1938 roku podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwa⁴.

Powstające ukraińskie siły zbrojne stwarzały możliwość przeszkolenia bojowego dla aktywistów ruchu ukraińskiego z Polski, tym bardziej, iż do Siczy Zakarpackiej masowo garnęła się młodzież ukraińska z terenów ówczesnej Rzeczypospolitej. Sytuacja ta nie pozostała bez wpływu na kierownictwo formacji. Analizując obsadę personalną Karpackiej Siczy, Piotr Kołakowski stwierdził między innymi, że „... *Galicjanie opanowali kadrowo zwłaszcza ONOKS i nadali ton tej organizacji...*”⁵.

Prowadząc wywiad polskie organy bezpieczeństwa ustaliły, że aktywną rolę w werbunku ochotników do ukraińskich sił zbrojnych odgrywali aktywiści OUN. Powyższą tezę potwierdzają materiały wywiadowcze (zachowane w archiwach) wytworzone przez przedwojenną Straż Graniczną (dalej SG). Z analizy tych dokumentów wynika, że przerzut ochotników z Polski na teren Czechosłowacji był akcją zorganizowaną i kierowaną przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów. Akcja ta była prowadzona przez OUN przy wykorzystaniu struktur kościoła grecko-katolickiego, ale przede wszystkim przy wykorzystaniu legalnie działających organizacji i stowarzyszeń ukraińskich na terenie Rzeczypospolitej (głównie Proświty) **.

W miejscach tych, podczas spotkań społeczności lokalnej, propagowano ideę budowy Wielkiej Ukrainy. W trakcie tych spotkań agitatorzy starali się podkreślać, iż obowiązkiem społeczności ukraińskiej w Polsce jest czynne wspieranie idei budowy państwa ukraińskiego. Potwierdzeniem tego może być informacja jaka została uzyskana podczas przesłuchania osób zatrzymanych przez Straż Graniczną II RP za próbę nielegalnego przekroczenia granicy.

W trakcie prowadzonych działań granicznych na pograniczu, 6 grudnia 1938 roku [w godzinach porannych] w zasadzkę zorganizowaną w rejonie wąwozu Bohyińskiego [przez strażników granicznych z Placówki I Linii w Polanicy] wpadła grupa 4 osób, która nielegalnie przekroczyła granicę państwa z Czechosłowacji do Polski. Zatrzymani po doprowadzeniu do siedziby placówki zostali poddani czynnościom śledczym. W trakcie przesłuchania zeznali oni między innymi, że należeli do zorganizowanej grupy dziewięciu mieszkańców z okolic Delatyna, Zarzecza i Mikuliczyna, którzy w dniu 22 listopada 1938 roku przekroczyli nielegalnie granicę polską do Czechosłowacji z

³ Pahiria O. Карпатська Січ військового формування Карпатської України. Kijów, 2010. S. 28.

⁴ Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG (dalej Zespół akt MIOGS) / Центральний Державний Історичний Архів у Львові (dalej CDIA) we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1166. S. 131.

⁵ Jarnecki M., Kołakowski P. Ukraiński Piemont. *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 17.

* Straż Graniczna – przedwojenna formacja graniczna Drugiej Rzeczypospolitej, została utworzona 1 kwietnia 1928 roku na mocy rozporządzenia Prezydenta RP w miejsce rozwiązanej Straży Celnej. Strukturę organizacyjną formacji tworzyła: Komenda Straży Granicznej, 6 Inspektoratów Okręgowych SG (w Ciechanowie, Bydgoszczy, Poznaniu, Katowicach, Krakowie oraz we Lwowie), Ekspozytura Inspektoratu Ceł w Wolnym Mieście Gdańsk oraz Centralny Ośrodek Szkolenia SG w Rawie Ruskiej. Formacja w 1938 roku liczyła ponad 5.3 tys. strażników.

** Proświta – ukraińska organizacja społeczno-oświatowa założona we Lwowie w 1868 roku. Posiadała ona liczne placówki na obszarach zamieszkałych przez ludność ukraińską. W okresie II Rzeczypospolitej działała legalnie. Posiadała ponad 3 tys. czytelników oraz bibliotek. Po ataku 17 września 1939 roku ZSRR na Polskę oraz zajęciu terenów wschodnich, „Proświta” została zlikwidowana przez sowieckiego okupanta. Ponownie organizacja została reaktywowana przez społeczność ukraińską na krótki okres podczas okupacji niemieckiej.

zamiarem wstąpienia do Siczy Zakarpackiej. Grupa ta była uzbrojona w rewolwer oraz 2 karabiny. W trakcie prowadzonych czynności śledczych jeden z zatrzymanych Iwan WEREDZIUK s. Wasyla, ur. 13.01.1918 roku w Mikuliczynie, zamieszkały w Mikuliczynie pow. Nadwórna, narodowości ukraińskiej, zeznał między innymi, że: *“... z początkiem października 1938 r. sekretarz Proświty w Mikuliczynie Bieljowicz Iwan wraz z członkami Proświty Herkawym Jurem ze Stanisławowa, Piotrem Prokopczuk z Tatarowa urządzali zebrania w Proświcie w Mikuliczynie prowadząc agitację werbunkową pośród członków Proświty, aby udawali się na Ruś-Zakarpacką i tam wstępowali do Siczy. Bilejowicz Iwan zwerbował sobie 11 ludzi a to: 1) Herkawy Jurko z Mikuliczyna który posiadał pistolet 2) Fedorczyk [imię nie znam] z Dory również posiadający pistolet, 4) Kuśnierczyk Piotr z Jabłonicy, Prokopczuk Piotr z Tatarowa z pistoletem, 5) Dracz Iwan z Worochty, dwóch osobników z nieznanych mi z nazwiska z Berezowa którego Berezowa to nie wie z karabinami oraz trzech nieznanych z nazwisk z Zarzecza obok Delatyna z jednym karabinem, którą to szajkę przeprowadził na Ruś Zakarpacką wyżej wymieniony Bilejowicz ...”*⁶.

Kolejny obywatel RP pochodzenia ukraińskiego zatrzymany przez polską Straż Graniczną z Komisariatu Ludwikówka Ołeksy Kret, okazał się kurierem OUN, który miał przekazać informacje dla Rządu Ukrainy Karpackiej na temat sytuacji politycznej oraz na temat werbunku ochotników w Polsce do Siczy Zakarpackiej. W trakcie przesłuchania, które odbyło się w siedzibie placówki SG ww. stwierdził między innymi: *“... ja zaś miałem dotrzeć do Rewaja* zamieszkałego w Huście, któremu miałem powiedzieć, że w Polsce jest bardzo dużo zorganizowanej młodzieży ukraińskiej, która koniecznie chce iść na pomoc w wyzwoleniu Ukrainy na Zakarpaciu (...)”* oraz *że“... na polecenie Stefana Petryczki [członka OUN zamieszkałego w Peczeni] miał przynieść [do Polski] polecenia i listy nieznannej treści, które miał mi dać Rewaj lub jego zastępca...”*⁷. W trakcie przesłuchania ww. poinformował również służby polskie graniczne o punktach kontaktowych oraz o haśle kontaktowym które obowiązywało w tym czasie i miało mu ułatwić nawiązanie łączności z przedstawicielami władz ukraińskich na terenie Zakarpacia.

Początkowo w zorganizowanej akcji werbunku na terenie Polski i przerzutu ochotników na Zakarpacie, OUN wykorzystywał istniejące szlaki przerzutu kurierów przez granicę w rejonie Karpat. Szybko się jednak okazało, iż dotychczasowa baza przerzutowa była niewystraszająca, a osoby próbujące przedostać się na własną rękę na Zakarpacie były bardzo szybko wyłapywane i zatrzymywane podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej przez Straż Graniczną. Wobec powyższego, aby zapewnić stałą łączność pomiędzy Galicją Wschodnią z Zakarpaciem, OUN postanowił oprzeć akcję przerzutu ochotników na zaufanych i oddanych sprawie ukraińskiej mieszkańcach pogranicza ówczesnej granicy polsko-czechosłowackiej.

Wciągnięcie do współpracy w przerzucie ochotników na Zakarpacie ludności pogranicza zwłaszcza narodowości ukraińskiej, stwarzało istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski. Obok dotychczas istniejących kanałów przerzutowych oraz osób związanych z przerzutem przez granicę rozpoznanych przez wywiad Straży Granicznej, na pograniczu polsko-czechosłowackim pojawiły się nowe szlaki przerzutowe. Sytuacja ta w sposób poważny rzutowała na system ochrony granicy oraz stan bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i wymagała natychmiastowej reakcji ze strony polskich służb granicznych. Wydarzenia jakie wówczas miały miejsce wymagały również intensyfikacji prowadzonych działań wywiadowczych przez Straż Graniczną oraz Korpus Ochrony Pogranicza** (dalej KOP), a także przez defensywę policyjną.

⁶ Protokół przesłuchania Iwana Werdziuka zatrzymanego podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwowej, sporządzony w dniu 7 grudnia 1938 roku w siedzibie kancelarii Komisariatu SG Worochta, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1242. S. 99.

* Juliusz Rewaj (1889–1979) polityk, poseł do parlamentu Czechosłowackiego, we wrześniu 1938 roku, minister handlu i transportu w rządzie, a następnie ostatni premier rządu Karpackiej Ukrainy.

⁷ Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Ołeksy Kreta, które odbyło się w siedzibie Komisariatu SG Ludwikówka, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1243. S. 7–9.

** Występujące zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa na południowo-wschodnim odcinku granicy polsko-czechosłowackiej w rejonie Rusi Zakarpackiej zmusił polskie czynniki rządowe do wzmocnienia systemu ochrony granicy poprzez skierowanie w październiku 1938 roku na okres czterech miesięcy dodatkowych sił w

W tym okresie, polskie służby graniczne musiały sprostać wielu trudnościom związanym z zapewnieniem skutecznej ochrony granicy państwa zwłaszcza w rejonie Karpat. Granica w tym rejonie stanowiła "ruchliwą arterię", którą próbowali przekroczyć oprócz ochotników do Siczy, węgierscy powstańcy, polskie oddziały dywersyjne działające na Zakarpaciu w ramach operacji ŁOM, dezertery z armii czechosłowackiej narodowości niemieckiej szukający azylu w Polsce, oraz ewakuowani z Zakarpacia czescy urzędnicy, policjanci, wojskowi, którzy przez terytorium Polski zamierzali przedostać się do Czech.

W celu pozyskania niezbędnych informacji zatrzymane osoby podczas nielegalnej próby przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej były poddawane szczegółowym przesłuchaniom w siedzibach placówek oraz komisariatów Straży Granicznej. W trakcie prowadzonych czynności śledczych, oficerowie SG starali się zdobyć jak najwięcej informacji na temat sposobu werbunku ochotników w Polsce, tras przerzutowych, na temat organizatorów akcji, a także na temat kurierów przeprowadzających nielegalnie osoby przez polską granicę. Przesłuchania te były prowadzone w oparciu o specjalnie opracowany w tym celu przez Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego formularz⁸.

W przypadku, kiedy zatrzymany "ochotnik" przez SG, posiadał interesujące informacje z punktu widzenia wywiadu wojskowego, w przesłuchaniu tym uczestniczył oficer wywiadu wojskowego z Placówki Wywiadowczej Oddziału II SG WP właściwej terytorialnie tj. ze Stryja, Sambora lub Stanisławowa. Zdobyte informacje podczas przesłuchania osób zatrzymanych o ochotnikach polskich walczących w szeregach Siczy Zakarpackiej pozwoliły wkrótce na opracowanie przez wywiad służb granicznych wykazów personalnych uczestników walk na Zakarpaciu pochodzących z terenu II Rzeczypospolitej. Informacje te po potwierdzeniu danych personalnych były przekazywane do właściwych dla miejsca zamieszkania ochotników starostw powiatowych w Polsce. W dalszej kolejności starostowie powiatowi, po otrzymaniu od służb granicznych danych personalnych walczących w szeregach Karpackiej Siczy zamieszczali je we wnioskach o odebranie obywatelstwa polskiego. Wydanie takiej decyzji mogło być możliwe, gdyż zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego "... utrata obywatelstwa polskiego następowała w przypadku przyjęcia urzędu publicznego lub wstąpienia do służby wojskowej w państwie obcym bez zgody Rządu Polskiego..."⁹ (Dz. U. z 1920 roku nr 7 poz. 44). W dalszej kolejności dane personalne osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane przez starostów do wiadomości właściwym wojewodom oraz publikowane w Monitorze Polskim.

postaci doraźnie utworzonego w tym celu Oddziału Wydzielonego Korpusu Ochrony Pogranicza "Lwów" liczącego ok. 1000 żołnierzy, którym dowodził ppłk M. Osmoła.

⁸ Zgodnie z zawartymi pytaniami w formularzu nadesłanym z Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie, prowadzący przesłuchanie oficerowie SG starali się dowiedzieć: czy zatrzymany jest członkiem OUN względnie co sam wie na temat organizacji; w jakim celu zatrzymany przybył na pogranicze; jakimi drogami przedostał się w rejon pogranicza, gdzie i u kogo oraz kiedy się zatrzymał; czy posiadał przy sobie broń, jeśli tak to jaką; czy podczas trasy do granicy państwa uzyskał jakąś pomoc, jeśli tak – to od kogo; następnie czy miał zamiar przekroczyć granicę, jeśli tak – to dlaczego chciał to zrobić nielegalnie; czy podczas przekroczenia granicy miał mu ktoś udzielić pomocy; jakimi szlakami zamierzał przekroczyć granicę /podanie miejscowości i ewentualnie osoby u których nocował; czy posiada wiedzę o organizacji formacji ukraińskich na Zakarpaciu; do jakiej miejscowości na terenie Zakarpacia zamierzał się udać, do kogo miał się zgłosić na Zakarpaciu, czy znał hasło kontaktowe; czy miał zamiar wstąpić do organizacji działających na terenie Zakarpacia; czy ktoś zachęcał go do wstąpienia do jakichkolwiek ukraińskich formacji na Zakarpaciu, czy czytał jakieś odezwy nawołujące do wstępowania do legionu ukraińskiego, czy w Polsce uczestniczył w odczytach albo referatach na temat legionu ukraińskiego oraz kto je wygłaszał. Załącznik do wytycznych szefa sztabu DOK nr VI we Lwowie płk. Rudki, w sprawie postępowania z obywatelami RP narodowości ukraińskiej usiłującymi przekroczyć nielegalnie granicę, Zespół akt MIOG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1237. S. 3.

⁹ Zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego, starostowie powiatowi, otrzymali uprawnienia do orzekania w sprawie utraty obywatelstwa wobec tych wszystkich obywateli polskich, którzy wstąpili do Siczy Zakarpackiej. Nazwiska osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane do wiadomości właściwym wojewodom a następnie publikowane w Monitorze Polskim. Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt nr 1 /51/2734. S. 15.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż na teren Rusi Zakarpackiej byli werbowani również bezrobotni wywodzący się ze środowisk ukraińskich, którym obiecywano pracę przy robotach budowlanych na terenie Karpackiej Ukrainy. W trakcie jednego z przesłuchań, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu Ludwikówka obywatela RP narodowości ukraińskiej Jana Koropasia, (s. Teodora, ur. 3 stycznia 1913 roku w Rożubowicach, pow. Przemyśl, członka Proświty w Rożubowicach, przekazany przez Stronę czechosłowacką za nielegalne przekroczenie granicy z Polski do Czechosłowacji) zeznał, że powodem swojej decyzji o przedostaniu się nielegalnie do Rusi Zakarpackiej była chęć znalezienia przez niego pracy na terenie Hustu. Podczas przesłuchania, stwierdził on między innymi, że *“... Nie mając odpowiednich dokumentów na prowadzenie warsztatu w miesiącu październiku br. Posterunek Policji Państwowej w Siedliskach kategorycznie zabronił mi prowadzenie warsztatu stolarskiego w dowód czego budynek warsztatu mi opieczętowano. Będąc bezrobotnym czytałem gazety Nowy Czas i Nasz Prapor w których wyczytałem, że na terenie Rusi Zakarpackiej rozpoczynają się prace rozbudowy stolicy Rusi Zakarpackiej i miasta Hustu oraz praca przy budowach dróg żelaznych i kołowych, jest wielkie zapotrzebowanie na robotników do wyżej wymienionych prac. Na podstawie uzyskanych wiadomości z prasy postanowiłem nielegalnie przekroczyć granicę z Polski do Czechosłowacji, by na Zakarpaciu osiągnąć pracę...”*¹⁰.

W chwili obecnej jest bardzo trudno ustalić dokładną liczbę “polskich” ochotników w Karpackiej Siczy oraz osób zatrudnionych w strukturach państwowych Ukrainy Karpackiej posiadających obywatelstwo Polskie. Dariusz Dąbrowski powołując się na materiały Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego uważa, iż w okresie od października 1938 roku do rozbitcia formacji przez wojsko węgierskie w marcu 1939 roku z Polski na teren Zakarpacia przedostało się ok 2 tys. obywateli Polskich narodowości ukraińskiej. Z kolei powołując się na materiały wywiadowcze Korpusu Ochrony Pogranicza stwierdza, iż służby te posiadały ewidencję ponad 600 osób, które służyły w Karpackiej Siczy i po zajęciu tego obszaru przez Węgry powróciły do Polski¹¹.

Dane te jednak można zweryfikować w oparciu o zachowane do naszych czasów dokumenty archiwalne przechowywane w polskich i ukraińskich archiwach. W Archiwum Obwodowym we Lwowie znajdują się wykazy osób sporządzone przez starostów powiatowych z terenu województwa lwowskiego, którym odebrano polskie obywatelstwo za nielegalny pobyt na terenie Ukrainy Karpackiej oraz służbę w Siczy Zakarpackiej. Powyższe działania przeprowadzono na polecenie ówczesnego wojewody lwowskiego Alfreda Biłyka wydanego w dniu 22 marca 1939 roku. W piśmie przesłanym do podległych starostów polecił on między innymi że zapis zawarty w art. 11 pkt. Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. należy stosować *“...do zbiegów na Ruś Zakarpacką – [tj.] do wszystkich ujawnionych i ustalonych wypadków nielegalnego przekroczenia granicy RP celem wstąpienia do służby wojskowej (Sicz i tp. organizacje paramilitarne wzgl. Publicznej) na Rusi Zakarpackiej”*¹². Wykonanie powyższego polecenia w kwietniu 1939 roku przez starostów powiatowych, (załącznik nr 4) pozwala w chwili obecnej na ustalenie w przybliżeniu liczby osób walczących w szeregach Siczy Zakarpackiej z terenu woj. lwowskiego.

Sporządzone wykazy zawierały między innymi następujące: dane imię i nazwisko, datę oraz miejsce urodzenia, imię rodziców, miejsce zamieszkania oraz właściwy dla miejsca zamieszkania powiat (załącznik nr 1, 2 oraz 3). W niektórych przypadkach oprócz wykazów zbiorczych znajdują się również krótkie charakterystyki osobowe (sporządzone np. przez starostę powiatowego w Przemyślu) pozwalające na zapoznanie się działalnością polityczną osoby, której odbierano obywatelstwo polskie.

Z danych zawartych w powyższych sprawozdaniach, wynika iż w okresie od kwietnia do lipca 1939 roku za służbę w Siczy Zakarpackiej oraz pracę w organach administracji Ukrainy Karpackiej starostowie powiatowi na terenie województwa lwowskiego wystąpili z wnioskami o odebranie

¹⁰ Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Jana Koropasia, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu SG Ludwikówka po wydaleniu go do Polski z terytorium Zakarpacia przez stronę czechosłowacką, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt 204/11245. S. 13.

¹¹ Dariusz Dąbrowski Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939. Toruń, 2007. S. 350.

¹² Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt nr 1/51/2734. S. 162.

obywatelstwa polskiego w stosunku do 593 obywateli RP. Analiza zawartych w wykazach danych pozwala również stwierdzić, iż w okresie od października 1938 do końca marca 1939 roku akcja rekrutacyjna chętnych do służby w Siczy Zakarpackiej oraz instytucji państwowych na Zakarpaciu objęła niemal wszystkie środowiska ukraińskie na terenie woj. lwowskiego. Wydarzenia jakie miały miejsce na Zakarpaciu przyczyniły się do tego, że w niektórych miejscowościach na ówczesnym pograniczu polsko-czechosłowackim, aż prawie 50% męskiej populacji znalazło się na Zakarpaciu. W wielu przypadkach były to całe rodziny (załącznik nr 1).

Należy w tym miejscu podkreślić, iż powyższa akcja, o odebraniu obywatelstwa polskiego za służbę w siłach zbrojnych innego państwa pozwoliła także starostom powiatowym na załatwienie sprawy komunistycznych ochotników z Polski walczących w międzynarodowych brygadach na terenie Hiszpanii. W sprawozdaniach można znaleźć również informację o osobach pochodzących z terenu woj. lwowskiego służących w siłach republiki hiszpańskiej.

Liczba osób z terenu województwa lwowskiego w rozbiciu na poszczególne powiaty, wobec których zastosowano przepisy o utracie obywatelstwa polskiego zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego.

Lp	Powiat	Ilość osób których pozbawiano obywatelstwa polskiego
1.	Bóbrecki	7
2.	Brzozowski	2
3.	Dobromilski	1
4.	Drohobycki	26
5.	Grodecki	5
6.	Jarosławski	2
7.	Jaworowski	1
8.	Krośnieński	10
9.	Leski	144
10.	Lubaczowski	8
11.	Lwowski	15
12.	miasto lwów	39
13.	Mościcki	11
14.	Przemyski	12
15.	Rudecki	2
16.	Sanocki	251
17.	Turczański	57
	Razem	593

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wniosków starostów powiatowych z terenu woj. lwowskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 1–160.

Powyższe dane zawarte w tabeli świadczą, że w okresie od października 1938 do marca 1939 roku tylko z terenu woj. lwowskiego na teren Zakarpacia przedostało się 593 osoby, w tym z samego terenu powiatu sanockiego ponad 250 osób. Mając dane z pozostałych województw ówczesnej II Rzeczypospolitej zamieszkałych przez ludność ukraińską, można przypuszczać, iż liczba ta przekroczyła ponad 2 tys. osób. W tym miejscu należy podkreślić, że informacje zawarte w ww. sprawozdaniach obejmują tylko i wyłącznie potwierdzone dane personalne o osobach o których uzyskano informację, iż znalazły się w tym czasie na terenie Zakarpacia. Wykazy te nie zawierają natomiast nazwisk osób, którym udało się nielegalnie przebywać na terenie Karpackiej Ukrainy, a następnie po upadku Zakarpacia w marcu 1939 roku, niepostrzeżenie dla polskich służb powrócić do miejsca zamieszkania na terenie Polski. Co ciekawe dane te nie zawierają również informacji ile ob. RP walcząc po stronie Ukraińskiej z wojskami węgierskimi w marcu 1939 r. poległo lub odniosło rany. Nie mniej jednak tak duża liczba ochotników z Polski, świadczy to o tym, iż wydarzenia, jakie miały miejsce na przełomie lat 1938–1939 na terenie Karpackiej Ukrainy, stanowiły realne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski oraz dla integralności terytorium ówczesnego państwa. Przeszkolenie wojskowe na terenie Zakarpacia ochotników z Polski, a także wyposażenie ich w broń lekką z którą [po rozbiciu

Ukrainy Karpackiej przez Węgry] powrócili nielegalnie do Polski, miało w przyszłości negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa państwa. Podczas kampanii wrześniowej 1939 roku, w momencie kiedy szala konfliktu przechyliła się na stronę niemiecką, na przedmościu rumuńskim wybuchły pomiędzy 12 a 18 września 1939 roku zażarte walki polsko-ukraińskie.

Podsumowując należy stwierdzić, że udział “polskich ochotników” służących w Siczy Zakarpackiej oraz w strukturach administracji na terenie Rusi Zakarpackiej, jest faktem znanym tylko nielicznym historykom. W dużej mierze miały na to wpływ wydarzenia historyczne, jakie miały miejsce podczas II wojny światowej jak również upływ czasu. W chwili obecnej odchodzą z tego świata ostatni świadkowie tych wydarzeń, którzy mogli by przekazać potomnym swoje relacje na ten temat. To wszystko sprawiło, że historia małego państwa Karpato-Ukrainy istniejącego zaledwie kilka dni odeszła w zapomnienie. Na informacje o udziale ludności pochodzenia ukraińskiego z Polski w wydarzeniach na Zakarpaciu, można przypadkowo się natknąć podczas kwerendy akt w archiwach, jednak zwykle te dokumenty są źle opisane przez archiwistów, co czyni je w dużej mierze niedostępnymi.

Dlatego też przypominając przy okazji kolejnej rocznicy o wydarzeniach na Zakarpaciu, należy pamiętać, że Karpacka Sicz była miejscem w którym swoje doświadczenie bojowe zdobywali przyszli żołnierze [kadra dowódcza] różnych narodowych ukraińskich formacji w tym również Policji Ukraińskiej istniejącej podczas II wojny światowej na terenach wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej.

Omawiając kwestię naboru do Siczy Zakarpackiej należy podkreślić, że udział ukraińskich ochotników z Polski w tej formacji, który wynosił ok. 2 tys. osób, co stanowiło ok. 33% ogółu wszystkich żołnierzy, był bardzo znaczący bez którego Sicz nie mogłaby funkcjonować w takim zakresie. Przedstawione informacje nie odzwierciedlają jednak tragedii zwykłych ludzi, którzy na fali euforii jaka panowała w środowiskach ukraińskich na przełomie lat 1938/1939 podjęli decyzję o wyprawie na Ruś Zakarpacką. Konsekwencją tego wyboru było często utrata życia, kalectwo lub pozbawienie ich obywatelstwa polskiego co uczyniło ich bezpaństwowcami.

Załącznik nr 1

Wykaz mieszkańców powiatu leskiego wobec których w kwietniu 1939 r. wystąpiono z wnioskiem o odebranie obywatelstwa polskiego za udział w wydarzeniach na terenie Rusi Zakarpackiej

	Nazwisko i Imię	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce zamieszkania	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1	Antoniszak Wasyl	02.08.1912	Michał	Procisne	Leski
2	Bajkanycz Józef	27.04.1919	Wasyl	Bereżki	Leski
3	Bilowicz Wasyl	14.06.1921	Semko	Berechy Górne	Leski
4	Bilowycz Ilko	1914	Wasyl	Bereżki	Leski
5	Bobak Dymitr	29.10.1902	Iwan	Smerek	Leski
6	Bobak Michał	06.10.1911	Iwan	Smerek	Leski
7	Bobak Stefan	06.01.1919	Jerzy	Caryńskie	Leski
8	Bogdan Semko	07.09.1905	Iwan	Caryńskie	Leski
9	Brus Jurko	03.07.1910	Dymitr	Wołosate	Leski
10	Brus Jurko	21.02.1917	Hawryło	Wołosate	Leski
11	Brus Piotr	05.06.1920	Iwan	Wołosate	Leski
12	Bunga Łecio	21.06.1914	Stefan	Wetlina	Leski
13	Bunga Mikołaj	10.06.1912	Dymitra	Berechy Górne	Leski
14	Bunga Stanko	01.01.1912	Michał	Wetlina	Leski
15	Bunga Teodor	19.03.1910	Stefan	Wetlina	Leski
16	Capik Anna	18.01.1917	Wasyl	Caryńskie	Leski
17	Czukwiński Wasyl	04.03.1917	Fedor	Ustrzyki Górne	Leski
18	Chajmus Iwan	11.07.1913	Ilko	Bereżki	Leski
19	Danków Fedor	05.03.1917	Wasyl	Procisne	Leski
20	Dziadek Maciej	10.05.1900	Dańko	Bereżki	Leski
21	Dziunycz Stefan	12.11.1911	Wasyl	Bereżki	Leski

22	Gierak Iwan	24.03.1907	Michał	Bandrów Narodowy	Leski
23	Hołowacz Michał	25.05.1919	Bazyli	Balnica	Leski
24	Hrusiewicz Maksym	18.10.1913	Jerzy	Wola Michowa	Leski
25	Hrycyk Mikołaj	03.12.1910	Dymitr	Smolnik	Leski
26	Ilczyszyn Dańko	15.02.1914	Iwan	Berechy Górne	Leski
27	Janko Jurko	06.10.1917	Wasył	Procisne	Leski
28	Janko Jurko	01.05.1912	Wasył	Wołosate	Leski
29	Łazoryszak Hryć	15.02.1908	Michał	Balnica	Leski
30	Łazoryszak Bazyli	21.11.1919	Michał	Balnica	Leski
31	Mazur Michał	04.12.1918	Tekli	Brak	Leski
32	Melnyk Teodor	15.08.1921	Eliasz	Smolnik	Leski
33	Michalcio Dymitr	02.11.1917	Andrzej	Wołosate	Leski
34	Morycz Fedor	25.03.1916	Ilko	Berechy Górne	Leski
35	Moszczyc Andrzej	31.03.1904	Jurko	Wołosate	Leski
36	Moszczyc Fedor	28.02.1915	Wasył	Wołosate	Leski
37	Moszczyc Mikołaj	03.11.1913	Michał	Wołosate	Leski
38	Myśko Stefan	19.10.1917	Iwan	Badnrów Narodowy	Leski
39	Japko Fedor	11.03.1913	Stańko	Wołosate	Leski
40	Karabin Dnytro	01.11.1917	Michał	Balnica	Leski
41	Kibała Paweł	04.04.1914	Iwan	Bereżki	Leski
42	Kocur Iwan	17.05.1916	Wasył	Bereżki	Leski
43	Kocur Iwan	22.06.1913	Hnat	Ustrzyki Górne	Leski
44	Kocur Stefan	02.05.1918	Iwana	Ustrzyki Górne	Leski
45	Kołosar Hryć	16.07.1907	Andrzej	Wetlina	Leski
46	Kołosar Iwan	18.05.1905	Andrzej	Wetlina	Leski
47	Kopylec Sanko	12.06.1916	imię nieczytelne	Smerek	Leski
48	Koruszczak Mikołaj	24.04.1923	Wasył	Berechy Górne	Leski
49	Kowal Stanko	10.08.1913	Iwan	Wetlina	Leski
50	Kusz Stanisław	01.05.1896	Eliasz	Bóbrka	Leski
51	Legdan Fedor	05.02.1916	Wasył	Smerek	Leski
52	Ostarz Mikołaj	29.08.1917	Mikołaj	Stężnica	Leski
53	Pilip Wasył	11.04.1919	Maria	Nasiczne	Leski
54	Poburczak Paweł	28.06.1909	Mikołaj	Caryńskie	Leski
55	Priadka Iwan	29.04.1908	Wasył	Wołosate	Leski
56	Priadka Jurko	28.03.1916	Wasył	Wołosate	Leski
57	Priadka Rudolf	19.12.1917	Mikołaj	Wołosate	Leski
58	Pytlak Iwan	24.07.1911	Wasył	Dwernik	Leski
59	Rebińczak Iwan	17.09.1922	Michał	Caryńskie	Leski
60	Rabko Osyp	06.01.1914	Semko	Balnica	Leski
61	Rapko Stefan	02.01.1922	Semko	Balnica	Leski
62	Rapacz Pałacha	24.11.1916	Dymitr	Caryńskie	Leski
63	Rapko Stefan	02.01.1922	Semko	Balnica	Leski
64	Rebińczak Oełna	21.05.1912	Mikołaj	Caryńskie	Leski
65	Sawka Wasył	11.10.1901	Hryć	Wetlina	Leski
66	Seńko Michał	06.11.1916	Fedor	Wołoste	Leski
67	Seńko Wasył	01.05.1918	Oleksa	Balnica	Leski
68	Szczebentowski Piotr	12.06.1910	Dmytro	Procisne	Leski
69	Szkudra Oleksa	27.02.1896	Jurko	Ustrzyki Górne	Leski
70	Szokera Wasył	26.02.1906	Dymitr	Berechy Górne	Leski
71	Tarnawski Michał	19.09.1919	Jerzy	Caryńskie	Leski
72	Tarczanin Mikołaj	17.11.1912	Łesio	Badnrów Narodowy	Leski
73	Tkacz Wasył	30.11.1904	Szymon	Badnrów Narodowy	Leski
74	Tokarczyk Dymitr	07.11.1906	Grzegorz	Smerek	Leski
75	Uhal Iwan	20.01.1906	Stefan	Balnica	Leski

76	Uhal Piotr	12.07.1921	Iwan	Balnica	Leski
77	Zanewczyk Michał	14.08.1901	Matwuj	Stężnica	Leski
78	Zazwinski Wasyl	14.01.1904	Jurko	Wetlina	Leski
79	Wierzbicki Borys	06.10.1913	Katarzyna	Wołosate	Leski
80	Wiźniak Iwan	17.01.1919	Fedor	Wetlina	Leski
81	Wierzbicki Andrzej	04.12.1907	Seńko	Lipie	Leski
82	Wowk Michał	28.01.1917	Maria	Kalnica	Leski
83	Woźniak Lesio	21.06.1912	Fedor	Wetlina	Leski
84	Woźny Fedor	1904	Iwan	Wołosate	Leski
85	Woźny Fedor	09.06.1917	Fedor	Wołosate	Leski
86	Zawirski Iwan	10.05.1915	Iwan	Wetlina	Leski

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosków starosty leskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 10–12.

Załącznik nr 2

Wykaz osób zamieszkałych na terenie powiatu przemyskiego, które na wniosek starosty powiatowego w Przemyślu w kwietniu 1939 roku utraciły obywatelstwo polskie

Ip	Nazwisko i imie	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce zamieszkania	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1.	Daćkiewicz Andrzej	30.09.1914	Michał	Rożubowice	Przemyski
2.	Duży Wasyl	10.11.1911	Jan	Stroniewice	Przemyski
3.	Fedak Włodzimierz	23.06.1914	Mikołaj	Wilcza	Przemyski
4.	Kołodziej Zenon	17.08.1917	Grzegorz	Buszkowice	Przemyski
5.	Koznarski Mirosław	21.06.1912	Zachariasz	Krówniki	Przemyski
6.	Kozioryński Jan	07.08.1919	Grzegorz	Krówniki	Przemyski
7.	Kurylec Andrzej	28.03.1921	Kornel	Buszkowice	Przemyski
8.	Oszczudlak Iwan	17.09.1909	Maksym	Przekopana	Przemyski
9.	Packiewicz Andrzej	30.09.1914	Michał	Rożubowice	Przemyski
10.	Pawłyk Włodzimierz	02.08.1915	Iwan	Buszkowice	Przemyski
11.	Stachiw Eugeniusz	15.09.1918	Paweł	Przemysł	Przemyski
12.	Stasiw Włodzimierz	15.05.1913	Aleksander	Kruhel	Przemyski

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosków starosty przemyskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 52–62.

Załącznik nr 3

Wykaz osób zamieszkałych na terenie powiatu przemyskiego, które na wniosek starosty powiatowego w Drohobyczu w kwietniu 1939 roku utraciły obywatelstwo polskie

Ip	Nazwisko i imie	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce urodzenia	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1.	Andruszkiw Włodzimierz	01.02.1913	Ilko	Borysław	Drohobycki
2.	Andruszkiw Michał	17.11.1918	Roman	Borysław	Drohobycki
3.	Włodzimierz Biłas	25.04.1914	Dymytr	Truskawiec	Drohobycki
4.	Łaba Teodor	10.10.1914	Bazyli	Borysław	Drohobycki
5.	Proć Tymko	24.06.1903	Mikołaj	Borysław	Drohobycki
6.	Stebelski Iwan	01.12.1914	Doroteja	Stara-Sól	Drohobycki

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosku starosty drohobyckiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 83.

Starostwo powiatowe krośnieńskie
L. A.C. 1/77/39

Krosno, dnia 1 kwietnia 1939 r.

W sprawie zastosowania
art. 11 pkt 2 ustawy z dnia 20/1.1920
do zbiegów na Ruś Podkarpacką

T A J N E

Do
Urzędu Wojewódzkiego
/Wydział Ogólny/
we Lwowie

Wykonując reskrypt z dnia 22 marca 1939 L.O. 40/taj/39, przedkładam wyciąg z wykazu osób, które utraciły obywatelstwo polskie, na podstawie art 11 pkt. 2 ustawy z dnia 20/1.1920 (DZURP. No. 7 poz. 44) – przesłanego do ogłoszenia w Monitorze Polskim.

Wymienieni zbiegli na Ruś Podkarpacką celem wstąpienia do legionu ukraińskiego – Siczy.

Pierwszy Teodor Warchoł, stanu wolnego został pozbawiony obywatelstwa, tutejszą decyzją z dnia 1/IV. 1939 L. A.C. 1/53/39, drugi Jan Warchoł, żonaty jedno dziecko, pozbawiony obywatelstwa decyzją z dnia 1/IV. 1939 L. A.C. 1/76/39, z tym, iż na zasadzie art. 13 powołanej ustawy utrata obywatelstwa – nie rozciągnięto na żonę i dziecko nazwanego.

Nadto stosownie do zalecenia reskryptu, o utracie obywatelstwa powiadomiono najbliższą rodzinę wyżej wymienionych¹³.

Starosta Powiatowy

mgr. Frankowski

OCHOTNICY Z POLSKI W SZEREGACH SICZY ZAKARPACKIEJ 1938–1939

dr. Piotr KOZŁOWSKI

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

Streszczenie

Prezentowany artykuł „Ochotnicy z Polski w szeregach Siczy Zakarpackiej 1938–1939”, przedstawia informacje na temat rekrutacji i przetrwania do Karpackiej Ukrainy ukraińskich ochotników z Polski. Artykuł prezentuje jeden z wielu epizodów z dziejów Ukrainy. Przedstawia on historię państwa ukraińskiego, które istniało w marcu 1939 roku zaledwie kilka dni, a które po aneksji tego obszaru przez Węgry Mikólsa Horthego zostało ostatecznie zlikwidowane 18 marca 1939 roku. Istnienie Rusi Zakarpackiej, to także kwestia formowania przez ówczesny rząd Ukraiński własnych narodowych sił zbrojnych (Siczy Zakarpackiej), które miałyby w przyszłości zapewnić byt powstającemu państwu. Publikacja opiera się na materiałach źródłowych pochodzących z zasobów ukraińskich archiwów znajdujących się na terenie Lwowa, jak również na literaturze przedmiotu. Prezentowana publikacja stanowi zarys do szerszej dyskusji na powyższy temat który jest w ogóle nieznanym we współczesnej historiografii. Powyższy artykuł składa się z dwóch integralnych części. W pierwszej części artykułu zostały przedstawione metody werbunku ochotników ukraińskich w Polsce, sposób ich przetrwania przez granicę polsko-czechosłowacką na teren Karpackiej-Ukrainy W części tej znajdują się również informacje na temat organizacji oraz sposobie ochrony granicy polsko-czechosłowackiej w rejonie Karpat przez polskie służby graniczne. Dokonana analiza polskich materiałów źródłowych przez autora, wskazuje na to, iż organizowana przez rząd Karpato-Ukriny Sicz Zakarpacka bez wsparcia międzynarodowego oraz masowego napływu do jej szeregów ochotników w tym także z Polski nie mogłaby istnieć. Artykuł prezentuje także stanowisko ówczesnych władz polskich w stosunku do swoich obywateli pochodzenia ukraińskiego, którzy na fali ogólnej euforii [możliwość powstania niepodległego państwa ukraińskiego] podjęli decyzję o wstąpieniu do

¹³ Informacja z dnia 01.04.1939 r. starosty krośnieńskiego do wojewody lwowskiej o odebraniu obywatelstwa polskiego 2 obywatelom RP za wstąpienie do Siczy Karpackiej, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 9

Siczy Karpackiej. Decyzji która w przyszłości skutkowałą pozbawieniem ich obywatelstwa polskiego, czyniąc z nich bezpaństwowców. Omawiając powyższą problematykę, autor prezentuje ją w kontekście międzynarodowych uwarunkowań, jakie wytworzyły się w tym okresie w Europie Środkowo-Wschodniej. Na szczególną uwagę w tej części artykułu zasługują fragmenty w których autor prezentuje informacje pochodzące z protokołów przesłuchania osób zatrzymanych przez polską Straż Graniczną w trakcie próby nielegalnego przekroczenia granicy państwa. Powyższe fragmenty protokołów zatrzymań pokazują z jednej strony na kwestię organizacji rekrutacji ochotników do Siczy Zakarpackiej na terenie Polski, a z drugiej strony wskazują jak dużym poparciem w środowiskach ukraińskich cieszyła się idea powstania niepodległego państwa ukraińskiego. Uzupełnieniem powyższego artykułu są zamieszczone dane statystyczne o osobach, które przedostały się na teren Ukrainy Karpackiej z obszaru województwa lwowskiego świadczące o tym iż ruch ten był masowy. W drugiej części stanowiący załącznik do powyższego artykułu, zostały przedstawione wykazy imienne 104 osób z Polski [zamieszkałych na terenie powiatu leskiego, przemyskiego oraz drohobyckiego], którym na podstawie zapisu art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego odebrano obywatelstwo polskie za służbę w Siczy Karpackiej. Prezentowane przez autora wykazy osób narodowości ukraińskiej (z powiatów leskiego, przemyskiego oraz drohobyckiego) w następującym układzie: imię i nazwisko, data urodzenia, miejsce urodzenia, powiat ze względu na miejsce zamieszkania, pozwala na precyzyjne określenie tożsamości osoby umieszczonej w wykazach. Znajdujące się w wykazach, sporządzonych przez autora, dane personalne osób walczących w szeregach ukraińskiej formacji z wojskami węgierskimi w marcu 1938 roku wskazują dobitnie na to, iż ruch ten objął w niektórych rejonach ówczesnego pogranicza niemalże całą męską część populacji ukraińskiej zamieszkującej pas przygraniczny II RP.

Słowa kluczowe: Karpacka Ukraina, Sicz Zakarpacka, Ukraińska Nacjonalistyczna Organizacja, agitacja, sposób rekrutacji do formacji, ukraińscy ochotnicy, kurierzy, czytelnie Proświty, system ochrony granicy, nielegalne przekroczenie granicy, Straż Graniczna, Korpus Ochrony Pogranicza, zatrzymanie osób, przesłuchanie osób, utrata obywatelstwa polskiego, starostowie powiatowi, monitor polski.

POLISH VOLUNTEERS IN THE CARPATHIAN SITCH IN 1938–1939

dr Piotr KOZŁOWSKI

The State Higher Technical-Economical School in Jarosław

Summary

The article “Ochotnicy z Polski w szeregach Siczy Zakarpackiej 1938–1939” Polish volunteers in the ranks of Carpathian Sich 1938–1939 covers information concerning the recruitment and relocation of Ukrainian volunteers from Poland. The article presents one of many episodes from Ukrainian history – the history of Ukrainian state which was established in March 1939 and lasted for a few days only, due to the annexation of the area by Hungary and Mikóls Hortheg and finally abolished on 18'th March 1939. During the existence of Carpathian Ruthenia the then government formed the national armed forces (the Carpathian Sich) which was intended to provide for the state. The hereby publication is based on reference materials from Ukrainian archives in Lviv, as well as on related literature. The publication is a beginning to a discussion on the above mentioned topic being unknown to the contemporary historiography. The article consists of two integral parts. The first one describes the methods of recruitment of Ukrainian volunteers in Poland, the way of their transfer through the Polish-Czechoslovakian border to the territory of Carpathian Ukraine. The study of Polish source material by the conducted by the author points out that Carpathian Sich organized by the Carpatho-Ukraine government, having neither international support nor the mass influx of volunteers also from Poland to its ranks would not be able to exist. This part also covers information concerning the organization and protection of Polish-Czechoslovakian border by Polish border control on the territory of the Carpathians. The article presents the then Polish authorities' attitude towards their citizens of Ukrainian origin, who decided to join the Carpathian Sich in hope to create an independent Ukraine. As a result, they were deprived of their nationality and left as stateless persons. When discussing the subject matter, the author presents it in the context of international circumstances which developed in that time in the Middle Eastern Europe. The author presents fragments of records of interviews of the arrested persons by the Polish Border Guard during the attempt to cross the border illegally which deserve particular attention. The above mentioned fragments of arrest records depict organization of recruitment of volunteers to the Carpathian Sich on the territory of Poland on the one hand and show the strong support of the idea of establishing an independent Ukrainian state on the other hand. The complementation of the article are the attachments with statistical data of people, who succeeded to get to the territory of Carpathian Ukraine indicating that it was a massive movement. The second part, being an attachment to the article, presents registration of 106 Polish people [residing on the territory of Lesko, Przemyśl and

Drohobycz County], who due to their service in Carpathian Sich, were deprived of their Polish citizenship under art. 11 law 2 from 20th January 1920 concerning the Polish citizenship. The author presents the list of persons with Ukrainian nationality (from the Lesko, Przemyśl and Drohobycz country) in the following order: name and surname, date of birth, place of birth, place of residence and county, which allowed for finding the identity of the person presented in the lists. Personal details of the formation's members who fought against Hungarian troops in 1938 which are to be found in the lists emphatically indicate that Carpathian Sich organization involved almost all Ukrainian male population residing in the border area.

Keywords: Carpathian Ukraine, Carpathian Sich, Organization of Ukrainian Nationalists, agitation, the method of recruitment to the formation, Ukrainian volunteers, couriers, Prosvita reading rooms, border protection system, illegal border crossing, Border Guard, Border Protection Corps, detention of persons, investigation of persons, loss of Polish citizenship, governon country, Official Gazette of the Republic of Poland.

REFERENCES

Dariusz Dąbrowski Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939. Toruń, 2007. S. 350. [in Polish].

Jarnecki M., Kołakowski P. Ukraiński Piemont. *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 146. [in Polish].

Informacja z dnia 01.04.1939r. starosty krośnieńskiego do wojewody lwowskie o odebraniu obywatelstwa polskiego 2 obywatelom RP za wstąpienie do Siczy Karpackiej, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 9.

Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG (dalej Zespół akt MIOŚG), Tsentral'nyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv u L'vovi (dalej CDIA) we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1166. S. 131.

Pahiria O. Karpats'ka Sich viis'kove formuvannia Karpats'koi Ukrainy. Kijów, 2010. S. 28.

Protokół przesłuchania Iwana Werdziuka zatrzymanego podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwowej, sporządzony w dniu 7 grudnia 1938 roku w siedzibie kancelarii Komisariatu SG Worochta, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1242. S. 99.

Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Jana Koropasia, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu SG Ludwikówka po wydaleniu go do Polski z terytorium Zakarpacia przez stronę czechosłowacką, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt 204/1/1245. S. 13.

Słuchania zatrzymanego przez SG Ołeksza Kreta, które odbyło się w siedzibie Komisariatu SG Ludwikówka, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1243. S. 7–9.

Straż Graniczna – przedwojenna formacja graniczna Drugiej Rzeczypospolitej, została utworzona 1 kwietnia 1928 roku na mocy rozporządzenia Prezydenta RP w miejsce rozwiązanej Straży Celnej. Strukturę organizacyjną formacji tworzyły: Komenda Straży Granicznej, 6 Inspektoratów Okręgowych SG (w Ciechanowie, Bydgoszczy, Poznaniu, Katowicach, Krakowie oraz we Lwowie), Ekspozytura Inspektoratu Cel w Wolnym Mieście Gdańsk oraz Centralny Ośrodek Szkolenia SG w Rawie Ruskiej. Formacja w 1938 roku liczyła ponad 5.3 tys. strażników.

Wiśniewski J. P. Armia czechosłowacka w latach 1932–1938. Toruń, 2007. S. 204. [in Polish].

Zgodnie z zawartymi pytaniami w formularzu nadesłanym z Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie, prowadzący przesłuchanie oficerowie SG starali się dowiedzieć: czy zatrzymany jest członkiem OUN względnie co sam wie na temat organizacji; w jakim celu zatrzymany przybył na pogranicze; jakimi drogami przedostał się w rejon pogranicza, gdzie i u kogo oraz kiedy się zatrzymał; czy posiadał przy sobie broń, jeśli tak to jaką; czy podczas trasy do granicy państwa uzyskał jakąś pomoc, jeśli tak – to od kogo; następnie czy miał zamiar przekroczyć granicę, jeśli tak – to dlaczego chciał to zrobić nielegalnie; czy podczas przekroczenia granicy miał mu ktoś udzielić pomocy; jakimi szlakami zamierzał przekroczyć granicę / podanie miejscowości i ewentualnie osoby u których nocował; czy posiada wiedzę o organizacji formacji ukraińskich na Zakarpaciu; do jakiej miejscowości na terenie Zakarpacia zamierzał się udać, do kogo miał się zgłosić na Zakarpaciu, czy znał hasło kontaktowe; czy miał zamiar wstąpić do organizacji działających na terenie Zakarpacia; czy ktoś zachęcał go do wstąpienia do jakichkolwiek ukraińskich formacji na Zakarpaciu, czy czytał jakieś odezwy nawołujące do wstępowania do legionu ukraińskiego, czy w Polsce uczestniczył w odczytach albo referatach na temat legionu ukraińskiego oraz kto je wygłaszał. Załącznik do wytycznych szefa sztabu DOK nr VI we Lwowie płk. Rudki, w sprawie postępowania z obywatelami RP narodowości ukraińskiej usiłującymi przekroczyć nielegalnie granicę, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1237. S. 3.

Zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego, starostowie powiatowi, otrzymali uprawnienia do orzekania w sprawie utraty obywatelstwa wobec tych

wszystkich obywateli polskich, którzy wstąpili do Siczy Zakarpackiej. Nazwiska osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane do wiadomości właściwym wojewodom a następnie publikowane w Monitorze Polskim. Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, syn. akt nr 1 /51/2734. S. 15.

Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, syn. akt nr 1 /51/2734. S. 162.

Надійшла до редакції 3 09 2018 р.

ІСТОРИЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ

УДК 94 (477.83/86)

МІСЦЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА
У БОЙКОТІ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1921 р. У ГАЛИЧИНІ

Олег ЄГРЕШІЙ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: ludyna@ukr.net
DOI gal.31.176-184*

У статті автор на основі широкої архівної джерельної бази з'ясовує місце греко-католицького духовенства у бойкоті перепису населення 1921 р. Автором визначено, що польські органи влади провели перепис населення аби показати визнання українцями приналежності галицьких земель до Польщі, а також продемонструвати перевагу польського населення в Галичині. З'ясовано, що близько половини українського населення Східної Галичини не взяло участі в переписі 1921 р. Українські політичні партії, громадські організації та Греко-католицька Церква бойкотували перепис. За активну громадянську позицію священиків піддавали репресіям: накладали штрафи, інтернували, арештовували. Польська адміністрація відстежувала діяльність випускників греко-католицьких духовних семінарій, які займали активну державницьку позицію.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, перепис населення 1921 р., польська влада, репресивна політика, Східна Галичина.*

Вочевидь, національне питання поставало як одне із найрубіжніших внутрішніх проблем Другої Речі Посполитої. Значна частина польського політикуму та громадськості були переконані, що незалежна Польща, утворена 11 листопада 1918 р., може існувати лише як мононаціональна держава. Наслідком чого й став курс на асиміляцію меншин. Видається, що найжорсткішу асиміляційну політику польські власті провадили щодо українців, які, як уважалося, могли посягнути на внутрішню безпеку Речі Посполитої. Одним із найбільш поширених методів реалізації задуманого була фальсифікація відомостей про національний склад приєднаних територій, зокрема, Галичини. У вересні 1921 р. польська влада провела загальний перепис населення, що мав на меті, з одного боку показати визнання українцями приналежності галицьких земель до Польщі, а з іншого – продемонструвати перевагу польського населення в Галичині, і, тим самим посприяти інтеграції Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Польські владні структури сфальшованими результатами перепису населення намагалися також приховати реальну картину міжнаціональних стосунків у державі через бажання показати світовій спільноті ефемерну цілісність польського суспільства.

Зазначимо, що дана проблема у певних ракурсах уже ставала предметом наукових зацікавлень вітчизняних науковців. Відзначимо, зокрема, наукові праці львівських авторів Богдана Гудя¹, Леоніда Зашкільняка², Ореста Красівського³, Степана Макарчука⁴, Віталія

¹ Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект : монографія. Харків : Акта, 2011. 4780 с.

² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.

³ Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 414 с.

⁴ Макарчук С. Поляки південно-східних воєводств Польщі міжвоєнного часу: соціальні та політичні риси. *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939)* : матеріали міжнародної наукової конференції. Дрогобич : Коло, 2005. С. 5–18.

Виздрика⁵, Ольги Рудої⁶; івано-франківських істориків: Миколи Кугутяка⁷, Ігоря Пилипів⁸, Руслана Делятинського⁹, роботи тернопільської авторки Лесі Алексієвець¹⁰, статті Ольги Ягольницької з м. Дніпро¹¹ та ін.

Українські партії закликали галицьких українців бойкотувати перепис населення 1921 р., оскільки з точки зору міжнародного права Східна Галичина на той момент ще не була частиною польської держави і проведення польського перепису значною мірою суперечило міжнародним нормам. Представники багатьох українських партій звернулися з офіційним протестом проти проведення перепису до польських властей, а також до міжнародних інстанцій. У повітах українські політичні партії розпочали агітацію за бойкот перепису, наслідком чого близько половини українського населення Східної Галичини не взяло участі в переписі.

Директор департаменту міністерства внутрішніх справ Другої Речі Посполитої у листі до львівського воєводи висловив прохання надати інформацію про масштаб і форму бойкоту, а також соціальний склад протестуючих. Виконуючи рескрипт, польський посадовець у листі від 21 жовтня 1921 р. зауважив, що від Перемишля до Тернополя серед українського загалу шириться думка, що головною метою перепису є накладання у перспективі польською властями обтяжливих податків, посилення панщини та реквізиція худоби¹². На думку польського чиновника, саме економічний аспект переважав у бойкоті перепису: “Наші власності не потребують польського ґрунту”, – таке гасло висували бойкотуючі. Причому, за словами воєводи, до бойкоту була прихильна також частина польського населення східної частини Польщі (міста Кросно, Ясло, гміна Єдліче та ін.). На думку польського чиновника, у бойкоті перепису населення не варто шукати виключно політичних причин та “судити по язичку”. Водночас, польський службовець визнав, що українцям було дано завдання за всяку ціну не допускати проведення перепису: “Якщо прийде описовий комісар, то старайтеся зробити так, аби не було нікого в хаті”. У протилежному випадку існуватиме ризик переписування українців на поляків, а польська поліція буде забирати бидло і коней.

Найсильніший, за словами посадовця, “антисписовий рух” був у гмінах Рава Руська – 70% від усього населення повіту (там була потреба втручання поліції), Бібрці (30 гмін на 91 гміну), Жовкві (20 гмін на 75), Яворові (30 гмін на 70), Перемишлі (16 гмін на 123), Старому Самборі (10 гмін на 56), Цішанові (нині – Республіка Польща) (13 гмін на 66), Сокалі (10 гмін

⁵ Виздрик В. Соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в галицькому селі (1919–1939) : автореф. дис. ... д-ра істор. наук. Львів, 2016. 36 с. ; Виздрик В. Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття. *Грані. Історія*. № 8 (112). Серп. 2014. С. 157–163.

⁶ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія “історія”*. Вип. 36. С. 160–174.

⁷ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.

⁸ Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939) : монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.

⁹ Делятинський Р. Діяльність духовенства Станіславівської єпархії УГКЦ в умовах утвердження польського окупаційного режиму (1920–1923 рр.). URL: <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/mesogaia/delyat03.htm> ; Делятинський Р. Регулювання правового статусу греко-католицької Церкви в контексті подій радянсько-польської війни у 1920–1921 рр. (на прикладі Станіславівської єпархії). *Україна соборна* : збірник наукових статей / ред. кол.: О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 2. Ч. 2 : Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С. 309–320.

¹⁰ Алексієвець Л. Польща в 1918–1926 рр. у вимірі сьогодення. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Alexsiievets_Lesia/Polscha_v_1918_1926_rr_u_vymiri_sohodennia.

¹¹ Ягольницька О. Особливості переписів населення Польщі 1921 р. та 1931 р. і картина етнічного і конфесійного складу суспільства Другої Речі Посполитої. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Історія та археологія*. 2010. Вип. 18. С. 186–190.

¹² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inventarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych I Oświecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939). 42 k.

на 105) та Добромилі (10 гмін на 94). Причому на думку польських інформаторів, священники під час “антисписових акцій” були менш активними аніж світська інтелігенція¹³. У населених пунктах Бібрка, Яворів, а також у Жовкві та Перемишлі активність виявляли також отці-василіяни, які за даними польських спецслужб, часто “надужували своє становище”. Водночас, за даними польських інформаторів, бойкот перепису відбувся спорадично у Львівському та Ярославському повітах (кілька гмін), Городоцькому – 3 гміни та в Ланкуті (нині – Республіка Польща) – 1 гміна¹⁴.

На конференції старост Львівського воєводства, 1920 р., обговорювалося питання виконання рескрипту генерального делегата польського уряду д-ра Казимира Галецького у Львові про державні справи першої ваги (перепис населення, бранку до польського війська, вибори до польського парламенту, набоженства за президента тощо). Відзначалося, що для руської інтелігенції питання оборони польської держави “не є конечні”, а робота з молоддю на підтримку Польщі не проводиться узагалі¹⁵. Руське суспільство, як відзначалося на конференції, не дало жодного рекрута до польської армії без агітації, а 1919 року “у час інвазії української агітувало за інше”. Усі ж вияви непокори, на думку польських старост, “повинні прикорочуватися”, бо прийде культура Сходу (імовірно йдеться про більшовиків. – *О. Є.*) і постраждають, врешті, всі громадяни польської держави. Українці ж у всьому бачать утиски, акти терору і кривди, люблять воювати та випускають брошури і книжки, які самі мало читають, але “випроваджують в блуд свідому опінію”. Панство ж українське буде не скоро¹⁶.

Представники міністерства внутрішніх справ Польщі направили телеграму також станиславівському воєводі, в якій просили надати інформацію про характер протестів на території воєводства. У листах-відповідях відзначалося, що “збурює спокій” руська партійність і греко-католицьке духовенство. Найактивніше бойкотувало населення в Рогатині та Снятині. Крім того, помітний бойкот мав місце в Городенці, Жидачеві, Коломиї, Косові, Надвірні, Печеніжині, Богородчанах, Турці, Долині, Тлумачі, Стрию, Рогатині, Калущі, Снятині та Станіславові¹⁷.

За інформацією повітових староств Тернопільського воєводства від 1 жовтня 1921 р. “антидержавну агітацію” проводили греко-католицькі священники, вчителі, студенти, а також офіцери колишньої української армії. При чому, на думку інформаторів, “засадничо” опиралися перепису населення лише руська інтелігенція, інші випадки бойкоту мали спорадичний, а не “генеральний характер”¹⁸.

Польські органи влади були стурбовані активною громадянською позицією греко-католицького духовництва під час перепису населення. Парох Кам’янки Струмилової Михайло Ягельський та о. Петро Гарич з Незнанова свідомо не заповнили рубрики “обивательство” (громадянство. – *О. Є.*); деякі отці (Василь Лиско з Раковець поблизу Вишнівця) відмовляли суспензію віровизнань проти конскрипції. Окремі священнослужителі (Петро Пелех із Сільця Річкового (нині – Сілець), о. Павло Олійник із гміни Хмелиська поблизу Золочева, о. Григорій Плакида із Нового Скалату, о. Володимир Куницький з Оріховець визнали, що приналежні до

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inwentarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych I Oswiecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939). 36 k.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ AAN. 5336 (Sprawy wewnetretrzne, glownie dotyczace Kosciola i kleru. Korespondencja, raporty, notatki, wycinci prasowe 1919–1920). K. 69.

¹⁶ Ibid. K. 232–235.

¹⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 31. Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення який проводили українці Станіславщини). Арк. 1–3.

¹⁸ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 9. Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства). Арк. 91.

Галичини Східної, а парох Бужан о. Аполінарій Чемеринський у рубриці громадянство написав: “Західна Українська Республіка”¹⁹.

Команда поліції в Тернополі радила звернути пильнішу увагу на отців Мохнацького, Турбака, Монцібовича (по відношенню до нього навіть радили застосувати військо) та Цегельського. За свідченням інформаторів, асистенція війська була необхідна у багатьох населених пунктах, зокрема: Ярославі, Кам’янці Струмиловій, Станіславові, Стрию, Самборі, Журавиці, Дрогобичі, Коломій, Жовкві, Тернополі, Золочеві, Бережанах, Теревовлі, Заліщиках, Бродах та ін.²⁰.

Греко-католицький парох у Братківцях поблизу Стрия – о. Кароль Бардин проводив агітацію проти перепису населення. За свідченням постерунків поліції, у Косові отець Іван Донігевич виступав проти польського народу та підбурював “в тому дусі темних гуцулів”. А о. Володимир Стефанович – греко-католицький парох у Кутах, за інформацією польських органів влади, “є знаним фанатиком українським”, а гміни Кути та Старі Кобаки, які належать до його парафії – до антипольськи налаштованих²¹.

Польська вдала жорстоко карала українських священнослужителів за стійку громадянську позицію. Було арештовано, зокрема, о. Петра Курчабу із с. Чорний Острів Бібрського повіту, греко-католицького декана о. Степана Городецького із Вербилова Рогатинського повіту та ін.²². На багатьох священнослужителів було накладено грошовий штраф. 20 лютого 1922 р. на отця-доктора Володимира Пелліха з Радехова було накладено 600 польських марок штрафу. А 1200 марок він ще мусив заплатити додатково як “вруг польськості” за те, що публічно не визнав себе громадянином Польщі. Сорокавосмирічний отець Микола Букач отримав 600 марок штрафу через те, що не визнав приналежності Галичини до Речі Посполитої. 16 травня 1922 р. Атанас Дух із Борщова, що біля Перемишлян та о. Стефан Лаба отримали 600 марок штрафу “за перекручення розпорядження Ради Міністрів від 9 липня 1921 р. про “список людності”. За “порушення приписів уставу” грошовим штрафом було покарано також о. Івана Яцуру з Котузова (поблизу Зарваниці) та о. Петра Бая з Перемишлян²³. Як правило штраф коливався від 300 до 1200 польських марок.

Староство в Кам’янці Струмиловій в особі свого очільника Мариновського у листі до воєводського уряду в Тернополі від 8 жовтня 1921 р. серед заходів необхідних для заспокоєння ситуації, зокрема, виокремив: “особисту інтервенцію” у певних гмінах; примусове відправлення опозиційно налаштованих осіб до староств під конвоєм 10–20 жовнірів; а в деяких особливо супротивних гмінах – асистенцію війська. У листі-відповіді від 8 жовтня 1921 р. постерунки державної поліції зізнавалися, що в Заліщиках, Тлустім та Милівцях для заспокоєння ситуації варто таки залучати військо. Водночас, у гмінах Шипівці, Головчинці, Королівка, Солоне та Ангелівка перепис населення відбувся спокійніше²⁴.

Нерідко польські органи влади намагалися вплинути на львівський греко-католицький ординаріат задля усунення отців, заангажованих у політиці з посад парохів. Староста м. Ярослав у листі до львівського воєводського управління від 2 липня 1923 р. відзначив, що в інтересах уряду був би доречний відхід “від політичних зацікавлень” та зосередження на релігії пароха села Новий М’якиш Ярославського повіту Йосипа Ліщинського, оскільки останній під час перепису населення 1921 р. агітував за “незглошення українців”. Водночас польський

¹⁹ ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 9. Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства. 71 арк. зв.

²⁰ Там само. Арк. 91.

²¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 11. Спр. 5. (Переписка з повітовими старостами про діяльність греко-католицьких священників в селах Станіславського воєводства). Арк. 5.

²² Там само. Спр. 31 (Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення, який проводили українці Станіславщини). Арк. 12. ; Ф. 2. Оп. 11. Спр. 5. (Переписка з повітовими старостами про діяльність греко-католицьких священників в селах Станіславського воєводства). Арк. 2.

²³ ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 295. (Донесення повітових староств про накладення і стягування штрафів з укр. священників та ін. осіб за порушення уставу про перепис населення). Арк. 74.

²⁴ ДАТО. Спр. 9. (Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства). Арк. 16, 18.

посадовець Ярослав Ян Партика підкреслив, що назагал існує мало підстав притягнути отця до суду, адже він не агітував безпосередньо проти польських органів влади та не агітував не виплачувати податки²⁵.

Часом польські власті задля усунення небажаного священика з посади сприяли обміну отців-парохів. Отця Василя Бернацького, пароха в Підбірцях Яричівського деканату прагнули перенести на пароха в Германові Винницького деканату, а отця Петра Пилипця, пароха Германова, навпаки перемістити до Підбірців. Польські органи влади мотивувати це рішення тим, що в Германові о. Пилипець лише “під примусом” виконував перепис населення, метрики писав на українській, а не на латинській чи польській мовах, називав польський уряд “окупантом східної Малопольщі”. Отець П. Пилипець, на думку польських спецслужб, “чує ненависть до уряду польського”, легковажить розпорядженнями польської влади, дає приклад протистоючому між українцями і поляками. Своєю чергою, митрополича консисторія, прагнучи захистити о. П. Пилипця, зауважувала, що причини за якими польська влада прагне здійснити “рокірування” нестійкі, бо після обіжника прем’єра Поніковського загальний перепис населення в 1921 р. був добровільний²⁶.

Староста Сяноцького повіту у листі до президії воєводства у Львові писав, що греко-католицький священик Михайло Кріль належить до Трудової партії української, і разом з о. Пантелеймоном Шпількою “брав участь у повстанні українському, підтримував банди українські в 1918 р. Сяноцького повіту”. У листі староста радив його перенести на іншу посаду в інше село²⁷. Відзначалося, що о. Михайло Кріль “ворог Польщі”, бо в час перепису населення 1921 р. в гміні Вислок Великий влада мусила вислати спеціального “комісара списового” із Сяноку. Схожа агітація мала місце і в гміні Радошиця, де українці відмовилися взяти участь у переписі населення. Більше того, впродовж 1918–1919 рр. о. Кріль, як відзначали польські постерунки поліції, “перетинав дроти телефонічні в Команчі і шкодив інтересам державним”. Водночас перемишльський єпископ Йосафат Коциловський висловив рішучий протест проти такого рішення польської влади, вважаючи оцінку діяльності о. Кріль польськими органами влади надуманою²⁸.

Польські органи поліції уважно відстежували також діяльність священика Юліана Гумецького. Староста жовківський у листі зауважував, що священик “належить до партії радикально-української і є противником належності Галичини до Польщі”. Під час перепису населення, 1921 р. та виборів до Сейму і Сенату 1922 р. він агітував українців не брати участі в заходах. Священнику також закидали те, що на його парафії часто виконувалися українські пісні, парафія наповнена народно-українським духом, а сам о. Юліан Гумецький має великий вплив на людинність, бо є провідником місцевої “Просвіти”²⁹.

Об’єктом особливих нападів польської влади став парох м. Пустомити Володимир Стернюк. Підкомісар державної повітової поліції у Львові Кропивницький у звіті відзначав, що о. В. Стернюк є затятим українцем, який у церкві виступав з промовою: “Україна буде, бо в Чехословаччині стоїть мільйонна армія українська яка визволить народ руський з-під ярма польського”³⁰. Спецслужби радили якнайшвидше арештувати пароха.

²⁵ Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1029. (Справа про розгляд звинувачень священика Греко-католицького в Менкиші новому Ярославського повіту Ліщинського Йосипа в діяльності спрямованої проти польської влади). Арк. 11.

²⁶ Там само. Спр. 1028. (Деяко про заміну парафії греко-католицькому священику Пилипцю П. у зв’язку з донесенням про його нелояльну діяльність проти Польщі). Арк. 20 зв., арк 26.

²⁷ Там само. Спр. 1567. (Переписка з Сяноцьким повітовим староством про складення характеристики на Кріль, кандидата на посаду священика греко-католицької парафії в Чашках Сяноцького повіту, 1924). Арк. 4.

²⁸ Там само. Арк. 25.

²⁹ Там само. Спр. 1562. (Переписка з Жовківським повітовим староством про складення характеристики на Калинського І., Мартиновича Є. та ін. кандидатів на посаду священика греко-католицької парафії в Белзі Жовківського повіту, 1924). Арк. 17.

³⁰ Ibid. Спр. 1030. (Справа про позбавлення священика Стернюка права займати посаду в греко-католицькій парафії в Пустомитах Львівського повіту у зв’язку з підозрою в антипольській діяльності). Арк. 82, 83 зв.

До списку осіб, які потребують перевірки цензурою належало десятки священників Станіславівської єпархії: о. Андрій Галандюк з Болехова (із формулюванням “підбурював до ненависті до Польщі”); о. Володимир Яковський із їмостою Марією з Рожнятова (агітували проти перепису людності та підбурювали “молодіж проти Польщі”), о. Іван Степаняк із Лолина (“агітував За Україну”). Польська адміністрація встановила контроль за кореспонденцією священників о. Зенона Кисілевського з Гринівців та о. Діонізія Величковського з Братишева Тлумачького повіту. Чимало священнослужителів єпархії потрапили під нагляд поліції за звинуваченнями в “тайній агітації сепаратизму українського”, “закликів до збройного повстання проти війська”, “прихильності до України”, “симпатії до Західно-українського панства” тощо³¹.

У листі генеральному делегатові польського уряду у Львові від 9 серпня 1921 р. представник львівського греко-католицького ординаріату зауважив, що Греко-католицька церква творить міцний бар’єр проти полонізації Галичини Східної. Через те польські органи влади й намагаються “підкопати і знищити вплив церкви на суспільство і вживають усіх можливих способів”³². Схожий лист-скаргу 28 лютого 1922 р. було направлено також до Міністерства віровизнань у Варшаві³³.

На Лемківщині відстежували діяльність о. Теофіла Качмарчика з Бінчарова, який як уважали польські органи влади, усе життя пропагував антипольські погляди. Польські постерунки з’ясували, що його внука було повішено в час Першої світової війни за русофільську діяльність, а син – займався антиурядовою діяльністю. Під нагляд поліції потрапив також о. Петро Лучицький з Брунар та о. Дмитро Шиляк із с. Ізба, якого звинувачували в русофільстві та у відмовленні набоженства “за Руську народну республіку”³⁴.

Часом парафіяни самі просили єпархіальні уряди усунути священників. Так було із парохом с. Черневе Мостиського повіту о. Климентієм Хотинецьким, який на прохання вірян відмовився відправити Службу Божу з нагоди третьої річниці повстання Української держави та панахиду за загиблими українськими вождями, 1 листопада 1921 р., покликаючись на відсутність відповідного розпорядження з консисторії м. Перемишля. Парафіяни села скаржилися, що о. К. Хотинецький не проводив культурно-освітньої роботи, а навпаки “... складав візити на постерунки жандармам. Він завжди знає як отвиріаються двері до пана старости і кожного комісаря”, а українську інтелігенцію називає бунтівниками і голотою. Врешті, парафіяни запрошували отця із сусіднього села Малніва – о. Попеля³⁵.

Польські органи влади через підозру участі в агітації проти перепису населення відстежували місця перебування алумнів (випускників) львівської та перемишльської греко-католицьких духовних семінарій у повітах Краківського, Станіславівського та Тернопільського воєводств. Увагу посадовців, зокрема, привернули алумни Зеновій Павлович з Калуша, Михайло Бложовський із Заріччя, Євген Лопатинський із гміни Озеряни та Олександр Содомора з Новосілки. Водночас, було спростовано припущення приналежності випускників семінарії – Іллі Яковця з Томашівця і Романа Дяківа з Кропивника до Української радикальної партії. За даними польських постерунків поліції, багато випускників семінарій належало до таємних антидержавних організацій, Українського таємного університету тощо³⁶. Найбільш антиполь-

³¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр.128. (Списки осіб, листи, які потребують перевірки цензурою). Арк. 42, 43 зв, 44.

³² ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 325. (Скарга Львівського греко-католицького ординаріату про переслідування духовенства органами влади. Переписка з Міністерством віровісвідання і повітовими старостами з цього питання). Арк. 13.

³³ Там само. Арк. 27, 27 зв.

³⁴ Archiwum Panstwowe w Krakowie, Oddzial II, Inwentarz akt Starostwa Powiatowego w Grybowie z lat 1919–1930. Nr zesp 217. Sygn 23. (Referat administracyjny-prawny Sprawy wyznaniowe oraz kultury i sztuki 1. Sprawy kosciola grecko-katolickiego i prawoslawnogo 3 inne wyznania i sekty, 1919–1923). K. 7, 20.

³⁵ Archiwum Panstwowe w Przemyślu. Nr zesp 4188. Sygn 4157. (Sprawy karności księży. Zwalszanie wrogich agitacji przeciwko cerkwi. Sprawozdanie o stanie religijno moralnym parafii. Wiytacje dekanalne parafii. Sprawy Zakon ów i Ochronek. Odznaki kryłoszańskie. Dom prezbiterialny, 1937). K. 223.

³⁶ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1552. (Матеріали про перевірку поведінки випускників Львівської і Перемишльської греко-католицьких духовних семінарій у повітах Краківського, Станіславівського і Терно-

ськи налаштованою, на думку спецслужб, була діяльність Ілька Кубарича з Обельниці Рогатинського повіту, який проводив антивиборчу агітацію в гмінах Обельниця, Юнашків, Кунічі, закликав бойкотувати вибори, збурював публічний спокій. І. Кубарича врешті було арештовано у Рогатині 5 жовтня 1922 р.³⁷.

Алумн Остап Фірчук, як свідчили постерунки поліції, підтримував активний контакт зі священнослужителями Бібрського повіту, підбурював українців до антипольських виступів. Польська адміністрація радила не виплачувати дотації клирикам, які приховували свою участь в українсько-польській війні 1918–1919 рр., а також застерігала керівництво греко-католицької семінарії в Перемишлі про переховування своїх випускників, які були заангажовані в антипольській діяльності³⁸.

Польські органи влади прагнули переконати греко-католицьке духовництво не втручатися в політичні справи, про що вели мову з адміністрацією єпархії. Представник департаменту визнань Міністерства віровизнань релігійних і публічної освіти у листі до членів деканальної капітули у Станиславові у 1920 р. зазначив, що священнослужитель “повинен говорити “казання про Христа”, а не “ховатися за епітрахіль” і “бавитися у політику”. Члени капітули, за словами польського чиновника, мають передусім обов’язки економічні – наприклад “складати кошторис направи дахів” у церквах³⁹.

Схожа риторика звучала і в переписці між представником департаменту визнань Міністерства визнань релігійних і освіти публічної і членами капітули деканальної у Перемишлі. Польський чиновник зауважив, що “в консисторії мусять задуматися, де і в якій країні вони живуть” і що “язик український – не ікона”. Польська держава, за словами поляка, сприяє маєткам церковним, і з господарських позицій церква (Греко-католицька. – *О. Є.*) є міцною, а відтак і церква мусить сприяти зміцненню польської держави. Водночас, з боку греко-католицької вищої єпархії як продемонстрував перепис населення, 1921 р., за словами польського урядовця, бракує контролю за каригідними священиками. Претензії польський чиновник висловив не лише перемишльському єпископу Йосафату Коциловському, а й станиславівському – Григорію Хомишину, в єпархії якого проживає більше українців. Перемишльському єпископові закидали те, що він призначає парохів не шляхом конкурсу, а адміністративно – “наказує зверху”. Це, на думку польської влади, тому, що священнослужитель побоюється аби парохами не стали громадяни лояльні до Польщі⁴⁰.

У львівській архієпархії, значна частина священиків підкреслювала українську ідентичність підтримуючи бранку українців до війська та бойкотуючи вибори 1922 р. до польського сейму. “Що не священник – то у “партії Петрушевича”” – підкреслював польський посадовець⁴¹.

Водночас, у переписці між воєводою у Львові і представником департаменту визнань Міністерства визнань релігійних і освіти публічної 1931 р. відзначалося, що перепис населення 1931 р. (це був другий за ліком перепис населення у Другій Речі Посполитій. – *О. Є.*) вдався, бо не було такого крику руської інтелігенції і зокрема “отців руських” як після Першої світової війни⁴². На думку аналітиків, це пов’язано з ефективністю Конкордату, 1925 р., хоча не виключено, що свою справу зробив єпископ Г. Хомишин, який закликав руське суспільство до спокою.

пільського воєводства. Деякі священики приймали активну участь в агітації проти перепису населення 1924, 1925 рр.). Арк. 31, 38.

³⁷ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1552. Арк. 28, 28 зв., 30.

³⁸ Там само. Спр. 1551. (Матеріали про перевірку поведінки випускників греко-католицьких духовних семінарій у повітах воєводства. Переписка, донесення та ін.). Арк. 22, 22 зв.

³⁹ AAN 451 biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo w Stanislawowie t. 3. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWR i OP department wyznań). K. 239.

⁴⁰ Ibid. 450. (Biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo w Przemyślu t. 2.) K. 284–289.

⁴¹ Ibid. 449. (Biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo we Lwowie t. 1.) K. 437–447.

⁴² Ibid. 383. (Statystyka I wykazy – powszechny spis ludności). K. 33.

Загальний перепис населення проведений у вересні 1921 р. був задуманий польськими властями для легітимації приналежності галицьких земель до Польщі та демонстрації переваги польського населення в Галичині. Польські владні структури, тим самим, намагалися інтегрувати територію Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Оскільки з точки зору міжнародного права Східна Галичина на той момент ще не була частиною польської держави і проведення польського перепису значною мірою суперечило міжнародним нормам, українські політичні партії, громадські організації та Греко-католицька Церква бойкотували перепис. За активну громадянську позицію священників піддавали репресіям: накладали штрафи, інтернували, арештовували. Нерідко польські власті намагалися сприяти усуненню антипольськи налаштованого отця з парафії, шляхом обміну його на більш лояльного. Польська адміністрація відстежувала також діяльність “неблагонадійних” випускників греко-католицьких духовних семінарій. Греко-католицьке духовенство під час проведення перепису населення, 1921 р., продемонструвало високу громадянську позицію.

LOCATION OF THE GRECO-CATHOLIC CHURCH IN THE BOYCOT OF CENSUS OF POPULATION IN 1921 IN GALYCHYNA

Oleh YEGRESHII

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary

In the article the author, on the basis of a broad archival source base, finds out the place of the Greek Catholic church in the boycott of the population census of 1921. In particular, the materials of the Polish archives: Warszawa, Krakow, Peremyshl; documents of the state archives of Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk.

The author states that the Polish authorities conducted a population census in order to demonstrate the recognition of the Ukrainians’ belongings of the Galician lands to Poland, as well as to demonstrate the superiority of the Polish population in Galicia. It was proved that Ukrainian parties called on Galician Ukrainians to boycott the census of 1921, since from the point of view of international law, Eastern Galicia at that time was not yet part of the Polish state and the holding of the Polish census contradicted international norms. It was found that about half of the Ukrainian population of Eastern Galicia did not participate in the census of 1921.

Ukrainian political parties, public organizations and the Greek Catholic Church boycotted the census. For the active civic position of the priests were subjected to repression: imposed fines, interned, arrested. It was determined that the Polish authorities tried to help eliminate the anti-Polish-minded priest from the parish, by exchanging it for a more loyal one. The Polish administration also monitored the activities of graduates of the Greek Catholic Seminary, which held an active state position.

Keywords: *Greek Catholic Church, Population census, Eastern Galicia, The Polish administration, Greek Catholic Seminary.*

REFERENCES

Aleksiievets’ L. Pol’shcha v 1918–1926 rr. u vymiri s’ohodennia. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets_Lesia/Polscha_v_1918_1926_rr_u_vymiri_sohodennia. (in Ukrainian).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inwentarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych i Oswiecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN): Nr 5336 zesp. (Sprawy wewnetretrzne, glownie dotyczace Kosciola i kleru. Korespondencja, raporty, notatki, wycinci prasowe 1919–1920).

Archiwum Panstwowe w Krakowie, Oddzial II, Inwentarz akt Starostwa Powiatowego w Grybowie z lat 1919–1930. Nr zesp 217. Sygn 23. (Referat administracyjny-prawny Sprawy wyznaniowe oraz kultury i stuki 1. Sprawy kosciola grecko-katolickiego i pravoslavno 3 inne wyznania i sekty, 1919–1923).

Archiwum Panstwowe w Przemyslu. Nr zesp 4188. Sygn 4157. (Sprawy karności księży. Zwalszanie wrogich agitacyi przeciwko cerkwi. Sprawozdanie o stanie religijno moralnym parafii. Wiytacje dekanalne parafii. *Sprawy Zakon ów i Ochronek. Odznaki kryłosańskie. Dom prezbiterialny*, 1937).

Deliatyns'kyi R. Diial'nist' dukhovenstva Stanyslavivs'koi yeparkhii UHKTS v umovakh utverdzhennia pol's'koho okupatsiynoho rezhymu (1920–1923 rr.). URL: <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/mesogaia/delyat03.htm> (in Ukrainian).

Deliatyns'kyi R. Rehuliuвання правовoho statusu hreko-katolyts'koi Tserkvy v konteksti podii radians'ko-pol's'koi viiny u 1920–1921 rr. (na prykladi Stanislavivs'koi yeparkhii). *Ukraina soborna : Zbirnyk naukovykh statey* / red. kol.: O. P. Reyent (vidp. red.) ta in. Kyiv : In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. Vyp. 2. Ch. 2 : Sotsiokul'turni, etnokonfesiini ta demohrafichni problemy formuvannia ukrains'koi natsii. S.309–320. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti. F. 2. Op.1. Spr. 31. (Donesennia voievods'koho upravlinnia ministerstvu vnutrishnikh sprav pro boykot perepysu naseleння yakyi provodyly ukraintsi Stanislavshchyny).

Derzhavnyi arkhiv L'vivs'koi oblasti. F. 1. Op. 14. Spr. 1029. (Sprava pro rozhlid zvyuvachen' sviashchenyka Hreko-katolyts'koho v Menkyshi novomu Yaroslavs'koho povitu Lishchyns'koho Yosypa v diial'nosti spryamovanoi proty pol's'koi vlady).

Derzhavnyi arkhiv Ternopil's'koi oblasti. F. 231. Op. 1. Spr. 9. (Informatsii povitovykh starostv pro ahitatsiiu yaku povodiāt ukrains'ki natsionalisty proty perepysu naseleння na terytorii Ternopil's'koho voievodstva).

Hud' B. V. Ukrains'ko-pol's'ki konflikty novitn'oi doby: etnosotsial'nyi aspekt : monohrafiia. Kharkiv : Akta, 2011. 470 s. (in Ukrainian).

Zashkil'niak L., Krykun M. Istoriya Pol'shchi. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv. L'viv : L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. I. Franka, 2002. 752 s. (in Ukrainian).

Yahol'nits'ka O. Osoblyvosti perepysiv naseleння Pol'shchi 1921 r. ta 1931 r. i kartyna etnichnoho i konfesiynoho skladu suspil'stva Druhoyi Rechi Pospolytoy. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Serii: Istorii ta arkeolohiia*. 2010. Vyp. 18. S. 186–190. (in Ukrainian).

Krasivs'kyi O. Halychyna u pershii chverti XX st.: Problemy pol's'ko-ukrains'kykh stosunkiv. L'viv : Vyd-vo LFUADU, 2000. 414 s. (in Ukrainian).

Kuhutiak M. Halychyna: storinky istorii : narys suspil'no-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.). Ivano-Frankivs'k, 1993. 199 s. (in Ukrainian).

Makarchuk S. Poliaky pivdenno-skhidnykh voyevodstv Pol'shchi mizhvoiennoho chasu: sotsial'ni ta politychni rysy. *Poliaky, ukraintsi, bilorusy, lytovtsi u mizhvoienanii Pol'shchi (1921–1939)* : materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. Drohobych : Kolo, 2005. S. 5–18. (in Ukrainian).

Pylypiv I. Hreko-katolyts'ka tserkva v suspil'no-politychnomu zhytti Skhidnoi Halychyny (1918–1939) : monohr. Ternopil' : Ekonomichna dumka TNEU, 2011. 440 s. (in Ukrainian).

Ruda O. Derzhavna polityka Druhoyi Rechi Pospolytoi v natsional'niy sferi u 1918–1926 rokakh. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii "Istoriya"*. Vyp. 36. S. 160–174. (in Ukrainian).

Vyzdryk V. Vstanovlennya pol's'koi administratsii v Halychyni na pochatku 20-kh rokiv XX stolittya. *Hrani. Istoriiia*. № 8 (112). Serp. 2014. S. 157–163. (in Ukrainian).

Vyzdryk V. Sotsial'no-ekonomiiani ta suspil'no-politychni protsesy v halyts'komu seli (1919–1939) : avtoref. dys. ... doktora istor. nauk. L'viv, 2016. 36 s. (in Ukrainian).

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 37.016: 908(477.86)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НАДВІРНЯНЩИНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Богдан ПАСКА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
Інститут історії, етнології і археології Карпат,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: paskabogdan@i.ua*

Тарас ПАСКА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра педагогіки імені Богдана Ступарика,
навчально-методичний відділ,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
DOI gal.31.185-193*

У статті висвітлено стан розвитку музейної справи на теренах Надвірнянського району Івано-Франківщини та роль музейної педагогіки у формуванні національно-культурної ідентичності молодого покоління. Акцентовано увагу на важливості функціонування громадських, відомчих і приватних музеїв Надвірнянщини як осередків духовності, історичної пам'яті та патріотичного виховання молоді. Розкрито досвід роботи краєвих музеїв у справі збереження, дослідження і популяризації історико-культурної спадщини Гуцульщини і Покуття. Визначено подальші напрями досліджень і діяльності у сфері музейної педагогіки і музеєзнавства.

***Ключові слова:** Надвірнянщина, Гуцульщина, Покуття, музейна педагогіка, музеєзнавство, національно-культурна ідентичність, національно-патріотичне виховання, історико-культурна спадщина.*

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр., затверджена Указом Президента України у 2015 р. передбачає: “формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвиток духовно-моральних цінностей українського народу”. Одним з головних індикаторів ефективності її реалізації визначено “збільшення відвідуваності дітьми та молоддю закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також експозиції музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України”¹.

Важливим засобом національного виховання для освітян Надвірнянського району Івано-Франківщини стала позакласна краєзнавча робота, зокрема музейна педагогіка. Різноманітні аспекти розвитку і функціонування музейної педагогіки, зокрема її використання з метою формування історичної свідомості, соціальної та громадянської компетентності молодого покоління, виховання національно-патріотичного світогляду, знайшли своє відображення у працях сучасних українських дослідників, серед яких – О. Караманов, Л. Вітенко, Ю. Павленко, Л. Гайда, С. Пивоваров, Ф. Левітас, О. Дудар, І. Удовиченко, І. Довжук, Р. Силко, В. Молодиченко, Т. Олексенко, М. Юхневич та ін.

За визначенням сучасних науковців, “музейна педагогіка є наукою, що вивчає всі аспекти використання музеїв, історію освітньої діяльності музеїв, вплив музейних форм комунікації

¹ Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення: 28.10.2018).

на аудиторію, використовує музейно-освітнє середовище з метою розробки і впровадження нових методик, музейно-педагогічних програм у практичну діяльність”².

Теоретичне і науково-методичне обґрунтування виховних та освітніх можливостей музеїв Прикарпаття, зокрема Гуцульщини, зробили у своїх працях науковці, методисти та освітяни-практики М. Стельмахович, Р. Скульський, П. Арсенич, Я. Треф’як, П. Лосюк, І. Пелипейко, М. Косило, А. Григоров, О. Зварчук, В. Левицький, О. Єгрешій, М. Арсак, О. Шатурма, А. Червінський.

Історію, культуру і побут Надвірнянського краю вивчали В. Грабовецький, М. Максим’юк, С. Пушик, М. Домашевський, М. Небелюк, Я. Закревська; продовжують досліджувати науковці і місцеві краєзнавці П. Сіреджук, М. Кугутяк, Б. Томенчук, В. Клапчук, В. Островський, Р. Гандзюк, М. Семкіяш, І. Янко, І. Кметюк, І. Бойко, Є. Луців та ін.

Досвід музейної педагогіки Надвірнянщини висвітлювався на сторінках всеукраїнського видання “Історія України”, обласного часопису “Краєзнавець Прикарпаття”, обласної газети “Галичина” і районної газети “Народна воля”. Знято відеофільм “Зберегти для нащадків”, видано вісник “Пам’ятки історії та культури Надвірнянщини”, альбом “Безцінні скарби нашого краю”, буклети “Музеї Надвірнянщини” і “Шляхами видатних людей”.

Розвиток музеєзнавства та розбудова мережі краєзнавчих музеїв Надвірнянщини як центрів збереження історико-культурних цінностей, осередків духовності та засобу потужного впливу на молодь зумовлюється низкою законодавчо-нормативних актів. Серед них Закони України: “Про музеї та музейну справу” (1995 р.), “Про охорону культурної спадщини” (2000 р.), “Про охорону археологічної спадщини” (2004 р.), “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті” (2015 р.), “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” (2015 р.), “Про освіту” (2017 р.); Укази Президента України: “Про збереження та популяризацію гуцульської культури” (2009 р.), “Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки” (2015 р.); Положення про Музейний фонд України (2000 р.); Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України (2014 р.); Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року (2016 р.); навчальна програма з історії для загальноосвітніх навчальних закладів (2017 р.).

Надвірнянський район, який охоплює південно-західну та, частково, центральну частину Івано-Франківщини, був утворений у 1940 р. В етнографічному відношенні його північно-східна частина належить до Покуття, а південно-західна – до Гуцульщини. Серед 14 районів області він займає перше місце за кількістю населення та друге за площею території, тут нараховується 47 населених пунктів. Через Надвірнянщину проходить міжнародний Східно-Карпатський туристичний шлях. Частина району ввійшла до туристичного маршруту “Прикарпатське кільце”³.

Надвірнянський край багатий на історико-культурні пам’ятки різних епох від часів кам’яної доби і до сьогодення. На його території нараховується 170 пам’яток історії та культури, в т. ч. 72 пам’ятки археології і 21 пам’ятка архітектури та містобудування, з них 7 занесено до Державного реєстру пам’яток національного значення⁴.

Уродженцями Надвірнянщини є такі відомі діячі культури, освіти, літератури, як Михайло Левицький, Юрій Шкрумеляк, Марійка Підгірянка, Леся Верховинка, Антін Кобилянський, Іларій Гарасимович, Василь Дем’янчук, Євген Вахняк, Володимир Луців, Володимир Андрушко, Ярема Оленюк, Микола Кугутяк, Микола Гобдич, Ігор Стрембіцький, Богдан і Петро

² Молодиченко В., Молодиченко Н., Олексенко Т. Детермінація професійно значущих особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи в умовах культурно-освітньої діяльності музеїв. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи* : матеріали П’ятої науково-практичної конференції (28–29 вересня 2017 р.). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. 2017. С. 58.

³ Паспорти населених пунктів Надвірнянського району : довідник / Клапчук В. та ін. Надвірна, 2003. С. 5.

⁴ Програма охорони пам’яток історії та культури Надвірнянщини на 2007–2011 роки. URL: <http://www.msnad.if.ua/index.php/2010-08-30-15-50-12/-iv/-category/30?download=523&start=20> (дата звернення: 28.10.2018).

Бенюки; герої визвольних змагань Мирон і Марта Свідруки, Павло Вацик (“Прут”), Василь Пеньківський (“Сич”), Петро Мельник (“Хмара”), Герой Небесної Сотні Василь Шеремет⁵.

За роки незалежності у Надвірнянському районі створено 15 громадських, відомчих і приватних музеїв, які активно прилучають жителів краю до надбань історико-культурної спадщини Гуцульщини і Покуття, пропагують музейні цінності, розвивають музейну педагогіку. Серед них – п’ять шкільних історико-краєзнавчих і етнографічних музеїв у селах Добротів, Саджавка, Черник, Молодків, Красна та кабінет-музей “Карпатська спадщина” у Надвірнянському коледжі Національного транспортного університету. Активно досліджують і популяризують історію рідного краю також народний музей історії Надвірнянщини (м. Надвірна), Гуцульська світлиця-музей (м. Надвірна), літературно-краєзнавчий музей Марійки Підгірянки (с. Білі Ослави), Музей нафтопромислів Галичини (с. Пнів), музей карпатського лісу (смт Делятин), Делятинський краєзнавчий музей, Приватний етнографічний музей (с. Фитьків), музей “Історія підпільної Української Греко-Католицької Церкви” (с. Фитьків), картинна галерея художника Степана Герелишина (с. Стримба). Цьому сприяла реалізація регіональної програми розвитку та діяльності громадських музеїв на період до 2010 р., затверджена Івано-Франківською обласною радою в 2003 р.

Експозиції краєзнавчих музеїв дають змогу ефективно використовувати їхній ілюстративний матеріал для ґрунтовного засвоєння навчальної програми з історії, відкривають великі можливості для організації результативної освітньо-пізнавальної, пошуково-дослідницької та суспільно корисної діяльності. “Жоден підручник чи посібник не дають школярам того багатого історичного матеріалу, про який зможуть розповісти музейні експонати”, – вважає науковець Я. Треф’як⁶.

Вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки і краєзнавчого руху Надвірнянщини зробили ентузіасти музейної справи Олександра Зварчук, Наталія Сербенюк, Іван Янко, Валерій Паска, Іван Годзюр, Катерина Пирожук, Галина Кисляк, Федір Кухарчук, Василь Левицький, Андрій Мисюк, о. Іван Качанок, о. Микола Григорук, Ігор Гузійчук. Вони зуміли проявити професійний підхід до збереження та популяризації культурної спадщини, артефактів минулого, змогли наповнити музеї реальним діалогом між відвідувачами та експонатами.

Шкільні музеї Надвірнянщини активно долучилися до проведення Всеукраїнських пошукових експедицій учнівської та студентської молоді “Історія міст і сіл України”, “Моя Батьківщина – Україна”, обласних експедицій “Люби і знай свій рідний край”, “Голос історії – голос майбутнього”, “Герої не вмирають”, обласних і районних зльотів, конференцій, конкурсів, проектів, олімпіад юних краєзнавців. Великий пізнавальний інтерес мають виставки старожитностей, власних колекцій, цікавих історичних артефактів, зібраних у ході пошуково-дослідницької роботи⁷.

У 2016–2017 н. р. в районі, на базі загальноосвітніх навчальних закладів працювало 34 гуртки історичного, туристсько-краєзнавчого та фольклорно-етнографічного профілю, в яких займалося біля півтисячі школярів. Крім того, елементи музейної педагогіки використовували у своїй роботі 16 гуртків на базі позашкільних навчальних закладів району (Надвірнянський і Ланчинський будинки творчості школярів), до яких було залучено біля 250 вихованців. Вони брали участь у духовно-мистецьких та національно-патріотичних заходах, зустрічах з відомими людьми краю, громадськими діячами, захисниками України⁸.

Великий інтерес і зацікавленість музеєзнавців і школярів Надвірнянщини викликав вихід у світ актуальних дослідницьких праць з історії, археології, етнографії Гуцульщини й По-

⁵ Шляхами видатних людей / Надвірнянська центральна районна бібліотека. Надвірнянський туристично-інформаційний центр. Надвірна, 2012. С. 1–8.

⁶ Треф’як Я. Позакласна краєзнавча робота як один із засобів національного виховання дітей та учнівської молоді. *Краєзнавець Прикарпаття*, 2013. № 22. С. 58.

⁷ Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини. Збірник науково-методичних матеріалів для вчителів / упорядник Я. Треф’як. Івано-Франківськ : ОІППО, 2016. С. 42.

⁸ Статистичні матеріали відділу освіти Надвірнянської районної державної адміністрації. *Звіт за 2016–2017 навчальний рік*. Надвірна, 2017. С. 8.

куття. У музеях, бібліотеках та навчальних закладах району відбулись презентації таких видань: “Звід пам’яток Івано-Франківської області: Надвірнянський район” (2012 р.); В. Клапчук “Делятинщина: історико-географічне дослідження” (2007 р.), “Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.)” (2009 р.); М. Максим’юк “Безцінні скарби нашого краю” (2006 р.), “Пнівська твердиня” (2008 р.), “Нафтові копальні Надвірнянщини” (2010 р.), “Кооперація Надвірнянщини” (2010 р.); М. Кугутяк “Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам’яток історії і культури у 2-х томах” (2011 р.); І. Кметюк “Із гір Карпат несеться гомін волі” (2018 р.), “Зродились ми великої години” (2012 р.); М. Семкіяш “В плині віків” (2015 р.).

Музей історії Надвірнянщини створений історико-просвітницьким товариством “Меморіал” імені Василя Стуса у 1995 р. з метою відтворення історичної правди про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність на території Гуцульського краю. Ініціатором його створення і першим керівником, а з 2008 р. старшим науковим працівником була Олександра Зварчук (1939–2015) – педагог, голова “Меморіалу”, організатор розкопок і масових перепоховань жертв комуністичного терору на території Надвірнянщини і Яремчанщини, упорядник книги “Надвірнянщина: Хресна дорога народного болю” (2008 р.).

Експозиція музею історії Надвірнянщини розміщена у 14 залах двоповерхового приміщення в центрі міста та у підвалі цього приміщення, в якому довгий час перебували каральні установи поневолювачів – НКВС, гестапо, КДБ. Тут у підвалах ще збереглися кров і написи тих оборонців рідної землі, які у 1940–50-х роках боролися за волю.

Під час тематичних і оглядових екскурсій залами музею школярі дізнаються про те, що місто Надвірна було засноване у 1589 р. Біля нього в другій половині ХVІ ст. був збудований унікальний Пнівський замок, який до появи Станіславської фортеці у 1662 р. був найсильнішою оборонною твердиною Галицької землі⁹.

Музей пропонує такі розділи експозиції: “Історія боротьби проти всіх поневолювачів краю до ХХ ст.”, “Перша Світова війна: УСС, УНР, ЗУНР, утворення політичних партій”, “Радянська влада в Західній Україні, більшовицький терор 1939–1941 рр.”, “Німецька окупація краю. Створення УПА”, “Боротьба УПА проти фашистського та більшовицького режиму”, “Процес становлення Української державності 80–90 рр. ХХ ст.”, “Народознавча світлиця”, “Історія ремесел та промислів Надвірнянщини”, “Славні країни”. Три зали займає культурно-мистецький Фонд ім. Володимира Луціва – співака-бандуриста зі світовим іменем, громадянина Англії, уродженця Надвірної, який у 2001 р. передав до музею свій мистецько-культурний доробок. Тут знаходяться безцінні книги, картини, грамплатівки, ноти, музичні інструменти, нагороди В. Луціва, його епістолярна спадщина – невичерпне джерело для митців, науковців, письменників.

Музей став центром науково-просвітницької роботи серед учнівської і студентської молоді, науковців і літераторів. Його працівники надають кваліфіковані консультації у написанні дипломних і курсових робіт, рефератів і доповідей з історії Надвірнянщини. Фонди музею нараховують біля трьох тисяч різноманітних експонатів – археологічні знахідки, фотодокументи, архівні документи, ужитково-побутове приладдя, зброя різних епох, культурно-мистецькі експонати, серед яких гуцульський одяг, вишивка, писанки тощо¹⁰.

Значний досвід краєзнавчої роботи нагромадив шкільний музей історії села Саджавки, який гостинно відкрив свої двері для відвідувачів 11 травня 2003 р. Своєрідним педагогічним кредо учителів, які були ініціаторами його створення, стали слова великого патріота України Івана Огієнка: “Бережімо все своє рідне, щоб не винародовитися, щоб не забути свого народу, з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичай, свою мову і тим збережете національну істоту свою”¹¹. Розуміючи важливість музейної педагогіки, освітяни проводять цілеспрямовану і

⁹ Максим’юк М. Пнівська твердиня. Надвірна. Надвірнянська друкарня, 2008. С. 17.

¹⁰ Історія українського визвольного руху в експозиції історичних музеїв : матеріали конференції, присвяченої 65-й річниці УПА та 10-річчю Івано-Франківського музею визвольних змагань Прикарпатського краю (8–9 жовтня 2007 р.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 190.

¹¹ Там само.

послідовну краєзнавчу роботу, залучаючи до неї учнів школи, їхніх батьків, сільську громаду. За півтора десятиліття у результаті пошукової експедиції “Люби і знай свій рідний край” вдалося зібрати більше тисячі речових експонатів, а також багато цінних документів, фотографій, спогадів старожилів пов’язаних з історією рідного Гуцульського краю.

На базі музею працює краєзнавчий гурток “Дивокрай”, учасники якого проводять оглядові і тематичні екскурсії по музею, збирають і досліджують старожитності свого села. У складі гуртка діють секції літописців, реставраторів, кореспондентів, екскурсологів. Крім того, у школі запроваджено факультативний курс “Історія рідного краю”. Систематично проводяться в музеї уроки з історії, географії, літератури, художньої культури, заняття гуртків і факультативів гуманітарного циклу, виховні години, зустрічі з відомими односельчанами, шкільні конференції і свята.

У музеї зберігаються рідкісні археологічні знахідки, виявлені на території села – кам’яні скребачки, рубила, сокири доби неоліту. Тут представлені стародавній одяг, гончарний посуд, знаряддя праці, побутові речі селян, колекції монет, банкнот і нагрудних відзнак різних періодів, залишки зброї періоду Першої і Другої світових воєн та озброєння сучасних захисників України із зони АТО. Велику цікавість викликають вироби народних художників, майстрів та умільців Яреми Оленюка, Романа Іваночка, Параски Ясінчук, Марії Мочернюк, Марії Лисак, Софії Павелюк, Миколи Мочернюка, Лілії Тороус.

У музеї історії Саджавки зберігаються особисті документи молодого науковця, випускника Краківського університету, магістра філософсько-історичних наук Івана Давидяка (1906–1941). Він був заарештований і знищений сталінським режимом за свою книгу “Сила чи розум”, у якій викривав антинародну суть радянського тоталітарного режиму.

Юні краєзнавці зібрали матеріали про життя і діяльність своїх відомих земляків – священика Сидора Бобикевича, районного провідника ОУН Василя Пеньківського (псевдо “Сич”), сотенного УПА Михайла Москалюка (псевдо “Спартан”), письменника і дисидента Володимира Андрушка, письменницю-новелістку Галину Христан, голову Гуцульського товариства імені Св. Юрія Переможця в Канаді Михайла Сербенюка, волонтера-медика Миколу Андрийчука.

Шкільний історико-краєзнавчий музей с. Добротова створений у 2002 р., а в 2008 р. отримав статус “народного”. В експозицію музею входять 14 розділів з найдавніших часів до сьогодення. Її доповнюють такі оригінальні експонати: кам’яна скульптура язичницького бога Сонця, знайдена на березі річки Прут, діючий макет “Місто Добрилів” – план міста із фортифікаційними укріпленнями, макет “Пітекантроп” – скульптура первісної людини із сокирою в руках; скульптурні композиції “Селяни початку ХХ ст.”, “Весільна пара”, “Партизани в лісі”. У 2018 р. музей прилучився до відзначення 570-ї річниці першої письмової згадки про Добротів (тоді місто Добрилів), яка припадає на 1448 р. На його базі відбувся круглий стіл на тему “Яким я бачу Добротів” за участю школярів, педагогів, відомих вихідців села та сільської громадськості. Очолює музей директор Добротівської гімназії Іван Янко – краєзнавець, лауреат обласної премії ім. І. Вагилевича, автор книг “Добротів. Історія села” (2004 р.) та “Солеварні міста гуцульсько-покутської межі” (2011 р.).

У Черніківському шкільному музеї, відкритому у 2002 р., зберігаються архівні копії маловідомих наукових творів та рукописів знаменитого українського етнографа, фольклориста, дослідника Гуцульщини Антіна Онищука (1883–1937), який 10 років жив і працював учителем у Чернику (в той час село Зелениця). Саме він був ініціатором заснування сільської школи у 1901 р., а також першої читальні “Просвіти”, кооперативної крамниці та позичкової каси в селі. А. Онищук записував спогади місцевих старожилів, цікаві бувальщини і легенди, зокрема “Довбушанка”, “Як Довбуш змудрував погоню під Соколовицею”, “Довбушева смерть”. Згодом з’явилися праці дослідника “Матеріали до гуцульської демонології”, “Останки первісної культури гуцулів”, “З народного життя гуцулів”, “Народний календар у Зелениці”.

Продовжуючи справу першого вчителя свого села А. Онищука, юні краєзнавці Черніківської ЗОШ І–ІІ ст. – учасники етнографічного гуртка “Пацьорки” стали переможцями другого туру Всеукраїнської експедиції “Історія міст і сіл України”. Вони зібрали понад 200 експонатів до шкільного історико-етнографічного музею, серед яких – ткацькі верстати,

веретена, терниці, дерев'яний посуд, святковий і буденний одяг селян, а також дуже рідкісні речі, зокрема оригінальні черниківські пащівники (дерев'яні форми для випічки пасок) та культові предмети.

З метою вшанування пам'яті відомої гуцульської письменниці і педагога Марійки Підгірянки (1881–1963) у с. Білі Ослави в 1996 р. відкрито літературно-краєзнавчий музей, який висвітлює її життєвий і творчий шлях. М. Підгірянку (Марія Ленерт-Домбровська) вчителювала понад 40 років у сільських школах Галичини, Буковини і Закарпаття, була активісткою просвітянського руху. Шість десятиліть життя вона віддала літературній діяльності, з-під її пера виходили вірші, оповідання, п'єси, казки, пісні, загадки для дітей. У своїх поетичних рядках письменниця неодноразово повторювала слова “Для України вірно жиймо, їй віддаймо труди”.

Музей розміщений у трьох великих кімнатах будинку-резиденції священика біля Материнської церкви, пам'ятки дерев'яної архітектури державного значення, збудованої в 1746 р. Експозиція музею збрала близько 900 експонатів, частина з яких – особисті речі поетеси та прижиттєві видання її творів, підбірка часописів “Дзвіночок”, “Світ дитини”, “Пчілка”, “Неділя”, “Молода Україна”, в яких вона друкувалася¹².

У музеї зібрано також матеріали про історію села Білі Ослави, що засвідчує, в яких умовах, побутових і політичних, зростала майбутня поетеса. В окремій кімнаті оформлено постійно діючу виставку Шевченкіани, виставлено картини декоративного розпису вчительки Наталії Грещук. З 2013 р. у музеї відбувається щорічне святкове вшанування лауреатів обласної літературно-музичної премії імені Марійки Підгірянки. Цієї премії удостоєний і засновник музею та дослідник творчості М. Підгірянки, краєзнавець Василь Левицький. У 2014 р. перед музеєм встановлено перший в Україні пам'ятник видатній землячці.

У 2013 р. у селі Пнів з ініціативи громадської організації “Інститут історії Надвірнянського нафтопромислового району” відкрито єдиний в Україні Музей нафтопромислів Галичини, який, за версією порталу “Itinery”, увійшов у топ-10 найнезвичайніших музеїв України¹³. Становлення нафтовидобутку на Гуцульщині бере початок від 1771 р., а промисловий видобуток надвірнянської нафти (Пасічнянське і Битківське нафтові родовища) розпочався з 1860-го року. Екскурсантів цього відомчого музею захоплюють не лише різноманітні експонати, а й театралізована реконструкція акторів-аматорів, які майстерно відтворюють спосіб добування нафти у давнину. На базі музею освітяни району проводять семінари методичних об'єднань вчителів історії, географії, фізики. Педагоги та учні під час оригінальних відкритих уроків, цікавих екскурсій мають можливість пізнати нелегку, але благородну працю нафтовиків у різні історичні часи становлення і розвитку нафтової промисловості. Щороку напередодні професійного свята нафтовиків на території музею під відкритим небом юні школярі-художники Надвірнянщини змагаються у конкурсі на найкращий малюнок на нафтову тематику. Для молодого покоління Музей нафтопромислів Галичини став не лише джерелом виховання, а й орієнтиром у здобутті професій.

З метою збереження і популяризації гуцульщинознавства у м. Надвірна в липні 2017 р. завдяки районному відділенню Всеукраїнського товариства “Гуцульщина” відкрито “Гуцульську світлицю-музей”. Вона стала скарбницею цікавих предметів гуцульського побуту: одягу, посуду, предметів вжитку тощо. Тут зібрано тематичний матеріал та світлини (переважно авторства Романа Глодана), які відображають побут гуцулів та історію товариства “Гуцульщина”. Розповідається про життєвий і творчий шлях надвірнянців Ірини Яцури (поетеса) і Сергія Орла (композитор), які створили музичний твір “Фестивальний вогонь”, що супроводжує щорічні Гуцульські фестивалі.

У 2012 р. в селищі Делятин відкрито краєзнавчий музей, який знайомить відвідувачів з історією Делятинського краю, особливостями культури та побуту його мешканців. Делятин – одне з найдавніших поселень Надвірнянщини. Перша писемна згадка про нього датується

¹² Музеї Надвірнянщини / Відділ культури і туризму Надвірнянської районної державної адміністрації. Надвірна, 2011. С. 6.

¹³ Мицус М. До Міжнародного дня музеїв. В Україні – єдиний. *Галичина*. Громадсько-політична газета Івано-Франківської області. 2018. № 44. С. 7.

1400 р., коли польський король Владислав II Ягайло подарував Делятин братам Неговичам, які згодом взяли нове прізвище – Делятинські.

Музей розташований у старовинному будинку, який належав засновнику Української Радикальної партії, послу віденського парламенту і галицького сейму адвокату Миколі Лагодинському (1866–1919). Тут представлені унікальні експонати – стародавні ікони, картини та скульптури, давні знаряддя праці, гуцульський одяг тощо. Окрема кімната в експозиції присвячена письменнику Маркові Черемшині (1874–1927), який працював в адвокатській конторі М. Лагодинського у Делятині на початку ХХ ст. Крім того, відкрито велику експозицію світлин фотохудожника Михайла Миговича, присвячену воїнам АТО.

Понад 10 років велась пошукова робота по створенню музею історії підпільної Української Греко-Католицької церкви, відкритого у 2015 р. в селі Фитьків у резиденції священника храму Св. Параскеви. В експозиції музею літургійні та особисті речі духовенства і вірних, зокрема єпископів Григорія Хомишина, Софрона Дмитерка, Симеона Лукача, а також митрополитів Михайла Левицького та Андрея Шептицького. Привертають увагу зразки одягу сестер-монахинь, колекція стародруків, фотографій, рукописів, документів, серед яких зберігаються листи з мордовських концтаборів, копії судових вироків церковним діячам. Експонати музею підкреслюють неоціненну роль катакомбної церкви у збереженні християнської віри і духу українського народу. У вищеназваній резиденції з 2012 р. функціонує також Приватний етнографічний музей села Фитьків.

У Будинку культури села Стримба в 2001 р. створено постійно діючу картинну галерею талановитого художника Степана Герелишина (1931–2017). У його доробку – портрети Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, С. Бандери, Р. Шухевича, Є. Коновальця, О. Заливахи, В. Івасюка та інших видатних постатей України. С. Герелишин – автор більше 1,5 тисячі картин, серед них багато сюжетних творів, у яких увіковічено історичні події на теренах рідного краю – Віче на Пнівському замку 24 вересня 1989 р., Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., відродження УГКЦ та ін.

Таким чином, актуальними для науковців, освітян і краєзнавців Надвірнянщини залишаються такі напрями досліджень і діяльності у сфері музейної педагогіки і музеєзнавства:

- вдосконалення освітньої концепції музеїв краю та прогнозування їхнього розвитку;
- розробка довгострокових і короткострокових культурно-освітніх програм і проектів для молоді з метою популяризації пам'яток історії і культури Надвірнянщини, впровадження нових, інтерактивних музейно-педагогічних технологій;
- розширення мережі шкільних краєзнавчих, етнографічних, тематичних музеїв на громадських засадах;
- надання допомоги у проведенні громадських оглядів пам'ятників, пам'ятних місць, поховань учасників національно-визвольних змагань та жертв тоталітарних режимів, відомих людей краю та встановлення опіки над ними;
- створення нових музейних експозицій, присвячених подіям Революції Гідності, участі надвірнянців у захисті Батьківщини від російської агресії на Сході України та в євроінтеграційних процесах;
- налагодження систематичної взаємодії з партнерами музеїв – науково-дослідницькими та культурно-освітніми і релігійними установами (у тому числі з діаспори), туристично-інформаційними центрами та окремими особами – колекціонерами, майстрами декоративно-ужиткового мистецтва, ветеранами, очевидцями історичних подій.

Сучасне суспільство зацікавлене у виховних й освітніх можливостях музеїв, тому краєзнавці Надвірнянщини продовжують пошуково-дослідницьку роботу, наполегливо збирають, вивчають, систематизують артефакти історичної минувшини рідного краю, щоб виховати патріотів і захисників України.

**FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY OF CHILDREN AND YOUTH
OF NADVIRNA DISTRICT BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY**

Bohdan PASKA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Institute of History, Ethnology and Archeology of the Carpathians,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Taras PASKA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy,
Educational-methodical Department,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

The article highlights possibilities and practical experience of museum pedagogy and museum environment in forming the national-cultural identity of school youth of the Nadvirna district of Ivano-Frankivsk region. The strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016–2020, approved by the Presidential Decree and the Concept of “New Ukrainian School” for the period up to 2029, envisages active involvement of pupils in the study of the historical and cultural heritage of the Ukrainian people and their native land. An important instrument for the realization of this task becomes the activity of museums as unique cultural institutions and centers of national memory, self-identification of citizens. Therefore, the article argues the necessity of scientific and methodological substantiation of educational opportunities of the museums of the Nadvirna district, the development of museum pedagogy as a new scientific discipline, formed at the junction of museology, pedagogy and psychology.

Museums of the Nadvirna district were the result of deliberate, systematic, creative, search-and-research work of scientists, teachers, students and pupils, ethnographers, employees of cultural institutions, public figures. Over the years of Ukraine’s independence, a network of public, departmental and private museums has been established in the district that are engaged in the preservation, research and popularization of the historical past of Hutsulshchyna and Pokuttia, promotion of museum values, and development of museum pedagogy. Some of them are unique in Ukraine.

The article analyzes traditional and interactive technologies and forms of work of the museums of Nadvirna district from the beginning of the XXI century to this day. In the district five school local history museums were created in the villages of Dobrotiv, Sadzhavka, Chernyk, Molodkiv, Krasna. There is the active research and popularization of the history of the native land in the folk museum of the history of Nadvirna district (Nadvirna city), the Hutsul museum (Nadvirna city), the Marijka Pidhiryanka literature and ethnographic museum (Bili Oslavy village), the museum of the oil fields of Galicia (Pniv village), the museum of the Carpathian forest (Deliatyn), Deliatyn local history museum, Private ethnographic museum (Fytkiv village), Museum “History of the Underground Ukrainian Greek Catholic Church” (Fytkiv village), art gallery of painter Stepan Gerylyshyn (Strymba village). The creation of museums was facilitated by the implementation of the regional program of development and activities of the public museum for the period until 2010, approved by the Ivano-Frankivsk Regional Council in 2003.

Young ethnographers of Nadvirna district, activists of school museums became active participants of All-Ukrainian, regional and district expeditions, conferences, competitions, olympiads, projects. Great educational potential have meetings with famous fellow countrymen, artists, writers, scientists, veterans, defenders of Ukraine. There are presentations of local history editions, exhibitions of antiquities and own collections. A network of historical and ethnographic groups is working on the basis of museums, and there are lessons of history, geography, literature, art culture and educational hours with schoolchildren.

The following areas of research and activities in the field of museum pedagogy are topical for museum scientists in Nadvirna district:

- improvement of the educational concept of the museum of the region and forecasting of their development;*
- development of long-term and short-term cultural and educational programs and projects for youth in order to popularize the historical and cultural monuments of Nadvirna district;*
- expansion of the network of school ethnographic and thematic museums on a voluntary basis;*

- assistance in carrying out of public reviews of monuments, memorable places, burial places of participants of national liberation movement and victims of totalitarian regimes, known people of the region;
- creation of new museum expositions devoted to the events of the Revolution of Dignity, participation of the residents of Nadvirna district in protecting of the Motherland from Russian aggression in the Eastern Ukraine and in European integration processes;
- establishment of systematic interaction with partners of museums – research, cultural-educational and religious institutions (including with diasporas), tourist information centers and individuals – collectors, masters of decorative arts, veterans, eyewitnesses of historical events.

Modern society is interested in the educational capabilities of museums, and the ethnographers of the Nadvirna district continue their search and research work, persistently collect, study, systematize the artefacts of the historical past of their native land to educate patriots and defenders of Ukraine. Museum pedagogy has become an important means of national-patriotic education, the formation of the national-cultural identity of children and youth of the Nadvirna district.

Keywords: Nadvirna district, Hutsulshchyna, Pokuttya, museum pedagogy, museum studies, national-cultural identity, national-patriotic education, historical and cultural heritage.

REFERENCES

- Istoriia ukrainskoho vyzvolnoho rukhu v ekspozytsii istorychnykh muzeiv : materialy konferentsii, prysviachenoï 65-y richnytsi UPA ta 10-richchiu Ivano-Frankivskoho muzeiu vyzvolnykh zmahan Prykarpatskoho kraiu (8–9 zhovtnia 2007 r.). Ivano-Frankivsk : Misto-NV, 2007. 226 s. (in Ukrainian).
- Maksymiuk M. Pnivska tverdynia. Nadvirna : Nadvirnianska drukarnia, 2008. 56 s. (in Ukrainian).
- Molodychenko V., Molodychenko N., Oleksenko T. Determinatsiia profesiino znachushchykh osobystnykh yakosteï maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly v umovakh kulturno-osvitnoi diïalnosti muzeiv. *Muzeina pedahohika – problemy, sohodennia, perspektyvy. Materialy Piatoi naukovo-praktychnoi konferentsii (28–29 veresnia 2017 r.)*. Kyiv : Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 2017. 132 s.
- Muzei Nadvirnianshchyny. Viddil kultury i turyzmu Nadvirnianskoï raionnoi derzhavnoi administratsii. Nadvirna, 2011. 14 s. (in Ukrainian).
- Mytsus M. Do Mizhnarodnoho dnia muzeiv. V Ukraini – yedyni. *Halychyna*. Hromadsko-politychna hazeta Ivano-Frankivskoi oblasti. 2018. № 44. С. 7. (in Ukrainian).
- Pasporty naselenykh punktiv Nadvirnianskoho raionu : dovidnyk / Klapchuk V. ta in. Nadvirna, 2003. 90 s. (in Ukrainian).
- Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia diteï ta molodi na 2016–2020 roky. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (data zvernennia: 28.10.2018). (in Ukrainian).
- Prohrama okhorony pamiatok istorii ta kultury Nadvirnianshchyny na 2007–2011 roky. URL: <http://www.msnad.if.ua/index.php/2010-08-30-15-50-12/-iv-/category/30?download=523&start=20> (data zvernennia: 28.10.2018). (in Ukrainian).
- Shkilne kraieznavstvo Ivano-Frankivshchyny. Zbirnyk nauково-metodychnykh materialiv dlia vchyteliv / uporiadnyk Ya. Trefiak. Ivano-Frankivsk : OIPPO, 2016. 96 s. (in Ukrainian).
- Shliakhamy vydatnykh liudeï / Nadvirnianska tsentralna raionna biblioteka. Nadvirnianskyi turystychno-informatsiyni tsentr. Nadvirna, 2012. 8 s. (in Ukrainian).
- Statystychni materialy viddilu osvity Nadvirnianskoï raionnoi derzhavnoi administratsii. *Zvit za 2016–2017 navchalnyi rik*. Nadvirna, 2017. 40 s. (in Ukrainian).
- Trefiak Ya. Pozaklasna kraieznavcha robota yak odyn iz zasobiv natsionalnoho vykhovannia diteï ta uchnivskoi molodi. *Kraieznavets Prykarpattia*. 2013. № 22. S. 58. (in Ukrainian).

НАУКОВИЙ ДЕБЮТ

УДК 94 (477.86)

ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНІ МІСІЇ КРАЇН АНТАНТИ НА ПЕРШОМУ
ЕТАПІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр.

Євген ЛИЗЕНЬ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,**кафедра всесвітньої історії,**вул. Т. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна**e-mail: luge82@ukr.net**DOI gal.31.194-202*

У статті розкрито роботу перших військово-дипломатичних місій держав Антанти наприкінці 1918 р. – на початку 1919 р. Означено позицію урядів ЗУНР і Польщі та озвучено рекомендації антантівських делегацій щодо унормування польсько-українського військового конфлікту.

Ключові слова: ЗУНР, Польща, переговорний процес, Антанта, миротворчі місії.

Актуальність проблеми пов'язана з тим, що у новітній історії України важливе місце займає участь міжнародних делегацій у вирішенні різних за значенням та характером українських питань. Перший досвід організації офіційних міжнародних зустрічей та переговорів, а також участі в них, що припадає на час польсько-української війни 1918–1919 рр. Часто від результатів роботи цих делегацій і внутрішньополітичної ситуації в Україні залежав процес державотворення та результат міжнародної підтримки.

Наукова новизна полягає в тому, що в статті на основі фундаментальних праць української та польської історіографії виокремлено та узагальнено фактичний матеріал щодо переговорів між ЗУНР, Польщею та першими миротворчими делегаціями країн Антанти щодо припинення польсько-українського протистояння.

Об'єктом роботи є військово-дипломатичні місії країн Антанти та уповноважені від ЗУНР і Польщі під час переговорів у 1918–1919 рр.

Предметом публікації є робота перших антантівських місій у розв'язанні польсько-українського збройного протистояння у Східній Галичині, позиція польської та української сторін, характер та зміст переговорів.

Мета дослідження – показати вихідні позиції трьох сторін, ставлення до них один одного та результати переговорів. Завдання статті – відстежити перебіг переговорного процесу між зацікавленими сторонами на першому етапі польсько-українського конфлікту.

Положення статті найбільш ґрунтовно відображені у працях О. Карпенка, М. Литвина, Б. Тищика, І. Дацківа, О. Красівського та М. Клімецькі, а також в мемуарах сучасників тих подій М. Лозинського, Л. Цегельського та С. Витвицького. Ці автори в рамках розв'язання проблеми українсько-польських військово-політичних змагань не оминають приїзд та роботу в Східній Галичині перших миротворчих місій країн Антанти.

Відродження української і польської державності відбувалось у складний період геополітичних змін наприкінці Першої світової війни. Однак рух поляків до незалежності відбувався у значно сприятливіших, ніж українців умовах. Країни Антанти – Франція, Великобританія і США взагалі вважали незалежну Польщу важливим геополітичним чинником стабілізації Європи. Водночас, щодо ЗУНР, жодна із зазначених держав не висловлювала бажання на відродження її незалежності, а Польща зуміла в майбутньому протистоянні з галичанами використати геополітичну кон'юктуру і окупувати Східну Галичину. У відродженні Польщі особливу роль відіграла Франція, адже створення сильної Польщі було в її національних інтересах. Роль і місце Антанти виразно проявилися у формуванні польсько-українських стосунків під час її втручання у війну між Польщею і ЗУНР. Саме їхнє збройне протистояння стало на той час чи не найболочішою проблемою післявоєнної перебудови Центрально-Східної

Європи. Тому майже від самого початку польсько-української війни, ситуація в Галичині перебувала в центрі уваги великих держав світу, які творили нову геополітичну карту Європи. Якщо у ставленні до незалежності Польщі між ними панувала повна єдність, то стосовно ЗУНР в кожній з них була окрема думка.

Восени 1918 р., коли Австро-Угорщина доживала останні дні, польські правлячі кола, підтримані Антантою, розпочали особливо активну політично-пропагандистську діяльність. Керівник польського націоналізму Р. Дмовський не вірив у державотворчий потенціал українців. Він висловлювався за потребу поділу українських земель між Польщею та Росією більш-менш по кордонах перед другим поділом, що мало запевнити Польщі необхідну силу, а водночас здатність до асиміляції місцевого населення¹. На початку жовтня 1918 р. Р. Дмовський виїхав у Вашингтон, щоб домогтися підтримки США у здійсненні польських агресивних планів. 8 жовтня він передав президентові США В. Вільсону меморандум Польського національного комітету, в якому містилася вимога приєднати до Польщі майже всю Білорусь, Галичину, Проскурівський і Кам'янець-Подільський повіти України². Тож зовнішньополітична діяльність уряду ЗУНР уже з перших днів її існування проявилася у взаєминах з польською стороною. У зв'язку з тим, що Польська ліквідаційна комісія, створена у Кракові 28 жовтня 1918 р. зажадала від органів влади у Східній Галичині виконувати тільки її розпорядження і “здійснювати владу від імені польської держави”, УНРада 30 жовтня зробила заяву, що Польська ліквідаційна комісія “вдерлася в суверенні права Української Держави, утвореної українським народом”³. А вже 1 листопада газета “Діло” публікує редакційну статтю “Польський замах”, у якій, аналізуючи сутність моменту, який переживала молода держава, заявляє підтримати заклик УНРади “український народ стане однодушно на захист своєї держави і польський замах потерпить крах”⁴.

З часу створення ЗУНР та початку польсько-української війни як польська так і українська сторони повідомляли європейські країни і США про події, що відбувалися на їхніх територіях, звинувачуючи одна одну в агресії та прохаючи про допомогу⁵. Загальновідомо, що зранку 1 листопада 1918 р. силовий сценарій захоплення українцями влади у Львові було успішно реалізовано. Листопадовий Зрив, який фактично було проведено без пострілів та людських втрат переріс у масштабне українсько-польське збройне протистояння, яке в українській історіографії отримало назву “українсько-польська війна”⁶, а у польській “польсько-українська”⁷. Адже широкі верстви польського населення та політичні сили не піддавали сумніву свої права на Східну Галичину з центром у Львові. Факт силового захоплення українцями влади у Львові пов'язаний з тим, що польські громадсько-політичні кола та преса проігнорували проголошення відродження засад Української держави 19 жовтня 1918 р.⁸.

3 жовтня 1918 р. до Антанти з польської сторони посипались ноти на кшталт дозволу на окупацію Східної Галичини та вимоги негайного перекидання армії Галлера в Польщу, нібито для боротьби з німецькими військами і Червоною армією, а фактично на перших порах – для окупації Східної Галичини, щоб не допустити її возз'єднання з Україною. Прагнення східногалицьких українців до самовизначення і створення незалежної Української держави лідери Польщі розцінювали як замах на її цілісність⁹. Територіальні прагнення поляків зіштовхнулися з бажаннями до створення власних національних держав, передусім українців та литовців.

¹ Польша – нарис історії / за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича ; пер. із пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. С. 230.

² Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / керівник авторського колективу й відповідальний редактор Олександр Карпенко. Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. С. 393.

³ Там само. С. 392.

⁴ Діло. 1918. 1 листоп.

⁵ Красівський О. Східна Галичина і Польша в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. С. 104.

⁶ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919. Львів, 1998. 488 с.

⁷ Klimecki M. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i wschodni Galicję 1918–1919 r. Warszawa, 1997. С. 278.

⁸ Ibid. С. 377.

⁹ Красівський О. Східна Галичина і Польша в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. С. 103.

Суперечку за Східну Галичину вирішили лише регулярні збройні дії¹⁰. Загарбницькі плани поляків були схвально зустрінуті й підтримані Антантою, особливо Францією. Французькі власті всіляко підігривали анексіоністські прагнення поляків. Так, міністр закордонних справ цієї держави Пішон на початку листопада 1918 р. обіцяв Польському національному комітету зробити все, що в його силах, для включення західноукраїнських земель до складу Польщі. Разом з тим, у політиці Франції щодо Східної Галичини важливе місце посідали економічні питання, які значною мірою вирішували долю цього краю. Сферою зацікавленості французів були галицькі нафтові промисли. З понад півмільярда франків іноземних вкладів, інвестованих у галицьку нафтову промисловість, найбільша частина належала французьким підприємцям¹¹. Значну підтримку польському панству також надавав уряд США. Так, у каблограмі держдепартаменту США від 29 жовтня 1918 р. зазначалося, що українцям не буде дано права на самовизначення. Держсекретар США Р. Лансінг взагалі вважав українців нездатними управляти краєм, і тому висловлювався за об'єднання Східної Галичини з Польщею. При цьому право на остаточне вирішення цього питання надавалось Лізі Націй, або великим державам¹².

Таким чином, усі розмови, які проводилися пізніше на Мирній конференції, були лише обманом громадської думки, бо фактично вже наприкінці 1918 р. Антанта вирішила передати Східну Галичину Польщі.

Тож, маючи підтримку провідних країн світу – США, Великобританії і Франції, Польща в листопаді 1918 р. розпочала загарбницьку війну з метою окупації західноукраїнських земель. Агресори, однак, не мали достатньо сил, аби відразу окупувати Східну Галичину, і вони вдалися до переговорів з командуванням армії ЗУНР, що давало їм змогу готувати війська для широкого наступу на Східну Галичину. 4 листопада 1918 р. Регентська рада у Варшаві оголосила загальну мобілізацію. Уряд ЗУНР і командування УГА йшли необачно на ці переговори. Великою стратегічною невдачею українців внаслідок цих дій, стала втрата 11 листопада 1918 р. Перемишля, через який польське командування згодом відправляло війська залізницею до Львова. А вже у ніч проти 22 листопада 1918 р. українські війська залишили столицю ЗУНР¹³.

Невдовзі керівництво ЗУНР для протидії польській шовіністичній пропаганді у європейських засобах масової інформації наприкінці 1918 р. у Відні відкрило Українську пресову службу (УПС). Невдовзі вона стала найголовнішим українським інформаційно-пропагандистським осередком у Європі. Її працівники (Ю. Сербишок, І. Проць, В. Бринзан, І. Бринзан, О. Кушак та ін.) підтримували контакт із рідним краєм через телефонні лінії Відень – Будапешт – Стрий – Станиславів, а після окупації краю – радіостанції Кошице і Кам'янець-Подільського або авіапоштою. Чималу допомогу службі надав український дипломат В. Липинський, посол М. Василько, знані професори – географ С. Рудницький і юрист С. Дністровський. За їх участі було підготовлено і видруковано низку брошур англійською і французькою мовами, кілька брошур: “Українці і війна”, “Війна на Україні і більшовизм”, “Чому йде у Східній Галичині війна між українцями і поляками”, “Українці і мирова конференція”, “Українці, світова війна і чому українці і поляки воювали проти себе у Східній Галичині”, “Галичина”. УПС організувала прес-конференції і чаювання для іноземних дипломатів і журналістів. До червня 1919 р. пресову службу утримувало посольство ЗУНР, опісля, до осені 1920 р. воно перебувало під егідою віденського посольства УНР¹⁴.

Уряд ЗУНР розсилав ноти з повідомленням про утворення незалежної держави та про воєнну агресію Польщі проти неї. Галицька дипломатія, спираючись на проголошені президентом США В. Вільсоном 14 пунктів, згідно з якими забезпечувалося право народів на само-

¹⁰ Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича ; пер. із пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. С. 230.

¹¹ Kukulka J. Francja a Polska po traktacie Wersalskim (1919–1922). Warszawa, 1970. С. 51.

¹² Wedrowskji J. R. Stany Zjednoczony a odrodzenie Polski. Polityka Stanow Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916–1919. Wroclaw ; Warszawa ; Krakow ; Gdansk, 1980. С. 149.

¹³ Пінак Є., Чмир М. Військо Української революції 1917–1921 рр. / під заг. ред. К. Галушка. Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2017. С. 117.

¹⁴ Давидів І. Українська пресова служба у Відні. *Червона Калина*, 1939. С. 46–49.

визначення, апелювала до країн-переможниць, обґрунтовуючи прагнення українського народу до незалежності, декларувала свою волю про підкорення рішенню великих держав, домагалася визнання своєї країни та захисту від польських зазіхань¹⁵. 20 листопада 1918 р. працівник державного секретаріату закордонних справ Є. Левицький надіслав ноту міністру закордонних справ Англії Дж. Бальфуру, в якій повідомляв, що проти новоутвореної самостійної української держави Польща розгорнула загарбницьку війну й пропонував використати вплив Великобританії, як члена Антанти, для її припинення. В. Панейко зустрівся у Берні з англійським дипломатичним представником Севрі. Посол Англії в Швейцарії Г. Румболд повідомив міністра Бальфура, що член уряду ЗУНР В. Панейко прагне встановити стосунки з представниками союзників. Український дипломат заявив, що його країна сподівається на прихильне ставлення Англії і США до проблеми визнання ЗОУНР і припинення польсько-української війни. В. Панейко з прикрістю наголошував, що Франція підтримує агресію Польщі проти його країни. У зверненнях як до Вільсона, так і до Бальфура уряд ЗОУНР наголошував, що його країна може стати надійним форпостом західної цивілізації проти небезпеки з боку більшовизму, який має тенденцію розповсюджуватися на захід. Проте, як відомо, Антанта і США вважали більш надійним і реальним бар'єром Польщу і Румунію¹⁶.

Спроби галицьких політиків і дипломатів привернути увагу до проблем їхньої країни не знаходили позитивної реакції з боку головних держав Антанти. Водночас зростаючі масштаби польсько-української війни, які не лише відволікали польські війська від протистояння з більшовицькою Росією, але й суттєво їх послабляли, змушували Захід внести проблему Східної Галичини в порядок денний на Паризькій мирній конференції. Невдовзі до Парижу було запрошено дипломатичну делегацію на чолі з В. Панейком.

Ці фактори змусили країни Антанти надсилати військово-дипломатичні місії для детального ознайомлення із ситуацією на місці. Витвицький, зокрема, згадував, що: “від самого початку польського збройного повстання проти української влади, держави Антанти живо цікавилися розвитком воєнних подій. До нашого уряду часто навідувались французькі та італійські старшини і розпитували про положення на фронті, про стан нашої армії, про її старшинський склад, про відношення уряду до польської і жидівської меншини”¹⁷. У листопаді 1918 р. держдепартаментом США було створено спеціальне бюро в Європі на чолі з керівником американської місії у Відні А. Куліджем, яке займалося організацією агентурної роботи в усіх європейських країнах, в тому числі й у Східній Галичині. Тоді ж на території Східної Галичини було відкрито низку агентурних центрів Антанти. А незабаром сюди проникали вже цілі групи її посланців, таємно і з дипломатичними паспортами та повноваженнями¹⁸.

Вже в середині листопада 1918 р. до Львова, де точилися вуличні бої, прибув член французької місії в Яссах поручник Віллем у супроводі польського агента Сокольницького. В державному секретаріаті закордонних справ ЗУНР він заявив, що приїхав тільки як спостерігач, однак йому було би приємно своїм посередництвом допомогти припиненню військового протистояння між поляками та галицькими українцями. В цій справі Віллем стояв на боці поляків, хоча й старався в розмовах з українцями це приховувати¹⁹. Він не мав жодних офіційних повноважень, але знайомився з ситуацією і брав участь в українсько-польських переговорах щодо перемир'я 18–20 листопада 1918 р. М. Лозинський з цього приводу, зокрема, пише: “Віллем промовляв як суддя, який від імени Антанти видає присуд в користь Польщі. Між тим зазначив, що Польщу Антанта визнала, а України не визнала і не визнає. Тон його

¹⁵ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. С. 104.

¹⁶ Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. *Київська старовина*. 1997. № 3/4. С. 114–138.

¹⁷ Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914–1921 рр. Спогади. *Укр. історик*. Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1995. № 1/4. С. 100–118.

¹⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / керівник авторського колективу й відповідальний редактор Олександр Карпенко. Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. С. 399.

¹⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. С. 53.

промови був такий провокаційний, що я йому перервав і звернув його увагу, що він забувається і виходить поза межі ролі, в якій він бере участь в засіданню”²⁰.

Щодо перших неофіційних місій країн Антанти, особливо французьких, то інший діяч ЗУНР Л. Цегельський писав: “Полковник Вітовський загрозив зразу, що поставить француза перед воєнний суд як шпигуна і француз млів від страху, коли йому це переказано. Але потім, подержавши француза яких 10 днів в арешті, відставили його назад (разом з його супутником) до румунської границі та порадили йому вдруге на нашій території не появлятися. Оця наука не пішла в ліс. Кожна пізніша місія від Аліянтів оголошувала перше всього свій приїзд нашій владі”²¹. 3 грудня 1918 р. до Тернополя з Ясс прибула англійська місія в складі капітана Джонсона і поручника Бідермана. Як видно з повідомлень преси й архівних джерел, вона мала завдання прискорити окупацію Східної Галичини Польщею, вивчити “відносини та настрої в нашій державі (йдеться про ЗУНР. – Є. Л.) і дослідити справу розвитку більшовизму”²².

15 грудня 1918 р. місія прибула до Львова. Вона запропонувала Тимчасовому урядовому комітетові просити Антанту про негайну інтервенцію її військ у Східну Галичину. Цю ж ідею мусувала тоді й англійська преса. А задля прискорення дії урядів Антанти, польські газети ширили різноманітні плітки про становище в Східній Галичині. Так, у грудні 1918 р. – січні 1919 р. майже щоденно на своїх сторінках вони сповіщали про перебування більшовицьких військ під Львовом, навіть про наступ на Львів загонів червоної гвардії. Дійшло до того, що французький маршал Фош 12 січня 1919 р. запропонував Верховній раді надіслати в Польщу антантівські війська під командуванням американських генералів. Голова спеціальної місії США у Варшаві В. Келлог у телеграмі від 9 січня 1919 р. також наполягав на негайній відправці в Польщу союзних військ. В. Келлог особисто виїхав до Східної Галичини і 14 січня в супроводі трьох офіцерів уже вів переговори з представниками польських властей у Львові. Внаслідок чого була підписана угода, за якою США обіцяли надати урядові Польщі значну економічну підтримку (20 тис. вагонів борошна, 15 тис. вагонів жирів тощо).

Польські власті добре розуміли, що їхніх сил недостатньо, аби поневолити Східну Галичину. Тому вони знову й знову вдаються до написання нот і звернень до Антанти з проханням негайно надати допомогу. Як і слід було чекати, Антанта негайно відгукнулася на прохання польських властей. Уже 29 січня 1919 р. в телеграмі до І. Падеревського американський уряд запевняв польських посадовців, що їм буде “подана така допомога, яка буде можлива на даний час”. І невдовзі в польські порти безперервним потоком пішло американське озброєння, амуніція, обмундирування.

Щоб заохотити Антанту до походу в Східну Галичину, польські політики неодноразово вдавалися до фальсифікацій, мовляв ЗУНР це “справа німецьких рук”. Коли ж міф про німців розвіявся, в усі кінці понеслися телеграми, ніби у Східній Галичині при владі “більшовики”, а тому Польщі негайно потрібна допомога, аби з ними розправитися. Ці чутки ширилися аби ввести в оману світову громадськість. Самі ж організатори інтервенції добре знали, що ЗУНР не має нічого спільного з більшовизмом. Американський генерал-майор Ф. Кенан який у березні 1919 р. самостійно об’їхав Польщу та частково Східну Галичину, був приємно здивований політичним та військовим рівнем українців. Якого типу характеристики це були, можна побачити зі звіту американця. 11 квітня 1919 р. він пише Вільсону: “Певним однозначним враженням, яке я виніс зі Східної Галичини, було те, що керівники українців – це інтелігентні особи і в жодному разі не більшовики... Я не тільки сформував спостереження, а й поспілкувався з багатьма незалежними спостерігачами, які саме зараз подорожували Україною, і в результаті переконався, що нинішній український уряд та більшість самих українців у жодному разі не є більшовиками... Українці цілковито ізольовані від Європи та, на мою думку, здебільшого неправильно змальовані перед світом, оскільки це відповідає політиці ворогів видавати їх за розбійників та більшовиків. Подібні повторювані заяви, попри безпідставність, все-таки чинять свій вплив”. Його підтримав голова наступної місії підполковник Е. Казярс, який прибув

²⁰ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. С. 54.

²¹ Цегельський Л. Від легенди до правди. Нью Йорк ; Філадельфія, 1960. С. 227.

²² Вперед. 1918. 17 груд.

з Парижа до Львова й детально ознайомився із становищем на фронті та станом Галицької армії. Як і генерал Кернан, Казярс в повідомленнях до Вашингтона висловлював незалежну близько до об'єктивної оцінку ситуації. Всупереч польським інсинуаціям щодо Галицької армії представник США заявляв, що це 100-тисячна боєздатна регулярна армія²³. Зі слів Л. Цегельського дізнаємося, що була ще одна американська місія на чолі з капітанами Бовманом і Фіснером: “ми мали опісля повідомлення, що ця місія предложила у Версалю якнайкращий звіт про нас (Галичан) як нарід уповні здатний до державної самоуправи”²⁴. Така позиція США пояснювалася тим, що вона не мала економічних чи інших власних інтересів у Східній Галичині і займала особливу позицію у ставленні до української проблеми.

У січні 1919 р. до Варшави прибула англійська місія під керівництвом англійського військового аташе в Копенгагені полковника Г. Вейда, віце-консула у Варшаві Кіменса і Кеней, а також італійська місія на чолі з підполковником Баджіня. 15 січня, перед від'їздом з Варшави до Львова, полковник Г. Вейд і американський представник Фостер були прийняті Ю. Пілсудським, І. Падеревським і начальником Генштабу С. Шептицьким, рідним братом А. Шептицького. Також Г. Вейд провів переговори з польськими фронтовими генералами Т. Розвадовським і С. Лесневським. Він обіцяв полякам поставки воєнних матеріалів з Англії, але наполегливо радив їм порозумітися з чехами в Сілезії і з українцями в Галичині, пропонуючи в переговорах своє посередництво. Г. Вейд навіть пропонував ввести у Східну Галичину антантівські війська, зокрема, у Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, припинити бої, встановивши демаркаційну лінію по р. Буг – Куровичі – Ходорів – Стрий – р. Дністер.

У свою чергу, це було не на руку полякам, які безапеляційно домагалися усієї Галичини. Недарма у листі К. Длуському від 17 січня Ю. Пілсудський обурено писав, що “ліквідувати нашу війну з русинами хотів би полковник Вейд шляхом окупації Східної Галичини військами Антанти, а згодом – Львова і Борислава”. Отже, як бачимо, знов постає ідея окупації найважливіших районів Східної Галичини військами Антанти.

Крім польського командування у Львові, Г. Вейд зустрічався також з українськими військовиками, зокрема з командувачем УГА І. Омеляновичем-Павленком та з митрополитом УГКЦ А. Шептицьким. Після чого 19 січня 1919 р. голова англійської місії під час переговорів між представниками ЗУНР і Польщі виступив, як посередник, з заявою, в якій прямо заявив: “Антанта вимагає, щоб військова демаркаційна лінія була прийнята по р. Буг, через Куровичі, Ходорів, Стрий, а нафтові райони передаються англо-американській комісії”. Ця заява красномовно викриває справжнє обличчя і цілі місії у Східній Галичині. Встановлення демаркаційної лінії було розраховане не на припинення воєнних дій чи примирення, а на те, щоб польський і український народи мали загострені взаємини, оскільки ця лінія розділяла західноукраїнську землю на дві частини.

Своєю чергою, полковник Г. Вейд пропонував полякам посередництво у мирних переговорах з командуванням Галицької армії для припинення війни. Галицька сторона, яку представляли фронтові командири, погоджувалася на мир і кордон по Сяну. Але поляки не прийняли пропозицій місії Вейда й поскаржилися Лондону, що його представник хоче припинити польсько-українську війну шляхом окупації Східної Галичини військами Антанти, на що погоджувалася українська сторона. Поляки відкинули українську умову – виведення польських військ за р. Сян, – і переговори були перервані²⁵. Відтак, англійська місія була відкликана. Контакти української дипломатії з англійцями, хоча й не принесли бажаного результату, проте похитнули негативне ставлення певної частини британського дипломатичного корпусу. Більше того, міністр Бальфур у листі до Пілсудського висловлював невдоволення польською стороною на переговорах щодо припинення війни²⁶.

²³ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02 / Дип. акад. України при М-ві закордон. справ України. Київ, 2010. С. 334.

²⁴ Цегельський Л. Від легенди до правди. Нью Йорк ; Філадельфія, 1960. С. 228.

²⁵ Czubinski A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. Warszawa, 1993. С. 72–73.

²⁶ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02 / Дип. акад. України при М-ві закордон. справ України. Київ, 2010. С. 334.

Можливу миротворчу акцію військ Антанти Ю. Пілсудський називав окупацією. Однак, суттєво “згущуючи фарби” задля тиску на Лондон Ю. Пілсудський добився того, що вже у січні міністр закордонних справ Великобританії лорд Гардінг відкликав Г. Вейда зі Східної Галичини²⁷.

Взимку 1919 р. у Східній Галичині з’явилися й американські представники. Спочатку це були полковник В. Гров і лейтенанти Р. Фостер і Мак-Кормік. У своєму звіті з Варшави до Вашингтону 9 січня 1919 р. полковник В. Гров повідомляв, що українцям під Львовом допомагають німці. Зрозуміло, що про ті події він писав виключно на підставі польських тверджень²⁸. Згодом, у січні, прибули вже згаданий В. Келлог – член американської адміністрації допомоги Г. Гувер у Польщі та представник військового аташе США у Бухаресті капітан Ендрю. Останній, за повідомленням польського аташе в Румунії, виїхав до генерала Т. Розвадовського із завданням з’ясувати ситуацію у Східній Галичині і доповісти своєму уряду²⁹. З українським керівництвом чи військовими він не вважав за потрібне зустрічатися.

Відомий сучасний дослідник українсько-польських відносин М. Литвин відзначає, що американці, які включалися у міжсоюзні місії до Східної Галичини, неодноразово висловлювали незалежну оцінку ситуації в краї, чим часто розлючували польське керівництво. Воно ж, по-перше, всіляко намагалось переконати керівників західних держав, що Східна Галичина – це історичні, корінні польські землі, а, по-друге, що проти поляків там воюють “хлопські”, “більшовицькі” банди³⁰.

Великий вплив на польсько-український конфлікт в очах керівників країн Антанти мав лист про ситуацію в Східній Галичині з благанням про допомогу написаний І. Падеревським 12 січня 1919 р. до В. Вільсона. Вже за кілька днів, 21 січня президент США на засіданні Найвищої Ради Мирної Конференції зачитав отриманого листа. В ньому Падеревський помистецьки змалював імперіалізм нової Польщі, як бідну жертву буцімто українського нападу. Свідомо очорнив оборонну війну ЗУНР як німецьку інтригу, щоб налякати Антанту, а Польщу змальовував як твердиню оборони Європи перед наступом більшовизму зі Сходу. Лист справив велике враження на керівників Антанти, як видно з протоколу засідання від 21 січня 1919 р., єдиний Ллойд Джордж заперечував, що Східна Галичина це територія Польщі та застерігав поляків від нападу на спірні території колишньої Австро-Угорщини³¹.

Отже, іноземні місії не тільки не мирили втягнуті у війну сторони, а навпаки, нацьковували одну на одну. До прикладу, українцям доручали взяти Львів, який був у руках поляків, а полякам – взяти Дрогобич і Борислав, який утримували українці. Зрозуміло, що за таких рекомендацій важко було чекати перемир’я. Значний загальний керівництва ЗУНР, насамперед її військово командування, а також галицьке суспільство усвідомлювало, що у війні з Польщею, яка мала тверді позиції на Заході, користувалася підтримкою могутньої Антанти, отримати визнання і підтримку Франції, Великобританії чи США нереально.

Таким чином загарбницькі плани поляків схвально зустріла і підтримала Антанта. Восени 1918 р. – навесні 1919 р. уряди країн Антанти і США активно підтримували польську інтервенцію на західноукраїнських землях, про що свідчить діяльність численних антантівських делегацій, військова і фінансова допомога Польщі тощо. Іноземні місії не тільки не мирили втягнуті у війну сторони, а навпаки, нацьковували одну на одну.

Загалом ж упродовж листопада 1918 р. – першої половини січня 1919 р. робота різних дипломатичних місій у Польщі та Східній Галичині зводилася до вивчення ситуації та пошуку

²⁷ Тищик Б. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. С. 272.

²⁸ Стахів М. Західна Україна: нарис держ. буд-ва та збройної і дип. оборони в 1918–1919 рр. Т. 3 : Скрентон : Укр. роб. союз, 1960. С. 177–178.

²⁹ Тищик Б. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. С. 272.

³⁰ Там само. 273.

³¹ Стахів М. Західна Україна: нарис держ. буд-ва та збройної і дип. оборони в 1918–1919 рр. Т. 3 : Скрентон : Укр. роб. союз, 1960. С. 190.

механізмів примирення ЗУНР з Польщею. Дипломатичні представництва ЗУНР та Польщі активно намагалися роз'яснити зміст та суть конфлікту, свої права, схилити на свою сторону міжнародних посередників та показати межі компромісу.

MILITARY-DIPLOMATIC MISSION OF THE COUNTRIES OF ANTANTS AT THE FIRST STAGE OF THE POLISH-UKRAINIAN WAR 1918-1919.

Yevhen LYZEN

State Pedagogical University

“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of World History,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary

The article describes the work of the first military-diplomatic missions of the Entente countries in late 1918 – early 1919, the position of the ZUNR and Poland and the recommendations of the Entente delegation regarding the normalization of the Ukrainian-Polish military conflict.

The urgency of the problem is due to the fact that international delegations play an important role in the modern history of Ukraine in resolving various issues and the nature of Ukrainian issues. The first experience of organizing official international meetings and negotiations, as well as participation in them, which took place during the time of the Polish-Ukrainian war of 1918–1919. The process of state building and the result of international support often depended on the results of these delegations and the internal political situation in Ukraine.

The scientific novelty is that in the article, based on the fundamental works of Ukrainian and Polish historiography, the actual material on the negotiations between the ZUNR, Poland and the first peacekeeping delegations of the Entente countries, as well as the termination of the Polish-Ukrainian confrontation, is elaborated and summarized.

The object of the work is the military-diplomatic missions of the Entente countries and authorized by the ZUNR and Poland during the negotiations in 1918–1919.

The subject of the publication is the work of the first Entente missions to resolve the Polish-Ukrainian armed confrontation in Eastern Galicia, the position of the Polish and Ukrainian sides, the nature and content of the talks.

The purpose of the study is to show the starting points of the three parties, their relation to each other and the results of the negotiations.

The task of the article is to clearly track the process of negotiation process between the interested parties at the first stage of the Polish-Ukrainian conflict

Keywords: ZUNR, Poland, negotiation process, Entente, peacekeeping missions.

REFERENCES

- Vytvytskyi S. Halychyna v mizhnarodnii politytsi v 1914–1921 rr.: Spohady. *Ukr. Istoryk.* Niu-York ; Toronto ; Miunkhen, 1995. № 1/4. S. 100–118. (in Ukrainian).
Vpered. 1918. 17 hrud. (in Ukrainian).
Davydiv I. Ukrainska presova sluzhba u Vidni. *Chervona Kalyna.* 1939. S. 46–49. (in Ukrainian).
Datskiv I. Dyplomatiiia ukrainskykh natsionalnykh uriadiv u zakhysti derzhavnosti (1917–1923 rr.) [Tekst] : dys. ... d-ra ist. nauk : 07.00.02 / Dyp. akad. Ukrainy pry M-vi zakordon. sprav Ukrainy. Kyiv, 2010. 474 s. (in Ukrainian).
Dilo. 1918. 1 lystop. (in Ukrainian).
Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923: Istoriiia / kerivnyk avtorskoho kolektyvu y vidpovidalnyi redaktor Oleksandr Karpenko. Ivano-Frankivsk : Siversiia, 2001. 628 s. (in Ukrainian).
Krasivskyi O. Skhidna Halychyna i Polshcha v 1918–1923 rr.: Problemy vzaiemovydnosyn. Kyiv : Vyd-vo UADU, 1998. 304 s. (in Ukrainian).
Lytvyn M. Ukrainsko-polska viina 1918. Lviv, 1998. 488 s. (in Ukrainian).
Lozynskyi M. Halychyna v rr. 1918–1920. Niu-York : Chervona Kalyna, 1970. 228 s. (in Ukrainian).
Pavliuk O. Zovnishnia polityka. *Kyivska starovyna.* 1997. № 3/4. S. 114–138. (in Ukrainian).
Pinak Ye., Chmyr M. Viisko Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. / pid zah. red. K. Halushka. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 2017. 432 s. (in Ukrainian).

Polshcha – narys istorii / za red. V. Mendzhetskoho, Ye. Bratsysevycha ; per. iz pol. I. Svarnyka. Warshava : Instytut natsionalnoi pamiati, 2015. 368 s. (in Ukrainian).

Tyshchuk B. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istoriiia derzhavy i prava. Lviv : Triada plus, 2004. 392 s. (in Ukrainian).

Stakhiv, M. Zakhidna Ukraina : narys derzh. bud-va ta zbroinoi i dyp. oborony v 1918–1919 pp. T. 3. Skrenton : Ukr. rob. soiuiz, 1960. 212 s. (in Ukrainian).

Tsehelskyi L. Vid legendy do pravdy. Niu York ; Filadelfia, 1960. (in Ukrainian).

Kukulka J. Francja a Polska po traktacie Wersalskim (1919–1922). Warszawa, 1970. S. 51. (in Poland)

Klimecki M. Polsko-Ukrainska wojna o Lvov i Wschodni Galicje 1918–1919 r.. Warszawa, 1997. 278 s. (in Polish).

Czubinski A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. S. 57. (in Polish).

Wedrowski J. R. Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanow Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916–1919. Wroclaw ; Warszawa ; Krakow ; Gdansk, 1980. S. 149. (in Polish).

Надійшла до редакції 12 09 2018 р.

ДОКУМЕНТИ

ПОВСТАНСЬКА КРИЇВКА В С. ПІСТИНЬ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ: СПРОБА ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Петро ПЛІХТЯК

*Лісничий Косівського лісництва ДП “Кутське ЛП”,
вул. Січових Стрільців, 1, 78621, смт Яблунів, Косівський р-н,
Івано-Франківська обл., Україна
e-mail: kdlhlis@ukr.net
DOI gal.31.203-208*

У статті описується історія пошуків криївки УПА і збройного підпілля ОУНР на території села Пістинь Косівського району Івано-Франківської області, яка завершилася віднайденням бідона з повстанськими документами 1947–1951 рр. та побудовою на цьому місці туристично-пізнавального комплексу “Криївка-музей”.

Подається коротка характеристика й аналіз змісту виявлених матеріалів під ракурсом ролі й значення виявленого і реконструйованого в справі виховання підростаючого покоління та переосмислення світоглядних концепцій людей старшого віку, сформованих під впливом ворожої пропаганди.

Ключові слова: криївки УПА, реконструкція, пізнавальне і виховне значення документів підпілля.

Криївки, схрони та бункери Української Повстанської Армії (УПА) і Збройного підпілля революційної ОУН (далі – ОУН р) лише для непоінформованих у радянські часи вважалися не просто не вартими уваги, але й ідеологічно шкідливими. Спецслужби ж (НКВС–МДБ–КДБ), котрі були відповідальними за винищення борців за волю України у 40–50-х роках ХХ ст. в режимі “цілком таємно” старанно документували конструкції повстанських сховищ – описом, фотографуванням і, головне, їх графічним кресленням, до чого залучалися кваліфіковані картографи-топографи. У правдивості сказаного може переконатися кожен, взявши до рук 38-й том основної серії “Літопису УПА”¹. У короткий період відкритості московських архівів, у радянських спецслужб у першій половині 1990-х рр. було викуплено копії описів та креслень повстанських прихистків, котрі й лягли в основу цитованого видання.

Поза всяким сумнівом, ці описи і креслення спецслужби склали не з метою “популяризації досягнень” українського підпілля, а для ретельного вивчення і підготовки кадрів, готових у “всезброєнні” включитися у боротьбу за політичні інтереси імперії на випадок повстань поневолених націй і народів за свободу й незалежність. За неперевіреними даними, досвід спорудження прихистків УПА Москва передавала “борцям з імперіалізмом” у різних країнах Індокитаю, зокрема В’єтнаму, разом зі щедрим потоком новітньої зброї, сподіваючись на побудову всесвітньої системи “країн соціалізму і комунізму”. Дати ствердну відповідь на цю тезу можна буде лише після того, як російські архіви стануть повністю відкритими і доступними для дослідників².

В Україні вперше вдалися до реконструкції бункера збройного підпілля на горі Березовачка у Надвірнянському районі, де в травні 1954 р. загинув командир ВО-4 “Говерла”, полковник Микола Твердохліб – “Грім”, причому це сталося, коли наша країна формально ще входила до складу СРСР³. Як і слід було очікувати, з приводу цих та інших заходів зі вшанування воїнів УПА та Збройного підпілля ОУНБ, у Росії піднявся істеричний галас – Україна,

¹ Петро Й. Потічний. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах. *Літопис Української Повстанської Армії*. Торонто ; Львів : Видавництво “Літопис УПА”, 2002. Т. 38. 430 с.

² Тунелі Ку-Чи у В’єтнамі – відчуй себе партизаном! URL: <http://travel-world.pp.ua/5061-tunel-ku-chi-u-vietnam-vdchuy-sebe-partizanom.html>.

³ Бункер полковника Грома URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бункер_полковника_Грома.

мовляв, “героїзує фашистів”⁴. Така реакція наших недругів засвідчує лише одне: відновлення історичної пам’яті і вшанування борців за незалежність – єдино правильна постава громадянського суспільства з виховання патріотів, готових стати на захист рідної землі⁵. Це, зокрема, наглядно засвідчили події 2014 р. з анексії Криму та розв’язаною Москвою війною на Донбасі, яка триває ось уже п’ятий рік і завершення якої примарно очікувати найближчим часом.

Окрім документалізації повстанських бункерів і криївок, спецслужби СРСР ретельно “колекціонували” практично всі писемні матеріали підпілля: накази штабів, інформаційні звіти, комунікати, світлини, листівки та ін. Усе це зберігалось під грифом “цілком таємно” і використовувалося здебільшого “для внутрішніх потреб” і лише зрідка – у вигляді тенденційно вирваних з контексту фраз – для очорнювання учасників визвольної боротьби українського народу в численних пропагандистських публікаціях (газетних статтях, книгах і т. п., число яких за період 1946–1989 рр. оцінюється в декілька тисяч)!⁶.

У світлі вищесказаного стає зрозумілим, що віднайдення документів українського підпілля 1940–1950-х рр., котрі збереглися у сховках, передусім у повстанських бункерах і криївках, представляють особливий інтерес для об’єктивних історичних досліджень і мають значне пізнавально-виховне значення.

За роки державної незалежності знайдено чимало збірок повстанських документів різного плану, але досі опубліковано повністю лише так званий “Озернянський архів” (походить з Тернопільщини⁷) і повідомлень про те, що на місці віднайдення того чи іншого повстанського бідона з-під молока створено музей даного архіву в пресі не повідомлялося.

Восени 2014 р. на присілку Підбагна села Пістинь Косівського району Івано-Франківської області увагу лісників привернула дивна картина: розлогий бук “просів” майже на метр – ніби “провалився” під землю. Хоча буквально за кілька метрів від цього місця проходить ґрунтова дорога на сусідній Хімчин і важко було погодитися, що тут могла бути споруджена повстанська криївка. Врешті, навесні 2015 р. було заплановано провести на цьому місці розкопки. Таке рішення остаточно визріло після опитування місцевих старожилів, які згадали, що на початку 1950–х вони носили харчі, призначені повстанцям.

Ентузіасти розкопок окреслили від цього місця коло радіусом у 500 метрів і упевнилися – ділянка з “просілим” буком вписується у півколо території лісу, а друга його половина розташована на відкритому полі, причому більша його частина заболочена, де бункер чи криївку спорудити складно і недоцільно. Приступаючи до розкопок, ентузіасти не сподівалися, що їх чекатиме сенсаційна знахідка. Стало очевидно, що тут було заховано архів документів націоналістичного підпілля!

Про знахідку, у травні 2015 р., в селі Пістинь архіву українського націоналістичного підпілля оперативним повідомили численні ЗМІ⁸. І хоча бідон, витримавши випробування часом і не розгерметизувався, постала необхідність їх просушити і помістити в герметичні пакети, адже від контакту зі свіжим повітрям могло наступити руйнування окремих друкованих листків на цигарковому папері.

У зв’язку з такою непересічною знахідкою, громада села Пістинь, депутатський корпус і сільський голова одноставно прийняли рішення по можливості реконструювати первісний вигляд повстанського пристанища, перетворивши його на музей. Ідею підтримала Косівська районна рада і ДП “Кутське ЛГ”, посприявши коштами та будівельними матеріалами. А вже в

⁴ Героїзація ОУН-УПА URL: <http://www.cis-emo.net/ru/category/geroizaciya-oun-upa>.

⁵ Федорак В. УПА в історико-культурних пам’ятках Івано-Франківщини. *Галичина*. 2013. Вип. 24. С. 351–356.

⁶ Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни. Москва, 1999. 182 с.

⁷ Петро Й. Потічний (редактор). Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині 1946–1948, Книга 1. *Літопис Української Повстанської Армії*. Торонто ; Львів : Видавництво “Літопис УПА”, 2006. Т. 43. 1310 с.

⁸ Пістинський архів УПА. *Галичина*. 28.05.2015 р. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/society/istorichnii-bidon>.

процесі реконструкції повстанської кріівки, враховуючи зручне і легкодоступне її розташування, було вирішено створити довкола інфраструктуру відпочинкової зони з можливістю таборування молоді. Ця ідея була реалізована впродовж наступних чотирьох місяців. 14 жовтня 2015 р. у день свята Покрови Пресвятої Богородиці і Дня захисника Вітчизни за присутності великого здвигу народу, зокрема воїнів АТО та гостей з багатьох куточків України, комплекс під назвою “Кріівка-музей” було урочисто відкрито і освячено. Про це, зокрема, широко повідомлялося у ЗМІ⁹. За три з половиною роки з часу відкриття, комплекс “Кріівка-музей” у с. Пістинь відвідало вже декілька тисяч зацікавлених осіб як громадян нашої держави, так і закордонних гостей. Періодично тут відбуваються свята молоді, вшановуються пам’ятні дати української історії, відбуваються вишкільні табори допризовної військової підготовки учнів старших класів шкіл Косівського району та ін.

Особливістю комплексу “Кріівка-музей” є наявність широкої текстово-ілюстративної інформації на водостійких банерах великого формату. Тим самим, відвідувачі мають можливість навіть за відсутності гіда-екскурсовода самостійно ознайомитися з історією появи комплексу та основними віхами становлення і функціонування УПА на території Косівського району.

У селі Пістинь, згідно з наявною інформацією, крім суто “побутових” кріівок, де повстанці зимували і переховувалися під час масованих облав, функціонувала також кріівка-зброярня, (там кваліфіковані майстри проводили технічне обслуговування й ремонтували стрілецьку зброю). Функціонувала також кріівка-шпиталька. Місця їхньої локалізації було врешті встановлено і реконструйовано задля створення сільського туристичного маршруту “Шляхами бойової слави УПА” неподалік уже облаштованої інфраструктури “Кріівки-музею”. Спорудження цих додаткових кріівок (з відповідним текстово-ілюстративним супроводом на водостійких банерах) було приурочене до 75-річчя УПА й зрештою 15 жовтня 2017 р. урочисто відкрито і освячено¹⁰.

Додамо, що комплекс цих трьох реконструйованих кріівок упродовж лише 10 місяців свого функціонування в режимі вільного доступу відвідали сотні зацікавлених, а в соціальних мережах гості активно обговорюють побачене.

Щодо документів, збережених у бідоні, то вони повністю оцифровані й доступні всім бажаючим та перебувають нині на стадії активного вивчення. Окремі з них вже проаналізовані й опубліковані в періодиці та збірнику нової серії “Літопису УПА”¹¹.

У бідоні, зокрема, знаходилися різнопланові документи – рукописні, написані на окремих листках і в шкільних зошитах, машинописи на звичайному та цигарковому папері, брошуровані вручну збірки тощо. Увагу привертають також три художні книги радянського видання – повість М. Горького “Мати” в перекладі на українську мову, збірка оповідань Миколи Далеккого “Зустріч” та “Львівські оповідання” Антона Хижняка (всі книги надруковано впродовж 1947–1948 рр.). Характерно, що вони були загорнуті в окремий пакет з позначкою про необхідність збереження! Судячи з наявності у сховищі заголовної сторінки сатиричного журналу “Перець” за серпень 1951р., архів документів було сформовано взимку 1951–1952 рр. Деякі з документів, зокрема інформаційні звіти з відомостями про поточні події 1950–1951-х рр. були написані і надруковані на машинці ймовірно саме в цій кріівці, але хто саме з повстанців перебував у кріівці наразі достеменно невідомо.

Загальний обсяг рукописних і машинописних текстів Пістинського архіву становить 497 сторінок. Наявні документи без зазначення дати написані вірогідно упродовж 1947–1951 рр. Понад 40% усього масиву складають матеріали пропагандистського характеру – машинописні передруки аналітичних статей Марка Бослава “За національну честь і гідність” (2 сторінки, дата не зазначена); Осипа Горнового “Наше ставлення до російського народу” (7 сторінок, датовано серпнем 1948 р.) і його ж “Підсумки успіхів нашої національно-визвольної боротьби” (12 сто-

⁹ На Прикарпатті запрацювала кріівка-музей УПА. URL: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=89229>.

¹⁰ У Пістині відкрили кріівку-шпитальку. URL: <https://zbruc.eu/node/71883>.

¹¹ Коломийська округа ОУН: документи і матеріали 1945–1952. *Літопис УПА, нова серія*. Київ ; Торонто, 2015. Т. 25. С. 720–750.

рінок, березень 1949 р.); брошуровані збірочки без зазначення автора “Проблеми нашого визволення” (4 сторінки, дата документа не вказана); “Полковник Михайло Кричевський” (із серії “Слідами героїв”, 7 сторінок, 1948 р., автор не вказаний); “Характеристика польських відносин за лінією Керзона в Польщі” (4 сторінки, липень 1948 р., автор не вказаний); “Хто такі бандерівці і за що вони борються” (43 сторінки, 1948 р., автор не вказаний) – збірка передрукована на цигарковому папері. Остання книга – це текст відомої брошури Петра Федуні “Полтави”. – П. П.); “Вказівки батькам у вихованні дітей” (8 сторінок, датовані 1950 р., а в якості автора зазначено “Українські повстанці”).

Крім того, в архіві наявні також комунікати і листівки-звернення до місцевого населення, комуністів, комсомольців та тих, хто погодився таємно співпрацювати з чекістами для надання інформації про підпілля (останніх закликали розірвати злочинні зв'язки з каральними органами на шкоду українським інтересам і не ставати на шлях братовбивства).

Особливий інтерес не лише для дослідників-істориків, а й для пересічних громадян представляють інформаційні звіти підпілля – квартальні, піврічні та річні, де фіксувалися різноманітні події на цій території.

Так, зокрема, описує організацію колгоспу в с. Хімчин Косівського району Івано-Франківської області звіт, складений невідомим підпільником (підписаним псевдонімом “В-49”) у липні 1950 р. (машинописний текст цього документа знаходився в бідоні, названому “Пістинський архів”): “Організування колгоспу ім. Ковпака в с. Хімчин Косівського району. 12.1.1950 р. в с. Хімчин прибула ініціативна група по організації колгоспу в числі 80 чол. Ця група складалася з 30 чол. районної адміністрації та членів райпарткому і 50 бійців [військ] МГБ. Ця група поділилася на три частини і заквартирували на трьох присілках. Ці партійні бандити з [РО] МГБ та райпарткому відразу поділились по два-три чоловіки та почали ходити селом і змушувати людей підписувати заяви до колгоспу. Багато людей, щоб не підписати заяви, утікали в ліс та в сусідні села. Деякі селяни протиставились, тоді большевики почали вживати терор. До 17.2. вдалось змусити 190 господарств підписати заяви до колгоспу. За цей час були сильно побиті слідувачі селяни: Підлетейчук Марія ж. (жінка. – П. П.) Івана (незважаючи на те, що згадана жінка була в поважному стані, большевики сильно побили її в плечі, груди та живіт прикладами, внаслідок чого ця жінка скоро після побиття передчасно породила неживу дитину), Будзуляк Анна ж. Михайла, цю жінку большевики сильно побили і тримали 2 години босу і розібрану на морозі в снігу. Вдома в цієї жінки залишився трилітній синок самий в хаті, знайшов бритву і порізався, Прошук Михайло Марії був сильно побитий, під час побоїв йому відірвали вухо і сильно розбили ніс, Марчук Домінця ж. Івана літ 60, була сильно побита, де під час побоїв її викрутили руку, Марчук Марія д. (дочка. – П. П.) Івана була побита в сільраді до непритомності, після цього її залишено в одній кімнаті, а з нею залишився один партійний і коли вона опритомніла, цей партієць хотів її знасилувати, та вона почала кричати та оборонятися, на цей крик прийшов секр. первинної парторганізації с. Хімчин Том'юк Петро, тоді дівчину відпущено, заяви не підписала. Менших побоїв вживали до всіх селян, бо ніхто добровільно заяви не підписував. Дня 17.2. ця група виїхала до району Косів. Решту селян до колгоспу змушували працівники [РО] МГБ та різних підприємств. Вони вживали методу залякування, писали штрафи і т. п. До м. травня одержали 800 заяв і затвердили колгосп”.

Так, якщо вірити повстанським зошитам, утворювали колгосп “Перше травня” у с. Пістинь: “Від 24.3.1948 р. по 19.3.1950 р. проводилась організація колгоспу в цьому селі. При організації брала участь ініціативна група по організації колгоспу, яка час-від-часу перебувала в цьому селі. Керівниками цієї групи були: майор МГБ Гончаров, 3-й секр. [РК] партії Самойлов, уповноважений райкомпартії Суворов, зав. райземвідділу Шевченко, дир. наркомзагу Гордій Микола, голова сільради Козлан Василь. Час-від-часу з ними приїжджало з району від 10 до 150 чол., які допомагали в організуванні колгоспу. Під час організації колгоспу большевики вживали різних методів насильства та підступства. За цілий час організації колгоспу було побито дуже багато людей, однак під загрозою РВК цього нікому не говорили. Тяжко побиті були: Гасюк Юрко, Лаврук Параска ж. Василя (60 літ), Ганущак Евдокія ж. Івана, Атаманюк Марія, Гоянюк Микола, Лаврук Іван, Гринович Тадей, Бобик Ігнат і жінка Настя, Сенчук

Микола та його жінка, Гаврилків Степан і багато інших. Колгосп затверджено 1.5.1948 р., суцільну колективізацію проведено 19.3.1950 року”.

Варто, на наш погляд, прочитати у цьому звіті опис того, як і в яких розмірах із жителів Коломийського району стягувалася “добровільна державна позика”: “При кінці місяця квітня з району видано план держпозики на [19]50 рік. План позики на села району був виданий в такій сумі: 402 000 крб., але до цієї суми не вчисляється позика 5-х сіл тому, що не досягнуто відомостей. До стягання позики з району вийшла вся адміністрація, яка тільки знаходилася в районі. Вони старалися якнайскоріше стягнути позикку, щоб виконати і перевиконати план. Большевицькі виступники вживали до цього різного способу. Вони накладали на заможніших господарів більшу суму грошей, від вчителів забирали цілу місячну зарплату, деяким господарям закидали співпрацю з українськими революціонерами. За це брали від них стільки позики, скільки їм хотілось наложити. Для таких людей призначували від 500 до 1 500 крб. позики. Наведемо один факт: в с. Воскресінці оперпрацівник кап. Омелянов наказав уповноваженому по позиці в цьому селі, від двох селян села, без огляду на їх матеріальний стан, стягнути по 750 крб. держпозики. В такий спосіб їм вдалося стягнути держпозикку. Большевицька партія разом зі своїми виступниками старалася різними фондами держпозики і податками якнайбільш ограбити селянство”.

Десятиліттями радянська пропаганда описувала образ українського повстанця як бандита та неука, котрий ледве вмів читати і писати та якому була абсолютно чужа світова культура, література, театр і т. д. Про те, що українські вояки були всебічно розвиненими людьми свідчить унікальний документ з Пістинського архіву, який має заголовок “Програма вишколу провідних кадрів на зимовий період 1950–51 рр. (від членів окр. проводу до реф. р-нів)”.

На наш погляд, ця програма – гідний план навчання у нинішніх вузах на спеціальності політологія. Документ включає в себе чотири розділи і загалом 40 (!) тем для опрацювання. Назвемо найбільш промовисті: “Історія української літератури”, “Історія української культури”, “Історія дипломатії і міжнародне право”, “Англійська або німецька мова”, “Короткий курс історії ВКП /б/” (!), “Від соціалістичних гасел до побудови імперії”, “Про свободу преси в СССР” та ін. Закінчується “Програма” таким розпорядженням: “Кожний провідний член буде зобов’язаний навесні 1951-го р. здати іспит з повищих матеріалів. НОПи (Надрайонний осередок пропаганди. – П. П.) є відповідальними за забезпечення кожного провідного члена необхідними вишкільними матеріалами”. Автор документа захований під цифровим псевдом (цифронімом) “010” і поки-що нами не ідентифікований, а примірник з бідона був адресований також поки-що невідомому підпілнику “Чумаку” – очевидно до виконання.

Із цього промовистого документа випливає низка висновків, а саме: навіть через п’ять років перебування в умовах глибокого підпілля й загибелі значної частини керівного складу, інтелектуальний потенціал провідної верстви УПА–ОУН залишався надзвичайно високим і вона дбала про належне виховання підпілників; у лавах підпілля ще залишалися інтелектуальні кадри, здатні реалізувати програму вишколу й прийняти відповідні екзамени; таку масштабну програму могла скласти лише високоосвічена людина з інститутським дипломом, або така, що сягнула високого рівня знань методом поглибленої самоосвіти. Цей документ засвідчує, що УПА й ОУН окрім збройного опору окупації піклувалися про всебічний розвиток кожного повстанця, отож є вагомими докази такого: українське збройне підпілля 40–50-х років справді була армією інтелектуалів.

Уцілому, відвідини комплексу “Кривічки-музею” і детальне ознайомлення з документами “Пістинського архіву” є важливим заходом історико-патріотичного виховання підрастаючого покоління, а також може прислужитися до переосмислення переконань осіб поважного віку, світоглядний алгоритм яких сформувався на неправдивих постулатах ворожої пропаганди минулого.

Пам’ять про героїчний чин воїнів УПА і Збройного підпілля ОУНр “працює” на утвердження в душах і серцях поваги до правдивого історичного минулого України, формування патріотичної самосвідомості громадян, що було, є і завжди буде першоосновою існування незалежної держави.

**INSURGENT KRYVKA IN THE PISTYN, KOSIV DISTRICT:
AN ATTEMPT OF HISTORICAL RECONSTRUCTION****Petro PLIHTSAK***Forester of Kosiv forestry, SE Kutsik LH,
Sichovyh Striltsiv St., 1, 78621, Yabluniv village, Kosiv district, Ivano-Frankivsk onlast, Ukraine*

The article describes the history of searches of the UIA and the Armed Forces of the OUNR in the territory of the village of Pistyn of the Kosiv district of Ivano-Frankivsk Oblast, which ended with the discovery of the actions with insurgent documents of 1947–1951 and the construction of the Kryivka-Museum in this place on the site of the tourist and cognitive complex. A brief description and analysis of the content of the detected materials is given under the angle of the role and significance of the identified and reconstructed in the upbringing of the younger generation and the rethinking of ideological concepts of older people, formed under the influence of false enemy propaganda.

Keywords: *UIA kryivka, reconstruction, cognitive and educational value of documents of the underground.*

REFERENCES

- Bunker polkovnyka Hroma. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Bunker_polkovnyka_Hroma.
Heroyzatsyia OUN-UPA. URL: <http://www.cis-emo.net/ru/category/geroizaciya-oun-upa>.
Kolomyis'ka okruha OUN: dokumenty i materialy 1945–1952. *Litopys UPA, nova seriia*. Kyiv ; Toronto, 2015. T. 25. S. 720–750. (in Ukrainian).
Maslovs'kyi V. Z kym i proty koho voiuvaly ukrains'ki natsionalisty v roky Druhoi svitovoi viyn. Moskva, 1999. 182 s. (in Ukrainian).
Na Prykarpatti zapratsiuvala kryivka-muzei UPA. URL: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=89229>.
Petro Y. Potichnyi (redaktor). Borot'ba z agenturoyu: Protokoly dopytiv Sluzhby Bezpeky OUN v Ternopil'shchyni 1946–1948. Knyha 1. *Litopys Ukrains'koi Povstans'koi Armii*. Toronto ; L'viv : Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2006. T. 43. 1310 s. (in Ukrainian).
Petro Y. Potichnyy. Arkhitektura rezystansu: kryivky i bunkry UPA v radians'kykh dokumentakh. *Litopys Ukrains'koi Povstans'koi Armii*. Toronto ; L'viv : Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2002. T. 38. 430 s. (in Ukrainian).
Pistyns'kyi arkhiv UPA. *Halychyna*. 28.05.2015 r. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/society/istorichnii-bidon>.
Tuneli Ku-Chy u V'yetnami – vidchuy sebe partyzantom! URL: <http://travel-world.pp.ua/5061-tunel-ku-chi-u-vyetnam-vidchuy-sebe-partyzanom.html>.
U Pistyni vidkryly kryivku-shpytal'ku. URL: <https://zbruc.eu/node/71883>.
Fedorak V. UPA v istoryko-kul'turnykh pam'yatkakh Ivano-Frankivshchyny. *Halychyna*. 2013. Vyp. 24. S. 351–356. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 27 11 2018 р.

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ЗАХІДНО-УКРАЇНЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА: РЕВОЛЮЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, СОБОРНІСТЬ. До 100-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ ЗУНР”

Олександр МАРУЩЕНКО

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історіографії і джерелознавства,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: clio.pu@gmail.com
DOI gal.31.209-211*

Боротьба за незалежність України в ХХ столітті стала однією з найбільш величних сторінок в історії українського народу. Серед її важливих складових вагоме місце посідає героїчний чин творців і захисників Західно-Української Народної Республіки. Її виникнення у листопаді 1918 р., ухвалення 22 січня 1919 р. вікопомного Акту Злуки Української Народної Республіки і ЗУНР яскраво засвідчили державотворчі й соборницькі прагнення української нації, що залишаються актуальними й сьогодні, століття потому, в умовах складних для незалежної держави Україна внутрішніх і зовнішніх викликів.

Саме цими імперативами керувалися учасники міжнародної наукової конференції “Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність”, яка працювала 30–31 жовтня 2018 р. в Інституті українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (м. Львів) та Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника і була присвячена 100-річчю з часу утворення ЗУНР. Її співorganizаторами стали також Івано-Франківська та Львівська обласні ради і державні адміністрації, академічні Інститути історії України, політичних і етнопольових досліджень ім. І. Ф. Кураса, народознавства, Український інститут національної пам’яті, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Представницький характер цього наукового форуму був засвідчений широкою географією його учасників, які презентували Республіку Польща, Словацьку Республіку й наукові і навчальні установи з 23 міст України: Києва, Львова, Івано-Франківська, Харкова, Одеси, Ужгорода, Чернівців, Черкас, Луцька, Тернополя, Рівного, Миколаєва, Вінниці, Кам’янець-Подільського, Кривого Рогу, Маріуполя, Коломиї, Дрогобича, Мелітополя, Кременця, Галича, Бурштина, Тисмениці. На конференції було заявлено 207 тем доповідей і повідомлень, до участі в її роботі зголосилося 217 науковців, з них 59 докторів наук, професорів.

З вітальними словами до учасників конференції звернулися голова Львівської обласної державної адміністрації Олег Синютка, голова Івано-Франківської обласної ради Олександр Сич, заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації Ігор Пасічняк, директор Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України Ігор Соляр, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ігор Цепенда, голова Українського інституту національної пам’яті Володимир В’ятрович.

З великим інтересом і увагою учасниками і гостями конференції були зустрінуті виголошені на пленарних засіданнях у Львові та Івано-Франківську наукові доповіді директора Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України доктора історичних наук, професора Ігоря Соляра “Суспільно-політичні процеси в ЗУНР: особливості та здобутки”, ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктора політичних наук, професора Ігоря Цепенди “Дипломатія Західно-Української Народної Республіки”, декана факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктора історичних наук, професора Володимира Великочого “Національно-демократична революція 1914–1923 рр. на західноукраїнських землях: до проблеми концепту”, керівника центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип’я-

кевича НАН України доктора історичних наук, професора Миколи Литвина “Західно-Українська Народна Республіка у світовій геополітиці”, декана факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича доктора історичних наук, професора Олександра Добржанського “Буковина у складі ЗУНР: боротьба за право бути в соборній українській державі” та інші.

Важливою подією на конференції стала презентація видання “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія”, перший том якої був опублікований напередодні цього авторитетного наукового зібрання. Голова редколегії Енциклопедії, декан факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор історичних наук, професор Микола Кугутяк зазначив, що Енциклопедія стала результатом тривалих наукових студій і сучасного творчого осмислення фундаментальних процесів українського державотворення і соборності на початку ХХ століття, узагальнення здобутків вітчизняної та зарубіжної історіографії у вивченні даної проблеми за роки незалежності України. На великому і якісно новому джерельному матеріалі з вітчизняних та іноземних архівосховищ і наукових бібліотек, з урахуванням сучасних методологічних підходів й останніх досягнень соціогуманітарних наук в ній комплексно розглянуті передумови революційного чину в Галичині, внутрішню і зовнішню політику ЗУНР, її збройну боротьбу і міжнародне становище, національні, соціально-економічні, культурні й етноконфесійні процеси в краї, партійно-політична система, правова і законотворча діяльність творців ЗУНР. Велику увагу в Енциклопедії приділено повсякденному життю й побуту населення західно-українського регіону у 1914–1923 рр., просопографічним аспектам історії ЗУНР, питанням історичної персоналістики і біографістики, історіографії та джерелознавства ЗУНР, відомим і маловідомим історичним постатям борців за українську державність і соборність, висвітленню різноманітних тем і сюжетів Енциклопедії за допомогою унікальних фотодокументів та оригінального, аутентичного ілюстрованого матеріалу. Вона містить близько 3000 статей і довідок, авторами яких є понад 130 учених-істориків з Івано-Франківська, Києва, Львова, Рівного, Тернополя, Чернівців.

Робота конференції відбувалася у 7 секціях: “ЗУНР в джерелах та історіографії, історичному краєзнавстві, етнографії та регіоналістиці”, “Українське питання у світовій геополітиці та міжнародних відносинах у першій чверті ХХ ст. Зовнішньополітична діяльність ЗУНР”, “Соціально-економічний вимір українського державотворення. Правова і законотворча діяльність ЗУНР”, “Партійно-політична система та еліта ЗУНР”, “Воєнна історія ЗУНР”, “Культурні, етнонаціональні та етноконфесійні процеси в Західно-Українській Народній Республіці”, “ЗУНР і політика національної пам’яті в Україні”.

Учасники конференції відзначили великі джерелознавчі та історіографічні здобутки вітчизняних вчених у вивченні історії ЗУНР і проблем української соборності, наявність нових методологічних підходів у дослідженні цієї теми. Адже в останні десятиліття було введено до наукового обігу безліч нових джерел з історії визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1914–1923 рр., знайдені унікальні документи і матеріали, опубліковано чимало монографічних досліджень і наукових статей, що розкривають процеси національного державотворення, розбудови економічного, політичного і культурного життя ЗУНР.

Науковці, присутні на конференції, засвідчили надзвичайну актуальність проблематики ЗУНР і української соборності для сучасності й майбутнього, підкреслили важливість виявлення, опрацювання та публікації нових писемних джерел з історії ЗУНР, їх активного використання в освітньо-виховному процесі та подальших наукових дослідженнях. У цьому зв’язку велике значення матиме реалізація унікального науково-дослідницького і видавничого проекту “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія”, перший том якої щойно побачив світ.

Виходячи з великої суспільної значущості розглянутих на конференції проблем, беручи до уваги ідеї та думки, висловлені у доповідях і виступах учасників та під час загальної дискусії, конференція звернулася до органів влади і широкої громадськості з ухвалою, в якій міститься низка рекомендацій і пропозицій. Зокрема, до 100-річчя Акту Злуки УНР та ЗУНР заплановано провести 22 січня 2019 р. у Київському національному університеті імені Тараса

Шевченка Урочисту Академію “Акт Злуки УНР і ЗУНР – втілення ідеї соборності й національної консолідації України: досвід та уроки”. Передбачено започаткування нового археографічного проекту, у рамках якого були б опубліковані мемуари і спогади учасників тих буремних подій, а також вшанування пам’яті діячів національно-державницьких змагань 1914–1923 рр. в назвах вулиць та пам’ятниках, створення інформаційно-просвітницького інтернет-порталу “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923” тощо.

Надійшла до редакції 1 12 2018 р.

**ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО.
ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ДРУГІ ГРАБОВЕЦЬКІ ІСТОРИЧНІ ЧИТАННЯ”**

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: i.raj@ukr.net*

Андрій КОРОЛЬКО

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: korolko_andr@ukr.net
DOI gal.31.212-215*

4 грудня у ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” відбулася Всеукраїнська наукова конференція “Другі Грабовецькі історичні читання” з нагоди 90-річчя з дня народження академіка АН Вищої школи України Володимира Грабовецького. Її організаторами виступили кафедра історії України і методики викладання історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин, Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Івано-Франківський історико-меморіальний музей Олексі Довбуша, Івано-Франківський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Участь у проведенні заходу взяли ректор університету, доктор політичних наук, професор Ігор Цепенда, доктор історичних наук, професор, перший заступник голови Національної спілки краєзнавців України Руслана Маньковська, заступник декана Факультету історії, політології і міжнародних відносин, доцент Михайло Сигидин, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Ігор Райківський, доктор філософії, кандидат педагогічних наук, голова Івано-Франківської обласної організації Націо-

нальної спілки краєзнавців України Михайло Косило, кандидат державного управління, голова Івано-Франківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Василь Тимків, викладачі та студенти університету, науковці і краєзнавці з різних міст України, колеги та друзі академіка Володимира Грабовецького.

“Це добра традиція, яка є в стінах нашого університету, коли учні шанують своїх вчителів”, – зазначив ректор Ігор Цепенда під час відкриття конференції. Він назвав В. Грабовецького “одним із небагатьох українських істориків, які творили в період тоталітаризму”, розуміючи, що “потрібно формувати фундамент і треба йти до джерел”. У першу чергу, професор звертав свою увагу на потребу дослідження історії України, історичного краєзнавства, місць, де ми народилися і живемо, “малої батьківщини”. Цю ідею він втілював у життя упродовж багатолітньої наукової діяльності, від своєї першої публікації в 1953 р. і до останніх днів, понад 60 років.

Професор, перший заступник голови Національної спілки краєзнавців України Руслана Маньковська наголосила, що ім'я В. Грабовецького займає гідне місце в когорті визначних вчених і краєзнавців України. Вона зачитала привітання голови Національної спілки краєзнавців України, доктора історичних наук, професора Олександра Реєнта учасникам конференції. У ньому, зокрема, наголошувалося: “У цей непростий для нашої держави час важливо не забувати тих людей, все життя яких було наповнено діяльністю, спрямованою на виявлення, збереження та розвиток духовних і культурних скарбів українського народу, вивчення тих сторінок нашої історії, які вкотре підтверджують самодостатність та життєствердність української нації. Краєзнавча спільнота підтримує ініціативи щодо проведення подібних наукових заходів і сподіваюся, що ще не один раз науковці і громадськість Прикарпаття та інших регіонів України зберуться для вшанування пам'яті академіка Володимира Грабовецького, узагальнення джерелознавчих та історіографічних здобутків його історико-краєзнавчої, музейної роботи”.

Заступник декана Факультету історії, політології і міжнародних відносин Михайло Сигидин підкреслив значний вклад В.Грабовецького в дослідження історії України. На рахунок вченого понад тисячі публікацій, з них десятки ґрунтовних монографій з історії середньовіччя і нового часу, багатовікової визвольної боротьби українського народу, а його улюбленою темою

стало опришківство, легендарна постать Олекси Довбуша. Голова Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Михайло Косило наголосив про важливість проведення такого наукового форуму, бо В. Грабовецький був біля витоків створення обласної краєзнавчої організації, її довголітнім почесним головою, підтримував краєзнавчий рух в Івано-Франківській області. Нині працю вченого продовжують його учні.

Професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Ігор Райківський зауважив, що діяльність В. Грабовецького була багатогранною, він не був класичним, “кабінетним” вченим, а писав науково-популярні праці, активно займався громадською, культурно-просвітницькою діяльністю, що сприяла патріотичному вихованню. Кожного, хто ближче знав Володимира Васильовича, вражала його величезна працездатність, за принципом, “ні дня без рядка” (“nulla dies sine linea”). Ігор Райківський зачитав привітання учасникам конференції від сина В.Грабовецького Богдана Грабовецького, що нині проживає в м. Торонто (Канада). Голова Івано-Франківської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури Василь Тимків у вступному слові вказав на важливість праці В. Грабовецького в організації пам’яткоохоронної роботи на Прикарпатті.

У рамках програми конференції відбулося пленарне засідання і робота секцій, на яких виступило понад 30 учасників. Під час проведення заходу учасники мали змогу переглянути виставку праць професора В.Грабовецького. Перед початком пленарного засідання від організаторів та учасників конференції була сформована невелика делегація у складі викладачів і студентів, щоб поставити кошик квітів на могилі В. Грабовецького в Дем’яновому лазу біля Івано-Франківська. На пленарному засіданні було виголошено чотири доповіді про життєвий шлях, наукову і громадську діяльність професора В. Грабовецького.

У першому виступі заступник декана Факультету історії, політології і міжнародних відносин, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Михайло Сигидин висвітлив проблеми ранньомодерної історії України в творчій спадщині В. Грабовецького. Доповідач з м. Луцьк, учень В. Грабовецького, кандидат історичних наук, доцент кафедри нової

та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки Володимир Пришляк проаналізував науковий доробок видатного прикарпатського вченого в дослідженні однієї з найбільш яскравих сторінок гайдамацького руху в Україні – Коліївщини 1768 р.

Виступ доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України і методики викладання історії Ігоря Райківського був присвячений характеристиці матеріалів особового походження з приватної колекції В. Грабовецького. За свого життя Володимир Васильович дбайливо ставився до збереження домашнього архіву, особисто передав більшість матеріалів у фонди відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та в Державний архів Івано-Франківської області. Крім того, від Богдана Грабовецького нещодавно надійшла невелика частина матеріалів з особистого архіву професора, що залишилася після його смерті, в музей кафедри історії України Прикарпатського університету, заснований В. Грабовецьким.

Виступ кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України і методики викладання історії Андрія Королька був присвячений аналізу листування В. Грабовецького з відомими українськими і діаспорними істориками радянської доби. Науковець наголосив, що В. Грабовецький в різний час листувався з кількома десятками відомих постатей на ниві української науки і культури, серед його кореспондентів були історики, письменники, літературознавці, художники, археологи, краєзнавці, музейники з різних міст України та з-за кордону, в т. ч. О. Апанович, Г. Гербільський, В. Голобуцький, Іван та Олександр Гуржії, В. Дядиченко, Я. Ісаєвич, М. Ковальський, М. Марченко, М. Мушинка, П. Толочко та ін. Спілкування в “лещатах радянської цензури” мало певні особливості. Якщо російський царизм силами імперських чиновників пильно стежив, “як НЕ писати”, то радянська цензура модифікувала цю концепцію в більш категоричну формулу – “ЯК писати”.

У ході конференції відбулися три секційні засідання: “Володимир Грабовецький як науковець і громадський діяч”; “Культурно-освітнє товариство “Просвіта” в суспільному житті України (До 150-річчя від часу заснування)”; “Краєзнавство і музейна справа в Україні: історія і сучасний стан”. Серед доповідачів на секційних засіданнях були не лише викладачі і науковці Прикарпатського університету, а й Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Івано-Франківського національного медичного університету та деяких інших вищих навчальних закладів на Прикарпатті, співробітники Історико-меморіального музею Олексі Довбуша (м. Івано-Франківськ), Історико-краєзнавчого музею Олексі Довбуша (смт Печеніжин Коломийського району), Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка, Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського тощо.

Концепція Грабовецьких історичних читань передбачає проведення кількох секційних засідань, поряд з секцією, що присвячена вивченню наукової і громадської діяльності В. Грабовецького, традиційно планується ще дві: одна з секцій охоплює тематику розвитку краєзнавства і музейної справи в минулому і сучасності, а друга – відзначення актуальної історичної події в національному житті України в той рік, коли відбувається конференція. У рамках Других Грабовецьких читань була організована робота секції до 150-річчя від часу заснування “Просвіти”. За результатами роботи конференції планується вихід збірника матеріалів наукового форуму, ряд статей, виголошених учасниками конференції, буде опубліковано у фаховому часописі “Галичина”.

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА – ФЕНОМЕН ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ НА ЗАКАРПАТТІ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”**

Андрій КОРОЛЬКО

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: korolko_andr@ukr.net
DOI gal.31.216-220*

8–11 листопада 2018 р. на Закарпатській Гуцульщині (Рахівський район Закарпатської обл.) відбулися урочисті заходи з нагоди відзначення початку українського державотворення на західноукраїнських землях та 100-річчя заснування Гуцульської Народної ради у селищі Ясіня Рахівського району 8 листопада 1918 р.

Ясіня – столиця українського державного утворення Гуцульської Республіки 1918–1919 рр. Про це тепер завжди нагадуватиме відкрита нова площа імені Героїв Гуцульської Республіки. Вона розташована поруч Ясінянського історико-краєзнавчого музею, на якому встановлена символічна дошка.

10 листопада за сприяння Рахівської райдержадміністрації і районної ради, кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, ГО Всеукраїнське товариство “Гуцульщина”, Фондації Українських гуцулів Румунії, Ясінянської селищної ради проведено Міжнародну наукову конференцію “Гуцульська республіка – феномен творення української державності на Закарпатті періоду національної революції”.

У роботі конференції взяло участь більше 90 осіб: представники органів державної влади, закордонні та вітчизняні науковці, краєзнавці, молоді вчені, вчителі загальноосвітніх навчальних закладів краю, громадські діячі. Серед її учасників були і викладачі та аспіранти кафедри історії України і методики викладання історії та кафедри етнології і археології

Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Модератором конференції став Андрій Королько – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. З вітальним словом до присутніх звернувся Дмитро Стефлюк – голова ГО Всеукраїнське товариство “Гуцульщина”.

Словаччину на конференції представляв Микола Мушинка – єдиний учасник, який знав президента Гуцульської республіки С. Клочурака особисто (після його повернення із ГУЛАГу в Сибіру (1945–1957), відредагував та опублікував його спогади “До волі” (Нью-Йорк, 1978. 189 с.; перевидання – Ужгород, 2009. 184 с.) та написав про нього дві монографії під назвою “Лицар волі. Життя і політично-громадська діяльність Степана Клочурака” (Ужгород, 1995. 284 с.; друге доповнене видання. Там таки, 2011. 448 с.).

Ґрунтовні доповіді на конференції виголосили: доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Ігор Райківський про історичні передумови проголошення Гуцульської Народної Ради в містечку Ясіня у 1918 р.; кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Олег Єгрешій про зміст ідеї “служіння народу” як основи світоглядних цінностей закарпатськоукраїнської інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.; кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Степан Кобута в проблемній формі роз’яснив питання організації урядом ЗУНР військової експедиції на Закарпатську Гуцульщину у січні 1919 р.; кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Андрій Королько проаналізував передумови, перебіг і наслідки Сигітської військової операції січня 1919 р.; кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Петро Костючок свій виступ присвятив характеристиці етнополітичної ситуації в північно-угорських комітатах у кінці 1918 р. – першій половині 1919 р.

Цікавими також були доповіді: Дмитра Стефлюка – голови Всеукраїнського товариства “Гуцульщина”, заступника директора з наукової роботи Національного природного парку “Верховинський” (сmt Верховина Івано-Франківської обл.); Василя Лизанчука та Михайла Гнатюка – докторів філологічних наук, професорів Львівського національного університету імені Івана Франка; Миколи Гуйванюка – кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; Василя Поповича – краєзнавця, голови Фондації українських гуцулів Румунії – і Марії Папариги – учителя історії школи села Вишівська Долина, Марамороського повіту, Румунія; Делії Суйоган – продекана (заступника декана) факультету філології Північного університетського центру Бая Маре Технічного університету м. Клуж-Напока, Румунія; Ярослави Ткачук – генерального директора Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (м. Коломия); Василя Мулеси – голови Всеукраїнського товариства “Лемківщина” (м. Перечин Закарпатської обл.); Наталії Ребрик – проректора Закарпатської академії мистецтв, кандидата філологічних наук (м. Ужгород) та ін.

Відзначаючи важливість напрацювань конференції щодо вирішення актуальних проблем з вивчення процесів державотворення на Закарпатті, Закарпатській Гуцульщині періоду Української національної революції 1917–1923 рр., узагальнивши джерелознавчі та історіографічні здобутки, учасники конференції відзначили, що важливим етапом не лише в розвитку політичного життя на Закарпатті, а й загальноукраїнського державотворчого процесу стала діяльність українських народних рад на території краю. Серед них виділялася заснована в листопаді 1918 р. Гуцульська Народна рада в Ясіні, що ухвалила рішення про приєднання східних районів Закарпаття до ЗУНР. Апогеєм національних змагань українців Закарпатської Гуцульщини стало проголошення на початку 1919 р. в цьому містечку Гуцульської республіки, керівники якої вважали її складовою ЗУНР.

Загалом високий науковий рівень доповідей, виголошених у процесі роботи чотирьох пленарних засідань, учасники відзначили їх актуальність, ґрунтовність, наукове та суспільне

значення, а також належну якість та глибину досліджень. Учасники конференції, звернули увагу на необхідності продовженні вивчення: початків етнонаціональної самоідентифікації українців Закарпаття; зовнішніх і внутрішніх чинників самовизначення Закарпаття в 1918–1919 рр.; становлення і функціонування органів української влади на Закарпатській Гуцульщині періоду Української національної революції; питань співпраці Гуцульської республіки та ЗУНР; визначних постатей Гуцульської народної ради і Гуцульської республіки; збереження карбів Гуцульської республіки в історичній національній пам'яті.

Однак, поряд із важливим досягненням у сфері дослідження цих подій Української національної революції на Закарпатті сторічної давнини, існують певні проблеми що потребують подальшого вирішення, тому учасники конференції запропонували прийняти таку підсумкову ухвалу міжнародного наукового форуму: громадськості, представникам влади, краєзнавцям зреалізувати вирішення питання щодо перенесення тлінних останків загиблих воїнів Гуцульської народної оборони та Української Галицької армії, які загинули у січні 1919 р. у ході Сигітської військової операції і покояться на території Румунії в м. Сигет та його околиці, до смт Ясіня Рахівського району Закарпатської області – столиці тогочасної Гуцульської республіки; громадськості та представникам влади на Закарпатті 2019 рік оголосити роком президента Гуцульської республіки Степана Клочурака, перепоховати його тлінні останки на його рідній Малій Батьківщині в с. Чорна Тиса Рахівського району Закарпатської обл.

На науковій конференції були прийняті ще такі рішення: науковій громадськості, краєзнавцям, представникам влади підготувати до Міністерства освіти і науки України звернення щодо внесення у навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів: з історії України – уроку-пам'яті (у січні) про вшанування Гуцульської республіки, з української літератури – вивчення, як обов'язкового твору у навчальній програмі, роману Уласа Самчука "Гори говорять"; у навчальних закладах краю організувати музейні світлиці з нагоди вшанування пам'яті сторіччя української державності на Закарпатській Гуцульщині; науковій громадськості, краєзнавцям, меценатам, громадськості популяризувати дослідження з вивчення Гуцульської республіки, загалом усі джерелознавчі та історіографічні здобутки з вивчення Української національної революції на Закарпатті; спонукати до видання / перевидання художніх творів про

Гуцульську республіку; звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування щодо надання належних коштів для розвитку українських громад Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини та інших держав Карпатського регіону для популяризації української духовної культури в діаспорі; висвітлювати вивчення подій Української національної революції на Закарпатті сторічної минувшини в газетній і журнальній періодиці української діаспори Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини та інших держав Карпатського регіону; продовжити відзначення сторіччя Гуцульської республіки у 2019 р. через проведення “Січної коляди” та “Вербового колеса” в смт Ясіня Рахівського району Закарпатської області як цікавих атракційних локацій популяризації та вшанування повсякденного життя, матеріальної і духовної культури українців-гуцулів на території краю, подій Української національної революції на Закарпатській Гуцульщині, загалом на Закарпатті; опублікувати доповіді учасників наукової конференції “Гуцульська республіка – феномен творення української державності на Закарпатті періоду української національної революції” у збірнику матеріалів наукового форуму.

11 листопада свято продовжилося на місцевому стадіоні смт. Ясіня Рахівського району. В останній день святкувань відбулося народне гуляння в рамках фестивалю “Довбушева юшка” та концерт артистів української естради. У святкових заходах також взяли участь представники Гуцульських товариств з м. Львова, м. Верховини, м. Коломиї, м. Яремчі та Румунії.

На завершення, Закарпаття – це своєрідна історико-етнографічна зона українського етносу, яка, за словами українських етнополітологів та істориків, знаходиться в смузі етнічного і політичного прикордоння з румунами, угорцями, словаками і поляками. Порівнюючи з іншими етнографічними регіонами України, Закарпаття характеризується певними особливостями, що зумовлені майже тисячолітнім перебуванням у складі різних держав, що спричинило значну політичну і культурну ізольованість закарпатців від основних осередків українських етнічних територій. Теза М. Драгоманова про те, що Закарпаття та Галичина були більш ізольовані, ніж Австралія та Європа, не була лише полемічним перебільшенням. Територія Закарпаття не була адміністративним суб’єктом до Першої світової війни (на відміну Буковини). При цьому етнічна територія закарпатських українців постійно звужувалася, а для євреїв, німців, ромів, словаків, румунів та угорців сучасне Закарпаття є лише периферією їхнього колишнього ширшого ареалу. Закарпаття було віддаленим від основних національних (українських) центрів політичного і культурного розвитку. У зв’язку з цим, ця етнічна українська територія дещо припізнілася з прилученням місцевого населення до етноконсолідуючих і національноконсолідуючих процесів.

Тому учасники міжнародного наукового форуму поставили перед собою важливі завдання – вивчити початки етнонаціональної самоідентифікації українців Закарпаття, окреслити зовнішні і внутрішні чинники самовизначення Закарпаття періоду української національної революції 1917–1923 рр. Проведення цієї конференції є важливим етноконсолідуючим чинником, необхідним для національної і етнічної ідентичності закарпатських українців на сучасному етапі. Вирішено сприяти науковій комунікації, організації та проведенню подібних проектів з метою популяризації вивчення історичних подій, які стосуються дослідження соборності українських земель.

**РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ – УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК
І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (1843–1892 рр.).
ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ”**

Андрій КОРОЛЬКО

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: korolko_andr@ukr.net*

Андрій МІЩУК

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
DOI gal.31.221-223*

23 березня 2018 р. відомому українському історичу і громадському діячеві Юліану Целевичу, уродженцю с. Павлівка (Павелче) Станиславівського повіту (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.) виповнилося б 175 років. З метою відзначення ювілею та збереження історичної пам'яті про нашого знаного земляка кафедра історії України спільно з кафедрою історіографії і джерелознавства ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” 22 березня провели регіональну наукову конференцію “Юліан Целевич – український історик і громадський діяч (1843–1892 рр.). До 175-річчя від дня народження”. У ній взяли участь 23 науковці із західного регіону України – м. Івано-Франківська, м. Тернополя, м. Дрогобича, с. Павлівки та ін. На початку конференції учасників привітали декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, доктор історичних наук, професор Микола Кугутяк і голова Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, доктор філософії, кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України Михайло Косило.

На пленарному засіданні було оголошено чотири доповіді: “Історичні передумови формування світогляду Юліана Целевича” (доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Ігор Райківський), “Громадська та наукова діяльність Юліана Целевича (1843–1892 рр.)” (кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Андрій Міщук),

“Юліан Целевич і Львівська історична школа Михайла Грушевського” (кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Василь Педич) та “Карпатське опришківство в науковій рецепції Августа Бельовського і Юліана Целевича: спроба порівняння” (кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Андрій Королько).

На завершення пленарного засідання голова наглядової ради Музею ім. Ю. Целевича Павлівської ЗОШ I–III ступенів, голова Тисменицького районного комітету профспілки працівників освіти І. Є. Когуч у формі презентації розповів про історію створення і просвітницьку діяльність Музею ім. Ю. Целевича у школі с. Павлівка.

У ході конференції відбулися чотири секційні засідання: “Наукова діяльність Юліана Целевича”; “Участь Юліана Целевича в роботі національно-культурних товариств і громадсько-політичних організацій Галичини”; “Роль Юліана Целевича в розвитку української історичної науки XIX – початку XX ст.”; “Творча спадщина Ю. Целевича у вітчизняному історіографічному дискурсі”.

На конференції були присутні студенти-історики I–IV курсів, які ближче дізналися про життя і діяльність Ю. Целевича – одного з перших народовських істориків у Галичині, випускника Станиславівської гімназії, Віденського університету, відомого науковця, педагога і громадського діяча, першого голови Наукового товариства ім. Шевченка. За результатами роботи конференції планується видання наукового збірника.

Надійшла до редакції 20 11 2018 р.

**РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ЄПІСКОП ЮЛІАН ПЕЛЕШ В РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОМУ
І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ”**

(до 175-річчя від дня народження)

Олег ЄГРЕШІЙ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: ludyna@ukr.net*

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра суспільно-гуманітарних дисциплін
Інститут історії Церкви
вул. Гарбарська 22, 76018, Івано-Франківськ, Україна
DOI gal.31.224-226*

3 січня 2018 р. відомому українському релігійно-церковному і громадському діячеві, першому єпископу Станиславівської єпархії Юліанові Пелешу виповниться 175 років. З метою збереження історичної пам'яті про релігійного діяча, належного відзначення ювілею ієрарха Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого разом з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника за підтримки Івано-Франківського Архієпархіального управління УГКЦ та Івано-Франківської обласної державної адміністрації провели регіональну науково-практичну конференцію.

Співголовами конференції виступили Кир Володимир Війтишин – Архiepіскоп і Митрополит Івано-Франківський УГКЦ, Ігор Цепенда – ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор. Членами організаційного комітету були: доктор східного канонічного права, ректор Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого Олександр Левицький, габілітований доктор богослов'я, віце-ректор з наукової роботи Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого Річард Горбань, доктор історичних наук, професор кафедри етнології і археології, декан факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Микола Кугутяк, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ігор Райківський, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України факультету історії, полі-

тології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Олег Єгрешій, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Королько, доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Олег Малярчук та кандидат історичних наук, викладач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, науковий співробітник Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого Руслан Делятинський.

Під час роботи пленарного засідання наукові співробітники Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого Олег Єгрешій та Руслан Делятинський презентували пересувну виставку “Єпископ Юліан Пелеш в релігійно-церковному і громадському житті України”, підготовленої Інститутом історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого та Державним архівом Івано-Франківської області.

У ході роботи конференції доповіді виголосили: Райківський Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема виступу “Греко-католицьке духовенство в українському національному відродженні Галичини XIX століття”; Гоголь о. Василь – доктор богослов’я, завідувач кафедри богослов’я Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого. Тема виступу “Літургійні погляди Владика Юліана Пелеша в його концепції справжнього пастиря УГКЦ” та Любчик Ігор Дмитрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та філософії Івано-Франківського національного медичного університету. Тема виступу “Лемківщина – мала батьківщина Юліана Пелеша: релігійний і етнополітичний вимір”.

Учасниками конференції виступило понад 30 науковців зі Львова, Коломиї, Калуша, Яремче, серед яких 6 – докторів наук, професорів і 21 кандидат наук, доцент.

Науковці працювали в трьох секціях: “Єпископ Юліан Пелеш – богослов, історик, архіпастир у контексті релігійно-церковного і громадсько-політичного життя Галичини другої половини XIX ст.”, “Роль Греко-Католицької Церкви в українському національному відродженні (XIX – першої половини XX ст.)”, “Українська Греко-Католицька Церква перед викликами XXI ст.”.

Надійшла до редакції 27 08 2018 р.

**ВІДЗНАЧЕННЯ 150-РІЧЧЯ ВІД ЧАСУ СТВОРЕННЯ “ПРОСВІТИ”
В ПРИКАРПАТСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМ. В. СТЕФАНИКА**

СТЕПАН ВОЛКОВЕЦЬКИЙ

*Голова Івано-Франківського обласного об'єднання ВУТ “Просвіта”
ім. Т. Шевченка, народний депутат України I та II скликання
вул. М. Грушевського 18, 76000, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: oblasna-prosvita@ukr.net*

ІГОР РАЙКІВСЬКИЙ

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: i.raj@ukr.net
DOI gal.31.227-230*

13 грудня 2018 року в ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” відбулася Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 150-річчю від часу створення “Просвіти”. Вона була організована Івано-Франківським обласним об'єднанням ВУТ “Просвіта” та кафедрою історії України і методики викладання історії Прикарпатського університету при підтримці Івано-Франківської обласної держадміністрації, Івано-Франківської обласної ради, Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Історичне значення товариства “Просвіта” в національному житті українського народу важко переоцінити. Вона виникла 8 грудня 1868 р. у Львові в умовах бездержавного існування українців, що перебували під владою двох імперій – Романових і Габсбургів. Імперська влада здавалася непорушною, а простий народ в абсолютній більшості був неписьменним. Майбутнє русинів-українців як окремого народу, відмінного від поляків і росіян-“великоросів”, могло виглядати для багатьох сучасників практично безнадійним. Політичну ситуацію влучно передав поетичним словом російський письменник українського походження (його нащадки були запорізькі козаки, що після заборони Січі переселилися на Кубань) Володимир Гіляровський у 1886 р.:

В России две напасти
Внизу власть тьмы,
А наверху – тьма власти.

Цей вірш-експромт стосувався Російської імперії, але схожа ситуація в ХІХ ст. була в Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорській) монархії. За умов імперської влади український народ залишався неосвіченим (рівень писемності на початок ХІХ ст. становив лише 5%), а правляча “верхівка” аж ніяк не хотіла поступатися владою. Виходило своєрідне “зачароване коло”, становище, з якого, здавалося, не було виходу. Однак тогочасна українська інтелігенція, в руслі національних рухів “недержавних народів” того часу, знайшла формулу, що принесла успіх у боротьбі за національне самоствердження. Ця формула вміщувалася в одне, але емке слово, що дало назву новоствореній культурно-освітній організації – “Просвіта”. Щоправда, успіх в українському національному русі прийшов не відразу, це був шлях копіткої, наполегливої роботи освічених верств населення серед простолюду. Можливість для створення і діяльності “Просвіти” дали демократичні реформи і децентралізація внутрішнього устрою в Габсбурзькій монархії в 1860–1870-х рр.

Символом “Просвіти” стала постать жінки із зорею на чолі, смолоскипом у руках, яка несе людям світло освіти і науки. “Просвіта” виникла під конституційною австрійською владою й отримала в літературі шанобливу назву “матері українських громадських організацій”. З середовища просвітян вийшла ціла низка українських громадських інституцій різного спрямування – “Руське (Українське) педагогічне товариство” (“Рідна школа”), “Народна рада”, “Сільський господар” та ін. Під час російської революції 1905–1907 рр. в умовах демократизації суспільного життя в Російській імперії виникли перші осередки “Просвіти” на Наддніпрянській Україні, яким у період царизму довелося діяти під жорстким пресом урядових переслідувань. “Просвіта” продовжила свою діяльність після поразки української революції під чужоземними режимами – в Другій Речі Посполитій, Чехословаччині та Румунії, де власті проводили асиміляційну політику, а на радянській Україні товариство взагалі не могло існувати. Лише з розпадом Радянського Союзу була відроджена “Просвіта” як “Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т.Шевченка”, що існує донині. Окремою сторінкою в історії

товариства стала діяльність осередків “Просвіти” за кордоном, у країнах, куди в силу різних причин емігрували українці з кінця XIX ст.

Отже, до свого 150-літнього ювілею товариство “Просвіта” пройшло з солідним багажем здобутків на ниві культурно-освітнього розвитку, піднесення національної свідомості українського народу, консолідації нації. Без перебільшення, “Просвіту” можна назвати найуспішнішим соціально-політичним проектом в українській історії. Це була найбільш масова і найавторитетніша культурно-просвітницька інституція в історії України, що виховала цілі покоління українських патріотів, через її структури свого часу пройшли Січові стрільці, бійці Української Галицької Армії, Української Повстанської Армії, керівники і діячі ЗУНР та УНР тощо. З метою наукового вивчення місця і ролі “Просвіти” в українському національному русі загалом і на Прикарпатті зокрема, а також для привернення уваги української громадськості до цього ювілею була організована конференція в Прикарпатському університеті.

Заявки на участь у конференції надіслали понад 40 учасників з різних міст Івано-Франківської області, а також за межами нашого краю – зі Львова, Дрогобича, Тернополя, Заліщик, Києва, Херсона. На жаль, не всі з них змогли безпосередньо приїхати на конференцію, що працювала у трьох секціях: “Просвіта” та її роль у розвитку української національної самосвідомості на етнічних землях України в останній третині XIX – першій половині XX ст.”, “Внесок “Просвіти” в національно-державне будівництво незалежної України” і “Діяльність товариства “Просвіта” на Прикарпатті”. Однак у 2019 р. заплановано видання матеріалів конференції, тож, сподіваємося, що в рамках наукового збірника усі подані в редколегію статті побачать світ. Серед доповідачів на секційних засіданнях були викладачі, студенти, вчителі, музейні працівники, місцеві краєзнавці, активісти ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка” тощо.

На пленарному засіданні виступили доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Ігор Райківський (“Внесок товариства “Просвіта” в утвердження ідеї всеукраїнської національної єдності в Галичині (остання третина XIX – початок XX ст.”), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського університету Андрій Королько (“Діяльність філії “Просвіти” в м. Коломиї наприкінці XIX – на початку XX ст.”), голова Івано-Франківського обласного об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка, кандидат технічних наук, народний депутат України I та II скликань Степан Волковецький (“Діяльність відродженої “Просвіти” у період новітньої української історії”), доктор мистецтвознавства, професор кафедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського університету Ганна Карась (“Роль товариства “Просвіта” у формуванні та збереженні національної та культурної ідентичності українців західної діаспори”). Проведення конференції і публікація її матеріалів є корисними не тільки для науковців, краєзнавців, усіх, хто цікавиться українською історією, але й для широкого загалу, передусім для громадських активістів.

Надійшла до редакції 1 12 2018 р.

УДК [271.4-722.5+061.2] (477)

**РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У ЗАСНУВАННІ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА”
(до 150-річчя створення)**

Олег КАСЬКІВ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра богослов'я
вул. Гарбарська, 20, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: kdlhlis@ukr.net
DOI gal.31.231-235*

У статті викладено роль греко-католицького духовенства у створенні і провадженні товариства “Просвіта”, впливові даного товариства на виховання в національно-патріотичному дусі молодого покоління та “пробудження галицького селянина”.

Ключові слова: “Просвіта”, духовенство, Церква, читальні, книгодрукування.

8 грудня 2018 р. товариство “Просвіта” відсвяткувало 150 річчя з часу створення. У багатьох навчальних закладах м. Івано-Франківськ, в тому числі і у Івано-Франківській академії Івана Золотоустого відбулися святкові академії, круглі столи приурочені знаменній події. Зокрема йшлося про подвижницьку роль греко-католицького духовенства у творенні товариства.

Ініціатором створення даного товариства стало 65 переважно молодих людей: студенти, урядовці, вчителі, журналісти. Досить цікавим є слово до ініціаторів створення товариства від о. Йосипа Заячківського: “Бідна Україна – мати, бідні і ви, сини її. Праця – це ваш капітал, з котрого маєте сплачувати довг народів. Так, ви знаєте, і нарід того свідомий, що ваша нинішня наука оплачується по найбільшій часті тим мізернем грошем, на котрий нарід криваво працює. А як доробитися куска хліба, щоби вас Бог охороняв від тої сучасної чуми, від огидного космополітизму, котрий є погибелю всякій народности, – то держіться свого народу, ... хоч як високо піднесла би вас доля, не дайтеся відорвати від вашої матері – від народу! Тоді лише ви будете сильні в народі, а нарід вами славний! О то просить вас нарід моїми устами”¹. Дане звернення о. Йосипа Заячківського є актуальним сьогодні не тільки до членів товариства “Просвіта”, але до кожного українця, бути собою та триматися свого народу.

“Просвіта” у своїй діяльності дотримувалась принципів християнської моралі, любові до свого народу. На дані християнські принципи в товаристві впливали греко-католицькі священники. Священослужителі вносили у діяльність “Просвіти” не тільки християнську мораль, але і виховували патріотів, порядних і чесних господарів, християнські зрілі сім’ї. Надзвичайно велика роль у встановленні і розвитку “Просвіти” лежить на Митрополитові Андрею Шептицькому, адже він не тільки словом, закликом, посланнями, але і матеріально підтримував товариство, одночасно заохочував духовенство долучитися до просвітницької праці, засновувати у селах читальні, втілювати в життя народу національні традиції, бути душею народу.

У 1783 році стається важлива подія для Греко-Католицької Церкви в Галичині, а саме у місті Львові відкривається семінарія для навчання греко-католицьких священників, дана семінарія зробила величезну справу у вихованні духовенства та підняття його рівня від сільського “попа” до інтелігенції краю. Кращих випускників семінарії направляли на вищі студії до Риму, Відня, Праги та інших наукових центрів Європи. Звичайно, що навчання у поважних університетах приносить плоди. Греко-католицьке духовенство розпочинає процес відродження, а до певної міри пробудження до своїх традицій та мови. Як наслідок таких контактів у Західній Європі, та приходу нових священників у Львівській духовній семінарії у 1833 р. засновується “Руська Трійця”, Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький перші, які

¹ “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998) : зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / упоряд., ред. В. Германа. Київ : Вид. центр “Просвіта” ; Веселка, 1998. С. 6.

розпочинають популяризацію української мови у своїх проповідях. Приклад трьох молодих священиків звичайно послужив для інших як шанувати та розвивати своє рідне.

Особливо варто підкреслити та згадати сотні греко-католицьких священиків, які здійснювали своє служіння по селах і містах Галичини і ставали першими зачинателями просвітницького руху, організували хати-читальні, парафіяльні школи, ставали будителями національної ідентичності своїх парафіян. Сільський священик для громади був духовним отцем, вчителем, порадником, адвокатом своїх вірних перед різними чужими урядовцями. Священик був чи не самотньою особою на селі, що був переважно національно свідомим, мав університетську освіту, та до певної міри був економічно незалежним. Духовенство засновувало культурні, політичні та економічні організації по селах, священик був ініціатором переми на краще в галицькому селі². Гаслами священиків до тодішнього селянства було бути собою, навчання, тверезість, працьовитість, ощадливість. Авторитет священика в національному русі з кінця 1860 до 1880 рр. базувався на його стосунках із селянами. Десятиліттями міська інтелігенція не могла спілкуватися переважно із неписьменним селянством без священика. Священик був мостом між національним рухом міста та селянством³.

2 травня 1848 р. у Львові була створена Головна Руська Рада, яка представляла українське населення в конституційній комісії австрійського парламенту. Деканати Греко-Католицької Церкви в Галичині були як базові філії. Священики активно працювали по селах формуючи духовно-національне усвідомлення. Вони надзвичайно вміло почали викорінювати вадитодішнього життя селян. Розпочинаються місії тверезості по всіх селах Галичини⁴. З цією метою місіонери ідуть по селах проводять місії, виголошують промови, читають лекції, ставлять “хрести тверезості”. Одним із основних подвижників даних місій був греко-католицький священик Рудольф Мох, який був довголітнім парохом в селі Курипів, Галицького району де і похоронений.

У 1867 р. серед народів Австрійської монархії розпочинається національний підйом, так у цьому році чеські просвітители заснують товариство “Матиця люду”, а у Кракові утворюється “Товариство приятелів освіти люду”. Закономірно, що українці бажали створити щось подібне. Ініціатором створення української освітньої установи став о. Степан Качала . 8 грудня

² Химка П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772–1918 / Ін-т історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка. *Ковчег*. Львів, 1993. С. 94–95.

³ Там само. С. 94.

⁴ Там само. С. 89.

* Народився Степан Качала у 1815 році в с. Фірлеїв (нині – с. Липівка Рогатинського району Івано-Франківської області). Навчався в місцевій парафіяльній школі, Бережанській гімназії, закінчив богословський факультет Львівського університету. У 1842 році був висвячений на священика і став парохом у селі Скорики, пізніше у селі Шельпаки тепер Підволочиського району. За ініціативи о. Качали в 1883 році було створено спільний клуб розвитку українського шкільництва у Галичині. Цілий ряд праць Степана Качали друкувались на сторінках часописів “Слово”, “Діло”, “Правда”, “Основа”. Серед відомих: “Правно-політичне становище русинів”, “Австрія, Німеччина і Росія. Погляд на положення політичне” (1880), “По вічу”, “Чехи і русини”, “Чи примирення партій у нас можливе?” (1881), “Конституція 3-го травня 1791” (1887) та інші. У 1865 р. Качала написав статтю “Що нас губить, а що нам помочи може? Письмо для руських селян”. Вперше піднімалось питання щодо заснування громадських допомогівих кас і зернових складів. Саме тоді визріла ідея заснування товариства “Просвіта”. У 1868 році спільно з художником і письменником Миколою Устияновичем і священиком Володимиром Терлецьким він розробив перший просвітнянський статут. У 1879 р. у Львові С. Качала видав працю “Polityka Polakow wzgledem Rusi”, що згодом, у 1886 р. в українському перекладі як “Коротка історія Русі” вийшла як перший том серії історичних монографій “Руська Історична Бібліотека”. До останніх років життя Степан Качала підтримував “Просвіту”, “Народний дім”, Наукове товариство імені Шевченка, у створенні яких зіграв чималу роль. При “Просвіті” заснував стипендіальний фонд. Як зазначав часопис “Батьківщина”, він “кожну добру справу спомагав щедро заощадженням своїм майном, так що на народні цілі видав за життя свого певно більше 10 тисяч золотих ринських”. Помер о. Степан Качала 29 жовтня 1888-го на 73-му році життя. Похований на цвинтарі в селі Шельпаки, Підволочинського району на Тернопільщині. Перед смертю склав заповіт, в якому написав: “Мати-Русь убога, нізвідки помочи нема, та ще гірше, що її видобні сини свою матір за юдин гріш продати готові. То мене спонукало по можливості щадити, зібрати якийсь шеляг, котрий на порятування відкласти можна”.

1868 року було створено організаційний комітет, який в березні цього року розробили статут товариства, який був зареєстрований 2 вересня 1868 року розпорядженням № 3491, а 8 грудня 1868 року був скликаний перший загальний збір товариства “Просвіта”. Від цієї дати розпочинається розвиток товариства “Просвіта”⁵.

Перш за все, що розпочала робити “Просвіта” – це видання книг українською мовою. Дані книги розповсюджувалися по читальнях сіл і міст Галичини і значна частина пересилалась на терени Центральної та Східної України. Другою справою, вкрай важливою, яка мала допомогти селянинові, це відкриття позичкових кас та крамниць. Товариство “Просвіта” поряд із УГКЦ розпочало та розвинуло європейський кооперативний рух в Галичині⁶. Завдяки цьому дане товариство стає центром економічної праці по селах і містах. Так, 1897 р. товариство має 522 читальні, 146 магазинів, 124 позичкові каси та 60 комор. Селяни мали можливість придбати за меншими цінами необхідні товари, позичити зерно для посіву, чи для інших потреб, позичити гроші для оплати переїзду на заробітки до США, Канади, Бразилії та інших країн. Дане матеріальне становище допомагало надати українському селянинові в Галичині можливість розпочинати свою справу та розвиватись як інтелектуально так і економічно⁷.

До товариства “Просвіти” належала практично вся інтелігенція, велике число духовенства, селянства, службовці різних рівнів. Так, наприклад, дідусь Патріарха Любомира Гузара відкрив і очолював читальню “Просвіти” в с. Крилос Галицького району та одночасно був нотарем в м. Галич⁸.

“Просвіту” можна назвати матір’ю інших товариств таких як “Союз Українок”, “Сокіл”, “Пласт”, “Січ”, “Луг” та інші. Товариства “Січ” і “Пласт” за звинуваченням у політичній діяльності, були закриті тодішньою владою, а інші – в міру сил і можливостей працювали для українського суспільства⁹.

Варто підкреслити те, що товариство “Просвіта” могло зробити багато більше ніж воно зробило, якби не постійні заборони перешкоди зі сторони тодішньої польської влади. Кожного року були випадки закриття читалень чи їхніх філій. Як зазначає Борис Савчук у своїй монографії “Волинська “Просвіта”, що польська адміністрація не дозволяла проводити один з чотирьох – п’яти культурно-освітніх заходів, а в інші вносила свої зміни, або їх закривала¹⁰. Товариство “Просвіта” згодом із Галичини поширилось і на інші регіони України та інші країни, куди приїжджали українці. Так, у 1906 році товариство “Просвіти” можна побачити у Кам’янець-Подільську, Житомирі, Чернігові, Миколаєві, Мелітополі, Києві та в інших містах України. У товаристві “Просвіта” в м. Київ входили Б. Грінченко, М. Лисенко, Г. Коваленко, Леся Українка, В. Винниченко, Д. Дорошенко. Київські просвітяни надзвичайно плідно працювали та видали 34 книги, тиражем 163 тис. примірників¹¹.

Починаючи із 1905 р. можемо побачити розвиток просвітянського руху за океаном, так у Вінніпезі повстала “Просвіта”, яка заснувала українську школу і бібліотеку та розпочала культурно-просвітницьку працю. Для багатьох емігрантів, які прибули із Галичини та Закарпаття просвітянська діяльність була єдиною втіхою і пригадкою про Батьківщину.

Згодом товариства повстали в інших країнах куди переїжджали на постійне проживання українці. Церква і школа були тими двома легенями, які давали кисень для розвитку і

⁵ Іванчук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. Нарис історії “Просвіти”. Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. С. 16.

⁶ “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998) : зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / упоряд., ред. В. Германа. Київ : Вид. центр “Просвіта” ; Веселка, 1998. С. 67.

⁷ Іванчук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. Нарис історії “Просвіти”. Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. С. 36–37.

⁸ Мусякевич Я. Дорогою предків. Галич, 2018. С. 61.

⁹ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект : наукова монографія. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. С. 170.

¹⁰ Савчук Б. П. Волинська “Просвіта”. Рівне : Ліста, 1996. С. 16.

¹¹ Там само. С. 17.

збереження української мови, традицій у даних громадах серед абсолютно іншої дійсності в країнах поселення¹².

Щоб зрозуміти важливість товариства “Просвіти” наведу деякі статистичні дані. Так, на 8 червня 1939 року “Просвіта” мала 360 тисяч учасників, тобто 15 відсотків від всього населення. У читальнях товариства було більше 700 тисяч книжок¹³. Сьогодні напевно жодна політична партія в Україні не має 360 тисяч своїх членів, так що дане товариство мало величезну розгалужену мережу, яка пробуджувала галицьке село і не тільки до української національної ідеї.

У вересні 1939 року з приходом більшовицького режиму до Галичини товариство “Просвіта” як поважна українська установа була закрита, а величезна частина книг, рукописів, архівних матеріалів була знищена, або конфіскована та передана у спеціальні секретні архіви, а тисячі діячів, активістів та членів “Просвіти” було ув’язнено та відправлено на заслання та тюрми. Згодом через сім років аналогічна доля спіткала Греко-Католицьку Церкву та її духовенство. Все що мало український дух, згідно радянської політики не мало права на своє існування. На території Західної України станом на 27 листопада 1939 року вже було заарештовано 5972 особи, а на червень-липень 1941 року із західноукраїнських областей були вивезені на поневіряння, митарства, страждання, катування понад 1 мільйон осіб¹⁴.

Роблячи висновок, за 150 років від створення товариства “Просвіта” можемо побачити співпрацю “Просвіти” та духовенства УГКЦ у наступній тематиці, а саме:

1. Поширення та збереження української мови;
2. Друкування шкільних підручників;
3. Видання творів українських письменників;
4. Надання стипендії для студентів;
5. Пробудження галицького села у духовно-національному дусі;
6. Виховання молодого покоління у патріотичному дусі.

Як УГКЦ, так і “Просвіта” пережили важкі часи жорсткої радянської минувшини, перейшовши через тюрми, заслання, поневіряння, проте залишились вірні своїм ідеалам.

А яке завдання сьогодні для товариства “Просвіти” в сучасній Українській державі із її всіма атрибутами, можемо запитати себе?

Думаю відповідь не має забаритися, таке саме як вчора, як рік, десять, сто, сто п’ятдесят років назад, – розвиток і збереження української мови, української книжки, українських звичаїв, української родини, розвиток Української Держави.

THE ROLE OF CLERGY OF UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH IN ESTABLISHING AND WORKING IN ORGANIZATION OF “PROSVITA”

Oleh KASKIV

*Ivano-Frankivsk Theological University of St. John Chrysostom,
Department of Theology studies
Harbarska St., 20, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

This article describes the role of Ukrainian Greek-Catholic clergy in establishing and guiding the organization of “Prosvita”.

In their work, the organization kept and followed the principles of Christian morality on which the priests had a big influence.

A big role in the formation and development of the community belongs to Metropolitan Andrey Sheptytsky who not only preached the word of God but also helped financially.

¹² Савчук Б. П. Волинська “Просвіта”. Рівне : Ліста, 1996. С. 19.

¹³ Іванчук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. Нарис історії “Просвіти”. Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. С. 61–62.

¹⁴ Сергійчук В. С. Депортація українців до Казахстану. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2017. С. 101–102.

“Prosvita” was the first organization on the basis of which many other organizations were created, such as: “Sokil”, “Plast”, “Sich”, “Luh” etc.

Thesis. In the 150 years since the creation of “Prosvita”, we can see a big role of the Ukrainian Greek-Catholic Church and the influence it had on the establishment and guidance of this organization. In result, of this influence is the spread and preservation of the Ukrainian language, culture, textbooks, scholarships for students and the revival of Galician villages in the national and spiritual direction and education of the young generation.

Keywords: “Prosvita”, clergy, church, reading, book printing.

REFERENCES

Andrukhiv I., Lysenko O., Pylypiv I. Stanislavska (Ivano-Frankivska) yeparkhiia UHKTS kriz pryзму stolit: istoryko-relihiinyi aspekt : naukova monohrafiia. Nadvirna : Nadvirnianska drukarnia, 2010. S. 170. (in Ukrainian).

“Prosvita”: istoriia ta suchasnist (1868–1998) : zb. materialiv ta dokumentiv, prysviachenykh 130-richchiu VUT “Prosvita” im. Tarasa Shevchenka / uporiad., red. V. Hermana. Kyiv : Vyd. tsentr “Prosvita” ; Veselka, 1998. S. 6, 67. (in Ukrainian).

Ivanchuk R., Komarynets T., Melnyk I., Serediak A. Narys istorii “Prosvity”. Lviv ; Krakiv ; Paryzh : Prosvita, 1993. S. 16, 36–37, 61–62. (in Ukrainian).

Musiakivych Ya. Dorohoiu predkiv. Halych, 2018. S. 61. (in Ukrainian).

Savchuk B. P. Volynska “Prosvita”. Rivne : Lista, 1996. S. 16, 17, 19. (in Ukrainian).

Serhiichuk V. S. Deportatsiia ukraintyv do Kazakhstanu. Kyiv : PP Serhiichuk M. I., 2017. S. 101–102. (in Ukrainian).

Khymka P. Hreko-Katolytska Tserkva i natsionalne vidrozhennia u Halychyni 1772–1918 / Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. Kovcheh. Lviv, 1993. S. 89, 94–95. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 01 12 2018 р.

НАШІ АВТОРИ

БАЛІЙ Надія – старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (м. Івано-Франківськ).

ВОЛКОВЕЦЬКИЙ Степан – кандидат технічних наук, голова Івано-Франківського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка (м. Івано-Франківськ).

ВОЛОЩУК Мирослав – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. Директор Центру медієвістичних студій ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ГОРБАНЬ Галина – заступник директора Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка (м. Івано-Франківськ).

ДЕЛЯТИНСЬКИЙ Руслан – кандидат історичних наук, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін, науковий співробітник Інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (м. Івано-Франківськ).

ЄГРЕШІЙ Олег – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

КАВАЦЮК Дмитро – аспірант кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

КАРДАШ Остап – аспірант кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, фахівець центру медієвістичних студій ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

КАСЬКІВ Олег – кандидат наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я філософсько-богословського факультету Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (м. Івано-Франківськ).

КОБУТА Світлана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

КОБУТА Степан – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

КОГУТ Оксана – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри філології і перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

КОЗЛОВСЬКИЙ П'йотр – доктор наук гуманістичних, доцент Державної Вищої Школи Технічно-Економічної у Ярославі (м. Перемишль, Республіка Польща).

КОРОЛЬКО Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ЛИЗЕНЬ Євген – аспірант кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

МАРУЩЕНКО Олександр – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історіографії і джерелознавства факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

МАЛЯРЧУК Олег – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

МІЩУК Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ОЛЕКСИШИН Олег – старший викладач кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

ОСТАНЕК Адам Адріан – доктор наук гуманістичних, доцент Військової Академії Технічної у Варшаві (м. Варшава, Республіка Польща).

ПАНЬКІВ Михайло – кандидат історичних наук, доцент, директор науково-дослідного інституту історії, етнології і археології Карпат ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ПАРШИН Ілля – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка. (м. Львів).

ПАСКА Богдан – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії, етнології і археології Карпат ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ПАСКА Ганна – магістрант кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ПАСКА Тарас – аспірант кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

ПИЛИПІВ Ігор – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету. (м. Івано-Франківськ).

ПЛИХТЯК Петро – краєзнавець, лісничий Косівського лісництва ДП “Кутське ЛГ”. (м. Косів)

РАЙКІВСЬКИЙ Ігор – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

САВЧУК Богдан – аспірант кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

СИГИДИН Михайло – доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

СОФ’ЯК Наталія – аспірант кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

Наукове видання

ГАЛИЧИНА

Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис

Число 31
2018

GALICIA
Scientific, Cultural and Educative, Local Lore Periodical

№ 31
2018

Головний редактор	<i>Василь Головчак</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Віра Яремко</i>
Коректор	<i>Леся Слоболян</i>

Підп. до друку 29.12.2018.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Друк. арк. 25,4. Наклад 100 пр. **Зам. №**

Видавець
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1, тел. 71-56-22
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2718 від 12.12.2006

Виготовлювач